

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI**

**KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE TESELLİ,
MORAL VE MOTİVASYON**

Doktora Tezi

Salih GEDÜK

ANKARA-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

**KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE TESELLİ,
MORAL VE MOTİVASYON**

Doktora Tezi

Salih GEDÜK

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. İdris ŞENGÜL**

ANKARA–2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'DA İNANANLARA TESELLİ,
MORAL VE MOTİVASYON

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İdris ŞENGÜL

Tez Jürisi Üyeleri

İmzası

Prof. Dr. İdris ŞENGÜL.....
Prof. Dr. Ahmet Nedim SERİNSU.....
Prof. Dr. Seyfettin ERDAMIN.....
Doç. Dr. Murat FİMSEK.....
Yrd. Doç. Dr. Yasın YILMAZ.....

Tez Sınavı Tarihi: 27/08/2015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE


Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

.....Salih GEDÜK.....

İmzası

..........

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
A) ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI	2
B) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI	3
C) ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE LİTERATÜR.....	4
D) TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON KAVRAMLARININ ANLAMLARI VE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	5
1- Teselli.....	5
2- Moral.....	6
3- Motivasyon.....	7
4- Teselli, Moral ve Motivasyon Kavramları İle Anlam İlişkisi Olan Kavramlar	9
E) İNSANIN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYONA OLAN İHTİYACI VE DİNİN BU İHTİYACI KARŞILAMADAKİ ROLÜ	13

I. BÖLÜM

KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE VERİLEN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON	
A) HZ. PEYGAMBER'E (S.A.S.) VERİLEN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON.....	22
1- Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Teselli, Moral ve Motivasyon İhtiyacı	22
2- Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Verilen Teselli Moral ve Motivasyon.....	25
B) MÜMİNLERE VERİLEN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON.....	50
1- Müminlere Genel Olarak Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon.....	50
a) Musibetler Karşısında.....	50
b) İbadetlerin Zorluğu Karşısında	52

c) Hayırlı Ümmet Olmasıyla	55
d) İnananların Üstün Olmasıyla.....	55
e) Allah'ın Yardımıyla	57
f) İnananların Mükâfatıyla.....	59
g) Korku ve Üzüntüden Uzak Olmayla	60
2- Müminlere Özel Olarak Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon.....	61
a) Fakirlik Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	61
b) Hastalık Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	74
c)Özürlülük/Engellilik Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	83
d) Savaş Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	84
e) Zulüm Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	97
f) Aile İçi Problemleri Gündeme Getirerek Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	101

II. BÖLÜM

TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYONA YARDIMCI UNSURLAR

A) ALLAH'IN VARLIĞININ İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI	116
1- Allah Teâlâ'nın İsim ve Sıfatlarıyla Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	117
a) Allah Teâlâ'nın İnananların Dostu ve Yardımcısı Olması	118
b) Allah Teâlâ'nın İnananların Vekili Olması.....	124
c) Allah Teâlâ'nın Her Şeyi Bilmesi	126
d) Allah'ın Her Şeye Gücünün Yetmesi.....	130
e) Allah Teâlâ'nın Lütfunun Geniş Olması	131
f) Allah Teâlâ'nın Merhamet Sahibi Olması	133
g) Allah Teâlâ'nın Şefkat Sahibi Olması.....	135
h) Allah Teâlâ'nın Affedici Olması.....	137

i) Allah Teâlâ'nın Tevbeleri Kabul Etmesi	139
2- Allah Teâlâ'nın Amellerin Karşılığını Vermesi ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon	144
B) KUR'ÂN'IN MÜMİNLER İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI	147
1- Hz. Peygamber İçin.....	148
2- İnananlar İçin	149
C) AHİRETİN VARLIĞININ MÜMİNLER İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI	151
1- Cennet	155
a) Cennetin İsimleri ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon.....	156
b) Cennet Tasvirleri ile Verilen Teselli Moral ve Motivasyon	160
2- Cehennem	164
a) Cehennemın İsimleri ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon.....	165
b) Cehennem Tasvirleri ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon.....	169
D) DUÂNIN MÜMİNLER İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI	177
1- Duânın Kabul Olması	179
2- Duanın Kişiyeye Huzur Vermesi.....	181
E) KADER ANLAYIŞININ MÜMİNLER İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI	185
1- Allah Teâlâ'nın Hayır ve Şerrin Kaynağı Olması	186
2- Ecelleri Allah Teâlâ'nın Tayin Etmesi	189
F) ŞEFAAT ANLAYIŞININ MÜMİNLER İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI	195
G) TEVEKKÜL'ÜN MÜMİNLER İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI	198
SONUÇ	208
BİBLİYOGRAFYA	214

ÖZET	222
ABSTRACT.....	223

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.mlf.	: Aynı müellif
a.s.	: Aleyhisselâm
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.S.B.E	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin, ibn
bkz.	: Bakınız
C.Ü.İ.F.D.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
D.E.Ü.S.B.E.	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
hızr.	: Yayına hazırlayan
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	: Mîladî
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.S.B.E.	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
nşr.	: Neşir
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa

s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
t.s.z.	: Tarih yok
terc.	: Tercüme eden
U.Ü.S.B.E.	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Bütün varlık âlemi bir amaca mebni olarak yaratılmıştır. Bu âlemin bir parçasını teşkil eden insan da amaçlı bir varlıktır. Bu sebeple daima hayatına bir amaca yönelik olarak devam etme ihtiyacı içindedir. Hayatını anlamlı kılacak bir amaca bağlanamadığında bunalan insan, iç dünyasındaki acılarını dindirerek teselli bulmak için psikolojik sığınak arayışı içine girmektedir. Çoğu defa yanlış tercih edilen bu sığınaklar kişiyi karanlık koridorlarda dolaştırıp güçsüz düşürmektedir.

Hayatında bazı zorluklarla karşılaşan bireyler farklı referans noktalarından hareketle karşılaştıkları sıkıntı ve zorluklarda, hayatlarını kolaylaştıracak, sosyal uyumlarını sağlayacak şekilde bir takım yollara başvururlar. Bu yollardan bir tanesi de dindir. Çünkü din, insan hayatına uygulanabilen önemli ve geniş bir alan sunmaktadır. Din, özellikle hayatın getirdiği eşitsizlikler bağlamında mahrumiyet içerisinde bulunanları sükûnete çağırarak ve olumlu bir mücadeleye yönelten mesajıyla hayatı çekilir kılar. Diğer taraftan din, insana değiştiremeyeceği durumlar karşısında kendi sınırlarını belirlemeye yönelik telkinlerde bulunur. Dindar, inancının çizdiği sınırlar çerçevesinde davranmakla muhtemel sorunlardan korunmuş olur. Çünkü din, eşsiz referanslarıyla sorun ve sıkıntılar karşısında bireyi bir taraftan olumlu çözüm yollarına yönlendirirken, diğer taraftan da çözüm amaçlı yanlış kararlar ve yönelişler noktasında uyarır. Din bu noktada, güçlü bir problem çözme fonksiyonu üstlenerek kişisel adaptasyon sürecinde önemli bir rol oynar. Netice olarak dinin çizdiği sınırlar çerçevesinde dindar, kısıtlanan hürriyetinin bir gün sonsuz imkânlarla açılacağı bilinciyle sıkıntılarla dolu dünya hayatını, daha sonra telafi edilmek üzere önüne konulmuş bir mücadele alanı olarak algılar.

1400 yıldır müminlerine sığınak olan dinimizin duâ ve ibadet ile güç veren nasıl bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı olduğu, bu dini bilen ve yaşayanların malumudur. İslam dininin temel referans kaynağı olan Kur'ân, başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere bütün inananlara önemli tesellilerde bulunmuş, onların moral ve motivasyonlarını daima yüksek tutan açıklamalar yapmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) İslam dinini yayma çabası içine girdiği daha ilk andan itibaren ciddi bir mücadelenin içine girmişti. Çünkü o, her ne kadar Allah'ın peygamberi de olsa da sonuçta bir insan idi ve her insan gibi olumsuz durumlar karşısında sıkıntı içine düştüğü anlar oluyordu.

Böyle durumlarda teselliye, moral ve motivasyona ihtiyaç hissediyordu. İşte Allah Teâlâ, Kur'ân'da başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere bütün inananlara teselli olacak, onların moral ve motivasyonlarını yükseltecek âyetler inzal buyurarak onlara yardımcı oluyordu. Bu teselliler yalnızca düşmana karşı verilen mücadele karşısında değil, dünya hayatında başa gelebilme ihtimali olan her türlü sıkıntılı durumlarda kendisini göstermektedir. İşte bu çalışmamızda biz, Kur'ân'ın inananlar için nasıl bir teselli kaynağı teşkil ettiğini, onların moral ve motivasyonlarını nasıl yükselttiğini incelemeye gayret edeceğiz. Verilen teselli, moral ve motivasyonun hayatın anlamını yakalama konusunda inananlara nasıl yardımcı olduğunu, inanan bir kulun başına gelen sıkıntılarla dininden ve kitabından yardım alarak nasıl başa çıktığını ortaya koymaya çalışacağız. Bu çalışmamız esnasında Din Psikolojisi'nin konumuzla ilgili olarak ortaya koymuş olduğu verilerden de olabildiğince istifade etmeye çalışacağız. Özellikle “İnsanın Anlam Arayışı” ve “Dini Başa Çıkma” başlıkları Din Psikolojisi alanında temel atıf noktalarımız olacaktır.

Bu çalışmamız esnasında fikirleriyle bizlere yön veren değerli Prof. Dr. İdris ŞENGÜL hocama ve bizlerin bu günlere gelmesinde katkısı bulunan bütün hocalarıma; çalışmamızın oluşmasında fikirleriyle katkısı bulunan arkadaşlarıma; bizleri yetiştiren ve bu günlere getiren muhterem anne-babama ve kardeşlerime; çalışmamıza mesai harcarken çoğu zaman kendilerini ihmal ettiğim eşim ve çocuklarıma gönülden şükranlarımı sunuyorum.

Salih GEDÜK

Ankara-2015

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Yaşadığımız modern zamanın zengin veya fakir bütün insanların önüne koyduğu en önemli problemlerden bir belki de hayatın anlamının ne olduğuna dair kalıcı bir öneri sunamamasıdır. Şüphesiz geçmişte de bu problemin varlığından bahsetmek mümkün görünse de günümüzde bunun zirveye ulaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kişiyi oyalayan gelip geçici zevklerin yerine yenisi konulamadığında boşluğa düşen insan bu aşamada hayatının anlamını sorgulamaya başlamaktadır. İşte burada meseleye doğru yaklaşarak hayatın anlamına dair doğru bir sonuca ulaşamadığında kişi anlamsızlığın sonuçlarından biri, nihilist (Hiççilik)¹ yaklaşımına saplanıp kalmaktadır.

Nietzsche'nin öncülüğünde felsefi bir doktrin hüviyetine kavuşan nihilist anlayış, zamanla küçümsenemeyecek bir çoğunluk için hayat felsefesi haline gelmiştir. Hiççilik duygusunun ağır bastığı durumlarda insan, kayıtsız bir kaderciliğe saplanır. Ona göre artık hayata sarılmak ve kaderini değiştirmeye çalışmak gereksizdir. Zira insan hür olmadığı gibi olayların ve durumların zavallı bir kurbanıdır. Nihilist, yaşadığı içsel boşluk tecrübesi ile umudunu tamamen yitirir ve çoğu zaman kişiliksizleşir. Bu dönüşümün kaynağında en güçlü faktör bireyin dünya görüşünde ortaya çıkan kırılmaların yol açtığı anlamsızlık duygusudur.²

İşte burada insanın üzerinde durup düşünmesi gereken nokta kendisini hayata bağlayacak anlam ve değeri haiz yeni bir hedef değildir. Ondan önce bu hedefin nasıl bir hedef olması gerektiği, onun niteliği yani vasıflarıdır. Belirlediği yeni hedef veya hedefler kendisini tekrar aynı noktaya mı getirecek yoksa başına ne tür sıkıntılar gelirse gelsin kendisini ayakta tutup yılmasına ve yıkılmasına engel mi olacak? Çünkü hayat olumlu-olumsuz, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi çift yönlü oluşumlara imkân verecek bir tabiata sahiptir. Mutluluk, huzur, tatmin gibi olumlu unsurlar ne kadar hayatın asli öğelerindense aynı şekilde mutsuzluk, ıstırap, acı ve tatminsizlik gibi olumsuz unsurlar da hayatın reddedilemez esaslarındandır. Tatminkâr bir hayata ancak hayatın çift kutuplu karakteri kabul edilerek ulaşılabilir. Başa gelen bir sıkıntının tekrar etmeyeceği, bir sıkıntıdan sonra farklı bir sıkıntının vuku bulmayacağı veya birden fazla

¹ Geniş bilgi için bkz. Süleyman Hayri Bolay, "Nihilizm" mad., *Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, 8. Baskı, Akçağ Yay., İstanbul 1999.

² Bahadır, Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, 1. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 2002, s. 132.

problemin aynı anda vaki olmayacağını hiçbir garantisinin olmadığı bir hayatı yaşıyoruz. Dolayısıyla hayata anlam ve değer katan hedefleri de bu gerçeği göz önünde bulundurarak belirlemek kaçınılmaz bir hakikat haline geliyor.

İşte tam da burada insana geçici olmayan, bitmeyen, tükenmeyen, sönmeyen hakiki ve ebedi hedefi sunan din karşımıza çıkıyor. Modernizmin insana sunmuş olduğu fakat sonuçta onu anlamsızlığa mahkûm eden haz merkezli geçici hedefler yerine dinin sunmuş olduğu ebedi hedefler insan için en tatmin edici, onu hem zihnen ve ruhen teskin edici hedeflerdir. İslam dini ve dinin ana referans kaynağı olan Kur'ân, içine düştüğü anlamsızlıkla boğuşan ve bunalan insana, onu bu durumdan kurtaracak son derece önemli çıkış yolları sunmaktadır. Başa gelen veya gelmesi muhtemel problemler için geçici değil ebedi çözüm yolları göstermekte, soyut değil somut öneriler sunmaktadır. Bu çalışmamızda Kur'ân'ın inananlara hangi durumlarda nasıl bir teselli ve moral sunduğunu, inanan kulu, hayata tutunma ve yıkılmadan kaldığı yerden hayatına devam etme hususunda nasıl motive ettiğini inceleyeceğiz. Hayatın hengâmesi ve curcunası içinden bunalan, daralan, kendisine bir çıkış yolu arayan inanan insana Kur'ân'ın nasıl bir çıkış yolu sunduğunu araştıracağız. Kur'ân'ın sunmuş olduğu bu teselli, moral ve motivasyonla inanan kulun nasıl huzur ve sükûna ereceğini araştırmamıza konu yapacağız.

B) ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Teselli, moral ve motivasyon kavramlarının birbirleriyle olan organik ilişkileri sebebiyle tezimizde bu kavramları ayrı başlıklar halinde değil hepsini bir arada inceleyeceğiz. Yani konuyu “Kur'ân'da Teselli”, “Kur'ân'da Moral”, “Kur'ân'da Motivasyon” şeklinde farklı bölümler ve başlıklar altında değil, her bir bölümde ve başlık altında teselli, moral ve motivasyonu tespit etmeye ve incelemeye çalışacağız.

Araştırmaya, Kur'ân'ın baştan sona okunmasıyla başlanmış ve başlıklar tamamen Kur'ân'dan hareketle belirlenmiştir. Araştırmada Kur'ân'ın inananlara verdiği teselli, moral ve motivasyonun hangi başlıklar altında ele alındığı üzerinde yoğunlaşmıştır. İnananlara verilen teselli, moral ve motivasyonun onlar için ne anlama geldiği üzerinde durulmuş ve bu durumun diğer inananlar için ne anlam ifade

ettiği/etmesi gerektiği incelemeye alınmıştır. Ayrıca teselli, moral ve motivasyona yardımcı unsurların neler olduğu da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde insanın teselli, moral ve motivasyona olan ihtiyacı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde konu, Din Psikolojisi alanında özellikle son zamanlarda üzerinde çokça durulan “İnsanın Anlam Arayışı” ve “Dini Başa Çıkma” konuları üzerinden hareketle açıklanmaya çalışılmıştır. İnsanın, var oluşundan bu yana hayatın anlamını sorguladığı ve bu sorunun cevabını en tatmin edici şekilde dinde bulduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Anlamı dinde bulan insanın başına gelen herhangi bir olumsuz durum karşısında dininden yardım alarak o sorunun üstesinden nasıl geldiği, yani nasıl teselli ve moral bulduğu ve hayata sarılarak kendisiyle ve toplumla barışık olarak hayatına nasıl devam ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde öncelikle özel olarak Hz. Peygamber’e (s.a.s.) verilen teselli, moral ve motivasyondan bahsedilmiştir. Ardından başta ashab olmak üzere inananlara geçilmiş, fakirlik-yoksulluk, hastalık, özürlülük-engellilik, savaş, zulüm ve aile sıkıntılarına karşı Kur’ân’ın onlara nasıl bir teselli, moral ve motivasyon sunduğu incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise teselli, moral ve motivasyona yardımcı unsurlar başlığı altında Allah Teâlâ’nın, Kur’ân’ın ve Ahiretin varlığının; duâ, kader, şefaet ve tevekkül anlayışının inananlara teselli, moral ve motivasyon vermedeki rolü ve katkısı ele alınmıştır.

C) ARAŞTIRMAYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR VE LİTERATÜR

Yapmış olduğumuz araştırmalar ve taramalar neticesinde konumuzla ilgili yapılan üç çalışma dışında başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmalardan birincisi Halil Aldemir tarafından yapılan ve bizim çalışmamızın yalnızca bir başlığını oluşturan “*Kur’ân’ı Kerim’e Göre Hz. Peygamber’e (s.a.s.) Yapılan Teselliler*” adıyla yapılan ve “*Kur’ân’da Hz. Peygamber’e Yönelik Teselliler*” adıyla basılan yüksek lisans tezidir. Diğer çalışma ise Yahya Yıldırım tarafından yapılan “*Kur’ân’da Mümin ve Müslimlerin Tesellisi*” adlı yüksek lisans tezidir. Bu tez bizim çalışmamızla isim ve içerik açısından benzerlik arz etmekle beraber içerik incelendiğinde gerek incelenen

başlıklarda gerekse takip edilen metodda önemli ölçüde farklılıklar olduğu açıkça görülecektir. Konumuzla ilgili bir diğer çalışma ise Abdulaziz Hatip'in "*Hastalıklar ve Musibetler Karşısında İman'daki Teselli*" adlı eseridir. Bu eser de bizim çalışmamızla benzerlik arz etmekle birlikte konu son derece sınırlı olarak incelenmiş ve belli başlıklara hasredilmiştir. Ayrıca konu âyetlerle birlikte hadisler ve büyüklerin sözleriyle de değerlendirilmiştir.

Yapılan bu çalışmalar dışında tezimizle doğrudan alakalı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmamız konuyla alakalı ilk doktora çalışması mahiyeti arz etmekle bu konudaki önemli bir açığı, yapılan diğer çalışmalarla da beraber doldurmakta ve önemli bir ihtiyaca cevap vermektedir.

Bu çalışmamızda belirli bir tefsirden değil başta Fahreddin er-Râzî olmak üzere, Taberi, Nesefi, Beydavi, Kurtubi, Hazin, İbn Kesir vb. pek çok Arapça tefsirler; Elmalılı ve Kur'ân Yolu gibi Türkçe tefsirlerden istifade edilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili yapılan çalışmalardan da istifade edilmiştir. Konumuzun Din Psikolojisi ile yakın alakası sebebiyle ilgili alanda "Anlam Arayışı" ve Dînî Başa Çıkma" başlıkları altında kaleme alınan eserlerden de olabildiğince faydalanılmaya çalışılmıştır. Bu eserler arasında özellikle Viktor E. Frankl'in "*İnsanın Anlam Arayışı*" ve onun üzerine yapılan bir çalışma olan Abdülkerim Bahadır'ın "*İnsanın Anlam Arayışı ve Din*" adlı eserlerinden çokça istifade edilmiştir. Din Psikolojisi alanında yapılan ve içeriğimizle alakalı diğer eserlerden de ayrıca istifade edilmiştir.

D) TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON KAVRAMLARININ ANLAMLARI VE İLGİLİ KAVRAMLAR

1- Teselli

Teselli kelimesi bir acıyı unutmak ve huzura kavuşmak, hatırlamamak, aldırırmamak ve uzak durmak manalarına gelen "سلو" kökünden türetilmiştir. Mastarı "سَلَوَان, سَلَو, سَلُو" olarak gelmektedir. Araplar bir şeyi unuttukları zaman ya da o şeyden tamamen uzaklaştıkları zaman bu fiili kullanırlardı.³ Bu kökten türetilmiş ve teselli

³ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğati ve Sihâhi'l-Arabiyye*, Beyrût 1990, VI/2381; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrût, ts., XIV/394; Zebîdî,

etmek anlamına gelen "سَلَّى" ve "أَسَلَّى" fiilleri, kişinin hüznünü ya da sevgilisini unutmamasına yardımcı olmak için bir şeyler yapıldığı zaman kullanılır. Sevdiği kadına olan aşkı ve sevgisi sona ersin ve acı çekmesin diye aşığa içirilen şeye "سَلْوَان" ve "سَلْوَانَة" denilir. Buna göre teselli, zihni bir şeyden alıkoyup o şeyi unutturacak başka bir şeyle meşgul etmeye denir.⁴

Kur'ân'da "سلو" kökünden yalnızca "سَلْوِي" kelimesi geçmektedir.⁵ Bu kelimenin ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler vardır. İbn Atiyye'ye göre o bir kuşun adıdır. Ona göre bu konuda da müfessirlerin icması vardır. İbn Abbas, Mücahid, Katade, Rabi b. Enes ve daha bir çok alim bu görüştedir.⁶ Ancak Kurtubi bu konuda icma olmadığını söyler.⁷ Cevheri'ye göre ise "bal" manasına gelmektedir. Huzelî de bu görüştedir.⁸ Fârisî'ye göre bal, tadıyla diğer yiyecekleri aratmadığı ve insanı pişirme gibi zahmetlerden kurtardığı için ona bu ad verilmiştir.⁹

Anlamı ister bal ister kuş olsun, insanın aklına başka yiyecekleri getirmemesi tesellinin sıkıntı ve üzüntü karşısındaki etkisini göstermesi açısından önemlidir. Teselli de insanın bütün üzüntü ve sıkıntısını giderir. Özellikle de kişinin değer verdiği bir kişi tarafından yapılırsa etkisi daha da güçlü olur.¹⁰ Nitekim سَلْوِي, çölde İsrailoğullarının açlık ve çaresizlik endişesi içinde buldukları bir durumda imdatlarına yetişip onları rahatlatmış ve teselli etmiştir.¹¹

Türkçe'de de kullanılan aynı kelime aldığı yardımcı eklerle beraber "teselli etmek" veya "teselli bulmak" şeklinde kullanılır. Anlamı ise, acı bir olayı unutturmaya çalışma, avuntu, avunçtur.¹²

Muhibbüddîn, Ebû'l-Feyd, Seyyid Muhammed Mürtezâ, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrût 1994, XIX/533; Kerâmî, Hasan Saîd, *el-Hâdî ilâ Lüğati'l-Arab*, Beyrût 1991, II/381.

⁴ Kerâmî, *a.g.e.*, II/382. A'râf, 7/160; Tâhâ, 20/80.

⁵ Bakara, 2/57.

⁶ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, Mekke 1975, I/228.

⁷ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrût 1993, I/277.

⁸ Cevherî, *a.g.e.*, VI, 2381.

⁹ Zebîdî, *a.g.e.*, XIX, 533.

¹⁰ Aldemir, Halil, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler*, Kitâbî Yay., İstanbul 2010, s. 60.

¹¹ Yıldırım, Yahya, *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E., İstanbul 2010, s.7.

¹² Parlatur, İsmail vd., *TDK Sözlüğü*, "Teselli" Mad., TDK Yay., Ankara 1998, II/2203.

2- Moral

Fransızca “morale” kelimesinden dilimize geçen moral kelimesi, bir insanın ruhsal gücü, yürek gücü, maneviyatı anlamında kullanılmaktadır. Moral vermek, bir kimsenin ruhsal direnme gücünü artırmak, cesaretlendirmek, yüreklendirmektir. Morali bozulmak, ruhsal yönden direnme gücünü yitirmek içine korku düşmek; moralini bozmak ise, bir kimsenin ruhsal yönden direnme gücünü azaltmak, sarsmak demektir.¹³

Moral, bir insana veya insan gurubuna hakim olan iklim veya atmosfere denir. Bu tanım çerçevesinde insanın veya gurubun morali gerçek atmosfer olayları gibi oldukça dinamik bir kavramdır. Yani sürekli değişiklikler gösterir. Bazen yükselir bazen alçalır. Bazen iyidir bazen kötüdür.¹⁴

Moral bir insanı veya topluluğu saran hava, iyi veya kötü ruh hali olduğu için belli bir mantığı ve belli bir standartı yoktur. Moral, çok sayıda olan ve her insanda kişilik özelliklerine göre farklılıklar gösteren çok çeşitli faktörlerin sonucunda belirlenir.¹⁵

Moral kelimesi modern Arapça’da “معنويات”¹⁶ ve “الروح المعنوية”¹⁷ “القوة المعنوية”¹⁸ gibi kelimeler ile karşılanmaktadır. “الدعم المعنوي”¹⁹ ve “تقوية المعنويات”²⁰ moral destek, “رفع المعنويات”²¹ morali yükseltmek, “اكتئاب, كئيب, كئيب”, “المكتئب”²² ise morali bozuk olan anlamlarında kullanılan kelimelerdir. Fakat bu kelimelerin hiç birisi bu kalıplarda Kur’ân’da geçmemektedir.

3- Motivasyon

Türkçe’de güdülenme ve isteklendirme kavramlarıyla ifade edilen motivasyon kavramı İngilizce ve Fransızca “motive” sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcüğün

¹³ TDK Sözlüğü, “Moral” Mad., II/1576.

¹⁴ Eroğlu, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Beta Yay., İstanbul 2006, s. 355.

¹⁵ Eroğlu, a.g.e., s. 355.

¹⁶ *Mu’cemü’n-Nefâisi’l-Kebir*, Komisyon, Dâru’n-Nefâis, Beyrût 2007, II/1346; *el-Müncid fi’l-Lügati ve’l-A’lâm*, Komisyon, Dâru’l-Meşrik, Beyrût 2008, s. 1029.

¹⁷ *el-Müncid*, s. 594.

¹⁸ *el-Müncid*, s. 1201.

¹⁹ *el-Müncid*, s. 1029.

²⁰ *el-Kamûsü’l-Arabiyyi’l-Muâsir*, Haz. Nûrullah Çetin, İ. Muhammed Yolcu, Birlik Yay., İstanbul 1993, s. 303.

²¹ *el-Müncid*, s. 1029.

²² *el-Mu’cemü’l-Vasît*, Komisyon, Dâru’d-Da’ve, İstanbul 1996, II/771; *el-Müncid*, s. 1207.

Türkçe karşılığı olarak güdü, saik gibi kelimeler kullanılmaktadır. Saik, “sevk eden” ve “harekete geçirici” gibi anlamlara gelen bir kelimedir.²³

Motivasyon terimi kökeni itibariyle Latince’de “hareket” anlamına gelen “movere” kelimesinden türetilmiştir. Bununla birlikte bu tek kelimelik tanım yetersiz kalmaktadır.²⁴ Dolayısıyla insan davranışının nasıl harekete geçirildiğini tanımlayan ve daha geniş şekilde açıklama da bulunan bazı motivasyon tanımları konunun uzmanları tarafından çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

Atkinson’a göre motivasyon; “etki veya etkilere yol açan eyleme yönelik bir eğilimin uyandırılmasıdır”.²⁵

Maslow motivasyonun, “devamlı, asla sonlanmayan, alçalıp yükselen ve karmaşık olduğunu varsayarak, motivasyonun her organizma düzeyindeki durumunun pratikte neredeyse evrensel bir özellik” taşıdığını belirtmiştir.²⁶ “Motivasyon, bireyin bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik çabasındaki yoğunluğunu, yönelimini ve ısrarını ifade eden bir süreç” olarak da tanımlanabilir.²⁷

Maslow “*Toward a Theory Being*” adlı kitabında, güdülenmenin davranışçılar dışında tüm insanlar tarafından kullanılan gerçek ölçütünün öznel olduğunu belirtmiştir ve insanların arzu, istek ya da özlem duyduğu ya da eksiklik hissettiği zaman motive olduklarını ifade etmiştir. Motivasyona kavramsal açıdan bakıldığında; tüm davranışın güdülendiği ve davranışın da organizmanın gereksinimlerine (güdülerine) hizmet ettiği söylenebilir. Motivasyon olmaksızın bir organizma harekete geçmeyecek, neredeyse hiçbir şey yapmayan hareketsiz bir yığın olacaktır. Bir güdüyle hemen harekete geçtiğinde, bu güdünün motive ettiği eylemlere dönüşecek ve eylemler de ihtiyaç tatmin edilene kadar devam edecektir. Hareketler güdüyü besleyecek; davranış güdünün tatmin

²³ Eroğlu, a.g.e., s. 347; Ayrıca bkz. *Türkçe Sözlük*, “Motivasyon” Mad., II/1578.

²⁴ Porter, L.; Bigley G. A. ve Steers, R. M. (2003), *Motivation and Work Behavior*, McGraw-Hill. Nakleden: Tayfun Topaloğlu, <http://www.e-motivasyon.net/Referans-Kitaplar-ve-Makaleler.html>.

²⁵ Atkinson, J. W. (1958), *Motives in Fantasy, Action and Society*, Van Nostrand, New York. Nakleden: Tayfun Topaloğlu, <http://www.e-motivasyon.net/Referans-Kitaplar-ve-Makaleler.html>.

²⁶ Maslow, A. (1970), *Motivation and Personality*, Harper & Row Publishers, Second Edition, USA. Nakleden: Tayfun Topaloğlu, <http://www.e-motivasyon.net/Referans-Kitaplar-ve-Makaleler.html>.

²⁷ Robbins, S. P. (2003), *Organizational Behavior*, Prentice Hall, Tenth Edition, USA. Nakleden: Tayfun Topaloğlu, <http://www.e-motivasyon.net/Referans-Kitaplar-ve-Makaleler.html>.

edilmesinde bir araç vazifesi görecektir. Davranış bu noktada bir son değil, bir araç görevi görmektedir²⁸

Motivasyon kavramının açıklanmasındaki farklı tanımların ortak yanı, bireyin davranışını etkileme ve bu etki ile birlikte onu belirli amaçlar doğrultusunda harekete geçirme anlamının olmasıdır. Motivasyon terimi gerçekte bir bireyi bir takım etkilere maruz bırakarak onun bu etkiler olmadan önce göstereceği davranıştan başka bir biçimde hareket etmesini sağlamayı ifade etmektedir. Böylece bireyin davranışında gözlenebilir bir değişikliğin meydana gelmiş olması onun güdülenmesini ifade eder.²⁹

Motivasyon kelimesinin Latince'deki anlamı olan hareket, İngilizce ve Fransızca'daki anlamı olan sevk edici, harekete geçirici anlamlarından hareket ettiğimizde Arapça karşılığı olarak karşımıza “حَفَزَ”, “حَثَّ”, “حَرَّكَ”, “شَوَّقَ”, “حَرَّضَ”, “شَجَّعَ” kelimeleri çıkmaktadır. Kur’ân’da “حَثَّ” fiilinden türeyen “حَثِيثٌ” sıfatı hızlı, çabuk anlamında³⁰; “حَرَّضَ” fiili emir kalıbında bir defa, bir de bu fiili sülalesinin mastarı olan “حَرَّضًا” kelimesi hasta anlamında³¹ kullanılmıştır. Diğer fiiller ise Kur’ân’da kullanılmamıştır.

4- Teselli, Moral ve Motivasyon Kavramları İle Anlam İlişkisi Olan Kavramlar

Kur’ân’da doğrudan teselli, moral ve motivasyon kelimelerini karşılamasa da bir şekilde bu kelimelerle alaka kurulabilen bazı kelimeler mevcuttur. Bunlardan bir tanesi “بَشَّرَ” fiilinden türetilen ve müjdelemek anlamına gelen “بَشَّرَ” fiilidir. Mazi, muzari ve emir sigasıyla beraber Kur’ân’da 38 defa; “müjdelenmek, verilen müjdeyle sevinmek” anlamına gelen “أَبَشَّرَ” fiili bir defa “اسْتَبَشَّرَ” fiili ise altı defa, bu fiilin ism-i faili olan “مُسْتَبَشِّرٌ” bir defa geçmektedir. Verilen müjde anlamındaki “بَشَّرَى” ismi 18 defa, müjde veren anlamındaki “بَشِيرٌ” kelimesi ise 9, “مُبَشِّرٌ” ise 10 defa geçmektedir.³² Verilen müjde eğer kişinin morali bozuk ise moralinin düzelmesine sebep olacak, diğer bir ifadeyle onu teselli edecektir. Morali yerinde olan kişiye verilen müjde ise onu ayrıca mutlu edecek, sevindirecek ve moralini daha üst seviyeye çıkaracaktır. Her iki durum da

²⁸ Cofer, C. N. ve Appley, M. H. (1964), *Motivation: Theory and Research*, John Wiley & Sons Inc. USA. Nakleden: Tayfun Topaloğlu, <http://www.e-motivasyon.net/Referans-Kitaplar-ve-Makaleler.html>.

²⁹ Eroğlu, a.g.e., s. 355.

³⁰ A’râf, 7/54.

³¹ Yûsuf, 12/85.

³² Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu’cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur’âni'l-Kerim*, Dâru'l-Hadîs, Kâhîre 1996, 146-147; İbn Manzûr, a.g.e., I/414-415.

kişiyeye hayata, yaşama karşı ayrı bir motivasyon sağlayacak ve hayatını belki de daha verimli yaşamasına sebep olacaktır.

Teselli, moral ve motivasyon kelimeleriyle anlam ilişkisi olan bir diğere kelime ise sakinleştirmek manasına gelen “طَمَّنَ” fiilinin mezidi olan ve sakinleşmek anlamına gelen “إِطْمَنَّ” fiilidir.³³ Bu kelime Kur’ân’da 9 defa, ism-i faili olan “مُطْمِئِنٌّ” ise 3 defa geçmektedir.³⁴ İlgili âyetlere baktığımızda bu kelimenin daha çok kalp ile beraber kullanıldığı ve “kalbin sakinleşmesi, kesin bilgiye ulaşması sebebiyle huzur bulup şüpheden uzaklaşması ve rahatlama, kendisine güvendiği bir varlığın anılmasıyla huzura kavuşması” anlamında kullanıldığını görüyoruz.³⁵ Bu anlamıyla kelime, teselli olmak ve moral bulmak anlamlarına gelmektedir. Çünkü kalbin, huzurdan önceki hali huzursuzluk, rahatsızlık dolayısıyla kişinin mutsuzluğudur. Bu durum da kişiyeye bir teselli ihtiyacı, kendisini teselli edecek, dolayısıyla moral seviyesini yükseltecek bir kişi veya duruma ihtiyaç hissettirmektedir. Verilen teselli ile kişinin moral seviyesi yükselir ve huzura kavuşur ki bu durum itmi’nan olarak ifade edilir.

Konu ile ilgili bir diğere kelime ise “سَكِينَةٌ” kelimesidir. Hareketin gitmesi anlamındaki “سَكَنَ” fiilinden türeyen kelime “yumuşak huyluluk, halim selim olma ve ağırbaşlılık” anlamlarına gelmektedir. Zeccac, Bakara 248. âyette geçen bu kelimenin, “geldiğinde kişiyeye sükuna kavuşturan şey” olduğunu söyler. Hasan ise, “kendisinden asla kaçmadıkları ve kalplerinin kendisiyle huzur bulduğu şey” olduğunu söyler. Âyette³⁶ Hz. Peygamber’e (s.a.s.) indirildiği söylenen sekinet, mü’minlerin kalplerinin kendisiyle huzura kavuştuğu şeydir.³⁷ Dolayısıyla sekinetin, geldiğinde kalbi huzura kavuşturan, kişiyeye teselli eden ve onun moralini üst seviyelere çıkaran bir içeriğe sahip olduğu anlaşılıyor.

Bir yere yerleşme, orada kaim olma anlamındaki “تَبَّتْ” fiilinin rubai mezidi olup tef’il babında gelen “تَبَّتْ” fiili sabit kılma anlamına gelmektedir. Bu kalıpta Kur’ân’da on yerde geçmektedir.³⁸ Hûd sûresinde Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e (s.a.s.) hitaben, “*Peygamberlerin bütün hikâyelerini, senin kalbini sabit kılmak için*

³³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII/204.

³⁴ M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 526-527.

³⁵ Âl-i İmrân 3/126; Mâide, 5/113; Enfâl, 8/10; Ra’d, 13/28.

³⁶ Tevbe, 9/26.

³⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, VI/313.

³⁸ M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 194.

anlatıyoruz.”³⁹ buyurduğu âyette geçen “تَنْبِئُ” kelimesini Zeccâc, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) kalbinin teskin edilmesi olarak açıklar.⁴⁰ Bakara sûresinde Talut’un askerlerinin yapmış olduğu duâda⁴¹ ifade edilen “وَتَنْبِئُ أَقْدَامَنَا” ifadesi müfessirler tarafından “cihada karşı kalplerimizi kuvvetlendir” şeklinde açıklamıştır.⁴² Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki “تَنْبِئُ” kelimesi, itmi’nan ve sekinet kelimeleriyle benzer bir anlam taşımaktadır. Yani bu kelimenin anlam çerçevesinde, kalbin huzura kavuşturulması, kuvvetlendirilmesi ve kalbe moral destek sağlanması vardır. Elde edilen bu moral destek kişiye yeni bir motivasyon sağlayacak belirlenen hedeften sapmadan kişi yoluna kaldığı yerden devam edecektir.

Hüzünlenmenin zıddı olan “فَرَحَ” fiili de teselli, moral ve motivasyonla yakın anlamlı kelimelerden bir tanesidir. Sa’leb, bu fiili, “kişinin kalbinde bir hafiflik bulmasıdır.” diye açıklar. Bu kelimenin bir diğer anlamı da şımarmaktır. Nitekim âyette “...şımarma. Allah şımaranları sevmez.”⁴³ buyrulmaktadır. Zeccac şöyle der: *Bu âyetin manası (Allahu a’lem): Dünyada malının çokluğuyla şımaran kişi o mali ahiretten uzaklaştırır.* Şöyle de denilmiştir: Kelimenin sevinme manası ile şımarma manası anlamı arasında bir yakınlık vardır. Çünkü sevinen kişinin şımarması muhtemeldir.⁴⁴ Kelimenin anlamı hüznün olmaması, sevinçli olmak, mutlu olmak anlamlarına geldiğine göre bu durum moralin yüksek olması, teselli bulmuş olma dolayısıyla motive olma anlamlarını da içinde barındırmaktadır.

Kur’ân’da örnek anlamında kullanılan “أَسْوَةٌ” kelimesi, “yarayı veya hastayı tedavi etme, arayı düzeltme, baş sağlığında bulunma, kederini ve üzüntüsünü giderme” anlamındaki “أَسْوٌ” kökünden gelmektedir. Bir kişi diğerinin örnek aldığı anda, örnek aldığı kişinin razı olduğu şeylere kendisi de razı olur, ona uyar ve örnek aldığı kişi gibi olur. Nitekim “أَسْوٌ” kökünden gelen “تَأْسِيبٌ” kelimesi “تَعْزِيَةٌ” yani “karşıdaki kişinin hüznünü hafifletme, teselli etme, rahatlatma” anlamındadır.⁴⁵ Dolayısıyla örnek aldığı kişinin başına gelen sıkıntılara o nasıl katlandı ise kendisi de o şekilde katlanma hususunda teselli ve manevi bir kuvvet bulur. İşte bu bağlamda Kur’ân’da Hz.

³⁹ Şûrâ, 11/120.

⁴⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II/79.

⁴¹ Bakara, 2/250.

⁴² Mahallî, Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1997, s. 42.

⁴³ Kasas, 28/76.

⁴⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X/211-212. Cevherî, *a.g.e.*, I/390.

⁴⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/146-147; İsfehânî, *a.g.e.*, s. 524.

Peygamber (s.a.s.)⁴⁶ ve Hz. İbrâhîm (a.s.)⁴⁷ birer üsve-i hasene (güzel örnek) örnek olarak sunulmuşlardır.

Bu anlamda kullanılan kelimelerden bir tanesi de Kasas sûresinde Mûsa (a.s.)'ın hikâyesinin anlatıldığı bölümde kullanılmaktadır. Mûsa'nın (a.s.) annesinin psikolojisi anlatılırken: “Eğer biz, (vâdimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı.”⁴⁸ cümlesinde “رَبَطَ” fiili kullanılmaktadır. Bu kelimeden türeyen “رِبَاطَ”ın bir anlamı da kalptir. Sanki beden ona bağlı olduğundan kalbe bu isim verilmiştir. “رَبَطَ اللهُ عَلَى قَلْبِهَا بِالصَّبْرِ” demek “kişinin kalbine sabrı ilham etti, onu kuvvetlendirdi ve pekiştirdi” demektir.⁴⁹ Buradan hareketle anlaşılıyor ki Allah Teâlâ, Mûsa (a.s.)'ın kalbini teskin etmiş, ondan hüznü kaldırmış⁵⁰ yani onu teselli ederek sakinleşmesine sebep olmuştur. O da Allah Teâlâ'dan gelen bu sükunet ile gerçeği açığa vurmamıştır.

“تسلي” kökünden gelen ve farklı kalıplara girerek farklı anlamlar kazanan “تسلي” kelimesi öncelikle kişiyi yaşadığı sıkıntının acısından ve derdinden kurtarmakta, en azından o acıyı hafifletmektedir. Böylece kişi huzura ve sükuna kavuşarak rahatlar ve ferahlar. Tabii bu durum da o kişinin hayata tekrar bağlanmasına ve hayatını olduğu gibi ve kaldığı yerden, kendisi ve toplum ile barışık ve sağlıklı bir şekilde yaşamasına imkân tanımış olur. İşte Hemedani'nin “Hayat teselli olmaktır. Kişi teselli bulduğu şeyle yaşar, onunla hayattadır.”⁵¹ sözü bu durumu en güzel şekilde ifade etmektedir.

İncil'de Hz. İsa (a.s.) Hz. Peygamber'i (s.a.s.) “Tesellici” olarak isimlendirmiştir ve: “Benim gitmem sizin için hayırlıdır. Çünkü gitmesem Tesellici size gelmez; fakat gidersen onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman günah için, salah için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir.”⁵²

Temel amacı insanı hem dünya hem de ahiret saadetine ulaştırmak olan İslam Dini ve onun kitabı Kur'ân, bu hayatın anlamını, varlığının sebebini ve bu dünyanın hedefini ne olduğunu açık bir şekilde insanın önüne koyarak ona herhangi bir

⁴⁶ Ahzâb, 23/21.

⁴⁷ Mümtahine, 60/4.

⁴⁸ Kasas, 28/10.

⁴⁹ İbn Manzûr, a.g.e., V/113.

⁵⁰ Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin b. Ali et-Teymî el-Bekrî eş-Şâfî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Me'fatihu'l-ğayb)*, Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrût 1971, XXIV/197.

⁵¹ Hemedânî, Hâce Yusuf, *Hayat Nedir?*, Terc. Necdet Tosun, İnsan Yay., İstanbul 2008, s. 53.

⁵² Yuhanna, 14/16.

ideolojinin, fikrin psikolojik akımın veremeyeceği teselli, moral ve motivasyonu sunmuş olmaktadır. Dolayısıyla iman eden kul, bu imanıyla güven ve huzura kavuşur, bu güven ve huzurla hayat yolculuğuna kaldığı yerden devam etme imkânı elde etmiş olur.

Kavramlar üzerinde yapmış olduğumuz tahlilden anlaşılacağı üzere teselli, moral ve motivasyon kavramları arasında son derece yakın bir anlam ilişkisi vardır. Şöyle ki; başına gelen bir sıkıntı sebebiyle teselliye ihtiyaç duyan ve bu teselliye bulan kişinin üzüntüsü hafifler veya tamamen ortadan kalkar. Bu aynı zaman da o kişinin moral seviyesinin yükselmesi anlamına gelir. Bu durumun devamı da, başına gelen sıkıntı sebebiyle hayatı sekteye uğrayan kişiye, bulduğu bu teselli ve moral ile yeni bir motivasyona kavuşma ve sekteye uğrayan hayatına kendisiyle ve toplumla barışık bir şekilde kaldığı yerden devam etme imkânını verir.

E) İNSANIN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYONA OLAN İHTİYACI VE DİNİN BU İHTİYACI KARŞILAMADAKİ ROLÜ

İnsanın bu dünyaya imtihan için gönderildiği pek çok ayette açık bir şekilde ifade edilmektedir.⁵³ İmtihanın bir yönü verilen nimetlere sabır iken diğer bir yönü ise bela ve musibetlere sabır yönüdür. Yaşadığımız hayatta hayatın akışını ve yönünü değiştiren pek çok hadiseyle karşılaşırız. Başta ölüm olmak üzere hastalık, doğal afetler, kazalar belki de her gün çevremizde veya ekranlarda karşılaştığımız mutlak olaylardır. Karşılaşılan bu olayların ağırlığını ve onlara tahammül etmenin zorluğunu ise insan ancak kendi başına geldiği zaman anlayabiliyor. Böyle durumlarda insan doğal olarak bu sıkıntıyı aşma konusunda bir desteğe, bir yardımcı ve yol gösterene ihtiyaç hissediyor. Ölüm ve hastalık durumlarında yapılan ta'ziye ve geçmiş olsun ziyaretlerine dinin özel bir önem vermesi de aslında insanın bu ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Böyle ziyaretlerde kişiyi teselli etmeye ve onun moralini yükseltmeye matuf konuşmaların içeriğinin ise dini olması son derece önemli ve dikkat çekici bir durumdur. Çünkü yalnızca dinin ortaya koymuş olduğu (ölüme karşı ahiretin varlığı, hastalığa karşı sevap ve mükâfât va'di gibi) veriler inanan kul için bir anlam ifade etmektedir. Yaşadığı hayata, dininin kendisine tasvir ettiği şekilde bakabilen kulun,

⁵³ En'am, 6/165; Naml, 27/40; Mülk, 67/2.

başına gelen herhangi bir sıkıntı karşısında teselli ve moral bulması, yeni bir motivasyon elde etmesi zor olmayacaktır. Bizim burada teselli ve moral olarak incelediğimiz konu psikolojide anlam başlığı altında ele alınmaktadır.

Özellikle 20. yy.'da ortaya çıkan ve hayatın tüm yönlerini derinden etkileyen ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler hayatı karmaşaya, belirsizliğe ve çözümsüzlüğe sürükleyecek hızlı gelişmelere yol açmıştır. Böyle bir ortamda kendini arayan insan çağın en temel problemi olan “Varoluşsal Engellenme” ile yüz yüze gelmiştir. Varoluşsal engellenme "insanın bütün yapıp etmelerinin boşa gittiği hissine kapılması; her şeyin kendisi için anlamsızlığına inanması" şeklinde tanımlanır. Modern insan cinsel ihtiyaçlarının veya güç/mükemmellik arayışının engellenmesinden değil anlam arayışının engellenmesinden mustarıdır.⁵⁴

Varoluşsal engellenmenin aşamadığı, yani anlam arzusunun gerektiği ölçüde tatmin bulamadığı durumlarda, hayata ve yaşamaya karşı gittikçe güç kazanan bir genel bıkkınlık gelişir. Bu bıkkınlığın uç noktası olan anlamsızlık, “Varoluşsal Boşluk” olarak tanımlanır.⁵⁵

Yaşamış olduğumuz çağ insanın toplumdaki uzaklaşmasına dolayısıyla yalnızlaşmasına yol açmıştır. Şüphesiz bütün sistemlerin amacı insanı daha mutlu yaşayacağı bir dünyaya kavuşturmaktır. Nitekim İslam Dini'nin amaçlarından birincisi mümini ahiret saadetine erdirmek iken diğeri ise ona huzur içinde yaşayacağı bir dünya temin etmektir. Mutluluğu dinin dışında arayanlar insanlığın huzur ve mutluluk ihtiyacını temin edecek çözüm bulamayınca yeni yeni arayışlara girmişlerdir. Nitekim Modern Psikoloji de yönünü başka bir yöne çevirmek zorunda kaldı. İnsanlığın bu problemine çözüm sunabilmek için yeni yeni akımlar geliştirilmek üzere çalışmalar yapıldı.

İnsanoğlunun hayata tutunmasını sağlayan şey "anlam"dır. Bu nedenle insan, yaşamı boyunca bu anlamı koruma, zayıfladığında, kaybolduğunda ise yapılandırma ve dönüştürme mücadelesi içerisinde yaşar. İnsanoğlu belirsizlikten kaçır, kendi hayatıyla ilgili olarak kontrol ve güveni kaybetmek istemez. Kontrolün ve anlamın tehdit edildiği zor zamanlarda ise, sorunlarını çözmek için başa çıkma sürecine girer ve bu süreçte

⁵⁴ Bahadır, *a.g.e.*, s. 128.

⁵⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s. 130.

çeşitli unsurlardan destek alır. Bu süreçte en önemli destek unsuru dini inanç değerleridir. Çünkü inançların ve dini değerlerin insanları hayata bağlayan, zorlukları tahammül edilebilir ve hayatı yaşanabilir kılan anlamın korunması ve dönüştürülmesinde güçlü bir rolü vardır.⁵⁶

Bu noktada İslam Dini, hayatın anlamının ne olduğunu hayatın bütününe de kapsayacak şekilde ortaya koyar. Kur'an'a göre kâinatı ve bütün varlığı Allah'ın yarattığı meselesi konunun odak noktasını oluşturmaktadır. Varlığı yaratan Allah, bu hayatı boşu boşuna değil bir sebebe ve hikmete mebni olarak yaratmıştır ki o da imtihandır. Bu imtihanın adı ise Allah'a kulluk imtihanıdır.

İnsanda doğuştan var olan anlam arzusu onu en acımasız ve en korkutucu şartlar içerisinde bile sarılabileceği bir değere bir amaca veya bir hedefe yöneltebilir. Ancak, anlam arzusu engellendiği ve engelin çözümlenmediği durumlarda insan anlamsızlığa düşer. İçine düştüğü varoluşsal boşluktan o ancak anlam arzusuna yeniden işlerlik kazandırmakla kurtulabilir.⁵⁷ Genel olarak dinler, özel olarak ise İslam hayatın anlamını Allah'ın varlığı ve O'nun koymuş olduğu kurallar çerçevesinde belirlerken bu konuda zaman ve mekâna göre değişmeyen ebedî anlam noktaları belirlemiştir.

Din-insan ilişkisinde dinin insan üzerindeki etki boyutu, psikoterapinin etki boyutundan çok daha güçlü ve kuşatıcıdır. Çünkü yüce bir boyutla ilişki kurma veya ona ulaşmaya çabalama, bilgi ile değil inançla mümkündür. Bu noktada dindarın ulaşabileceği alan psikoterapinin ilgilendiği alandan daha ötededir.⁵⁸ Mesela, dinin ortaya koymuş olduğu kader inancı, acının anlamlandırılmasında son derece önemli bir rol icra etmektedir. Bunun da ötesinde, bu dünyanın ve buradaki nimetlerle beraber çekilen sıkıntıların ve yaşanan acıların da geçici olup asıl ve kalıcı olanın ahiret olduğu düşüncesi anlamlı bir hayatı sürdürebilme noktasında önem arz eden bir diğer konudur. Yine bunun yanında sabır ve sabrın karşılığında ahirette vadedilen mükâfatlar da yine acının anlamlandırılması ve tahmmülü noktasında önem arz etmektedir. Dolayısıyla Allah Teâlâ ile bağlantı kurabilen insan, başka hiçbir bağlılıkta bulamayacağı eşsiz bir güven ve emniyet duygusu yaşar. İşte bu duygu, psikolojik yapıyı pek çok tehlikeye karşı korur, sağlıklı ilişkilerin doğmasına yol açar.

⁵⁶ Ayten, Ali, *Tanrıya Sığınmak*, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 10-11.

⁵⁷ Bahadır, *a.g.e.*, s. 15.

⁵⁸ Bahadır, *a.g.e.*, s. 38.

Anlam kazandırıcı bir sistem olarak din, anlaşılması zor konu ve olaylara bir anlam verir ya da onları insanların kabul edebileceği bir şekle sokar. Din, bu fonksiyonunu özellikle insan hayatını derinden etkileyen olaylarda güçlü bir şekilde ortaya koyar.

Albert Einstein'in "Hayatın anlamı sorusuna gerçekçi bir cevap bulan insan dindar insandır."⁵⁹ sözünün de ifade ettiği gibi hayatını sorgulayan insanın karşısına din çıkmaktadır. Evlilik, ayrılık, hastalık, ölüm gibi günlük hayatta kırılmalara neden olan önemli değişimler, ilişkileri, amaç ve hedefleri açısından insanı hayatla yeniden hesaplaşmaya sevk eder. Her olayda kişisel anlamlandırmaya uygun fırsatlar her zaman bulunur.⁶⁰ Çünkü din, hayata bir bütün olarak bakma imkânı sağlar. Bu yönüyle din, bilimin ve hiçbir öğretinin cevap üretmediği pek çok soruya da cevap veren zihinsel, ruhsal ve toplumsal sağlığı temin edecek ve koruyacak mükemmel bir muhtevaya sahiptir. Bu sebeple dindar insan, başına gelen herhangi bir musibete karşı daha dirençli hale gelir.

Şüphesiz insan, hayatı boyunca acı veren pek çok olayla karşılaşır. İnsanların karşılaştıkları bu olaylara verdikleri tepkiler de farklı farklıdır. İnsanların bir kısmı başlarına gelen acı olayların etkisiyle intihara varan davranışlar sergilerken⁶¹ diğer bir kısmı ise yaşanan bu acı olayları hayatını zenginleştiren bir unsur olarak değerlendirerek olayın olumlu yönlerini göremeye çalışır ve hayatını bu ve benzeri olaylarla daha derin ve anlamlı yaşar hale gelir. Peki, aynı olayları yaşayan bu insanların farklı tepkiler geliştirmesinin sebebi nedir? Bu soruya verilecek cevap herhalde olayı yaşayan insanların yaşadığı olaya ve bu olaydan hareketle hayatına hatta bir adım daha ileri giderek varlığına ve varlığa yüklediği anlamda ortaya çıkacaktır.

Normal şartlar altında insan, hayatının anlamlı olup olmadığını sorgulamaz. İnsanların günlük hayatta yaşadıkları olaylar, onları fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak etkilediği gibi manevi olarak da etkiler. Günlük hayatın seyrini bozan veya değiştiren hastalık, aile krizleri, işsizlik, monotonluk, can sıkıntısı, korku, kaygı, ölüm gibi bir takım olaylar, programlanmış hayat akışını kesintiye uğratar ve böylece "anlam

⁵⁹ Frankl, *a.g.e.*, s. 94.

⁶⁰ Bahadır, *a.g.e.*, s. 35.

⁶¹ Sayar, Kemal, *Ruhun Labirentleri*, Timaş Yay., İstanbul 2013, s. 152-153.

arzusu"nun gerçeklik kazanmasını engelleyerek⁶² ya da erteleyerek anlamsızlık duygusunun gelişmesine yol açar. Bu duygunun geri dönüşe imkân vermeyecek ölçüde güç kazanmadan giderilmesi, anlam arzusunun yeniden aktiflik kazanmasına bağlıdır.⁶³ Başta yangın, sel, deprem gibi tabii felaketler olmak üzere hayatın doğal akışını bozan sürpriz gelişmeler ve travmatik olaylardan sonra din, pek çok insan için bir sığınma ve teselli kaynağı olur.⁶⁴ Bu süreçte bireyin en büyük destekçisi dini inançlarıdır. Dini inanç ve değerler, üzüntünün ve acının varlığını ortadan kaldırmaz, ancak onlara anlamlar yükleyerek kabullenilebilir, katlanılabilir bir hale getirir.⁶⁵

Din, bireyin karşılaştığı olumsuzluğun olumlu yönlerini görmesine yardımcı olarak ve duruma, yeniden daha olumlu yüklemeler yapması için araçlar sağlayarak, sıkıntılı zamanlarda üzüntüye neden olan durumsal anlamın değiştirilmesine katkıda bulunur.⁶⁶

İnançlar genellikle hayatın zorluklarını yenmeye yarayan anlamlara sahiptirler. İnsanın çevre şartlarını değiştirip değiştirmemesinden çok, zorlukları yenebileceğine dair inancı çok önemlidir. Bununla birlikte din, insana karşılaştığı sıkıntıların karşılığını mükâfât olarak alacağını vaat etmektedir. Böyle bir vaat ise insanların çektikleri acıları hafifletmektedir.⁶⁷

Din, insan hayatı ve geleceğiyle ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini de kapsayan bu bilgiler insanın kendine güvenmesini sağlamakta karşılaşılan problemlerle mücadele azmini artırmaktadır. Bundan dolayı insanın karşılaştığı sakatlık, hastalık vb. stresli durum ya olaylar karşısında yaşadığı gerginliklerle baş edebilmek için başvurduğu yollardan biri de dini inançlar ve değerler olmaktadır.⁶⁸ Zira kritik zaman ve durumların ortaya çıkardığı sorunlara karşı din,

⁶² Geniş bilgi için bkz. Vergote, Antoine, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, Çev. Veysel Uysal, İFAV Yay., İstanbul 1999, s. 4-8.

⁶³ Pargament, "Of Means and Ends: Religion and the Search for Significance", *The International Journal for the Psychology of Religion*, 1992, 2, (4), s. 208. Nakleden: Bahadır, a.g.e., s. 128.

⁶⁴ Ayten, a.g.e., s. 15.

⁶⁵ Ayten, a.g.e., s. 11.

⁶⁶ Park, Religion as a Meaning-Making Framework in Coping with Life Stress. *Journal of Social Issues*, 61(4), 2005, s. 712. Nakleden: Ayten, a.g.e., s. 59.

⁶⁷ Kula, Naci, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yay., İstanbul 2005, s. 113.

⁶⁸ Edward P. Shafranske, "The Religious Dimension of Patient Care Within Rehabilitation Medicine" (Edt. Thomas G. Plante, Allen C. Sherman), *Faith and Health, Psychological Perspective*, the Guilford Press, New York, 2001), s. 315. Nakleden: Kula, a.g.e., s. 113.

kişinin sahip olduğu başka inanç ve pratik çevrelerden daha makul davranışlar önerir.⁶⁹ Dolayısıyla dini inanç ve değerler öncelikle hayatın trajik dönemlerinde yoğun gerilim ve sıkıntının yaşandığı durumlarda gerçekliğin algılanmasında ve yorumlanmasında birçok insan için temel referans noktası olmaktadır.⁷⁰ Çünkü dini inançlar, trajik olayların yaşandığı durumlarda "anlam" sisteminin devamlılığının korunması için gerekli olan üç elemanı sağlayarak kişilerin olayları açıklamalarını kolaylaştırmaktadır. Anlam sisteminin devamlılığını sağlayan elemanlardan birincisi, gelecekteki olayların katlanılır ve kontrol edilebilir olacaklarına ilişkin duyulan güven, ikincisi, yaşanan olayın olumsuz sonuçları yanında olumlu yönlerinin de aranıp bulunması ve son olarak da yaşanan olayın "bir planın parçası" olup tesadüflere bağlı olmadığına ilişkin inanç. Görüldüğü gibi din, bireyleri, yaşadıkları olayları açıklayabilme, yorumlayabilme ve başa çıkabilmeleri için düzenlemiş, kapsamlı aynı zamanda bir bütün olan inançlarla donatmaktadır.⁷¹

Kişi bir dini kabul ettiğinde hayatın anlamını kavramaya dair son derece önemli bir adım atmış, hayatın acı olaylarına karşı direnmek için önemli bir destek bulmuş olacaktır. Bundan sonra yapması gereken şey dininin temel referans kaynağı olan kitabına yani Kur'ân'a bakmak ve yaşanan olaya dininin nasıl baktığı, ona nasıl bir anlam yüklediğini öğrenmektir. Şüphesiz bu, kişiye yaşanan acı olay karşısında teselli ve moral sağlayacak ve motivasyonunu tazeleyecektir. İşte bu durum Din Psikolojisi'nde "Dini Başa Çıkma" olarak isimlendirilmektedir.

Dini başa çıkma konusunda yapılan pek çok araştırma, dinin hayatta pek çok soruna özellikle varoluşsal problemlere karşı koymada önemli bir rol oynadığını göstermiştir... Dini başa çıkma süreci, basitçe dinin kritik olayları anlamlandırma ve onlarla mücadele etme sürecinin bir parçası olarak görülse de oldukça zengin bir süreçtir.⁷²

Kabullenme, tevekkül, itaat, kaçınma, sabır, alçakgönüllülük, affetme ve duâ dini başa çıkmanın önemli unsurlarındandır. Şöyle ki, herhangi bir problemle karşılaşan

⁶⁹ Memiş, Hacer, *Dinsel Başa Çıkma Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü.S.B.E., İzmir 2003, s. 21.

⁷⁰ Ekşi, Halil, *Başta Çıkma, Dini Başta Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, U.Ü.S.B.E., Bursa 2001, s. 2.

⁷¹ Yaparel, Recep, *"Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiat Üstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler"*, D.E.Ü.İ.F.D., VIII, İzmir 1994, s. 278-279.

⁷² Ayten, a.g.e., s. 41.

bireyin, başına gelenleri imtihan dünyasının bir parçası olarak görüp sabretmesi, çözüm için elinden geleni yaptıktan sonra Allah'a tevekkül etmesi; her insanın hayatta bir takım sıkıntılarla karşılaşabileceğinin ve hiç kimsenin böyle bir durumdan uzak olmadığını bilincinde olarak alçakgönüllü davranması; başına gelenleri, hayat şartlarını ve başkaları tarafından kendisine yapılanları mazur görebilmesi, problemleri çözemediği durumlarda Allah'a yönelerek yalvarması ve ondan yardım dilemesi dini başa çıkmanın önemli unsurlarındandır. Bu unsurlar içerisinde belki de en belirgin olanı, Allah'a yönelerek O'ndan yardım istemenin somut ifadesi olan duâdır.⁷³

Din insana olayların nedeni hakkında tatmin edici açıklamalar sunar. Diğer taraftan din, sıkıntılarla ve acı tecrübelerle başa çıkma sürecinde, sahip olduğu telafi mekânizmaları ile tartışılmaz gücünü ve üstünlüğünü ortaya koyar. Din, problemleri çözümede bunalımlı dönemlerde de en büyük destek unsuru olabilir.

N. Hartman mutluluğu, "anlam kazanmışlığın bir sonucu" olarak tanımlar. Ona göre bir şey mutluluk verdiği için anlamlı değil anlamlı olduğu için mutluluk verir.⁷⁴ Bu yargıdan hareketle diyebiliriz ki anlamı bulan kişi aynı anda mutluluğu da yakalamıştır. İslam'ın temel hedefinin insanı hem dünya hem de ahiret saadetine erdirmek olduğunu düşündüğümüzde anlamı dinde, dolayısıyla dinin kitabı olan Kur'ân'da arayan kişi aynı zamanda mutluluğu yakalamış kişidir.

Her şeyden önce din insanın dünya kurma ve yaşanabilir anlamlı bir hayata kavuşma çabasında öteden beri hayati bir rol oynar. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de o, insanların kendini aşarak anlam bulabileceği en yüce sistem ve en son sınırdır. Buna göre dini, hayatın anlamı sorusuna tatmin edici ve tutarlı cevaplar veren bir değerler sistemi olarak tanımlamak mümkündür. K. I. Pargament dini, kutsal ile bağlantılı yollar içerisinde köklü bir anlam arayışı olarak tanımlar ve bu tanımlamayı bir ön kabule dayandırır: İnsanlar yaşadıkları sürece anlam arayışı içerisindeyler. Her ne kadar ona göre insan, dinin dışında da anlam kaynaklarına ulaşabiliyorsa da bunlardan hiçbiri, dinin sunduğu güçlü ve bağlayıcı referanslara sahip değildir. Hayatın anlamının sorgulandığı her yerde, dine karşı bir ilginin geliştiği gerçeği bu kanaati desteklemektedir. Bu noktada dinin en büyük avantajı, söz konusu anlam imkânlarını

⁷³ Ayten, *a.g.e.*, s. 42.

⁷⁴ Bahadır, *a.g.e.*, s. 80.

hazır olarak ortaya koyması ve bunlara yüklediği anlam aracılığıyla aşkın bir karakter kazanmasıdır.⁷⁵

Ne kadar ilerlemiş olursa olsun bilimin susmak zorunda kalmasına karşın dinin açıklayabileceği pek çok metafiziki konu vardır. Bu bağlamda zihnin ancak dinin yardımıyla çözebileceği temel problemleri beş ana grupta toplamak mümkün görünmektedir. Bunlar:

a) Evrenin ve dünyanın yaratılışı, hayatın anlam ve amacı gibi mantıksal çözümünü olmayan sorular;

b) Dramatik tecrübeler, doğal felaketler, ölüm gibi hayatın zorlayıcı ve olumsuz görünen yönleri;

c) Haksızlık, adaletsizlik, başarısızlık, fakirlik gibi bireysel ya da toplumsal engellenme ve mahrumiyet şekilleri;

d) Şuur, yaratıcılık, estetik ve mistik tecrübeler gibi bilimin henüz açıklayamadığı tabii süreçler;

d) Zihinsel boyutta ele alınan kimlik problemleri ve hayat felsefesi. Bu karşılıklarla inanç, insanın ölümlü varlığına ölümsüzlük ve sonsuzluk anlamı aşılır.⁷⁶

Din, bir başka şekilde cevaplanamayacak gibi görünen varoluş nedeni ve hayat ile ilgili pek çok soruyu cevaplamakla zihinde ve dolayısıyla ruhta belirsizlik yaratan pek çok sorunun ortadan kalkmasına yol açar. Bu nedenle dini, anlamın ve anlamının başlıca kaynaklarından biri olarak kabul etmek mümkündür.⁷⁷

Yaratılışından bu yana sürekli mutluluğu arayan ve kendisine yaşanılabilir bir dünya inşa etmeyi hedefleyen insan, mutluluğu daima yanlış yerde aradığından bu hedefine ulaşamamıştır. Hayatın anlamını geçici hedeflere bağlayan insan, bu hedefi ebedi hedefler belirleyen dine yönelttiğinde zihnindeki sorulara ve yaşadığı sıkıntılara dair hakiki cevaplar bulmaktadır. Böylece hayatını daha yaşanılır hale getiren insan sıkıntı ve problemler içindeki bir hayatta dahi yaşama tutunabilme ve mutlu bir hayat sürme imkânı elde etmiş olur.

⁷⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s. 150.

⁷⁶ Tolstoy, Leo N., *İtirafımlarım*, Çev. K. Aytaç, Furkân Yay., İstanbul 1994, s. 76-77.

⁷⁷ Bahadır, *a.g.e.*, s. 157.

İşte biz bu çalışmamızın devamında, insanda var olan teselli, moral ve motivasyon ihtiyacını dinin nasıl karşıladığını, İslam Dini'nin temel referans kaynağı olan Kur'ân'dan hareketle ortaya koymaya çalışacağız.

I. BÖLÜM
KUR'ÂN'DA İNANANLARA VERİLEN TESELLİ,
MORAL VE MOTİVASYON

A) HZ. PEYGAMBER'E (S.A.S.) VERİLEN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON

Başta Mekke müşrikleri olmak üzere bütün insanlığa, inançlarında köklü değişiklikler yapmak üzere gönderilen Hz. Peygamber (s.a.s.) büyük bir mukavemet ile karşılaşmıştı. Bu mukavemet zamanla baskıya ve şiddete dönüşmüştü. Tabi ki bu baskı ve şiddet dinin mübelliği olması münasebetiyle ilk önce Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yönelse de inananların sayısının artmasıyla birlikte onlara da yönelmiştir. Fakat Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vahyin doğrudan muhatabı ve vahyi insanlara aktaran ilk kaynak ve peygamber olması sebebiyle ilk ve en büyük baskı ve zorlamaya o muhatap olmuştur. Bu sebeple Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bizzat hitap ederek onu teselli etmiş, zor zamanlarda ona moral vermiş ve onun motivasyonunu yükseltmiştir. Biz de bu sebeple ilk başlık olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)'e yapılan teselli, moral ve motivasyon konusunu inceleyeceğiz.

1- Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Teselli, Moral ve Motivasyon İhtiyacı

Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.s.)'i yalanlarken bir taraftan onun bir yalancı, şâir, kâhin, mecnun ve sihirbaz olduğunu iddia ederlerken⁷⁸ bir taraftan da kendilerine beraberinde bir melek gelmesinin gerektiğini öne sürüyorlardı.⁷⁹ Buna karşı Allah Teâlâ Hz. Peygamber'den (s.a.s.) kendisinin yalnızca elçi olarak gönderilen bir beşer olduğunu söylemesini istemiştir.⁸⁰ Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir beşerdir. Dolayısıyla üzülmesi, sıkılması, daralması, bunalması; bu sebeple teselli, moral ve motivasyona ihtiyaç hissetmesi son derece doğaldır.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'i (s.a.s.) teselli eden âyetlerin varlığı onun teselliye ihtiyaç duyduğunu gösteren en büyük delildir. Söz konusu âyetlerin çokluğu ise teselliye duyduğu ihtiyacın derecesini ifade etmesi bakımından önemlidir.⁸¹ Şüphesiz başta eşleri ve ashâbı olmak üzere onu teselli eden insanlar vardı. Fakat bunlardan hiçbiri, kulu yaratan Allah Teâlâ'nın tesellisi gibi olamazdı. Nitekim Allah Teâlâ Hz.

⁷⁸ A'râf, 7/66, 109; Yûnus, 10/2; Hicr, 15/6-7; Mü'minûn, 23/38-39, 70; S'ad, 38/4; Duhân, 44/13-14; Zâriyât, 51/38-39, 52-53; Kamer, 54/9.

⁷⁹ Hûd, 11/12.

⁸⁰ İsrâ, 17/93.

⁸¹ Aldemir, Halil, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler*, Kitabı Yay., İstanbul 2010, s. 68.

Peygmaberi (s.a.s.) ihtiyaç duyduğu her an teselli etmiş,⁸² ona moral ve motivasyon vermiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) ilk teselli, moral ve motivasyonu, kendisine ilk vahiy geldikten sonra⁸³ korkuya kapılması üzerine Hız. Hatice (r.a.) vermiş ve şöyle söylemiştir: "*Sen daima eli açık cömert biri idin, iyilik yapardın, fakir ve muhtaçlara daima yardıma koşardın. Muhakkak ki, Allah seni şeytanın aldatmasına uğratmayacaktır.*" Hız. Peygamber (s.a.s.) sakinleştikten sonra Hız. Hatice ile beraber Hız. Hatice'nin amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e gitmişlerdir. Hız. Peygamber (s.a.s.), ilk vahiy tecrübesini Varaka'ya anlatınca o, kendisine endişe duymaması gerektiğini, kendisine görünenin Hız. Mûsa'ya (a.s.) gelen melek olduğunu ifade etmiş,⁸⁴ o da Hız. Peygamber'i (s.a.s.) teselli etmiş, ona moral ve motivasyon vermiştir.

Hız. Peygamber (s.a.s.), müşrikleri İslâm Dini'ne davet etmeye başladığı andan itibaren pek çok baskıya maruz kalmıştır. Onlar, propaganda, ekonomik, siyasi ve psikolojik savaş, fiziksel şiddet gibi pek çok baskı yöntemlerine başvurmuşlardır.⁸⁵ Bunlardan bir tanesine de amcası Ebû Leheb tarafından kendisine uygulanmıştır ki çirkin söz ve davranışlarıyla Hız. Peygamber'in (s.a.s.) kalbini kırmıştır. Ayrıca Tâif yolculuğunda Hız. Peygamber (s.a.s.) gerçekten çok büyük bir sıkıntı yaşamış ve derin bir üzüntü hissetmiştir.⁸⁶ Mekke döneminde yaşadığı bu Medine döneminde de devam etmiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) karşılaşmış olduğu bu baskı ve şiddet âyetlerde de açıkça ifade edilmektedir. Bu âyetlerden birinde Hız. Peygamber'in (s.a.s.) göğsünün daraldığı belirtilerek ve şöyle buyrulur: "وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ" "*Ant olsun, onların söylediklerine senin göğsünün daraldığını (canının sıkıldığını) biliyoruz.*"⁸⁷ İnkârcıların alaycı ve aşağılayıcı davranışları sebebiyle Hız. Peygamber (s.a.s.) göğsü daralacak kadar üzülmüştü. Çünkü inkârcıların bu davranışları sebebiyle üzülmemek

⁸² Çakan, İsmail L.; Solmaz, N. Mehmet, *Kur'an'ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul 1994, s. 321.

⁸³ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu's-Sahih*, İstanbul 1992, Bed'ül-vahy, 3.

⁸⁴ İbnü'l-Esîr, Muhammed b. Muhammed Abdilkerim, *el-Kâmilü fi't-Târih*, Dâru Sâdir, Beyrût 2009, II/24-25; İbn Kesîr, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, Dâru's-Selâm, Kâhire 2011, I/333-334; Hamîdullâh, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Terc. Salih Tuğ, İstanbul 1995, I/82.

⁸⁵ Şâkir, Mahmûd, *et-Târihu'l-İslâmî*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût 2000, I/85.

⁸⁶ İbn Sâd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrût, tsz., I/200.

⁸⁷ Hicr, 15/97.

mümkül değildi.⁸⁸ Bu sebeple Hz. Peygamber'den (s.a.s.) putperestlerin inkârcı ve kaba davranışlarına aldırmandan kendisine bildirilen ilâhî gerçekleri savunması, insanlara duyurması istenmekte; bu arada kendisi ile alay etmeye kalkışanlara karşı Allah'ın yardımına güvenmesi telkin edilmektedir. Yine bir takım değersiz nesnelere Allah'a ortak koşacak kadar düşüncesiz olduklarına bakmadan Hz. Peygamber'le alay etmeye kalkışanların, onun gönlünü inciten, canını sıkanların bu yaptıklarının Allah tarafından bilindiği kendisine hatırlatılarak moralini bozmaması istenmiştir.⁸⁹

Bir başka âyette Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaşadığı stres ve kaygı “üzüntüden helak olmak” ifadesiyle dile getirilir: “Herhalde sen, inanmıyorlar diye üzüntüden kendini helâk edeceksin!”⁹⁰ Zira Hz. Peygamber, putperest Mekkelilerin ilâhî mesajlara inanmamaları yüzünden derin bir kaygı duymuş,⁹¹ bu sebeple kendisine teselli verilmiştir.⁹²

İnkârcıların sözlü sataşmalarının Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzdüğünü ifade eden bir diğer ayette Allah Teâlâ bu durumu şöyle ifade ediyor: “Biliyoruz, onların dedikleri elbette seni üzüyor, gerçekte onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.”⁹³ Bu sözlerin neler olduğunu ise bir başka ayet şöyle ifade ediyor: “Herhalde sen; “Ona bir hazine indirilmeli veya beraberinde bir melek gelmeli değil miydi?” demelerinden ötürü, sana vahyolunanın bir kısmını (duyurmayı) terk edeceksin ve bununla göğsün daralacak (sıkılacaksın); ama sen sadece bir uyarıcısın (böyle sözlere aldırma), her şeye vekil olan Allah'tır.”⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.) en büyük baskı ve zorlukları Mekke döneminde özellikle de vahyin ilk yıllarında yaşamıştır. Müşrikler, Hz. Peygamber'e (s.a.s) karşı cephe almışlar, onu yolundan çevirebilmek için pek çok yola başvurmuşlardır. Tabidir ki bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.s.) daralıp bunalmasına, bazen umutsuzluğa düşmesine ve davetten geri durmasına yol açabilirdi. Allah Teâlâ burada, Hz. Peygamber'den (s.a.s.)

⁸⁸ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût 1995, III/179; Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrût 1994, IV/500; Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'ânı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985, IV/1750.

⁸⁹ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, III/372.

⁹⁰ Kehf, 18/6; Ayrıca bkz. Fâtır, 35/8.

⁹¹ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1997, s. 586.

⁹² Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, IV/450.

⁹³ En'âm, 6/33.

⁹⁴ Hûd, 11/12.

inkârcuların olumsuz tavır ve davranışlarına aldırmadan, görevini ifa etmesini istemekte,⁹⁵ yaşamış olduğu sıkıntıların geçici olduğu ve bunlara aldırması gerektiği noktasında ona telkin ve tesellide bulunmaktadır. Bütün bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir peygamber olmasına rağmen aynı zamanda bir insan olması münasebetiyle içinde bulunduğu zor durumlarda teselliye, moral ve motivasyona ihtiyaç duyduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

2- Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Hz. Peygamber (s.a.s.) peygamber olarak gönderildikten sonra öncelikle insanları tevhide davet etmiştir. Ancak insanlar onun davetine hemen icabet etmemiştir. Bir yandan vahyin ona indirilişini yadırgarken diğer yandan da toplumun ileri gelenlerinin iman etmemesini ileri sürerek İslam dinini kabule yanaşmamış ve şöyle demişlerdir: "*Kur'ân aramızda Muhammed'e mi indirildi?*"⁹⁶, "*İnkâr edenler iman edenler hakkında dediler ki: "Bu iş bir hayır olsa idi onlar bizi geçemezlerdi." Fakat onlar doğru yola girme arzusunda olmadıkları için: "Bu eski bir yalandır." diyecekler.*"⁹⁷ Mekke müşrikler kendilerine tebliğ edilen bu yeni dini kabul etmedikleri gibi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile alay etmiş ve onu yolundan çevirebilmek için pek çok yollar aramış yöntemler denemişlerdir.

Mekke müşrikleri bir taraftan Hz. Peygamber'i (s.a.s) reddederken diğer taraftan inkârlarına bahane bulmaya çalışıyorlardı. Bu bahanelerden bir tanesi de içinde buldukları durumu bizzat Allah Teâlâ'nın murat ettiği meselesidir. Onlara göre Allah Teâlâ, kendileri için şirk murat etmeseydi onlar da şirk koşmazlardı. Onların bu durumları Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: "سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا" "*Putperestler diyecekler ki: Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız.*"⁹⁸ Onlara göre olan biten her şey Allah'ın iradesiyle olmaktadır. Allah Teâlâ onlardan şirk koşmalarını murat ettiği için onlar da şirk koşmuşlardı. O, şirk rıza gösterdiği için onlar şirk terkedemiyorlardı. Bu yüzden mterketmelerini isteyen Hz.

⁹⁵ Ebû'l-Kâsım, Cârullah Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1995, II/367-368; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., IV/2769.

⁹⁶ Sâd, 38/8. Benzer bir ifade için bk. Zuhrûf, 43/31.

⁹⁷ Ahkâf, 46/11.

⁹⁸ En'am, 6/148.

Peygamber'in (s.a.s.) çağrısını yadırgıyor, Allah'ın iradesi dışına çıkamayacaklarını beyan ederek ona muhalefet ediyor ve kendi durumlarına bahane buluyorlardı.

Hız. Peygamber (s.a.s.) ve onun getirdiği vahiy ile alay edenler: “(Muhammed'e bizim de görebileceğimiz) bir melek indirilmeli değil miydi?”⁹⁹, “...bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği?”¹⁰⁰ diyerek Hız. Peygamber'in (s.a.s.) peygamberliği ve onun getirdiği vahiyle alay emişlerdir.

Ayetlere baktığımızda müşriklerin Hız. Peygamber'e (s.a.s.) karşı üç basamaktan oluşan bir mukavemet gösterdiklerini anlarız. İlk olarak müşrikler, Hız. Muhammed'in (s.a.s.) peygamber olduğunu gösteren delilleri ve apaçık âyetleri düşünmekten yüz çevirmişlerdir. Bir sonraki aşamada onun Allah'ın elçisi olduğunu yalanlamışlardır. Müşrikler son aşamada ise Hız. Peygamber (s.a.s.) ve Kur'ân ile alay ediyorlardı.¹⁰¹ Her bir aşama öncesinden daha ağır bir durumu ifade ediyordu. İlk aşamada yüz çevirme vardır ki bir şeyden yüz çeviren kişi o şeyin hakikatini anlamaktan gafilidir. Dolayısıyla yüz çevirdiği şeyle mücadele etmez. Yalanlayan ise yalanladığı şeye cephe almış demektir. Dolayısıyla cephe almış olduğu şey ile sonuna kadar mücadele eder. Son aşama ise en ağır aşamadır. Çünkü alay, inkârın alabileceği en son şekildir.¹⁰²

Mekke'de müşriklerin alay etmelerine maruz kalan Hız. Peygamber (s.a.s.), Medine'de de münafıkların alayı ile karşılaşmıştı. Münafıklardan bir kısmı kendi aralarındaki özel sohbetlerde Hız. Peygamber'i (s.a.s.) çekiştiriyorlar, sonra da “Aman bu onun kulağına gitmesin.” diyorlardı. Bir diğeri ise “O, her söze kolay kanar. Söylediklerimizi inkâr eder üstüne de yemin ederiz, o da bize inanır.” diyorlardı.¹⁰³ Bu durumu müminlerin kulağına gidip onlara neden alay ettikleri sorulunca, “biz söze dalmış şakalaşıyorduk.”¹⁰⁴ diyerek kendilerini savunuyorlardı.

Mekkeli müşrikler Allah'ın varlığını kabul etmekle beraber bu inanç şirke bulaşmış bir inançtı. Müşrikler kendilerini, gökleri ve yeri yaratanın, güneşini ve ayı buyruğu altında tutanın, gökten su indirip ölü toprağa can verenin Allah olduğuna

⁹⁹ En'âm, 6/8.

¹⁰⁰ Furkân, 25/41.

¹⁰¹ En'âm, 6/4-5.

¹⁰² Râzî, a.g.e., XII/130.

¹⁰³ Taberi, a.g.e., X/168-169.

¹⁰⁴ Tevbe, 9/64-65.

inanıyorlardı.¹⁰⁵ Kur'ân'da Allah'ın kendilerine verdiği nimetler sıralanırken hepsini kabul ediyorlardı. Ancak müslüman olmaya davet edildikleri zaman ise buna yanaşmıyorlardı.¹⁰⁶ Atalarından devraldıkları şirkten vazgeçmiyorlardı. Kendilerini Allah'a yaklaştırmaları için putlara tapıyorlardı.¹⁰⁷

Yahûdiler Üzeyr'in (a.s.), Hristiyanlar ise İsa'nın (a.s.) Allah'ın oğlu olduğunu,¹⁰⁸ müşrikler ise melekleri dışı kabul ederek onların Allah'ın kızları olduklarını iddia ediyorlardı.¹⁰⁹ Meleklerle tapınmalarını da "*Rahmân dileyeydi biz onlara tapmazdık.*"¹¹⁰ diyerek Allah Teâlâ'nın iradesine ve rızasına bağlıyorlardı. Uzun zamandan beri bu şekilde inanç ve ibadete devam ettikleri halde Allah'ın azabı gelmiyordu. Bu durumu, kendilerinin haklılıklarının ispatı olarak görüyorlardı.¹¹¹ Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) davetine karşı gelen bu insanların yukarıda anlattığımız iddialarında körü körüne taklitten başka herhangi bir delilleri söz konusu değildi.¹¹² Özellikle müşrikler Hz. Peygamber'in (s.a.s.) peygamberliğine ve onun getirdiği vahye itiraz, dolayısıyla onu inkâr ederken öne sürdükleri bahanelerden bir tanesi de atalarından böyle bir şey duymadıkları idi. Birçok ayette onların bu durumlarından bahsedilmektedir: "*Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: "Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti."* derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz."¹¹³, "*Onlara "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde: "Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız."* derler."¹¹⁴

Her peygambere, insanların iman etmesini sağlayacak bir takım mucizeler verilmiştir.¹¹⁵ Hz. Peygamber'den (s.a.s.) önceki peygamberlerin mucizeleri sadece o devirde yaşayanlar ve mucizenin izharı sırasında orada bulunanlar tarafından müşahade edilebilecek mucizelerdi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) en büyük ve en önemli mucizesi ise ebedi bir mucizedir. O da belağat ve fesahatın en büyük timsali olan ve hiç kimse

¹⁰⁵ Ankebût, 29/61; Lokmân, 31/25; Zümer, 39/38; Zuhrûf, 43/9, 87.

¹⁰⁶ Âlûsî, a.g.e., VII/ 442.

¹⁰⁷ Zümer, 39/3.

¹⁰⁸ Tevbe, 9/30; Zuhrûf, 43/15.

¹⁰⁹ Zuhrûf, 43/19. Ayrıca bkz. Nahl, 16/57; Sâffât, 37/149; Tûr, 52/39.

¹¹⁰ Zuhrûf, 43/20.

¹¹¹ Taberî, a.g.e., XXV/59; Nesefî, a.g.e., IV/169; İbn Kesîr, a.g.e., VII/223.

¹¹² Zuhrûf, 43/20-22.

¹¹³ A'râf, 7/28; Ayrıca bkz. Bakara, 2/170; Mâide, 5/104; Yûnus, 10/78; Enbiyâ, 21/53; Şuarâ, 26/74; Zuhrûf, 43/22-23.

¹¹⁴ Bakara, 2/172; Lokmân, 31/21.

¹¹⁵ Buhârî, İ'tisâm, 1, Fedailü'l-Kur'ân, 1; Müslim, İman, 239.

tarafından taklit edilemeyen Kur'ân vahyidir.¹¹⁶ Apaçık âyetlerin tebliğinden sonra bile sanki hiç bir şey inmemiş, hiç bir hakikat söylenmemiş gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) inkârla, katı inatla, boş böbürlenmelerle ve kof kasılmalarla karşılaşılıyordu.¹¹⁷ Mekkeli müşrikler ondan, kendisinin peygamber olduğunun Allah tarafından kendilerine söylenmesini istemeye kadar birçok mucize talep ediyorlardı: "*Bilmeyenler "Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) indirmeli değil miydi?" dediler.*"¹¹⁸ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) peygamberliğine inanmayıp onun davetine icabet etmeyi büyüye kapılma olarak değerlendirip tebliğ ettiği âyetleri karmakarışık şeyler olarak yansıtmaya çalışmışlar ve onun şair olabileceğini ileri sürmüşler, doğruluğunu ispatlaması için de önceki peygamberlere gönderilen mucizelerin benzerini istemişlerdir: "*Hayır (bunlar) saçma sapan rüyalardır. Bilakis onu kendisi uydurmuştur. Belki de o şairdir. (Eğer öyle değilse) bize hemen öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin dediler.*"¹¹⁹

İnanmayanların Hz. Peygamber'i (s.a.s.) inkâr, yalanlama, alay etme, atalarını taklitte ısrar ve mucize talebi gibi tavır ve davranışları onu sön derece üzüyordu. Bu sebeple teselli, moral ve moyivasyona ihtiyaç duyuyordu.

Kur'ân'da hem geçmiş ümmetlerin kıssalarını anlatan hem de Hz. Peygamber (s.a.s.) ile çağdaşları arasında geçen mücadeleyi konu edinen âyetlerde peygamberlerin davetlerine karşı çıkanların onlara birtakım tuzaklar kurduklarından ve Allah Teâlâ'nın da söz konusu tuzaklara karşı kendisinin tuzak kurduğundan bahsedilir. "وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ " قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا " *Onlardan öncekiler de (peygamberlerine) tuzak kurmuşlardı. Hâlbuki bütün tuzaklar Allah'a aittir.*"¹²⁰ Vahiy dilinde bunu anlatmak için "مَكْرٌ " sözcüğü seçilmiştir. Bu kelime lügatte "fesat için gizli ve sinsice çalışmak" anlamına gelir.¹²¹

Mekkelilerin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve ashabına yönelik baskı ve zulümleri başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere bütün müminleri son derece sıkıntıya düşürmüş ve onların önce Habeşistan ardından da Medine'ye hicret etmelerine sebep olmuştur. Hicrete başlarken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söylemiş olduğu şu sözler onun

¹¹⁶ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usulü*, Ankara 1995, s. 162.

¹¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, I/397.

¹¹⁸ Bakara, 2/118.

¹¹⁹ Enbiyâ, 21/5. Ayrıca bkz. İsrâ, 17/90-93.

¹²⁰ Ra'd, 13/42. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/54; Enfâl, 8/30; Nahl, 16/26, 127; Neml, 27/50, 70.

¹²¹ Râzî, *a.g.e.*, 8/58.

psikolojisini ortaya koymak adına önem arz etmektedir: "*Mekke! Sen Allah'ın en çok sevdiği şehirsin. Ben de seni çok seviyorum. Eğer halkın beni senden ayrılmak zorunda bırakmasaydı ben asla senden ayrılmazdım..*"¹²² Hicret eden bütün müminler yurtlarını, akrabalarını, evlerini ve eşyalarını bırakarak Mekke'den ayrılmışlardır ki böyle bir durum bu gün bizzat müşahede ettiğimiz gibi son derece zor ve insana ağır gelen bir durumdur. Böylesine ağır bir imtihanla müminlerin karşı karşıya kalmasına sebep olan şey ise müşriklerin müminlere uyguladığı baskı ve kurmuş oldukları tuzaklar idi. Bu durum da teselli, moral ve motivasyon için sebep teşkil ediyordu.

Mekke'de müşrikler ile mücadele eden müminler hicretten sonra Medine'de Ehl-i Kitap ve münafıklar ile uğraşmaya başladılar. Nitekim bu durum ayetlerde geniş bir şekilde yer bulmaktadır. Mekki sûrelerde şirk-tevhîd merkeze alınırken Medeni sûrelerde daha çok vahyin tahrifi ve dinde samimiyet konuları önemli bir yer tutmaktadır. Medine'de özellikle Yahûdi kabilelerinin varlığı sebebiyle onlarla olan mücadele daha yoğun olmuştur.

Allah Teâlâ Yahûdilerden bahsederken aslında onların hakikatı açık bir şekilde bildiklerini ifade eder: "*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler.*"¹²³ Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzen en önemli hususlardan bir tanesi belki de bu idi. Bir diğeri ise Yahûdi ve Hristiyanların bir yandan Hz. İsa ve Hz. Üzeyr peygamberlere ulûhiyet izafe ederken diğer yandan da Allah'ın daha önceleri kendilerine uygulamalarını emrettiği hükümleri değiştirmeleri idi.

Dilleriyle iman ettiklerini söyleyen ancak kalpleriyle iman etmeyen münafıklar da Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzen tavırlar içindeydi. Allah Teâlâ onların bu tavırlarını "küfür içinde koşuşmak" şeklinde tarif etmektedir.¹²⁴ Kalpleriyle inanmadıkları halde Müslüman olduğunu iddia eden bu gurup İslam toplumu içerisinde fesat çıkarmak ve herhangi bir fesat çıktığında onun yayılıp bütün toplumu etkilemesini sağlamak için özel bir çaba sarf ediyordu. Başta ifk hadisesi olmak üzere İslam toplumunu etkileyen pek çok hadisede baş aktör münafıklar idi. Onlara takındıkları bu tavırlardan vazgeçmeleri söylendiğine çeşitli yalanlarla yaptıklarını inkar ediyorlardı: "*Bunlara,*

¹²² Taberî, *a.g.e.*, XXVI/48.

¹²³ Bakara, 2/146; En'âm, 6/20. Ayrıca bkz. Taberî, *a.g.e.*, III/213; Elmalılı, *a.g.e.*, II/334.

¹²⁴ Mâide, 5/41.

“Yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiğinde, “Biz ancak ıslah edicileriz!” derler.”¹²⁵ Onların bu tür davranışlarına üzülen Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli, moral ve motivasyona ihtiyaç hissediyordu.

Kur’ân'da ortaya konulan bu inkâr ve yalanlamalar karşısında Hz. Peygamber’in (s.a.s.) duyduğu üzüntü sebebiyle Allah Teâlâ onu teselli eden, ona moral ve motivasyon sağlayan pek çok âyet inzal buyurmuştur.¹²⁶ Müşrikler Hz. Peygamber’i (s.a.s.) başta şairlik, sihirbazlık, kahinlik ve mecnunluk olmak üzere farklı şeylerle itham etmişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e (s.a.s.) üzülmemesini tavsiye etmektedir. Aslında bir inkârcını inkârı sebebiyle üzülme normal ve doğaldır. Fakat Hz. Peygamber (s.a.s.) olması gerekenden çok daha fazla üzülünce ona bu uyarı yapılmış¹²⁷ ve böylece teselli edilmiştir. Çünkü üzülmemek insanın elinde olan bir durum değildir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir beşer olduğundan üzülmesi son derece doğaldır.¹²⁸ Ona bu teselli verilirken, kendisine saldıranların cahil ve yoldan çıkmış kimseler olduğu, iyilikten anlamadıkları gibi kendi davranışlarının iyi olduğunu zanneden zavallılar olduğu bildirilmiş ve böylece ona tesellide bulunulmuş, kendisine moral ve motivasyon sağlanmıştır.¹²⁹

Müşrikler Hz. Peygamber’i (s.a.s.) bir taraftan söyledikleri sözlerle üzerken fırsat bulduklarında da fiili davranışlarıyla da onun üzülmesine sebebiyet veriyorlardı. Buldukların her fırsatta Müslümanlara savaş ilan eden müşrikler Uhut savaşında pek çok Müslümanı şehit etmişlerdi. Bu duruma çok üzüle Hz. Peygamber (s.a.s.), savaşta şehit düşen müminlerin Allah’ın rahmetine kavuştuğu haber verilerek teselli edilmiş, kendisine moral ve motivasyon sağlanmıştır.¹³⁰

Müşriklerin inkâr, yalanlama, itham ve iftiralarının yanında bir de kendi durumlarını meşru gösterme çabaları Hz. Peygamber (s.a.s.) için diğer bir üzüntü kaynağıydı. Allah Teâlâ ona teselli vererek üzüntüsünü bertaraf etmek için, " وَلَوْ شَاءَ " ¹³¹ "لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ" buyurarak imanın kişinin kendi tercihi olduğunu, insanları iman etmeleri

¹²⁵ Bakara, 2/11-12; Nisâ, 4/61; Enfâl, 8/49; Ahzâb, 33/12.

¹²⁶ Âl-i İmrân, 3/176; Yûnus, 10/65; Hicr, 15/88; Nahl, 16/127; Neml, 27/70; Lokmân, 31/23; Yâsîn, 36/76.

¹²⁷ Kurtubî, *a.g.e.*, IV/182; XV/ 39.

¹²⁸ Kurtubî, *a.g.e.*, IV/159.

¹²⁹ Mevdûdî, *a.g.e.*, II/1211.

¹³⁰ Zemahşerî, *a.g.e.*, II/620; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV/610.

¹³¹ Nahl, 16/9. Ayrıca bk. Râzî, *a.g.e.*, XIII, 185-186.

için o zorlamayacağını bildirmiştir. Bir yandan müşrikleri sözlü ve fiili sataşmalarıyla üzülen Hz. Peygamber (s.a.s.) diğer yandan da rahmet peygamberi olması hasebiyle insanların iman edip kurtuluşa ermeleri konusundaki arzusu sebebiyle de üzülmüyordu. Bütün insanların iman etmesi için elinden geleni yapıyordu. Bütün delilleri sıralamasına rağmen insanların iman etmemesinden dolayı üzülməsi, Kur'ân'ın ifadesiyle Hz. Peygamber'i canına kıyacak hale getirmişti.¹³² İşte bu sebeple Allah Teâlâ Kur'ân'da birçok yerde dilediğini hidâyete erdireceğini, dilediğini de dalalette bırakacağını,¹³³ dileseydi bütün insanların iman edeceğini,¹³⁴ hidâyete erdirmenin sadece kendi iradesi çerçevesinde olduğunu, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) de arzuladığını hidâyete erdiremeyeceğini ve onun görevinin yalnızca tebliğ olup insanları zorla hidâyete erdirmek olmadığını bildirmiştir.¹³⁵ Hz. Peygamber'e (s.a.s.), aklını kullanarak hakikate ulaşma gibi bir çaba içerisine girmeyen insanları imana erdirmenin de kendisinin elinde ve yetkisinde olmadığını, eğer kendisi dileseydi herkesin iman etmesini sağlayacağını belirterek, hem her şeyin kendi iradesinde olduğunu hem de insanlara istediklerini vereceğini bildirerek Peygamber (s.a.s.)'i teselli etmiştir.¹³⁶

Hayatında hiç yalan söylemediği, muhalifleri tarafından itiraf edilen Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberlik konusunda yalanlanması onu derinden üzüyordu. Zira o, hayatında hiç yalana bulaşmadığı gibi Allah'a yalan isnat etmenin de ne kadar büyük bir zulüm olduğunu herkesten daha iyi bilmekteydi. Ayrıca tebliğ ettiği vahiy, hiç şüphe edilmeyecek kadar apaçık bir gerçektir. Buna rağmen müşriklerin ve münafıkların kendisini ve getirdiği ilahi vahiyi yalanlamaları onun ağrına gidiyordu. Müşrikler açıkça *"biz seni değil senin getirdiğin vahiyi yalanlıyoruz"*¹³⁷ diyorlardı. Müşrik ve münafıkların yalanlamaları karşısında Allah Teâlâ Peygamber (s.a.s.)'i şu şekilde teselli etmiştir: *"وَلَا يَحْزَنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ"* *(Rasulüm!) Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin. Çünkü bizzat izzet ve (üstünlük) Allah'ındır. O işitendir, bilendir.*¹³⁸ *"Onların dediklerinin hakikaten seni üzmede olduğunu*

¹³² Kehf, 18/6; Şuarâ, 26/3; Fâtır, 35/8.

¹³³ A'râf, 7/178; Ra'd, 13/27; İbrâhîm, 14/4; Nahl, 16/93; Fâtır, 35/8.

¹³⁴ Yûnus, 10/66; En'âm, 6/149; Ra'd, 13/31; Nahl, 16/9.

¹³⁵ Bakara, 2/272.

¹³⁶ Beğavî, Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Mealimü't-Tenzil fi't-Tefsîr ve't-Te'vil*, Beyrût 1985, III/159, 185.

¹³⁷ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul 1992, Tefsîru's-Sûra, 6/1.

¹³⁸ Yûnus, 10/65; Yâsîn, 36/76.

biliyoruz.¹³⁹ Ayrıca Allah Teâlâ "*Onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıktan açığa Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.*" buyurarak Peygamberinin ve ona indirdiği vahyin yalanlamasını kendisine yönelik bir yalanlama olarak kabul ettiğini bildirmiş ve Hz. Peygamber'i (s.a.s.) teselli etmiş,¹⁴⁰ Peygamberine kendisinin "Halîm" ve "Sabûr" olduğunu hatırlatarak kendi ahlakıyla ahlaklanmasını telkin etmiştir.¹⁴¹ Allah Teâlâ, izzetin kendisine ait olduğunu, O dilemedikçe onların kendisine hiç bir zarar veremeyeceğini belirterek onu teselli etmiştir.¹⁴² Ardından da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Allah'ın yardımı va'd edilerek teselliye devam edilmiştir.¹⁴³ Ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.s.), kendisinden önce gönderilen peygamberlere de aynı şekilde karşılık verildiği belirtilerek bu durumun peygamberlerin ortak problemi olduğu bildirilmiş ve şöyle buyurulmuştur: "*Sana söylenen, sende önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir.*"¹⁴⁴

Önceki peygamberlerin de Hz. Peygamber (s.a.s.) gibi kavimleri tarafından yalanlandıkları bildirilirken¹⁴⁵ yalnızca bununla yetinilmemiş, Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhîm, Hz. Lût, Hz. Şuayb ve Hz. Mûsa'nın (a.s.) kavimleri tarafından yalanlanmalarının örnekleri sunulmuştur.¹⁴⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) muhalifleri tarafından yalanlanmasını anlatan ayetlerle önceki peygamberlerin yalanlanması arasında bir yakınlık kurulmuş, böylece Hz. Peygamber'e (s.a.s.), kendisinin yalanlanan ilk peygamber olmadığı, yalanlamanın inkârcıların öteden beri uyguladıkları bir yöntem olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁷ Buna rağmen onların, muhaliflerinin yalanlaması ve işkenceleri karşısında Allah'ın yardımı ve zaferi gelinceye kadar sabrettikleri, bütün insanlara peygamber olarak gönderildiği için kendisinin de bu yolu benimsemesinin daha uygun olacağı belirtilerek sabretmesi istenmiştir.¹⁴⁸

¹³⁹ En'âm, 6/33.

¹⁴⁰ Âlûsî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Seyyid Muhammed el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, IV/128.

¹⁴¹ Âlûsî, a.g.e., IV/128.

¹⁴² İbn Atiyye, a.g.e., IX/64.

¹⁴³ Âlûsî, a.g.e., VI/144.

¹⁴⁴ Fussilet, 41/43.

¹⁴⁵ En'âm, 6/47; Yûnus, 10/39; Hac, 22/42; Ankebût, 29/18; Fâtır, 35/25; Zümer, 39/25.

¹⁴⁶ Hac, 22/43-44; Sâd, 38/12-13; Kâf, 50/12.

¹⁴⁷ Sâd, 38/12-13; En'âm, 6/148; Yûnus, 10/39; Ankebût, 29/18; Fâtır, 35/25; Zümer, 39/25; Hac, 22/42.

¹⁴⁸ Râzî, a.g.e., XII, 170; Beydâvî, a.g.e., II/91; Neseî, a.g.e., III/158; Ebû's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü Aklı's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrût 1994, VI/110; İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Beyrût, tsz., VII/200.

Kur'ân'da en fazla bahsedilen milletlerden bir tanesi Yahûdîlerdir. Belki bunun sebeplerinden bir tanesi de onların Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında da yaşıyor olmasıdır. Medine döneminde Yahûdîlerin muhalefet ve tuzaklarıyla karşılaşan Hz. Peygamber'e (s.a.s.), onların Mûsâ'ya (a.s.) karşı takındıkları tavır ve Mûsâ'nın (a.s.) sabrı anlatılmak suretiyle Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiş,¹⁴⁹ kendisine moral ve motivasyon sağlanmıştır. Dolayısıyla Kur'ân'da peygamber kıssalarının bu kadar yoğun işlenmesinin sebeplerinden bir tanesi de aynı akıbetle karşılaşan Hz. Peygamber'i (s.a.s.) her defasında bu teselli,¹⁵⁰ moral ve motivasyonu pekiştirmektir.

Müşriklerin bütün baskı ve engelleme çabalarına rağmen İslam dininin insanlar arasında hızla yayılması müşrikleri farklı çözüm yolları aramaya itmişti. Hz. Peygamber'i (s.a.s.) gütmekte olduğu yoldan alıkoyamayan müşrikler bu yollardan biri olarak ondan bazı tavizler koparma yolunu denediler. Bazıları putları hedef alan âyetlerin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tebliğ edilmemesini isterken bazıları da İslam'ı kabul etmek için bir takım ayrıcalıklar istiyordu.¹⁵¹ Müşriklerin iman etmemesi ve bazı tavizler kopararak bir orta yol bulma girişimleri, insanların iman etmemesi sebebiyle sıkıntı içinde bulunan ve daralan Hz. Peygamber'i (s.a.s.) daha da sıkıntılı bir durum içirişine sokmuştu. “*Eğer seni sebatkâr kılmısaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.*”¹⁵² ayetinin ifade ettiği gibi onlara biraz meyletme tehlikesi bile söz konusuydü. Bu nedenle Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i (s.a.s.), bu tür davranışlar içerisine girmemesi konusunda uyarılmış¹⁵³, müşriklerin bu tutumları sebebiyle sıkılmamasını ve bu konuda rahat olmasını istemiştir. Ondan kendisine vahyolunan her şeyi olduğu gibi tebliğ etmesini, onların konuşmalarına önem vermemesini istemiştir. Kendisinin bir uyarıcı olduğunu hatırlatıp yalnızca Rabbine tevekkül edip O'na güvenmesini vahyetmiştir.¹⁵⁴ Böylece Allah Teâlâ, müşriklerin taviz koparma girişimleri karşısında bunalan ve daralan Peygamberini teselli etmiş, ona moral ve motivasyon aşlamıştır.

¹⁴⁹ Şevkânî, *a.g.e.*, II/132.

¹⁵⁰ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Beyrût, tsz., VII/112.

¹⁵¹ Râzî, *a.g.e.*, XVII/154.

¹⁵² İsrâ, 17/74; Kalem, 68/9.

¹⁵³ Detaylı bilgi için bkz. Karaman, Hayretin; Çağrıncı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, III/155.

¹⁵⁴ Elmalılı, *a.g.e.*, IV/528.

Kur'an'ın ifadesiyle Ehl-i Kitap kendi çocuklarını tanıdıkları gibi, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) tanıyor, onun çağrısının hak ve hakikat olduğunu biliyorlardı.¹⁵⁵ Fakat buna rağmen bir türlü Hz. Peygamber'in (s.a.s.) peygamberliğini ve onun getirdiği ilahi buyrukları kabul etmiyorlardı. İnsanların bu durumuna çok üzülen ve onların iman etmesini çokça arzulayan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hem Mekkî hem Medenî sûrelerde tebliğ görevi hatırlatılarak tesellide bulunulmuştur: "*Yok eğer yüz çevirirlerse sana düşen yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir.*"¹⁵⁶

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) görevi insanlara hidâyete erdirmek değil onlara Allah'ın vahyini tebliğ etmektir. Bu görev yerine getirildikten sonra onların inkârlarından Hz. Peygamber (s.a.s.) değil, tamamen kendileri sorumludur. Durumun böyle olduğunu, inkâr ettikleri takdirde ne ile karşılaşacaklarını bildirmek de peygamberliğin görevleri arasındadır.¹⁵⁷ Bu görevi yerine getirdiğinde üzerine düşeni yapmıştır. Artık bundan sonra insanların dini kabulünden sorumlu değildir.¹⁵⁸ Çünkü insanların kalbinde imanı yaratmak onun işi değildir. Onun görevi Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ ve tebyin etmektir.¹⁵⁹ Hidâyete ermek ise Allah'ın elinde olan bir durumdur. Eğer O, herkesin iman etmesini dileyseydi bunu sağlardı. O bütün insanlara bu dünyada fırsat verir.¹⁶⁰

Kur'an'da pekçok âyette göklerin ve yerin hak ile yaratıldığı ifade edilmiştir: "*Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık.*"¹⁶¹ Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) onlara hakkı getirdiği ve hakkın, inanmayanların hevasına uyması durumunda göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan her şeyin bozulacağı ifade edilmiştir.¹⁶² Bu âyetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) batılın görünüşte üstün olması ve hak yolda karşılaştığı engeller sebebiyle yılmaması telkin edilmiştir. Batılın üstün oluşu geçici bir durumdur. Çünkü gökler ve yer batıl ile değil hak ile yaratılmıştır. Dolayısıyla hak üzere kurulmuştur. Kâinatın fitratı batıldan çok hakka yakındır. Onun için

¹⁵⁵ Bakara, 2/146; En'âm, 6/20.

¹⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92, 99; Ra'd, 13/40; Nahl, 16/35, 82; Nûr, 24/54; Ankebût, 29/18; Şûra, 42/48; Teğâbun, 64/12.

¹⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, II/334.

¹⁵⁸ Râzî, *a.g.e.*, VII/185; Şevkânî, *a.g.e.*, III/102.

¹⁵⁹ Mâide, 5/67; Nahl, 16/44; Ayrıca bkz. İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Mekke 1975, X/219.

¹⁶⁰ Seâlibî, Abdurrahmân b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrût 1997, III/184.

¹⁶¹ İbrâhîm, 14/19; Hicr, 15/85; Nahl, 16/3; Ankebût, 29/44; Rûm, 30/8; Câsiye, 45/22; Ahkâf, 46/3.

¹⁶² Mü'minûn, 23/71.

devamlılık batıla değil hakka aittir.¹⁶³ Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hakkın her zaman üstün geleceği, batılın ise bütün ihtişamına rağmen bir gün mutlaka sona ereceği bildirilmiştir.¹⁶⁴ Bu gerçeğe işaret edilirken de kâinattaki nizamın hak ile işlediği belirtilmiştir. Böylece Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hakkın eninde sonunda üstün geleceği, batılın ise bir gün mutlaka söneceği ifade edilerek kendisine teselli, moral ve motivasyon sağlanmıştır.

Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzen hususlardan bir tanesi de müşriklerin Kur'an'dan başka, önceki peygamberlere verilen mucizeler gibi mucize istemeleri idi. Bundan dolayı onun kalbini yeniden güçlendirmek ve teselli edip ferahlatmak, ayrıca düşmanlarına korku ve endişe vermek gerekiyordu.¹⁶⁵ Allah Teâlâ müşriklerin istediği mucizelerin kendisine verilmediği için üzülen peygamberini şöyle teselli ve teskin etmiştir: "*Bizi âyetler (mucizeler) göndermekten alıkoyan tek şey öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır.*"¹⁶⁶ Yani önceki kavimler önce mucize istemişler, geldikten sonra da inkâra devam edince helak olmuşlardır. Eğer müşriklerin bu isteği kabul edilecek olsaydı onlar da inanmayacaklar ve helak olacaklardır. Bu sebeple Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e (s.a.s.) rahat olmasını, onların istedikleri mucizeyi göstermek zorunda olmadığını bildirmiştir. Çünkü apaçık âyetlere ve tevhit delillerine rağmen Allah'a şirk koşarak, ona evlat yakıştırmak isyan ediyorlardı. Allah'ın kemal kuvvetine, kuşatıcı ilmine, eşsiz gücüne rağmen haşrı inkâr ederek inat ve küfre devam ediyorlardı. İşte bu durumda Allah Teâlâ Peygamber'inden (s.a.s.) üzülmemesini istiyor, böylece onu teselli ediyordu.¹⁶⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.) Tebuk seferine çıkarken münafıklar bahane uydurarak sefere katılmamışlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ "*Eğer (onlar da savaşa) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı*"¹⁶⁸ buyurarak onların varlığını hiç bir fayda sağlamayacağını ifade ederek hem Hz. Peygamber'i (s.a.s.) hem de onunla birlikte olan müminleri teselli etmiştir.¹⁶⁹

¹⁶³ Mevdûdî, *a.g.e.*, II/1208-1209.

¹⁶⁴ İsrâ, 17/81.

¹⁶⁵ Elmalılı, *a.g.e.*, I/397.

¹⁶⁶ İsrâ, 17/59.

¹⁶⁷ Ebû's-Su'ûd, *a.g.e.*, V/182.

¹⁶⁸ Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/176.

¹⁶⁹ Şevkânî, *a.g.e.*, II/418. Ayrıca bkz. Merâğî, *a.g.e.*, IV/139.

Müşrikler Hz. Peygamber'e (s.a.s.) inanmamakla ve ona iftira atmakla kalmamışlar, onunla ve beraberindeki inananlarla savaşmaya kadar işi götürmüşlerdi. Müslümanlar ile müşrikler arasında yapılan Uhud savaşında müslümanlar çok sayıda şehit vermişti. Hem müşriklerin muhalefeti ve İslam'dan yüz çevirmeleri hem de Uhud savaşında verilen kayıplar karşısında üzülen Hz. Peygamber (s.a.s.), kendisine yapılan muhalefet ve Müslümanlara yapılan zulümden dolayı üzülmemesi istenilerek teselli edilmiştir. Çünkü söz konusu savaşta şehit düşenler Allah'ın rahmetine kavuşmuşlardır.¹⁷⁰

Kur'ân'da bu konunun oldukça geniş yer bulması¹⁷¹ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kavminin inkârı karşısında ne derece üzüldüğünü göstermesi açısından son derece önemlidir. Muhataplarının Kur'ân'a ve getirdiklerine iman etmemesi sonucu çok üzülen ve üzüntüden neredeyse canından olacak hale gelen Hz. Peygamber'den (s.a.s.), onların inkârından dolayı üzülmemesi istenmiştir. Zira Allah Teâlâ onu uyarıcı ve müjdeleyici olarak göndermiştir. Onun görevi bu idi. Müşriklerin kalplerine imanı yerleştirmek gibi bir görevi ve sorumluluğu yoktu. Dolayısıyla bizzat bu âyetlere yer verilmek sûretiyle Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiştir.¹⁷² Ayrıca hidâyete erdirmenin Allah'a ait olduğu, kendisinin uyarıcı ve müjdeleyici olduğu, dolayısıyla inanmamaları yüzünden üzülmemesi gerektiği mesajı verilmiştir.¹⁷³

Kur'ân'da Hz. Peygamber'den (s.a.s.) önce gönderilen peygamberlerin alaya alınmasını anlatan âyetler, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gönlünü rahatlatmaya yönelik olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Bu âyetlerin devamında peygamberleriyle alay ederek onları inkâr eden kavimlerin akıbeti de bildirilmiştir: "*Senden önceki peygamberlerle de alay edilmiş bu yüzden onlarla alay edenleri alay ettikleri şey (azap) kuşatıvermişti. De ki: Yeryüzünde dolaşın. Sonra (peygamberleri) yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bakın.*"¹⁷⁴ Allah Teâlâ peygamberlerle alay eden inkârcılara bir müddet süre tanımış daha sonra onları cezalandırmıştır. Bu durum Kur'ân'da belirtilerek hem alay edenler tehdit edilmiş hem de Hz. Peygamber teskin edilmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁰ Taberî, *a.g.e.*, XIV/197-198; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV/610.

¹⁷¹ Kehf, 18/6; Şuarâ, 26/3; Fâtr, 35/8.

¹⁷² Elmalılı, *a.g.e.*, V/341.

¹⁷³ Merâğî, *a.g.e.*, XV/116..

¹⁷⁴ En'âm, 6/10; Ra'd, 13/32; Enbiyâ, 21/41; Zuhrûf, 43/7.

¹⁷⁵ Âlûsî, *a.g.e.*, IV,96, V/151; Şevkânî, *a.g.e.*, III/141. Benzer âyetleri için bkz. En'âm, 6/10. Ayrıca bkz. Bakara, 2/14; Nisâ, 4/140; En'âm, 6/5; Tevbe, 9/65; Hûd, 11/8; Ra'd, 13/32; Hicr, 15/11.

Hız. Peygamber'i (s.a.s.) son derece üzen olaylardan bir tanesi de hiç şüphesiz ayrılmak istemediği vatanından ayrılmak zorunda kalması olmuştur. Çünkü bu şehirden kendi rızasıyla değil Mekkelilerin baskısı yüzünden çıkıyordu. Gerek nübüvvetten önce gerekse nübüvvetten sonra hiç bir zaman Peygamberini yalnız bırakmayan Allah Teâlâ, bu durum karşısında Mekkelilerden daha güçlü nice kavimleri helak ettiğini, onlara kimsenin yardımcı da olmadığını bildirerek Hız. Muhammed'i (s.a.s.) teselli etmiştir: "*(Ey Muhammed!) Seni (yurdundan) kovan bu toplumdaki daha güçlü nice toplumları yok ettik de onlara bir yardım eden çıkmadı.*"¹⁷⁶

Bir taraftan inkâr edenlere karşı müminlerden sabretmeleri istenip onlara yardım vaat edilirken diğer yandan inkârcıların ahirette uğrayacakları azap ortaya konulmuştur. Kur'ân'da birçok âyette iman edip salih amel işleyenler cennetle müjdelenirken, peygamberlere ve onların getirdiklerine iman etmeyip inkâra devam edenler ise bu davranışları sebebiyle cehennem ile tehdit edilmişlerdir: "*Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe etmeyenlere cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır. İman edip salih ameller işleyenlere ise, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.*"¹⁷⁷

Hız. Peygamber (s.a.s.) herkesi Allah'ın dinine davet ediyordu. Ancak insanların bir kısmı onu ne dinliyor ne de ona itaat ediyordu. Bu durum karşısında üzölen Hız. Peygamber'e (s.a.s.) üzölmemesi tavsiye edilirken onların bu durumda kalmalarını kendisinin murat ettiğini ve onlara şiddetli bir azap olduğunu bildiriyor: "*Hakikati inkârda birbirleriyle yarışanlardan dolayı üzölme. Onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onların ahiretin nimetlerinden hiç bir pay alamamaları Allah'ın muradıdır ve onları şiddetli bir azap beklemektedir.*"¹⁷⁸ buyurarak yukarıda bildirilen dünya azabı yanında ahiretteki durumlarını bildirmek suretiyle Peygamber (s.a.s.)'i, böylesi durumlarda üzölmemesi gerektiğini ifade ederek teselli etmiştir.¹⁷⁹

İslam dinine göre rızık Allah verir. O, kimi insanlara çokça lütufta bulunurken kimilerine de az miktarda rızık verir. Rahmeti her şeyi kuşatan Allah Teâlâ rızık dağıtımında inanan inanmayan ayrımı yapmaz. Bundan dolayıdır ki, kendisine inanan, kendi emirlerini yerine getiren, yasaklarından kaçınan kimi insanlar dünya

¹⁷⁶ Muhammed, 47/13. Ayrıca bkz. Âlûsî, a.g.e., XIII/203.

¹⁷⁷ Burûc, 85/10-11; Hûd, 11/106-108; Beyyine, 98/6-8.

¹⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/176.

¹⁷⁹ Zemahşerî, a.g.e., I/434; Beydâvî, a.g.e., I/191; Neseî, a.g.e., I/292.

nimetlerinden yoksun bir şekilde yaşarken, Allah'a inanmadığı gibi O'na inananlarla mücadele edenler de bolluk içinde yaşamaktadırlar.¹⁸⁰

İslam, ilk yıllarında Hz. Peygamber'e (s.a.s.) inanan müminler genellikle fakirlerden oluşuyordu. Onun davetine karşı çıkan ve müminlere her türlü baskı ve işkenceyi uygulayan müşrikler ise zengin kimselerdi. Bu durum Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzmekteydi.¹⁸¹ Kur'ân, zengin ve topşumun ileri gelenlerini oluşturan bu topluluğun bu tavrının yeni bir tavır olmadığı bildirmektedir. Çünkü daha önce gönderilen peygamberlerin tamamı da aynı tavırla karşılaşmışlar ve kendilerine: "*Biz size gönderilmiş olan şeyi hemen inkâr ediyoruz demişlerdi.*"¹⁸² Kur'ân'da kendilerine "mütref" "مترف" ismi verilen bu taife, inkârda ve insanları yoldan çevirme konusunda başı çeken kişiler idi. Bu kişiler, ellerindeki nimeti verenin kendilerine azap etmeyeceğini iddia ediyorlardı.¹⁸³

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) müşriklerin sergiledikleri bu tutumun önceki peygamberlere muhalif olanların sergilediği tutumla aynı olduğu bildirilerek teselli edilmiştir.¹⁸⁴ Yine ayette ne malların ne de evlatların kişiyi Allah'a yaklaştıran unsurlar olmadığı ifade edilmiş, kişiyi mükâfata ulaştıran sebebin iman ve salih amel olduğu ifade edilmiştir. Ayetleri geçersiz kılmaya çalışanların azabın içerisine girecekleri¹⁸⁵ belirtilmek suretiyle Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiş, ona moral ve motivasyon sağlanmıştır.

Müşrikler gibi Yahûdî ve Hıristiyanlar da varlıklı kimselerdi. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) onlara verilen nimetler yüzünden üzülmemesini, çünkü bu nimetlerin ardından elim bir azap onları beklediği bildirilmiş, kendisine verilen nimetin daha büyük olduğu bildirilerek teselli edilmiştir.¹⁸⁶

İnsan hayatında geçmişi hatırlamanın ve hatırlatmanın son derece önemli bir yeri vardır. Farklı sebeplerle geçmişe atıfta bulunulur. Şüphesiz bu etkili bir yöntemdir. Geçmişe atıfta bulunmayı gerektiren sebeplerden bir tanesi de kişiyi teselli etmek ve ona moral ve motivasyon sağlamaktır. Zira tahdis-i nimet, şüphesiz sıkıntının

¹⁸⁰ Geniş bilgi için bkz. "Fakirlik" başlığı s. 78-91.

¹⁸¹ Hicr, 15/88.

¹⁸² Sebe', 34/34.

¹⁸³ Aldemir, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁸⁴ Beydâvî, *a.g.e.*, VII/135.

¹⁸⁵ Sebe', 34/35-39.

¹⁸⁶ Zühaylî, *a.g.e.*, XIV/70.

hafifletilmesinde önemli bir etkidir. Allah Teâlâ Duhâ ve İnşirâh sûrelerinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) kendi geçmişini ve lütfettiklerini hatırlataraktadır. Mevcut durumda yaşamış olduğu sıkıntıların sona ereceğini ifade eden Allah Teâlâ, bu sözünün gerçekleşeceğini maziye delil gösteriyordu. Bununla peygamberinin kalbini pekiştiriyor ve ona güvence veriyordu.¹⁸⁷

Hız. Peygamber'i (s.a.s.) üzen hususlardan biri de vahyin kesilmesi hadisesi idi. Bu zaman diliminde müşrikler: "*Şeytanı Muhammed 'i terk etti.*" Diyerek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) son derece üzülmüne sebebiyet veriyorlardı. Bunun için " مَا وَدَّعَكَ وَمَا قَلَىٰ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ " "*Rabbin seni ne terk etti ne de darıldı.*"¹⁸⁸ âyeti ile Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiş, ona moral ve motivasyon sağlanmıştır. Ona, Allah'ın kendisini yalnız bırakmadığı ve ona darılmadığı ifade edilmiş, İslam dinini tebliğ faaliyetlerinin ilk devresinde karşılaştığı büyük güçlüklerin çok geçmeden sona ereceği, kendisi için her geçen devrenin daha önceki devreden daha iyi olacağı ve kısa bir süre sonra Allah'ın kendisine bol bol ihsanda bulunacağı müjdelenmiştir.¹⁸⁹

Sûrenin devamında peygamber olmadan önce kendisine verilen nimetler sıralanarak, Allah'ın peygamberlik için hazırladığı bir kulunu yalnız bırakmayacağı ifade edilmiştir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.s.) cehaletin hâkim olduğu bir toplumda cahiliyeden uzak yetişmişti. Anne ve babasını erken yaşta yitirmesine rağmen Allah'ın gözetiminde olduğu için kötü şeylerden hep sakınmıştı. Kavminin yanlış yolda olduğunu bildiği halde bir türlü çıkış yolu bulamıyordu. Onların ilahlarından ve ibadetlerinden uzak durmakla birlikte Allah Teâlâ kendisine peygamberlik verinceye kadar bir alternatif sunamıyordu. Ekonomik açıdan da durumu iyi sayılmazdı. Yine Allah'ın yardımıyla ticaret sayesinde büyük bir kâr elde etmişti. Hz. Hatice ile de evlenince maddi durumu iyice düzelmişti. Kendisine peygamberlikten önce bahşedilen bu nimetler hatırlatılarak peygamberlikten sonra da Allah'ın kendisini asla terk etmeyeceğini bildiriyordu.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Çakan, Solmaz, *a.g.e.*, s. 323.

¹⁸⁸ Duhâ, 93/3.

¹⁸⁹ Mevdûdî, *a.g.e.*, IV/4069-4070.

¹⁹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXX, 399-400.

Bu sûre ile hem Hz. Peygamber'in (s.a.s.) muhalifleri yalanlanmış, hem vahyin gecikmesine üzülen Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiş hem de geleceğe yönelik Allah Teâlâ'nın lütufları müjdelenerek rahatlatılmıştır.¹⁹¹

Alîm ismi, Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir tanesidir. O, her şeyi en iyi şekilde bilir. Hiç bir şey O'ndan gizli kalmaz. O, doğru yolda olanı ve ondan yüz çevireni en iyi bilendir. Aynı şekilde hidâyete ereni, hakkı kabul edip hakka yöneleni ve hak ile amel edeni de en iyi bilendir. O, herkesin amelinin karşılığını verir.¹⁹²

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) Allah'ın, zalimlerin yaptıklarından gafil olmadığı, onların hak ettikleri azabın ertelenmesinin ise yalnızca sünnetullah gereği olduğu bildirilerek teselli edilmiştir.¹⁹³ Mekke döneminin ilk yıllarında müslümanların karşılaştıkları zulüm karşısında Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve Ashaba, yapılan baskı, zulüm, işkencelerin Allah Teâlâ tarafından bilindiği haber verilmektedir.¹⁹⁴ Bir yandan inananlara bu mesaj verilirken diğer yandan da müşriklere, yaptıkları bütün bu kötü söz, tavır ve davranıştan Allah Teâlâ'nın haberdar olduğu, yaptıkları bütün kötülüklerin teker teker kaydedildiği ve bir gün bunların hesabını verecekleri haber verilmektedir.¹⁹⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.) vahyi müşriklere tebliğ edince onlar inkâr etmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e (s.a.s.) müşriklere: " قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ " ¹⁹⁶ demesini emretmiştir. Çünkü "O, kullarını hakikaten bilip görmektedir."¹⁹⁷ Dolayısıyla gerek Hz. Peygamber'i (s.a.s.) gerekse Mekkeli müşrikleri ve onların yaptıklarını da görmektedir. Her şeyi en iyi bilen Allah Teâlâ, onların amellerinin karşılığını da verecek olandır. İşte bu durum hatırlatılarak Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiş,¹⁹⁸ kendisine moral ve motivasyon sağlanmıştır.

Müşrikler, inanmadıkları gibi sözleriyle de Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzüyorlardı. Allah Teâlâ, Peygamberinin onların sözlerinden dolayı üzülmemesini sağlamak için "biz

¹⁹¹ Aldemir, *a.g.e.*, s.92.

¹⁹² Şevkânî, *a.g.e.*, V/309.

¹⁹³ İbrâhîm, 14/42. Ayrıca bkz. Kurtubî, *a.g.e.*, IX/346-347.

¹⁹⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, II/1457.

¹⁹⁵ Mevdûdî, *a.g.e.*, I/962.

¹⁹⁶ İsrâ, 17/96.

¹⁹⁷ İsrâ, 17/96.

¹⁹⁸ Ebû's-Su'ûd, *a.g.e.*, V/196; İbn Kesîr, *a.g.e.*, V/122.

onların söylediklerini en iyi bileniz."¹⁹⁹ buyurarak Hz. Peygamber'i (s.a.s.) teselli etmiştir.²⁰⁰ Hatta Allah Teâlâ, müşriklerin gizledikleri ve açığa vurdukları sözlerini bildiğini bildirmiştir.²⁰¹ Böyle buyurmakla da müşriklerin yaptıklarının karşılığının verileceği bildirilmiştir. Müşriklerin yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağı ifade edilerek Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiştir.²⁰²

Müşriklerin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsına yönelik şair, kâhin, mecnun gibi iftiralarla vahyi yalanlamaları Hz. Peygamber'i (s.a.s.) derinden yaralamaktaydı. Müşrikler Hz. Peygamber'e (s.a.s.), putlarına dokunmamasını, aksi takdirde çarpılacağını ya da aklını oynatacağını söylüyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "*Allah kuluna kafi değil mi? Seni O'ndan başkasıyla korkutuyorlar.*" buyurarak Peygamberinin yanında olduğunu ve her şeye karşı ona yeteceğini bildirerek onu teselli etmiştir.²⁰³

Allah Teâlâ her zaman peygamberinin yanında olmuştur. İnanmayanların eziyet verici ağır sözleri karşısında onu teselli etmiştir. Ona yardım edeceğini ve onu aziz kılacağını müjdelemiştir.²⁰⁴

Hz. Peygamber'in (s.a.s.), insanları tevhide çağırırken karşılaşacağı muhtemel sıkıntılara karşı psikolojik olarak hazırlanması gerekiyordu. Kendisine yönelecek olan ret ve saldırılara karşı onu dayanıklı kılmak şüphesiz önem arz ediyordu. İlk nazil olan sûrelere baktığımızda Hz. Peygamber'e (s.a.s.) öncelikle sabır tavsiyesi yapıldığı ardından ise ibadete yönlendirildiğini müşahede ediyoruz.²⁰⁵ "*(Rasulüm!) Rabbinin rızasına ermek için sabret.*"²⁰⁶ Bu sabır tavsiyesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.s.)'e bir de ibadet etmesi emredilmiştir. Bu ibadetler ise hamd ile tesbih, namaz ve istiğfar olarak belirlenmiştir. İlk nazil olan sûrelerden olan Müzzemmil sûresinde Allah Teâlâ peygamberine hitaben: "*Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, biraz hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.*"²⁰⁷ buyurarak onu namaza yönlendirmiştir.

¹⁹⁹ Kâf, 50/45.

²⁰⁰ Beydâvî, *a.g.e.*, II/426.

²⁰¹ Yâsîn, 36/76.

²⁰² İbn Kesîr, *a.g.e.*, VI/593; Ebû's-Su'ûd, *a.g.e.*, VII/179-180.

²⁰³ Ebû's-Su'ûd, *a.g.e.*, VII/255.

²⁰⁴ Ebû's-Su'ûd, *a.g.e.*, IV/161.

²⁰⁵ Meydânî, Abdurrahmân Hasan Habenneke, *Fıkhu'd-Da've İllahi*, Dimeşk 1996, I/146.

²⁰⁶ Müddessir, 74/7; Ayrıca bkz. Yûnus, 10/109; Ayrıca bkz. Hûd, 11/49, 115; Sâd, 38/17; Kâf, 50/39-40.

²⁰⁷ Müzzemmil, 73/1-4 Ayrıca bkz. Çâfir, 40/55; Hicr, 15/97; Kâf, 50/39; İnsân, 76/24-26.

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) geceleri kalkıp namaz kılmasının emredilmesinin de onun psikolojik olarak bu ağır göreve hazırlanmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁸ Fahreddin er-Râzî, bu ibadetlerin insanın hüznünü nasıl giderdiği konusunda müfessirlerin ihtilaf ettiğini belirttikten sonra mutasavvıfların şu görüşüne yer vermiştir: *"İnsan bu ibadetlerle meşgul olursa rubûbiyyet âleminin nurları onun içine inkişaf eder. Bu durum gerçekleştiği vakit dünya tamamen hakir kalır. Dünya hakir kalınca da varlığı ile yokluğu arasında fark kalmaz. Bu noktaya gelen biri için dünyanın varlığı ile yokluğu birdir. Bu anlayışa sahip olan biri için de ne üzüntü vardır ne de gam."*²⁰⁹

Dini tebliğ yolunda karşılaşılmaması muhtemel sıkıntılara karşı kişiyi ayakta tutan husus muhakkak ki ibadettir. İbadetlerle kişi hem teselli ve moral kazanırken o sıkıntıları aşma konusunda da önemli bir motivasyon elde eder. İşte Hz. Peygamber (s.a.s.) daha tebliğ faaliyetinin başında sabır tavsiyesi ve ibadetlerle güçlendirilerek tebliğe hazır hale getirilmiştir.²¹⁰

Kur'ân'da önemli yer tutan konulardan bir tanesi de şüphesiz geçmiş milletler ve onlara gönderilen peygamberlerin yaşadığı hadiseleri anlatan kıssalardır. Bazı müfessirlere göre kıssalar Kur'ân'ın üçte birini, bazılarına göre ise üçte ikisini teşkil eder.²¹¹ Kur'ân'da kıssaların bu kadar yoğun bir şekilde yer almasının muhakkak ki bazı sebepleri vardır. Kıssaların amaçları arasında vahiy ve peygamberliğin ispatı, ilâhî dinlerin tamamının Allah tarafından gönderildiğinin kanıtlanması, bütün dinlerin ana ilkelerinin aynı olduğunun açıklanması, peygamberlerin dine davette kullandıkları vasıtaların bütünlük gösterdiğinin belirtilmesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) teselli edilip gönlünün pekiştirilmesi, insanlara dersler, öğütler ve ibretler verilmesi gibi birçok hususu sayabiliriz.²¹² " وَكُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ مَا نُنَبِّئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى " *"Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini sağlamlatacacak her şeyi sana anlatıyoruz ki kavminden gördüğün haksız davranışlara karşı kalbin kuvvet bulsun, ruhun açılsın. Bunda da sana hak ve inananlar için öğüt ve ibret gelmiştir."*²¹³ ayetinden de açıkça anlaşılmaktadır ki kıssaların Kur'ân'da bulunuyor olmasının

²⁰⁸ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, V/486.

²⁰⁹ Râzî, *a.g.e.*, XXX/152-153.

²¹⁰ Mevdûdî, *a.g.e.*, II/1212, 1281.

²¹¹ Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994, s. 26.

²¹² Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, Çev. Mehmet Yolcu, Çizgi Yay., İstanbul, 1991, s. 176-190; Ayrıca bkz. Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1992, s. 317-318.

²¹³ Hûd, 11/120.

amaçlarından belki de en önemlisi, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ona inananlar üzerindeki psikolojik baskının hafifletilmesidir. Âyette geçen “نثبت به فؤادك” ifadesi, kıssalar sayesinde Peygamber (s.a.s.)’in kendini iyi hissetmesini sağlamak, kalbini güçlendirmek, takviye etmek, kaygısını giderip rahatlatmak, gönlünü yatıştırmak ve teselli etmek anlamlarına gelir.²¹⁴

Tebliğin başladığı Mekke dönemi başta olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.s.) ve müminler, gerek müşriklerden gerekse diğer inanç guruplarından farklı baskı, sindirme, eziyet, hile ve tuzaklara maruz kalmışlardır. Tabidir ki bu durum müminler üzerinde gerginlik, kaygı, endişe gibi psikolojik etkiler bırakmaktadır. İşte bu gibi durumlarda Allah Teâlâ önceki peygamberlerin kıssalarını anlatan sûre ve ayetler indirmiştir. Bu sûre ve ayetlerde onların da aynı problemlerle karşılaştıklarını anlatmış, böylece Hz. Peygamber’i (s.a.s.) teselli edip azmini ve iradesini güçlendirmiştir. Yine onun bu alaylara karşı sabrını arttırarak onları katlanılabilir hale getirmiştir. Önceki peygamberler, halklarının yapmış olduğu pek çok işkenceye Tahammül etmişler, onların yalanlamaları karşısında sabırlı davranmışlardır. Bunun karşılığında Allah peygamberleri başarıya ulaştırmış, düşmanlarını da bozguna uğratmıştır. Bu durumda diğer peygamberlerin başından geçenler Hz. Muhammed (s.a.s.) için örnek alınacak modellerdir.²¹⁵ Tabiatıyla Hz. Peygamber’i (s.a.s.) teselli eden bu kıssalar aynı zamanda imanları nedeniyle yurtlarından çıkarılan, her türlü sıkıntı ve baskıya uğrayan mü'minleri de teselli etmiştir.²¹⁶

Bir sıkıntıyla karşılaşan kimse bu sıkıntının yalnızca kendi başına geldiğini veya diğer insanların başına gelenlerden daha ağır olduğunu düşündüğünde bu sıkıntıyla baş edebilmesi ve onu atlatabilmesi şüphesiz daha da zorlaşacak belki de atlatabilecektir. Fakat başına gelen bu sıkıntının benzerinin veya daha ağrının başkalarının da başına geldiği bilirse yaşadığı bu sıkıntı kendisine ağır gelmeyebilir. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*Kendinizden daha aşağıda olana bakın, sizden üstte olana bakmayın.*”²¹⁷ hadisi benzer bir durumu ifade etmektedir. Yine yaşadığı bir olay üzerine “*Allah Musa’ya merhamet etsin. O’na bundan daha fazla eziyet edildiği halde o*

²¹⁴ Ebû'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz., II/512; Bursevî, İsmâil Hakkı, *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul, 1389 h., IV/203.

²¹⁵ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1991, XII/184.

²¹⁶ Şimşek, M. Sait, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, İstanbul 1993, s. 73-78.

²¹⁷ Müslim, Zühd 9.

sabretti."²¹⁸ demesi onun bu olay karşısında sabırlı davranmasına sebep olmuştur. Bundan da anlıyoruz ki önceki peygamberlerin ve halklarının başından geçenleri öğrenen Hz. Peygamber de (s.a.s.), kendi halkından çektiği eziyetlere kolaylıkla göğüs gerebilmiştir.²¹⁹ Başına gelen zorluklar onu üzmüş, bir peygamber olsa da kendisini yalnızlık duygusuna itmiştir. Fakat önceki peygamberlerin de benzer sıkıntılarla karşılaştığını öğrendiği zaman bu meselede yalnız olmadığını fark ederek teselli bulmuştur.²²⁰

Kur'ân, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) insanları hak dine davet ederken birtakım sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya geleceğini, bu zorlukların onda üzüntü ve kaygıya yol açacağını²²¹ şu âyette ima eder: "*Tâ, Hâ. (Ey Muhammed), biz bu Kur'ân'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.*"²²² Müslümanların gerçekten son derece zor şartlar altında yaşadıkları bir zaman diliminde bu sûre muhataplarına manevi huzur ve tatmin sağlayan, moral gücünü yükselten ifadelerle başlamaktadır. Sûrenin, hemşehrilerinin hakikati görmemekte ve elleriyle yaptıkları putları tanrı edinmekte direnmeleri karşısında maneviyat kırıklığına uğrayan Hz. Peygamber'e teselli verdiği anlaşılmaktadır.²²³ İnkârcıların inkârından Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sorumlu olmadığı, bunun için kendisini daha fazla üzmemesi gerektiği ifade edildikten hemen sonra 98. ayete kadar Hz. Mûsâ'nın (a.s.) hayatından uzunca bir kesit sunulur. Burada dikkat çeken husus, Hz. Musa'nın (a.s.) Kur'an'da anlatılan hayatının doğuma ve yetiştirilmesine değil, kendisine peygamberlik verilmesi ile başlayan sürece tekâbül ettiğiidir. Bunun sebebinin, tevhit mücadelesinin en sıkıntılı dönemlerini yaşayan Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabına teselli ve moral vermek, onları motive etmek olduğu sonucuna varmak mümkündür.²²⁴ Çünkü kıssada Musa'nın (a.s.) vahye muhatap olduktan sonra Firavun'a gitmesi, onun inkârı ve helak olması anlatılmaktadır.

Hz. Peygamber Mekkeli müşriklerin maddi ve manevi baskılarına maruz kalırken, ona iman edenlerin de aynı baskılara katlanmak durumunda kalmaları sebebiyle teselli, moral ve motivasyona ihtiyaçları vardı. Dolayısıyla Hz. Peygamber'i

²¹⁸ Buhârî, Edeb 53; Müslim, Zekât 145.

²¹⁹ Râzî, *a.g.e.*, VI/412.

²²⁰ Şimşek, *Günümüz Tefsîr Problemleri*, Esra Yay., İstanbul, 1995, s. 247.

²²¹ Kasapoğlu, Abdurrahmân, Kur'an'da Kıssa Terapisi, *C.Ü.İ.F.D.*, Cilt: VIII/2, s. 75.

²²² Tâhâ, 20/1-2; Ayrıca bkz., A'râf, 7/2.

²²³ Hayrettin Karaman vd. *a.g.e.*, III/624-625.

²²⁴ Karaman vd. *a.g.e.*, III/268.

teselli eden, ona moral ve motivasyon sağlayan kıssalar mü'minler için de aynı işlevi görmüştür. Onlar da kendilerini, diğer peygamberlerin baskı ve işkence gören, ama sabredip başarıya ulaşan müntesipleriyle özdeşleştirmişlerdir.²²⁵

Hz. Âdem (a.s.) kıssası, müfessirlerce Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yönelik teselli ile alakalandırılan kıssalardan birisidir. Kur'ân'da farklı sûrelerde bu kıssa anlatılmıştır. Değişik maksatlarla anlatılan söz konusu kıssanın vahyediliş gayelerinden biri de Hz. Peygamber'i (s.a.s.) teselli etmektir.²²⁶

"Andolsun biz, daha önce de Âdem'e ahid vermiştik. Ne var ki, o, ahdi unuttu."²²⁷ âyetini yorumlarken bazı müfessirler Hz. Âdem kıssasının bu bölümü ile Hz. Peygamber'in (s.a.s.) teselli edildiğini söylemişlerdir. Onlara göre bu kıssayla Hz. Peygamber'e (s.a.s.) insanoğlunun şeytana itaat etmesinin eski bir alışkanlık olduğu, dolayısıyla kendi çağdaşlarının Allah'a ve O'nun âyetlerine uymayıp şeytana uymasının yeni bir şey olmadığı açıklanarak teselli edilmiştir. Allah Teâlâ Hz. Âdem'e " فَفَلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ " ²²⁸ "هَذَا عَدُوُّكَ وَلِزَوْجِكَ" buyurmasına rağmen o, bunu ve ahdi unutmuştu. Müşrikler de Kur'ân'da kendilerine yönelik vaidlere rağmen iman edip vahye itaat etmiyorlardı. Bu durumda Hz. Âdem'in kıssası anlatılarak Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiştir.²²⁹

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) dini insanlara tebliğ aşamasında başına gelen sıkıntılar karşısında teselli amaçlı yardım alabileceği, başvurabileceği kıssalardan birisi Nûh (a.s.) kıssasıdır.²³⁰ Bu kıssada, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) İslâm'a davetinin ilk aşamasında maruz kaldığı sıkıntıların benzerini Hz. Nûh'un yaşadığına rastlarız. Nûh kıssasındaki genel hava, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğin ilk yıllarında yaşadığı sıkıntı ve kaygı yaratan ortamı tasvir eder gibidir. Her iki peygamberin yaşadıkları arasında tam bir örtüşmenin olduğu gözlenmektedir. Nûh (a.s.) kıssasını gözünde canlandıran Hz. Muhammed (s.a.s.), kendi benliğinin yansımaları bu kıssada bulabilmiştir. Bu ve benzer kıssalar sayesinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çektiği

²²⁵ Kutub, Muhammed, *Kur'ân Araştırmaları*, Çev. Akif Nûri, Fikir Yay., İstanbul 1981, I/165.

²²⁶ Aldemir, *a.g.e.*, s. 104.

²²⁷ Tâhâ, 20/215.

²²⁸ Tâhâ, 20/117.

²²⁹ Aldemir, *a.g.e.*, s. 105.

²³⁰ Nûh, 71/1-28; Hûd, 11/25-34.

sıkıntılar hafiflemiş, kalbine güven ve huzur gelmiş, tevhit mücadelesinde tek başına olmadığını görmüştür.²³¹

Hız. Nûh'a (a.s.) yapılan itirazların aynısı Hız. Peygamber'e (s.a.s.) yapılmıştır. Her iki Peygamber'e de kavmi karşı çıkarken onlara önderlik eden kesim toplumun varlıklı kimseleridir. Bu kimseler peygamberlere karşı kibirlenmişler ve onlarla alay etmişlerdir. Toplumun önde gelen bu varlıklı kimseleri topluma putlara tapınma yönündeki inançlarına bağlılık göstermeleri için baskı yapmışlardır. Halk da bu varlıklı sınıfın yolundan gitmiştir.²³²

Nuh (a.s.) üzerinden verilen bir başka teselli, moral ve motivasyon ise Hız. Peygamber'e (s.a.s.) yapılan sabır tavsiyesinde ortaya çıkmaktadır. Kur'ân'da Hız. Peygamber (s.a.s.) ve beraberindeki inanan topluluğa yapılan sabır tavsiyesinin hemen ardından Hız. Nuh'un (a.s.) çok uzun süren tebliğ çalışmalarından bahsedilmiştir. Bununla, Hız. Peygamber (s.a.s.) ve ashabının bir kaç yıllık tebliğ çalışmalarının sonuçsuz kalması halinde cesaretlerinin kırılmasını önleme ve Hız. Nuh'un (a.s.) uzun süreli ve meşakkatli tebliğ çalışmalarından ders almalarını sağlama hedeflenmiştir.²³³ "And olsun ki biz Nuh (a.s.)'u kendi kavmine gönderdik de o, dokuz yüz elli yıl aralarında kaldı."²³⁴ âyeti Hız. Nuh'un (a.s.) ne kadar uzun süre kavmini Allah'a davet ettiğini göstermektedir. Kur'ân kıssalarını incelediğimiz zaman bu kıssaların zaman ve mekân kayıtlarından uzak olduğunu görürüz.²³⁵ Ancak Hız. Nuh'un (a.s.) kavmi arasında kalıp tebliğ çalışmalarını sürdürdüğü süre net olarak ifade edilmiştir. Bunun sebebi şu şekilde izah edilebilir: Hız. Peygamber (s.a.s.) inkârcıların İslam dinine girmeyip küfürde direnmelerinden dolayı üzülyordu. Bu durumda ona Hız. Nuh'un (a.s.) kavmini ne kadar uzun süre imana davet ettiği, kendisine çok az sayıda iman eden olmasına rağmen sabır gösterip feryat etmediği bildirilmiştir. Böylece Hız. Peygamber'in (s.a.s.) sabretmesinin daha evla olduğu ifade edilmiştir. Çünkü onun kavmi arasında tebliğe başlamasından sonra çok az bir müddet geçmişti.²³⁶ Ayrıca burada Mekke müşriklerine,

²³¹ Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 78.

²³² Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, s. 76-77; Halefullâh, *a.g.e.*, s. 243.

²³³ Mevdûdî, *a.g.e.*, I/678-679.

²³⁴ Ankebût, 29/14.

²³⁵ Cerrehoğlu, *a.g.e.*, s. 171.

²³⁶ Aldemir, *a.g.e.*, s. 106.

Hz. Nuh'u (a.s.) yalanlayanların azabı uzun süre tehir edilmesine rağmen nasıl onları yakaladıysa sizi de Allah'ın azabı mutlaka yakalayacaktır mesajı da verilmektedir.²³⁷

Kur'ân'da bir sûrenin kendisine tahsis edildiği tek kıssa Yusuf (a.s.) kıssasıdır. Kıssada Hz. Yusuf'un (a.s.) kardeşlerinden gördüğü zulüm anlatılarak bizzat kendi kabilesinden yani kardeşleri olan Mekke müşriklerinden görmüş olduğu eziyet ve işkenceler karşısında Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiştir.²³⁸ Kavminin baskıları ve işkenceleri karşısında Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabı son derece sıkılıyor ve bundan bir çıkış yolu arıyorlardı. İşte böyle bir zaman diliminde sûrenin inmesi onlar için önemli bir teselli, moral ve motivasyon sebebi olmuştur.²³⁹ Sûrenin muhtevasına ve işaret ettiği konulara bakıldığında hicretten hemen önce müşriklerin Hz. Peygamber'i (s.a.s.) öldürme, hapsedme veya onu sürme planları yaptığı bir zaman diliminde ve bir defada indiği anlaşılmaktadır.²⁴⁰

Yusuf (a.s.) kardeşleri tarafından bir kuyuya atılmış, artık kurtulma ümidinin kalmadığını düşündüğü bir zamanda Allah Teâlâ onu kuyudan çıkarmıştır. Ardından köle olarak satılmış ve bütün özgürlüğü elinden alınmıştır. Fakat nihayetinde Allah Teâlâ'nın kendisi için çizmiş olduğu yoldan asla sapmamış ve bu durum onu Mısır sultanlığına kadar götürmüştür. Mekke'de sıkıntılı bir zaman diliminden geçen Hz. Peygamber'e (s.a.s), Allah Teâlâ'ya güvenip dayanması ve O'nun rehberliğinden ayrılmayarak sonunda mutlaka Yusuf (a.s.) gibi zafere ulaşacağı mesajını da bu hikâyeden çıkarmak mümkündür. Bu yönüyle de Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli edilmiş, ona moral ve motivasyon aşılanmıştır.

Nihayetinde kavminin baskısı sebebiyle Medîne'ye hicret eden Hz. Peygamber (s.a.s.) sekiz sene sonra Mekke'yi fethetmiş ve Kureyşliler'e Hz. Yûsuf'un (a.s.) kardeşlerine söylediği sözün aynısını söylemiş ve şöyle demiştir: "Bugün size kınama yok. Allah sizi affetsin. O, merhametlilerin en merhametlisidir."²⁴¹

Kur'ân'da farklı sûrelerde ve farklı boyutlarıyla uzun bir şekilde anlatılan kıssalardan biri de Mûsa'nın (a.s.) kıssasıdır. Mûsa (a.s.) da, peygamberliği boyunca kendisinden önce gelen peygamberler gibi birçok sıkıntı ile karşılaşmıştır. Peygamber

²³⁷ Râzî, *a.g.e.*, XXV/37.

²³⁸ Elmalılı, *a.g.e.*, IV/2841. Ayrıca bkz. Seâlibî, *a.g.e.*, II/205; Âlûsî, *a.g.e.*, VI/362.

²³⁹ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, III/209.

²⁴⁰ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, III/210.

²⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, III/142.

olduktan sonra kavminden yönelen pek çok saldırıyla mücadele etmek durumunda kalan Hz. Peygamber (s.a.s.), Mûsa (a.s.) kıssası anlatılarak teselli edilmiştir. Böylece ona peygamberliğin zor bir görev olduğu ve önceki peygamberlerden Hz. Mûsa'nın (a.s.) da kendisi gibi eziyetlere maruz kaldığı bildirilmiş,²⁴² fakat sabrettiği takdirde Mûsâ (a.s.) gibi kendisinin de başarıya ulaşacağı mesajı verilmiştir.

Mûsâ (a.s.) en büyük mücadeleyi Firavun'a karşı vermişti. O, Mûsâ'ya (a.s.) karşı çıkarken: "*Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâla görmüyor musunuz?...Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?*"²⁴³ diyerek kibirlenmiştir. Tabi bununla beraber saltanatın ve ihtişamın sahibi olarak –eğer olacaksa- peygamberliğin de kendisinin hakkı olduğunu ifade etmektedir. O, Altından bilezikleri dahi olmayan fakir bir kimsenin bu iddiasının oldukça gülünç olduğu konusunda kavmini ikna etmeye çalışmaktadır.

Aynı sûrede Mekke müşriklerinden bahseden Allah Teâlâ onlar ile Firavun'un aynı mantığa sahip olduğunu gözler önüne sermektedir. Onlara göre değerli olan şey soy, sop, zenginlik, iktidar, sosyal itibar gibi maddi, dünya ile ilgili ve tabii olarak geçici şeylerdi. İnsanları ancak bu değerler büyük kılardı. Peygamberlik değerli bir şey idiyse Muhammed'e değil, kendilerine göre Mekke veya Tâif'in ileri gelenlerinden birine gelmeliydi.²⁴⁴ "*Bu Kur'ân iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?*"²⁴⁵ diyorlardı.²⁴⁶ Mekkeli müşrikler Hz. Muhammed'i (s.a.s.) maddi açıdan zengin görmedikleri için ona vahyin indirilmesini yadırgıyorlardı. Onların bu iddialarına Allah Teâlâ, maddi, dünyada geçerli olan ve orada kalan nimeti imtihan gereği herkese vereceğini, peygamberlik gibi Allah nezdinde değerli ve bu yüzden rahmet olan manevi nimetini ise herkese değil, üstün meziyetleri sebebiyle seçtiğine vereceğini ifade eder. Bu rahmet onların değer verdiği asaletten, servetten, iktidardan daha iyi, daha hayırlı ve insanlar için kurtuluş ve mutluluk vesilesidir.²⁴⁷

²⁴² Şevkânî, *a.g.e.*, III/402.

²⁴³ Zuhrûf, 43/51, 53,

²⁴⁴ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, IV/773.

²⁴⁵ Zuhrûf, 43/31.

²⁴⁶ Suyutî, *ed-Dürü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Beyrût 1993, VII/374-375.

²⁴⁷ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, IV/773-774.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.s.), Mûsa'nın (a.s.) da kendisi gibi güçlük ve sıkıntılarla karşılaştığı, fakat akibetin Hz. Mûsa (a.s.) ve ona inananların olduğu bildirilerek teselli edilmiş, ona moral ve motivasyon takviyesi yapılmıştır.

Kur'an kıssaları, tevhit inancını toplumda ve zihinlerde hâkim ve kâim kılmak isteyen peygamberlerin hayatlarından kesitler sunan bölümlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu tevhit halkalarından sonuncuyu oluşturmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğ esnasında yaşamış olduğu sıkıntılar ile önceki peygamberlerin yaşamış oldukları arasında büyük oranda benzerlikler vardır. Allah Teâlâ, Kur'ân'da zikretmiş olduğu kıssalarla Hz. Peygamber'e (s.a.s.) teselli, moral ve motivasyon aşlamıştır.

Kıssalar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) diğer peygamberlerle kolay bir şekilde özdeşleşmesini sağlamıştır. O, kıssalarda anlatılanlarla bağlantı kurarak sıkıntılarını aşma imkânı bulmuştur. Kıssalar, bir peygamberin karşılaşacağı sıkıntılar ve bunların çözümlerine dair modeller sunmuşlardır. Bu modellerle birlikte hareket etmek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sorunlarını çözmesine yardımcı olmuştur.²⁴⁸

Hz. Peygamber, diğer peygamberlerin kıssalarında kendi benliğinin yansımaları ile karşılaşmış, onları kendine model edinmiş, başına gelen sıkıntıları kolaylıkla aşmıştır. Kendisine anlatılan kıssayı izleyen Hz. Peygamber, kıssanın kahramanı olan peygamberle kendini karşılaştırmakta ve onun takip ettiği çözüm yollarını denemektedir. İnsanlar bazı sorunlarını, başkalarını gözleyip onları model almak ve onlarla özdeşleşmek sûretiyle aşabilirler. Ancak, kıssaların bu işlevleri sadece Hz. Muhammed (s.a.s.) için değil, ona iman eden mü'minler hakkında da geçerlidir. Kıssalardan yardım alan mü'minler sadece Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çağdaşları ile sınırlamak doğru olmaz. Her dönemde mü'minlerin Kur'ân kıssalarından yararlanabileceğini belirtebiliriz. Hayatın herhangi bir alanında yaşanan sıkıntıya, o alandaki sorunları ve çözümlerini konu edinen kıssalardan yardım alınabilir. Kur'ân'ın evrenselliği böyle bir uygulamayı destekler. Kur'ân kıssalarında rol alan kahramanlar ve diğer şahıslar tarihte yaşamış gerçek kişilerdir. Yine kıssalarda anlatılan olaylar gerçekten yaşanmıştır. Kişilerin ve olayların gerçekliği, kıssayı izleyen kimseler üzerinde daha büyük ve kalıcı etki bırakır.²⁴⁹

²⁴⁸ Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 79.

²⁴⁹ Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 80.

Sonuç olarak, Allah Teâlâ gerek risâletin birinci aşaması olan Mekke dönemi gerekse Medine döneminde inanmayanları risâlet karşısındaki son derece olumsuz tavırları karşısında yılmadan yoluna devam edebilmesi konusunda zaman zaman Hz. Peygamber (s.a.s.) teselli olacak, onun moral seviyesini yükseltip tebliğ konusunda motivasyonunu arttıracak ayetler inzal buyurmuştur. İnzal edilen bu ayetlerin Kur'an'da yer alması ve ümmet tarafından da bizzat okunuyor olması Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yapılan bu tesellilerin başta ashâb olmak üzere bütün ümmete de şamil olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

B) İNANANLARA VERİLEN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON

Kur'an'da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) özel olarak verilen teselli, moral ve motivasyonun yanında bütün inananlara, yaşamış oldukları sıkıntılar karşısında verilen teselli, moral ve motivasyonlar da önemli bir yer tutmaktadır.

1- İnananlara Genel Olarak Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Kur'an'da inananlara yapılan münferit olaylarla alakalı özel tesellilerin yanında herhangi bir olayla alakalı olmayan ve genel prensiplerin ifade edildiği ve inananlar için bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil eden bazı âyetler vardır. Bu âyetler belli bir olay ve kişi ile alakalı olsa da içinde geçen bir cümle veya ayetin zahir anlamı, belli bir zaman, mekân, kişi ve konu ile alakalı olmayan genel nitelikli ifadeler içermektedir. Bu başlıkta genel nitelikli bu ifadelerden hareketle inananlara genel olarak teselli, moral ve motivasyon veren âyetleri inceleyeceğiz.

a) Musibetler Karşısında

Kur'an'da İbrâhîm (a.s.), onunla beraber olanlar ve Hz. Peygamber (s.a.s.) için "üsve-i hasene"²⁵⁰ tabiri kullanılır. Bu tabir, "kendisine uyulacak güzel örnek" anlamında kullanılmaktadır. Her iki peygamber de başlarına gelen pek çok sıkıntıyla mücadele etmişler, sayısız bela ve musibetle başa çıkmak durumunda kalmışlar ve bu mücadelelerinde nihayetinde başarıya ulaşmışlardır. Peygamberlerin her halleri inananlar için bir örneklik teşkil ederken musibet ve sıkıntı zamanlarında takınmış oldukları tavırları de ayrıca önem arz etmektedir. Çünkü kişinin moral ve desteğe en

²⁵⁰ Ahzâb, 33/21; Mümtehine, 60/4, 6.

fazla ihtiyaç duyduğu zamanlar bu zamanlardır. Kur'an'da her iki peygamberin güzel örnek olarak sunulması musibetler karşısındaki tavırlarının da örnek alınmasını gerektirmemektedir. İşte inananlar da önlerinde çıkan sıkıntılar karşısında sabreder ve yıkılmadan mücadeleye devam ederlerse her iki peygamber ve bütün peygamberler gibi başarıya ulaşacaklardır. Bu mücadelelerin başarıyla sonuçlanacak olmasına dair inanç inananlar için önemli bir teselli moral ve motivasyon kaynağıdır.

Bakara sûresinde Allah Teâlâ insanları, korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerde eksiltme gibi farklı sıkıntılarla imtihan edeceğini ifade eder. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bu sıkıntılara sabredenleri müjdelemesi istenirken bu sabredenlerin başlarına herhangi bir musibet geldiğinde "*biz Allah'tan geldik yine O'na döneceğiz*" diyebilenler olduğunu ifade eder. Ardından bu sözü söyleyebilenlerin Allah'ın bağış ve rahmetine erişecekleri ve hidâyete erenlerin onlar olduğunu ifade ederek²⁵¹ herhangi bir musibete uğrayanlara önemli bir tesellide bulunmuş, moral ve motivasyon sağlamıştır. Ayetin devamında başa gelen musibetin ancak Allah'ın izniyle geldiği ifade edilmektedir. Allah Teâlâ, buna izin vermesinin sebebinin ise, gerçekten iman edenleri ortaya çıkarmak olduğunu ifade ederek bunun imtihan amaçlı olduğunu açıkça beyan etmektedir.²⁵² Bu durum da musibetlere tahammül edebilme noktasında inananlar için önemli bir teselli, moral ve motivasyon sebebi olmaktadır.

Yine Bakara sûresinde Allah Teâlâ, bazen hoşlanmadığı bir şeyin kişi hakkında hayırlı olurken, hoşlandığı bir şeyin ise kişi için şer olabileceğini²⁵³ ifade etmiş, başa gelen herhangi bir sıkıntı için farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Âl-i İmrân sûresinde de meseleye daha farklı bir açıdan yaklaşarak üstünlüğü imana bağlamıştır.²⁵⁴ Dünya hayatında elde edilen üstünlüğün görece ve geçici bir üstünlük olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla yaşanan herhangi bir mağlubiyet karşısında meseleye bakış açısının nasıl olması gerektiği, inananların mağlup da olsa aslında galip olduğu ifade edilmiştir. Önemli olanın, alınan mağlubiyetin dünyadaki değil ahiretteki karşılığı olduğu ortaya konulmak suretiyle dünya hayatındaki herhangi bir mağlubiyet karşısında inananlar için önemli bir teselli ve moral verilmiş, yeniden ayağa kalkmak için ise kuvvetli bir motivasyon sağlanmıştır.

²⁵¹ Bakara, 2/155.

²⁵² Bakara, 2/166.

²⁵³ Bakara, 2/216. Benzer âyet için bkz. Nûr, 24/11.

²⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/139.

En'am sûresinde Allah Teâlâ, kişiye bir zarar dokunduğunda onu yine kendisinden başkasının kaldıramayacağını, bir hayır dokunursa kendisinin her şey gücünün yettiğini ifade ederek müminin yegâne müracaat kaynağının kendisi olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁵ Allah Teâlâ sûrenin devamında, kendisinin kullarını üzerinde tam hâkim olduğunu ve her şeyi yerli yerince yaptığını ifade etmektedir.²⁵⁶ Dolayısıyla bir mümin, başına gelen herhangi bir musibetin, Allah Teâlâ'nın ilmi ve iradesiyle meydana geldiğini ve bunda mutlaka bir hikmetin ve bir anlamın var olduğunu bilir.

Hadid sûresinde, başa gelen herhangi bir musibetin meydana gelmeden önce mutlaka bir kitapta yazılı olduğunu, bunun sebebinin de elden çıkana kulların üzülmemesi, elde edilenle de şırmarmaması olduğunu ifade ederek²⁵⁷ başa gelen her şeyin Allah Teâlâ'nın ilmi ve iradesiyle gerçekleştiğini ifade ederek kullara tesellide bulunur ve önemli bir moral ve motivasyon sağlar.

b) İbadetlerin Zorluğu Karşısında

İnsanoğlunun yaratılış sebebi şüphesiz imtihandır.²⁵⁸ Allah Teâlâ kullarına, kendisiyle imtihan edeceği bazı emir ve yasaklar belirlemiş, kullarını belirli sorumluluklarla mükellef kılmıştır. Sorumluluklarını yerine getiren kulun sınavı kazanacağını, bu sorumlulukları yerine getirmeyenin de sınavını kaybedeceğini açıkça beyan etmiştir. Hayat boyu devam eden bu sınavda Allah Teâlâ daima kulunun yanında olmuş ve kulunun bu sınavda başarılı olması için ona pek çok kolaylık sağlamıştır.

Allah Teâlâ'nın kullarına sağlamış olduğu kolaylıklardan bir tanesi ona gücünün üstünde yük yüklememesidir. Bakara sûresi hicretin ilk yıllarında geldiğinde muhatapları büyük ölçüde Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşıyorlardı. O'nun rızası için her şeylerini geride bırakarak Medine'ye hicret etmiş Muhacirler ve onlara her şeyleriyle kucak açmış Ensar vardı. Allah Teâlâ sûrenin sonunu getirirken bu kullarına bir mükâfât olmak üzere onlar hakkındaki hükmünü, onların kendi nezdindeki yer ve değerlerini bildirmek istemiş, böylece ilk müslümanların yolunu izleyecek olanlara da bir dini hayat dersi, kul ile Rabbi arasındaki ilişkiyi kurmanın yolu hakkında bir anahtar vermiştir. Rasul ve çevresindeki müminlerin imanlarının ve itaatlerinin Allah Teâlâ

²⁵⁵ En'âm, 6/17; Yûnus, 10/12, 107; Yûsuf, 12/56; Ra'd, 13/11; Fâtır, 35/2; Fetih, 48/11.

²⁵⁶ En'âm, 6/18. Benzer âyetler için bkz. En'âm, 6/61, 63-64.

²⁵⁷ Hadîd, 57/22-23. Benzer âyet için bkz. Nisâ, 4/78-79.

²⁵⁸ Mülk, 67/2.

tarafından tasdik edilmesi eşsiz bir iltifat ve emsalsiz bir saadet vesilesidir. Bu tasdiki takip eden niyaz talimi ise kulluk yolundaki iniş çıkışları göstermekte, iyi niyetli kulların istemeden meydana gelen kusurlarını yüce Mevla'nın bağışlayacağına işaret etmekte, Hz. Peygamber'in ümmetine gelen en son ve kâmil dinin başta gelen özelliklerinden biri olan "kolaylık" temel kuralını dile getirmekte, esasen kulluğun güç olmadığını, çünkü Allah'ın kullarına güçlerini aşan yükümlülükler buyurmadığını açıkça ortaya koymaktadır.²⁵⁹ “Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez.”²⁶⁰ buyuran Allah Teâlâ üstelik bunu birkaç yerde de tekrar etmektedir.²⁶¹ Allah Teâlâ bu bildirişiyle kulluk imtihanı giren her bir mü'mine, yolunun aslında son derece kolay olduğunu haber vererek, “ben bu imtihanı başaramam” duygusuna kapılacak olan kulunu teselli etmiş, ona moral vermiş, bu sınavdan başarıyla çıkması için onu motive etmiştir.

“Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.” ayetindeki “كَمَا كُتِبَ عَلَى الدِّينِ مِنْ قَبْلِكُمْ” ifadesi ibadetler içerisinde yalnızca oruç için kullanılmıştır. Oruç nefse son derece ağır gelen ve büyük bir sabır gerektiren zor bir ibadettir. Bu ifade ile Allah Teâlâ kullarına, yalnızca kendilerine değil önceki ümmetlere de orucun farz kılındığını ve bu zor görevle sadece kendilerinin imtihan olunmadığını ifade ediyor. Bunu bilmek inananlar için önemli bir teselli ve moral kaynağıdır. Ayrıca bu ifadeden önceki ümmetlerin bu yükü başarıyla kaldırdılar. Sizler de bunun üstesinden gelebilirsiniz gibi bir mesaj çıkarmak da mümkün gözükmektedir. Bu da orucun zorluklarına katlanma konusunda inananlar için önemli bir motivasyon kaynağı teşkil etmektedir.

Nitekim oruç konusunda, oruca güç yetiremeyenler, yolcular ve hastalar için verilen ruhsatlardan bahsedildikten sonra, “Allah sizin için kolaylık istiyor, zorluk istemiyor.”²⁶² âyetiyle, işaret etmiş olduğu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü oruca gücü yetmeyen bir kişiye “oruç tut” demek kaldıramayacağı bir yükü

²⁵⁹ Karaman, Hayrettin v.d.,a.g.e., I/454.

²⁶⁰ Bakara, 2/286.

²⁶¹ Bakara, 2/233; En'âm, 6/125; A'râf, 7/42; Mü'minûn, 23/62; Talak, 65/7; Mücâdele, 58/12-13; Müzzemmil, 74/20.

²⁶² Bakara, 2/185.

kişiyi yüklemek demektir. Allah Teâlâ sorumluluğu ondan kaldırarak yapabileceği başka bir alana yönlendirmektedir.²⁶³

İslam dinin kolaylık dini olduğunu gösteren örneklerden bir tanesi de aynı sûrede yeminler konusunda verilmektedir. *"Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz, fakat kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar. Allah çok bağışlayandır, aceleci değildir."*²⁶⁴ buyuran Allah Teâlâ, yemin-i lağv olarak isimlendirilen ve kasıtsız diye tercüme edilen, ağız alışkanlığı sonucu ağızdan çıkan yeminlere kefaret gerekmediğini ifade ediyor. Şüphesiz bu bağışlama inananlara önemli bir kolaylık sağlamaktadır. Bu kolaylığın sebebini ise insanın zayıf yaratılması olarak ifade eder. Bu zayıflık sebebiyle Allah Teâlâ kullarının yüklerini olabildiğince hafifletmiştir.²⁶⁵

İnsanın zayıf yaratılmasından maksat kulluk imtihanını kazanabilecek kadar güç ve donanımdan mahrum olması değil, imtihan gereği -iradesi ve gücü yanında- bazı zaaflarının bulunmasıdır. Bunlardan biri de cinsel arzudur. İslam dini bu tür arzuları yok sayan katı bir yasaklar sistemi getirmeyip bunların meşru yollardan tatminini istemiştir... İmtihan için bile olsa kullarını çıkmaz yollara zorlamaz, taşınmaz yüklerin altına sokmaz. Her bir yükümlülüğün, olağanüstü veya olağandışı hallere bağlı kolaylıkları, yükü hafifletici ruhsatları vardır.²⁶⁶

Allah Teâlâ, dinî emir ve yasaklar hususunda kullarına güçlerini aşan yükümlülüklerle sorumlu tutmadığını Hac sûresinde cihad vesilesiyle tekrar vurgulamıştır. *"هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ"* buyuran Allah Teâlâ inananlardan hakkıyla cihad etmelerini, onları özel olarak seçtiğini ve dinde onlara bir güçlük yüklediğini ifade ederek inananlardan namaz kılıp zekâtı vermelerini ve Allah'a sınıksız sarılmalarını ve sahiplerinin Allah Teâlâ olduğunu bilmelerini isteyerek²⁶⁷ yukarıdaki durumu teyit etmiştir.

Birçok ayette bu dinin hükümlerinin mükellefler için zor olmadığı, Allah Teâlâ'nın birçok konuda kolaylıklar sağladığı ifade edilmiştir. Bu durum, dinin

²⁶³ Bakara, 2/184.

²⁶⁴ Bakara, 2/225.

²⁶⁵ Nisâ, 4/28.

²⁶⁶ Hayrettin Karaman v.d.,a.g.e., II/49.

²⁶⁷ Hac, 22/78.

hükümlerini uygulama konusunda zorluk çeken veya çekeceğini düşünen bir mümin için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil etmektedir.

c) Hayırlı Ümmet Olmasıyla

Hz . Peygamber (s.a.s) güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiş bir peygamber olduğu gibi²⁶⁸ ümmeti de bu ahlakı yaşamak ve insanlığa öğretmek için görevlendirilmiş en hayırlı ümmettir. Nitekim Âl-i İmrân sûresinde “Sizler insanlar arasından çıkarılan en hayırlı ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırır ve Allah’a inanırsınız.”²⁶⁹ buyurulmaktadır. Öncelikle Allah Teâlâ bu ümmeti “خَيْرَ أُمَّةٍ” olarak nitelendirmektedir. Ardından “تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ” buyurarak bu sıfatı almaya sebep olacak fiilleri sıralamıştır. Dolayısıyla hayırlı ümmet vasfı üzere kalabilmek için bu fiilleri yapmaya devam etmek gerekmektedir. Allah Teâlâ daha cümlenin başında inananları hayırlı ümmet diye vasıflandırarak onlara öncelikle moral vermiş, zikredilen davranışları yerine getirme konusunda onları motive etmiştir.

Bir başka âyette de “İşte böylece siz insanlara şahit olacaksınız, Peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat (örnek) bir ümmet yaptık.”²⁷⁰ buyuran Allah Teâlâ bu ümmetin dengeli, uyumlu, mutedil, hayırlı bir ümmet olduğunu ifade etmiştir. Allah Teâlâ, insanlığı hakka davet gibi önemli ve şerefli bir görevi onlara vermiştir.²⁷¹ Bu da bu ümmet için önemli bir moral takviye ve motivasyon kaynağıdır. Aynı durum Hac sûresinde de tekrar edilmiş “o sizi seçti ve size dinde bir zorluk yükledi”²⁷² buyuran Allah Teâlâ bu ümmetin seçkin bir ümmet olduğunu tekrarlamış ve moral ve motivasyonu teyit etmiştir.

d) İnananların Üstün Olmasıyla

Bugün olduğu gibi tarihin belli dönemlerinde inkâr edenler yeryüzünde hâkim olup inananlara üstünlük sağlayabilirler. Fakat bu durum inananların moralini bozup azimlerini kırmamalıdır. Allah Teâlâ, bu ve benzeri durumlar için “Gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer (Allah’a) inanıyorsanız üstün olanlar sizlersiniz.”²⁷³ buyurarak inananlara teselli ve moral vermiştir. Çünkü inananların mücadelesi Allah ve O’nun

²⁶⁸ Muvatta’, Hüsnü’l-Huluk, 8.

²⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/110.

²⁷⁰ Bakara, 2/143.

²⁷¹ Karaman, Hayrettin v.d.,a.g.e., I/652.

²⁷² Hac, 22/78.

²⁷³ Âl-i İmrân, 3/140.

adının yücelmesi uğruna iken inanmayanlar şeytan ve inkârın adının yücelmesi için mücadele ederler. Dolayısıyla inananların vermiş oldukları şehitler cennette iken inanmayanların ölüleri cehennemdedir.²⁷⁴ Ayetin devamında, bu zaman dilimlerini insanlar arasında döndürenin kendisi olduğunu belirten Allah Teâlâ, bir diğer ayette inkâr edenlerin bu üstünlüklerinin ebedi olmadığını, onlara mühlet vermesinin kendilerini aldatmamasını, bu süreyi yalnızca günahları artsın diye onlara verdiğini bildirmiştir.²⁷⁵ Mü'minleri yaşamış oldukları sıkıntı üzerine bırakmayıp temizi pisten ayıracağını ifade ederek,²⁷⁶ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsında bütün mü'minlere, yaşamış oldukları sıkıntılar için önemli bir tesellide bulunmuş, moral ve motivasyon sağlamıştır. İnananların başına gelen bu sıkıntılar daha önce kendilerine Peygamber gönderilen diğer kavimlerin de başına gelmiştir. *“Senden önce de ümmetlere elçiler gönderdik. Yalvarsınlar diye onları darlık ve sıkıntı ile yakalayıp cezalandırmıştık.”*²⁷⁷ Bunun da tek sebebi Allah'a dönüp yalvarmaları yani tabi olmuş oldukları bu imtihandan yaratılanlarını hatırlayarak başarıyla çıkmalarıdır. Başa gelen bu ve benzeri sıkıntıların yalnızca imtihan maksatlı olduğunu Allah Teâlâ son derece açık bir şekilde ifade etmektedir.²⁷⁸

İnkâr edenlerin başa gelen bütün iyilikleri Allah Teâlâ'dan bilip, başlarına gelen bütün kötülükleri Hz. Peygamber'e izafe etmeleri üzerine Allah Teâlâ, başa gelen iyi-kötü her şeyin kendisinden geldiğini ifade ederek²⁷⁹ özelde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir tesellide bulunurken, genelde bütün mü'minlere bir teselli sunulmaktadır. Böylece mü'min, başa gelen her şeyin Allah'ın ilmi ve iradesiyle meydana geldiğini ve olan her şeyde bir hikmetin söz konusu olduğunu bilir ve karşılığında mükâfât elde edeceğine inanarak sabreder. Mü'min kul mevcut sıkıntılı ve zor durumun tamamen göreceli bir durum olduğunu bilerek teselli bulur, moral destek alır ve yeni bir motivasyonla hayatına devam eder.

İnkâr edenler, Allah'ın âyetlerine nazire yapmaktan, fikren cevap vermekten aciz kalınca sosyal durumlarıyla övünmeye başladılar. Kendilerinin mevkilerinin yüksek, itibarlarının fazla, adamlarının çok olduğunu; inananların ise yoksul ve itibarsız kişiler

²⁷⁴ Neseî, *a.g.e.*, I/276.

²⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/178.

²⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/179.

²⁷⁷ En'âm, 6/42.

²⁷⁸ En'âm, 6/43.

²⁷⁹ Nisâ, 4/78.

olduğunu ifade edince Allah Teâlâ kendilerinden önce eşya ve gösteriş olarak daha güzel nice nesiller helak ettiğini, sapıklık içinde olduktan sonra onlara verilen mühletin bir anlamı olmadığını, azabı gördüklerinde kimin makam olarak daha kötü ve adamca daha zayıf olduğunu göreceklarını²⁸⁰ ifade ederek inananları, buldukları durum sebebiyle teselli etmiş, moral ve motivasyonlarını artırmıştır. Mü'minin sûresinde de aynı gerçeği dile getirerek Hz. Peygamber'den, işlerini aralarında parçalayıp çeşitli kitaplara ayıranları bir süreye kadar daldıkları gaflet içinde bırakmasını isteyen Allah Teâlâ, onlara verdiği mal ve oğullar ile onların iyiliğine çalışmadığı, fakat bunu onların bilmediğini ifade ederek²⁸¹ aynı teselli, moral ve motivasyonu teyit etmiştir. İnanmayanların sahip olduğu maddi güç ve kuvvet geçicidir. Ayrıca sahip oldukları bu servet onların imana gelmelerinin önündeki en büyük engellerden bir tanesidir. Dolayısıyla ellerindeki bu servet aslında onları ahirette azaba götüren en önemli amildir. Fakat onlar bunun farkında değildirler.

Kasas sûresinde Mûsa (a.s.) kıssasından bahsedilirken, "أَنْتُمْ مِمَّنْ اتَّبَعُوا الْغَالِبِينَ"²⁸² denilerek inananlara, doğru yolda oldukları sürece üstün olacakları konusunda bir teselli, moral ve motivasyon sağlanmaktadır.

e) Allah'ın Yardımıyla

Güven ihtiyacı şüphesiz insanoğlunun en önemli ihtiyaçlarından birisidir. Kendisini ve bütün kâinatı yaratan, sonsuz güç ve kudret sahibi olan Allah Teâlâ'nın, yaratıcısının daima yanında olduğunu, kendisini desteklediğini bilmek bir kul için şüphesiz son derece önemlidir.

Yunus sûresinde Allah Teâlâ, Yunus (a.s.) ve kavminin hikâyesini anlatırken, elçileri ve inananları kurtardığını, bu kurtarmanın kendi üzerine bir borç olduğunu ifade ederek²⁸³ inananların daima yanında ve yardımında olduğunu bildirmektedir.

Allah Teâlâ, kendisinden sakınana bir çıkış yolu yaratacağını ve onu ummadığı yerden rızıklandıracağını, Allah'a güvenene Allah'ın yeteceğini ifade ediyor.²⁸⁴ Allah Teâlâ öncekileri nasıl hükümlerle kıldıysa inanıp iyi işler yapanları da yeryüzünde

²⁸⁰ Meryem, 19/74-75.

²⁸¹ Mü'minûn, 23/53-56. Mü'minlere verilecek nimet ve inkâr edenlere verilecek ceza için ayrıca bkz. Muhammed, 47/12-15, 17.

²⁸² Kasas, 28/35.

²⁸³ Yûnus, 10/103.

²⁸⁴ Talak, 65/2-3.

hükümran kılacağını ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştırarak ve korkularının ardından kendilerini tam bir güvene erdireceğini belirtmektedir.²⁸⁵ Bu vaat de, inananlara, göstermiş oldukları ve bundan sonraki gösterecekleri gayret konusunda moral destek sağlamakta ve motive etmektedir. Muhammed sûresinde ise "*Allah inananların koruyucusudur.*"²⁸⁶ buyurarak bu motivasyonu pekişmektedir.

Allah Teâlâ Rum sûresinin başında, Rumların aldıkları yenilgiden sonra bir kaç yıl içinde galip geleceklerini haber vermektedir. Bu yenilgiden önce de sonra da hükmün kendisinin elinde olduğunu ve dilediğine yardım ettiğini bildiren Allah Teâlâ, bunun kendisinin bir va'di olduğunu, va'dinden asla caymayacağını ifade etmektedir. İnkâr edenlerin bu dünya hayatının dış yüzünü bildiklerini, ahiretten ise tamamen gafil olduklarını ifade ederek de bütün inananlara teselli, moral ve motivasyon sunmaktadır.²⁸⁷

Mü'min sûresinde Allah Teâlâ, meleklerin, tevbe edip Allah'ın yoluna uyanlar adına, bağışlanma ve cehennem azabından korunmaları, onları cennetine sokması ve kötülüklerden koruması için yaptıkları duâyı zikreder.²⁸⁸ Şüphesiz meleklerin mü'minlere duâ etmesi onları teselli eder, moral ve motivasyonlarını yükseltir.

Allah Teâlâ, inananlardan hakkıyla cihad etmelerini, onları özel olarak seçtiğini ve dinde onlara bir güçlük yüklediğini ifade ederek inananlardan namaz kılıp zekâtı vermelerini ve Allah'a sınıksız sarılmalarını ve sahiplerinin Allah Teâlâ olduğunu bilmelerini istemektedir.²⁸⁹ Şüphesiz sahibinin Allah Teâlâ olduğunu bilmek inananlar için yine önemli bir moral ve motivasyon kaynağıdır.

Zümer sûresinde "*أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ*"²⁹⁰ buyurularak Allah Teâlâ'nın inananların daima yanında ve yardımında olduğu bildirilmiş, böylece Hz. Peygamber (s.a.s.) özelinde bütün inananlara teselli moral ve motivasyon sağlanmıştır.²⁹¹

²⁸⁵ Nûr, 24/55. Benzer âyet için bkz. Muhammed, 47/7.

²⁸⁶ Muhammed, 47/11.

²⁸⁷ Rûm, 30/2-7.

²⁸⁸ Mü'min, 40/7-9.

²⁸⁹ Hac, 22/78.

²⁹⁰ Zümer, 39/36.

²⁹¹ Ayrıca bkz. Allah'ın varlığı başlığı s. 142-182.

Allah Teâlâ'nın inkâr edenlere karşı daima kendisinin yanında olduğunu bilmenin vermiş olduğu teselli, moral ve motivasyonun yanında inkâr edenlerin işlerinin boşa çıkacak olduğunu bilmek şüphesiz inanan her kul için son derece önemli bir moral kaynağıdır.

Muhammed sûresinde Allah Teâlâ, nankörlük edip kendisinin yoluna engel olanların işlerini boşa çıkardığını haber vererek inananlara önemli bir teselli sağlarken devamında inananların günahlarını örttüğünü ve hallerini düzelttiğini ifade etmiştir.²⁹² Bu durum da yine inananların için önemli bir moral ve motivasyon kaynağıdır.

f) İnananların Mükâfatıyla

Kişiyi herhangi bir olumsuzluk karşısında teselli eden veya girişeceği işte ona moral ve motivasyon sağlayan en önemli faktör muhakkak yaptığı işin karşılığında alacağı mükafatın ne kadar büyük olduğunu bilmektir.

Mü'minûn sûresinde, Allah Teâlâ tarafından kendilerine yüklenen ve güç olmayan vazifeleri yerine getiren mü'minlerin kurtuluşa erdiklerini ifade edilerek bir önceki sûre olan Hac sûresinin son ayetinde bahsedilen durum teyit edilmiş, bu moral ve motivasyon bir üst seviyeye çıkarılmıştır.²⁹³ Yani bu din kolay bir dindir. Bu kolaylıkla beraber kolay olan hükümleri yerine getirmenin karşılığı ahirette kurtuluşa ermektir.

Allah Teâlâ, ne ticaretin ne de alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı insanlardan bahsederken onların, yüreklerin ve gözlerin ters döneceği günden korktuklarını ifade eder. Bunu da Allah Teâlâ'nın yaptıklarına karşılık kendilerine en güzel karşılığı vermesi ve lütfundan onlara daha fazlasını da ihsan etmesi için yaparlar. Çünkü Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.²⁹⁴ Bu âyet, Allah yolunda gayret gösteren mü'minlerin gayret ve çabalarının boşa gitmeyeceğini ve bu çabaların en güzel şekliyle mükâfatlandırılacağını açıkça belirterek bu gayretin artırılması konusunda inananları önemli ölçüde motive etmektedir.

²⁹² Muhammed, 47/1-2, 8-10.

²⁹³ Mü'minûn, 23 /1.

²⁹⁴ Nûr, 24/37-38.

Ankebût sûresinde ise faydalı işler yapanların kötülüklerinin örtüleceği,²⁹⁵ ve salihler arasına sokulacağı ifade edilerek bu motivasyon takviye edilir.²⁹⁶ Ahzâb sûresinde de bu çaba ve gayreti sarf eden kullar için bağışlanma ve büyük bir mükâfât hazırlandığını ifade edilmektedir.²⁹⁷ Zümer sûresinde ise tağuta kulluktan kaçınan ve Allah'a yönelenlere müjde olduğu ifade edilmekte, onların, sözü dinleyip onun en güzeline uydukları, Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler ve akl-ı selim sahipleri olduğu, Allah'ın göğsünü İslam'a açtığı kimselerin Rabb'inden bir nur üzere olduğu ifade edilmektedir.²⁹⁸

Fetih sûresinde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) müjdecisi olduğu belirtilmekte,²⁹⁹ bu müjdenin ne olduğu ise Ahzâb sûresinde: "*Allah'tan büyük bir lütuף*"³⁰⁰ olarak ifade edilmektedir. İşte inananlara verileceği vadedilen bütün bu mükâfatlar inananlar için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağıdır.

g) Korku ve Üzüntüden Uzak Olmayla

İnananlara yapılan genel teselliden biri de onlar için hiç bir korku ve üzüntü olmayacağına dair Allah Teâlâ'nın vadidir. Bu vaadin gerçekleşeceği yer hiç şüphesiz ahirettir³⁰¹ ve bu vaad bazı şartlara bağlanmıştır. Bakara sûresinde, Allah Teâlâ, kendisinden gelen hidâyete uyan kimseye korku ve üzüntü olmayacağını ifade eder.³⁰² Sûrenin devamında, iman edenler, Yahûdîler, Hristiyanlar ve Sabiilerden her kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve iyi bir iş yaparsa onlara korku ve üzüntü olmadığı ifade edilir.³⁰³ Ardından, güzel iş yapan ve özünü Allah'a teslim eden kişinin bu kapsama gireceği ifade edilir.³⁰⁴ Yine mallarını Allah yolunda harcayıp verdiklerini başa kakmayan ve eziyet etmeyenlerin;³⁰⁵ mallarını gece-gündüz, gizli-açık Allah yolunda verenlerin;³⁰⁶ inanan, güzel iş yapan, namazı kılan, zekâtı verenlerin Rabb'leri

²⁹⁵ Ankebût, 29/7.

²⁹⁶ Ankebût, 29/9. Benzer âyet için bkz. Fetih, 48/29.

²⁹⁷ Ahzâb, 33/35. Benzer âyet için bkz. Hadîd, 57/28.

²⁹⁸ Zümer, 39/17-18, 22. Benzer âyet için bkz. Ahkâf, 46/16.

²⁹⁹ Fetih, 48/8; Ahzâb, 33/44.

³⁰⁰ Ahzâb, 33/47.

³⁰¹ Râzî, *a.g.e.*, III/26.

³⁰² Bakara, 2/38.

³⁰³ Bakara, 2/62; Mâide, 5/69.

³⁰⁴ Bakara, 2/112.

³⁰⁵ Bakara, 2/262.

³⁰⁶ Bakara, 2/274.

katındaki mükâfâtlarının bu olduğu ifade edilir.³⁰⁷ Âl-i İmrân sûresinde kendisi için hiç bir korku ve üzüntü olmayan kimselere şehitler,³⁰⁸ En'am ve A'raf sûresinde kendilerine elçiler gelip Allah'ın âyetlerini tebliğ ettiklerinde günahlardan korunup durumlarını düzeltenler,³⁰⁹ Yunus sûresinde Allah'ın velileri,³¹⁰ Fussilet sûresinde Rabb'imiz Allah'tır deyip dosdoğru olanlar³¹¹ dâhil edilmektedir.

Bakara sûresinde ahirette inananlara hiç bir korku ve hüznün olmayacağı ifade edilirken Âl-i İmrân sûresinde dünyada da başa gelen, özellikle de inkâr edenlerden gelen herhangi bir sıkıntı sebebiyle inanan kimsenin üzüntü duymaması gerektiği ifade edilmektedir. Çünkü inanmayanlar görünüşte ne kadar güçlü görünürlerse görünsünler hakikatte, yani Allah katında asıl üstün olanlar inananlardır.³¹²

Ardından Ahkâf sûresinde ise, Rabb'imiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlar bu kapsama dahil edilir.³¹³ Fatır sûresinde ise inananlara hüznün olmamasının ne anlama geldiği açıklanarak bunun Adn Cenneti olduğu ifade edilir ve orada karşılaşacakları güzel muamele anlatılır.³¹⁴ Bütün bunları bilmek elbette inananlar için başa gelen her türlü sıkıntıya karşı önemli bir teselli, moral ve motivasyon sağlayan bir unsur olacaktır.

2- İnananlara Özel Olarak Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Kur'ân'da inananlara yapılan genel nitelikli teselli, moral ve motivasyonun yanında münferit olaylarla alakalı olarak teselli, moral ve motivasyon sağlayan âyetler de mevcuttur. Bu başlık altında fakirlik, hastalık, özürülük-engellilik, savaş, zulüm ve aile içi problemler gibi başlıklar incelenecektir.

a) Fakirlik Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Konumuzla ilgili önem arz eden başlıklardan bir tanesi de fakirliktir. Kişinin belli bir süre değil belki de ömür boyu katlanmak durumunda kalacağı önemli bir sıkıntı

³⁰⁷ Bakara, 2/277.

³⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/170.

³⁰⁹ En'âm, 6/48; A'râf, 7/35; Zümer, 39/61.

³¹⁰ Yûnus, 10/62.

³¹¹ Fussilet, 41/30.

³¹² Âl-i İmrân, 3/139.

³¹³ Ahkâf, 46/13.

³¹⁴ Fâtır, 35/32-35.

kaynağı olan fakirlik konusunda teselli, moral ve motivasyon büyük bir önem arz etmektedir.

Fakr kökünden türeyen bu kelime "delmek, kazmak, kırmak" manalarına gelmektedir. Asıl anlamı "omurgası kırılmış kimse"dir. Omurgası kırılan kişi herhangi bir işe güç yetiremediğinden başkasının yardımına muhtaçtır. Maddi sıkıntısı sebebiyle herhangi bir işe güç yetiremeyen ve başkasına muhtaç olan kimseye de fakir denilmektedir.³¹⁵

Fakir kelimesi Kur'ân'da çoğulu fukara ile birlikte on iki yerde geçer. Bunlardan iki âyette Allah'ın zengin, insanların ise fakir olduğu ifade edilirken³¹⁶ insanların gerçekte kendi kendilerine yetmeyip Allah'a muhtaç oldukları vurgulanmak istenmiştir. Fakire yardım edilmesi, onun yedirilip korunması hususunun işlendiği diğer âyetlerde ise bu kelimeye halk dilindeki yaygın kullanımına da uygun olarak zengin olmayan, maddi sıkıntı ve ihtiyaç içinde bulunan kimselerin kastedildiği söylenebilir. Nitekim yurdunu terk edip günlerce aç susuz dolaşan Hz. Mûsa (a.s.)'nın kendini fakir olarak nitelendirmesinde³¹⁷ veya Mekke'den Medine'ye göç eden muhacirlerden fakirler olarak söz edilmesinde³¹⁸ maddi ihtiyaç göz önünde bulundurulmuştur.³¹⁹

Kur'an'da fakir ile birlikte miskin, bâis, sâil ve mahrûm kelimeleri de ihtiyaç halinde olan kimseleri nitelendirmek için kullanılan kavramlardır. Maddi imkânsızlık içinde bunalan, daralan ve bir çıkış yolu bulamayanlara Allah Teâlâ farklı şekillerde teselli, moral ve motivasyon sunmaktadır.

aa) Fakirliğin Sebebini Bildirmek Suretiyle

İslam dini bir taraftan fakirlerin ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda müminlerin üzerine düşen görevlerin ne olduğunu belirlerken diğer taraftan fakirliğin bir horlanma ve aşağılanma sebebi olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bunun için öncelikle mülkün gerçek sahibinin Allah Teâlâ olduğu, dolayısıyla bu mülkü dilediğine dilediği kadar verenin de O olduğu ifade edilmiştir. *“(Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın.*

³¹⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, X/299-303; İsfehânî, s. 641-642.

³¹⁶ Fâtır, 35/15; Muhammed, 47/38.

³¹⁷ Kasas, 28/24.

³¹⁸ Haşr, 59/8.

³¹⁹ Eskicioğlu, Osman, *DİA.*, “Fakir” Mad., XII/129.

*Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadırsın.*³²⁰ Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır.³²¹ Mülkün sahibi odur. Dilediğine mülkü verir dilediğinden mülkü alır. Dilediğini yükseltir. Dilediğini alçaltır. Dilediğini hesapsız rızıklandırır. Allah rızık kısar da açar da.³²² O, gökten ve yerden rızık verendir.³²³ O doyuran fakat doyurulmayandır.³²⁴ Yeryüzünde insanlar için ve insanların beslemediği kimseler için geçimlikler meydana getiren O'dur.³²⁵ Rızıkta insanları birbirinden üstün kılmış ve onları güzel bir rızıkla beslemiştir.³²⁶

Yeryüzündeki bütün canlılar rızıklarına Allah Teâlâ'nın yarattığı bir başka diğer canlılar aracılığıyla ulaşırlar. Rızık vasıta olması sebebiyle yağmur da rızık olarak isimlendirilmiştir.³²⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de rızık yalnız Yüce Allah'a isnat edilir. O'ndan başka rızık verici yoktur.³²⁸ İnsanlar da dâhil yeryüzündeki bütün canlıların rızıkını yaratmak Allah'a ait bir iştir. Yeryüzünde sürünen, hareket eden, ayaklarıyla yürüyen, sulara yüzen, gökyüzünde uçan veya başka şekillerde hareket eden büyük, küçük, görülebilen ve görülemeyen bütün canlıları yaratan³²⁹ ve rızıklarını iradeleri vasıtasıyla veya kendi iradesiyle ulaştıran yine O'dur. Rızıklar da ezelde takdir edilmiş ve levh-i mahfuzda yazılmıştır.³³⁰

Elindeki nimetleri kaybetmemek için Hz. Peygamber'in (s.a.s.) davetini kabule yanaşmayanlara hitaben Allah Teâlâ, şu anda sahip olduğu nimetleri verenin kendisi olduğunu hatırlatmakta ve rızık konusunda yalnızca kendisine güvenilmesi gerektiğini ifade etmektedir.³³¹ Ayrıca Allah'a ve ahiret gününe iman eden ve O'ndan sakınanlara bir çıkış yolu vereceğini ve hiç ummadığı yerden kendisini rızıklandıracağını ifade emektedir.³³² Tevbe sûresinde de inananlara hitaben, "*Eğer yoksulluğa düşmekten*

³²⁰ Âl-i İmrân, 3/26.

³²¹ Bakara, 2/255; Âl-i İmrân, 3/109, 129; En'âm, 6/13; Yûnus, 10/55; Nûr, 24/42, 64; Furkân, 25/2; Münafikun, 63/7-10.

³²² Bakara, 2/245; Âl-i İmrân, 3/26-27, 37, 189; Nisâ, 4/39; Ra'd, 13/26; İsrâ, 17/30; Kasas, 28/82; Ankebût, 29/62; Rûm, 30/37; Sebe', 34/36, 39; Zümer, 39/52; Şûrâ, 42/12, 19; Feccr, 89/16.

³²³ Fâtır, 35/3; Mü'min, 40/13; Şûrâ, 42/12; Zâriyat, 51/22; Mülk, 67/21, 30.

³²⁴ En'âm, 6/14; İsrâ, 17/31; Tâhâ, 20/132; Şuarâ, 26/79; Zâriyat, 51/57-58.

³²⁵ Hicr, 15/20.

³²⁶ Nahl, 16/71.

³²⁷ Câsiye, 45/5.

³²⁸ Hûd, 11/6.

³²⁹ Nûr 24/45.

³³⁰ Yazır, a.g.e., IV/2757 vd.

³³¹ Kasas, 28/57.

³³² Talak, 65/2-3.

korkarsanız biliniz ki Allah yakında sizi kendi lütfundan zengin edecektir."³³³ buyurarak zenginlik ve yoksulluğun tamamen kendi iradesine bağlı ve imtihan maksatlı olduğunu ifade etmektedir.

Müşriklerin ve onların Allah'tan başka taptıkları varlıkların durumlarının anlatıl âyetlerde onların rızık vermeye güç yetiremeyeceği, bırakın başkasını kendilerine bile herhangi bir faydalarının olamayacağından bahsedilmektedir.³³⁴ Bu ve benzeri ayetlerde yağâne rızık verici olarak Allah'ın bağıışı ve lütfunun sayısız ve sınırsızlığı, kime ne kadar rızık verdiğinin hesabını sorabilecek hiçbir varlığın olmadığı ve vermiş olduğu rızıkın, kişinin bunu hak etmesine göre değil, kendi irade ve takdirine göre olduğu ifade edilmektedir.³³⁵

Âyetlerde açıkça ifade edildiği gibi mülkün yegâne sahibi olan Allah Teâlâ'dır. O rızık dilediğine dilediği gibi verir ve buna kimse engel olamayacağı gibi bu dağıtıma müdahale de edemez. Bütün bunlara rağmen bu dağıtımda muhakkak bir sebep ve hikmet söz konusudur. Allah Teâlâ, sahip olduğu mülkü kime ve ne için verdiğini ise şöyle ifade etmektedir: *"Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır ve gerçekten O, bağışlayan merhamet edendir."*³³⁶ Âyetten de açıkça anlaşıldığı gibi zenginlik-fakirlik konusundaki bu farklılığın sebebi yalnızca imtihandır. Râzî, "وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ" ifadesinde konu edilen üstünlüğün şeref, akıl, mal, makam-mevki ve rızık üstünlüğü olduğunu söylemiştir.³³⁷ Kendilerine mal verilip zengin kılınanlar şükür konusunda imtihana tabi tutulurken fakirler de sabır imtihanına tabi tutulmaktadırlar.

Nitekim A'raf sûresinde Allah Teâlâ, hangi ülkeye Peygamber gönderdiyse oranın halkını yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlık ile sıkışmış olduğunu³³⁸ ifade ederek zenginlik ve yoksulluğun hikmetlerinden birini de gözler önüne sermiştir.

³³³ Tevbe, 9/28; Necm, 53/48.

³³⁴ Hacc, 22/73. Ayrıca bkz. Nahl, 16/73-74; Mülk, 67/21; Yûnus, 10/31; Neml, 27/64; Fâtır, 35/3.

³³⁵ Râzî, *a.g.e.*, VI/247.

³³⁶ En'âm, 6/165.

³³⁷ Râzî, *a.g.e.*, XIV/12.

³³⁸ A'râf, 7/94.

Bakara sûresinde Allah Teâlâ insanları, korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerde eksiltme gibi farklı sıkıntılarla imtihan edeceğini ifade eder. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bu sıkıntılara sabredenleri müjdelemesi istenirken sabredenlerin, başlarına herhangi bir musibet geldiğinde "قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ" diyebilenler olduğunu belirtir. Ardından bu sözü söyleyebilenlerin Allah'ın bağış ve rahmetine erişecekleri ve hidâyete erenlerin onlar olduğunu ifade emiştir.³³⁹ Âyet-i kerimeden anlaşılıyor ki fakirlik ve yoksulluk da önemli bir imtihan sebebidir. Nitekim bu gerçek Enfal sûresinde açıkça ifade edilmektedir.³⁴⁰ Tâhâ sûresinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben *"Onlardan bazı zümrelere kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabb'inin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir."*³⁴¹ buyurularak dünya nimetlerinin yalnızca imtihan maksatlı olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Bu imtihana tabi olanların yapmaları gereken şey sabretmektir. Yalnızca bir imtihan yeri ve geçici olan dünya hayatının aldatıcı nimetlerine³⁴² bakarak aldanmak yerine sabrederek bu imtihani başarıyla tamamlayanlara verilecek olan mükâfat Allah Teâlâ'nın rahmeti, bağışı ve hidâyet; yani Cennet ve onun nimetleridir. Nitekim Şura sûresinde: *"Kim ahiret ekinini istiyorsa onun ekinini arttırırız. Kim dünya ekinini istiyorsa ona da dünyadan bir şey veririz. Fakat onun ahirette nasibi yoktur."*³⁴³ buyurularak bu gerçeğe dikkat çekilmiştir. Nitekim âyette: *"... İnkâr edenler (dünya hayatından) zevklenirler, hayvanların yediği gibi yerler, (sonunda) yerleri ateştir."*³⁴⁴ buyurularak, ahiret gibi bir hedefi olmayan bir hayatın, her ne kadar nimetlerle dolu gibi gözükse de aslında hayvanların yaşadığı hayattan farklı olmadığını ifade edilmektedir. Dünyadaki hayatı değerli ve anlamlı kılan geçici dünya menfaatleri olarak ifade edilen mal değil Allah'ın rızasına uygun bir yaşantıdır. Şüphesiz bunu bilmek, dünya hayatında maddi zorluk içerisinde hayatını sürdüren bir mü'mine önemli bir teselli olacak, ona moral ve motivasyon sağlayacaktır.

Allah Teâlâ Kur'an'da, her nefsin ölümü tadacağını, kıyamet günü amellerin karşılığının eksiksiz verileceğini, asıl kurtuluşun ateşten kurtulup cennete girmek olduğunu ve dünya hayatının aldatıcı bir zevkten başka bir şey olmadığını ifade eder.

³³⁹ Bakara, 2/155.

³⁴⁰ Enfâl, 8/28; Cin, 72/16-17.

³⁴¹ Tâhâ, 20/131.

³⁴² Zuhrûf, 43/35.

³⁴³ Şûrâ, 42/20. Ayrıca bkz. Bakara, 2/201-202.

³⁴⁴ Muhammed, 47/12.

Hemen devamında ise mallarınız ve canlarınız ile deneneceksiniz buyurarak,³⁴⁵ malın hem varlığı hem yokluğu ile imtihan olunacağını, malın varlığını veya yokluğunu böyle değerlendirmek gerektiğini ifade eder. Hayat yoculuğunda insan pek çok sıkıntılarla karşılaşır. Bu son derece doğaldır. Çünkü insan, hayatı boyunca yalnızca mutlu olmak için değil, yukarıda da ifade edildiği gibi çeşitli sıkıntılarla imtihan edilmek için yaratılmıştır. Bu imtihanlardan ve belki de en zorlarından bir tanesi rızıkta darlık yani fakirliktir. Fakirlik sebebiyle bunalan ve daralan, aile fertlerinin geçimini sağlamakta zorlanan inananlara Allah Teâlâ öncelikle bu dünya hayatının, dolayısıyla çekilen bu sıkıntıların geçici olduğunu ifade ediyor. Kıyamet kopup hesap vakti geldiğinde asıl önemli olan şeyin, Allah Teâlâ'nın bir imtihan vesilesi kıldığı fakirlik sıkıntısı karşısında inanan kulun nasıl bir tepki verdiği, nasıl bir davranış sergilediği olacaktır. Dünya hayatında, kendisine zenginlik verip, o zenginliğin gereğini yapamayan, dolayısıyla azabı hak edecek olanların dünyadaki bu müreffeh yaşantılarının kendilerini aldatmaması gerektiğini, bu zenginliğin de bir imtihan vesilesi olduğunu ve bu meseleye yalnızca ahiret, hesap ve ceza-mükâfat açısından yaklaşılması gerektiğini ifade ederek fakirlere önemli bir tesellide, moral takviyesinde bulunmaktadır. Nitekim Tevbe sûresinde, altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlara acı bir azap olduğu bildirilirken bu altın ve gümüşlerle onlara nasıl azap edileceği ifade edilmektedir.³⁴⁶ Yine nefesine zulmetmesi sebebiyle ahirette başına gelecek azabı gören her kişinin azaptan kurtulmak için yeryüzünde ne varsa hepsinin kendisinin olsa onu fidye olarak verip kendisini azaptan kurtarmak isteyeceği ifade edilerek³⁴⁷ yukarıda bahsedilen durum pekiştirilmektedir. Aldatıcı dünya malı dünyada kalırken hakiki zengin ahirette azaptan kurtulup cenneti hak edebilen kişidir. Yine Sebe' sûresinde Allah Teâlâ, hangi ülkeye bir uyarıcı gönderdiyse oranın zengin şımarıklarının inkâra kalkıştıklarını belirtmektedir. Onların bu inkârlarının sebebi olarak ise mal ve evlatlarının çokluğu olarak ifade edilerek zenginliğin insanı ne hale getirebileceği konusunda da inananlara önemli bir ikazda bulunmaktadır.³⁴⁸

Âl-i İmrân sûresinde *"Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salınmış atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük*

³⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/186; Kehf, 18/7.

³⁴⁶ Tevbe, 9/34-35.

³⁴⁷ Tevbe, 9/54; Meâric, 70/14.

³⁴⁸ Sebe', 34/34-35, 39.

insanlara süslü gösterildi. Bunlar sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer Allah'ın yanındadır."³⁴⁹ buyurularak mala karşı bakış açısının ne olması gerektiği ifade edilmektedir. Zira kulun yanında bulunan (mal) tükenirken Allah'ın yanında bulunan tükenmez.³⁵⁰

İnsanların rızık konusunda birbirlerinden farklı olmalarının sebeplerinden bir tanesi de tabiî hayatın seyrini devam ettirmesidir: "...ve onlardan kimini ötekine derecelerle üstün kıldık ki biri diğerine iş gördürebilsin. Rabbinin rahmeti onların toplayıp yığıdıklarından daha hayırlıdır."³⁵¹ Öyle anlaşılıyor ki malın çok olması bir üstünlük sebebi değil, yalnızca dünyada işlerin yürümesi için bir araçtır. Toplumun, hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için bir zorunluluktur. Asıl önemli olan ise - zengin veya fakir- mevcut şartlar içinde Allah Teâlâ'nın rahmetini ve rızasını kazanabilmektir.

Sonuç olarak Allah kullarına rızık farklı ölçülerde dağıtmaktadır. Rızıkın bazı kullara bol, bazılarına ise az verilmesinin şüphesiz hikmet ve sebepleri vardır. Allah'ın bir kimseye bol rızık vermesi onun Allah katında değerli olduğunu göstermediği gibi, herhangi birinin rızıkını daraltması da onun Allah katında sevilmeyen biri olduğunu göstermez. Hiç kimse kendi bilgi ve becerisi, aklı ve zekâsı ile zengin olmamaktadır. Öyle olsa idi bütün akıllı ve beceriklilerin zengin, bütün beceriksiz, yetirince akıllı olmayanların ise fakir olması gerekirdi. Fakat vakıya baktığımızda durumun hiç de öyle olmadığı görülmektedir.

ab) Zenginliğin Mahiyetini Bildirmek Suretiyle

Kur'ân, insanlara verilen rızıkın farklı olmasının sebeplerini açıklarken bu sebeplerden bir tanesinin de insanoğlunun sahip olduklarıyla kendini yeterli görmesi ve azgınlaşması olduğunu ifade etmektedir. Eğer mal bütün insanlara ölçüsüz ve hesapsız bir şekilde verilecek olsaydı insanlar tamamen yoldan çıkacaklardı. Nitekim ayette: "*Şâyet Allah kullarına rızıkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.*"³⁵² Bu âyet "gerçek şu ki insan, kendi kendini yeterli görerek ille de

³⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/14; Nisâ, 4/77, 94.

³⁵⁰ Nahl, 16/96.

³⁵¹ Zuhrûf, 43/32.

³⁵² Şûrâ, 42/27.

azgınlaşmaktadır”³⁵³ âyetiyle benzer bir muhtevaya sahiptir. Kendisine mal verilen insan bu malı gereğince kullanmak ve mala sahip olmak yerine kendisini mala teslim edip bu malı doğru yoldan sapmanın bir aracı olarak gördüğünde o mal kişi için nimet değil külfet haline gelmektedir. Öyle anlaşılıyor ki bu malı kendi bilgi ve becerisiyle kazandığı vehmine kapılıp Allah Teâlâ’yı tamamen unutup azgınlaşıyor ve yoldan çıkıyor. Kur’ân kıssalarında, sahip olduklarının azgınlaştırdığı insanlar örnek olarak çeşitli üslûplarla anlatılır.³⁵⁴ Bu insanlardan bir tanesi Karun’dur. Kasas sûresinde Karun’un hikâyesi anlatılmaktadır. Allah Teâlâ’nın kendisine vermiş olduğu serveti kendinden bilmiş, kendisine yapılan öğütlere kulak tıkamış, böbürlenmiş ve yeryüzünde büyüklük taslamıştır. Bunun üzerine Allah Teâlâ hem onu hem de evini barkını yere batırmış, dün onun yerinde olmayı isteyenler: *"Vay! Demek Allah kullarından dilediğine rızkı açar ve kısar. Allah bize lütfetmiş olmasaydı bizi de yere batırırdı..."* demişlerdir.³⁵⁵ Dolayısıyla bir kişiye verilen servet, lütuf gibi görünmekle beraber, o malı verene şükretmek yerine kibre kapılınca o mal kişi için felaket olabilir. Bu sebeple Allah’ın takdir ettiği nimete şükretmek, elindekine razı olmak ve asıl karşılığı ahirette beklemek, inanan kişinin asıl tavrı olmalıdır. Karun’un başına geleni gören bir inanan, şüphesiz kendi haline şükredek ve içinde bulunduğu sıkıntılı duruma karşı teselli bulacak kaybetmiş olduğu morali ve motivasyonu tekrar elde edecektir. Çünkü dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Ahiret yurdu, işte asıl hayat odur.³⁵⁶ Nitekim hesap günü kitabı sol tarafından verilenler: *"...malım bana hiç fayda sağlamadı. Gücüm benden yok olup gitti."* der.³⁵⁷ Nitekim Nuh (a.s.) bu durumu *"malı ve çocuğu kendisine hiç bir fayda sağlamayan kimseye uydular"*³⁵⁸ ifadesiyle dile getirir. Yine *"mal toplayıp kasada yığan"*³⁵⁹ kimsenin ahirette karşılaşacağı azap da dünyada zenginlik verilen kimsenin imtihanının fakirin karşılaştığı imtihandan daha kolay bir imtihan olmadığını bizlere ihsas ettirmektedir. Allah katında fayda sağlayan

³⁵³ Alak, 96/6-7.

³⁵⁴ Bkz. Tevbe, 9/68-70; Kehf, 18/32-42; Kasas, 28/76-82; Rûm, 30/9; Sebe’, 34/34-36; Mü’min, 40/82-85.

³⁵⁵ Kasas, 28/77-82.

³⁵⁶ Ankebût, 29/64.

³⁵⁷ Hâkka, 69/28-29.

³⁵⁸ Nûh, 71/21.

³⁵⁹ Meâric, 70/18, 109.

şey mal ve evlat değil faydalı amellerdir.³⁶⁰ Bu da şüphesiz fakirler için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil eder.

Allah Teâlâ, eğer insanlar küfürde birleşen tek ümmet olmayacak olsalardı onlara daha nice nimetler vereceğini fakat bunların geçici dünya nimetleri olduğunu, ahiret yurdunun ise korunanlara mahsus olduğunu ifade eder.³⁶¹ Buradan anlaşılıyor ki verilen fazla mal yanlış ellerde ancak şerre kullanılıyor ve insanların inkârına sebep oluyor. Yine Allah Teâlâ, kendilerine peygamberler geldikten sonra onların yolundan gitmeyip dinlerini parça parça edenler hakkında: *“Onlar sanıyorlar mı ki kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile onların iyiliklerine koşuyoruz. Hayır, onlar farkında değiller.”*³⁶² buyurarak verilen nimete aldanmamak gerektiğini, nimetin yalnızca ve yalnızca bir imtihan ve ahirette azaplarının arttırılması için bir vesile olduğunu ifade etmektedir.

Kur’ân bu âyetleriyle günümüzün modern hayatını tasvir etmektedir. Eğer bütün insanlar inanmayanların zenginliklerine ve sürdürdükleri konforlu hayata imrenip küfre meyil duyacak ve böylece bütün insanlık inkâra sapacak olmasaydı biz Rahmân’ı inkâr edenlerin evlerine gümüş tavanlar, üzerine binip yükseklerle çıkacakları merdivenler, asansörler yapardık. Yapardık ama insanlar bu konfor içinde azar, servetlerine güvenip Allah’ı tanımaz olurlardı. Nitekim öyle olmuştur. Servetin, refahın ve konforun içine gömülen günümüz insanı Allah’ı tanımaz hale gelmiştir. Demek ki yüce Kur’ân, çok önceden insanlığın istikbalini haber vermektedir. Fakat neden insanlar bu kadar gururlu, neden böyle paraya, mala güvenmektedir? Nihâyet bunlar şu birkaç günlük dünya malından ibarettir. İnsanla beraber ahirete gelmeyecektir ki! İnsanla gelen Allah’a iman, O’na karşı olan sevgi ve kulluğudur. Gerçekten insan, refahı görünce azmakla çok büyük bir nankörlük ve bilmezlik etmektedir.³⁶³ Buradan da anlaşılıyor ki zenginlikle yapılan imtihan fakirlikle yapılan imtihandan daha zor ve tehlikeli bir imtihandır. Çünkü o zenginlik nimetinin karşılığında Allah’a karşı yerine getirilmesi gereken şükür fiili yerine nankörlükte bulunursa bunun karşılığında o kişiye büyük bir azap olduğu bildirilmektedir.³⁶⁴ Bu zenginliğin insanı yoldan saptırma ihtimali çok daha

³⁶⁰ Sebe’, 34/37.

³⁶¹ Zuhrûf, 43/33-35.

³⁶² Mü’minûn, 23/55-56.

³⁶³ Ateş, Süleyman, *Kur’ân-ı Kerîm ve Yüce Meali*, Kılıç Kitabevi, Ankara, tsz., s. 491 (Dipnot).

³⁶⁴ İbrâhîm, 14/7.

fazladır. Dolayısıyla zenginlerin zenginliğine imrenmeden var olanla yetinip Allah'ın rızasını kazanmaya çalışmak en doğru davranış şeklidir. Çünkü Allah, *“kim ahiret nimetini isterse onun ahiret nimetini arttırırız.”*³⁶⁵ buyurmaktadır. Dolayısıyla inanan kişi öncelikle dünyaya değil ahirete tabi olmalıdır. İşte bu durum da fakir kişiyi teselli edip ona moral sağlayan ve hayatına bu moralle devam etmesine olanak veren önemli bir motivasyondur.

Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da dikkat çektiği bir diğer husus da kendisine dünyada zenginlik verilen kimselerin bununla yetinmediği, elindeki nimetlere bakarak şükretmek yerine daha fazla mal isteyerek helake duçar olduğudur.³⁶⁶ Öyle anlaşılıyor ki zenginlik dünyada mutluluk sebebi değildir. Elindekiyle yetinmeyen kişi kendini sürekli ihtiyaç içerisinde hissedecek ve sürekli mahrumiyet psikolojisi içinde yaşayıp asla mutlu olamayacaktır. Dolayısıyla az da olsa elindekiyle yetinen kişi mutlu kişi demektir.

Tabi ki bu durum, kendisine bol rızık verildiğinde bu rızkın ahireti kaybetmesine sebebiyet vereceği endişesini taşımayan kişinin bol rızık sahibi olmak istemesine engel değildir. Fakat bunun için yapması gereken bazı görevler vardır. Bol rızık isteyen Rabbinden mağfiret dilemesi gerektiğini ifade eden Nuh (a.s.), bunun sonucunda Allah Teâlâ'nın onlara rızık kapılarını açacağını ifade ediyor.³⁶⁷ Cin sûresinde bu sebebe *“doğru yolda gitmek”*³⁶⁸ maddesi ekleniyor. Eğer kul Allah Teâlâ'nın vermiş olduğu nimetlere şükrederse o nimeti daha da arttıracaktır. Çünkü O, hesapsız rızık verendir.³⁶⁹ Eğer nankörlük eder şükürünü ihmal ederse o kişinin azabı çok çetindir.³⁷⁰

ac) Ahireti Hedef Göstermek Suretiyle

*“Sizi boşu boşuna yarattığımızı ve sizin bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız.”*³⁷¹ buyuran Allah Teâlâ yaratılışın gayesini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O da ahirettir. Kur'ân'da farklı vesilelerle ve sık sık bu hakikat dile getirilmektedir. Bu hakikatin dile getirildiği yerlerden bir tanesi de zenginlik-fakirlik bağlamıdır.

³⁶⁵ Şûrâ, 42/20.

³⁶⁶ Müddesir, 74/11-17.

³⁶⁷ Nûh, 71/10-12.

³⁶⁸ Cin, 72/16.

³⁶⁹ Nûr, 24/38.

³⁷⁰ İbrâhîm, 14/7.

³⁷¹ Mü'minûn, 23/115.

Hız. Peygamber'e (s.a.s.) "*İnkâr edenlerin yeryüzünde dolaşmaları seni aldatmasın. Bu az bir geçimlidir. Sonra gidecekleri yer cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası.*"³⁷² hitabıyla Allah Teâlâ, dünya zenginliğinin hiçbir önemi olmadığını, asıl olanın ahiret hayatı olduğunu ifade etmektedir. Göklerde ve yerde var olan her şeyin kendisine ait olduğunu defaatle zikreden Allah Teala³⁷³ zenginlik ve fakirliğin tamamen kendi elinde olduğunu, dilediğine dilediği kadar verdiğini ifade etmektedir. İnkâr edenlere dünyada zenginlik verilmesi onların hayırlı olduklarından değil, Allah Teâlâ'nın, onların kâfir olarak canlarının çıkmasını istediğindendir.³⁷⁴ Dolayısıyla inanan fakirlere düşen görev, dünyada çekmiş oldukları sıkıntılar sebebiyle ahirette kavuşacakları nimeti düşünerek teselli bulmaktır. Çünkü Allah'ın rahmeti, onların toplayıp yığdıklarından hayırlıdır.³⁷⁵

En'am sûresinde, konuya biraz daha farklı açıdan bakılarak dünya hayatı yalnızca bir oyun ve eğlence olarak tanımlanmış, günahlardan korunanlar için ahiret yurdu hedef olarak gösterilmiştir.³⁷⁶ Bu da yine fakir ve yoksullar için önemli bir teselli, moral ve motivasyondur.

Hûd sûresinde ise fakir ve yoksullara önemli bir uyarı vardır. Kimler dünya hayatını ve süsünü isterse onlara oradaki amellerinin karşılığını tam olarak veririz ve onlar hiç bir eksikliğe uğratılmazlar diyen Allah Teâlâ, bu kişiler için ahirette yalnızca ateş olduğunu, yaptıklarının boşa çıktığını ve amellerinin batıl olduğunu ifade ederek³⁷⁷ dünyanın süsü olarak ifade ettiği malın peşine koşmanın kişiyi ancak helake götüreceğini açıkça gözler önüne sermektedir.³⁷⁸

Allah Teâlâ Kehf sûresinde yeryüzünde olan şeyleri, insanları denemek için süs olsun diye yarattığını³⁷⁹ ifade ederek insanlara önemli bir uyarıda bulunmaktadır. Sûrenin devamında Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben "*...gözlerin, dünya hayatının süsünü isteyerek (inananlardan) başka yana sapmasın.*"³⁸⁰ buyurarak dünya malına karşı Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsında bütün inananlar uyarılmıştır. Ardından

³⁷² Âl-i İmrân, 3/196-197. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/116-117; Tevbe, 9/55, 85; Hicr, 15/3.

³⁷³ Yûnus, 10/55, 66,68.

³⁷⁴ Tevbe, 9/55, 85.

³⁷⁵ Yûnus, 10/58.

³⁷⁶ En'âm, 6/32.

³⁷⁷ Hûd, 11/15-16.

³⁷⁸ Ayrıca bkz. Yûsuf, 12/57.

³⁷⁹ Kehf, 18/7.

³⁸⁰ Kehf, 18/28.

"Nefsani arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer Allah'ın katındadır." ³⁸¹ buyurularak dünya malının değeri, ona karşı tavrın nasıl olması gerektiği net bir şekilde ifade edilmektedir.

İbn Teymiye'ye göre zengin ile fakirden hangisinin daha üstün olduğu yolundaki sorunun cevabı, hangisinin takvada daha ileri ise onun üstün olduğu şeklindedir. ³⁸²

Fakirlik-zenginlik ile mutluluk-mutsuzluk arasındaki ilişki psikologlar tarafından da araştırma konusu yapılmıştır. Anlam kazanma tecrübesi ile sosyoekonomik durum ilişkisine ilk dikkat çekenlerden biri, Elisabeth Lukas'tır. Lukas, yöneticisi bulunduğu Logoterapi enstitüsüne başvuranların sosyo-ekonomik statülerini de incelemiştir. Onun uzun yıllar süren gözlemlerine göre, psikolojik danışmanlık talebinde bulunanların büyük çoğunluğu, maddi problemlerden tamamen uzak, sosyo-ekonomik durumu yüksek, tanınmış insanlardan oluşuyordu. Buna karşılık ekonomik düzeyi düşük olanlar, danışmanlık hizmetlerini ücretsiz yürütmelerine rağmen enstitüye pek müracaat etmiyorlardı. Amerika'da Idaho State Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürürken intihar girişiminde bulunmuş altmış öğrenciden yüzde seksen beşi intihar teşebbüslerine neden olarak hayatlarında anlam bulamadıklarını göstermişlerdi. Konumuz açısından asıl ilginç olan, bu öğrencilerin tamamına yakınının (%93), sosyoekonomik durumu yüksek, oldukça saygın ailelerden gelmeleri idi. ³⁸³

Lukas'ın daha sonra yaptığı tespitlere göre, fakirlik nedeniyle ortaya çıkan anlamsızlık duygusu ile zenginlik ve yüksek statü ortamında gelişen anlamsızlık duygusu temelde aynı karakterdedir. Kaynak itibariyle aralarında önemli bir farklılık söz konusudur. Düşük sosyoekonomik düzeyde bulunanlarda ortaya çıkan anlamsızlık duygusu, daha çok yetersiz beslenme ve barınma gibi sorunların yol açtığı "bedensel rahatsızlıklar"a dayanmaktadır. Buna karşılık hemen her türlü maddi imkâna sahip olan sosyoekonomik durumu yüksek bireylerde gelişen anlamsızlık duygusu, daha çok,

³⁸¹ Âl-i İmrân, 3/14. Benzer âyetler için bkz. Kehf, 18/45-46; Yûnus, 10/24; Hadîd, 57/20.

³⁸² İbn Teymiyye, Ahmed, *Mecmû'u Fetâvâ*, Mücemmeu'l-Melik Fahd li Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerif, Medine 2004, XI/20-21, 119, 122-123.

³⁸³ Bahadır, *a.g.e.*, s. 72.

doyumsuzluk, bıkkınlık ve amaçsızlık gibi ruhsal nedenlere dayalı "psikolojik" rahatsızlıklardan kaynaklanmaktadır.³⁸⁴

Yapılan bu araştırma da gösteriyor ki fakirlik bizatihi mutsuzluk; zenginlik ise bizatihi mutluluk sebebi değildir. İnsan yaşadığı hayata yaşadığı haliyle bir anlam yükleyebiliyorsa sosyoekonomik durum ne olursa olsun mutluluğu yakalaması zor değildir. Söz konusu kişi mümin olduğunda, onun hayata dair anlam bulması şüphesiz daha kolay olacaktır. Çünkü önünde hayata nasıl bakması gerektiğine dair yol gösteren, ne zaman nasıl davranırsa mutluluğa ulaşacağını bildiren rehberi vardır. Yukarıda zikretmiş olduğumuz âyetler bu rehberin açık ve net beyanlarıdır.

Varoluşsal soru sormak ya da varlığı sorgulamak en genel anlamıyla kendi kişiliğini ve dış dünya ile ilişkilerini süzgeçten geçirmek demektir. Günümüzde para, güç, şöhret, mülk vs. sorgulanır hale gelmiştir. Çünkü bunlar sahip olunan şeyler oldukları için anlamlılık açısından değerlerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Değerini gerçekte kaybetmeyen, erimeyen ve yok olmayan, sahip olanın kendisidir, yani insandır.³⁸⁵

Sonuç olarak dünyada insanların ekonomik yönden farklı seviyelerde olup bazılarının fakirlik ve maddi sıkıntı içinde bulunmasının bir takım amaç ve hikmetlere dayalı olduğu³⁸⁶, insanların Allah katındaki değerini belirlemede takvanın ölçü alınacağı³⁸⁷ gibi hususlar dikkate alınarak her toplumda var olan bu sosyal vakıa tabii karşılanmış, böylece konuya başka bir dini ve ahlaki boyut kazandırılmıştır.³⁸⁸ Her nimetin, her mahrumiyet ve sıkıntının maddî sebeplerinin yanı sıra İslâm'ın yaratılış ve

³⁸⁴ Bahadır, *a.g.e.*, s. 72.

³⁸⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s.21.

³⁸⁶ Bakara, 2/155; Nahl, 16/71; Zührûf, 43/32.

³⁸⁷ Hucurât, 49/13.

³⁸⁸ Sabreden ve olgunluk gösteren fakirlerin cennete ilk giren guruplar arasında yer alacağı, cennet ehlinin çoğunluğunu fakirlerin teşkil edeceği, gerçekte fakirliğin utanılacak bir şey değil insanın manevi hayatı için bazı avantajlar sağlayan bir merteye sayıldığı, fakirlerin, miskinlerin ve zayıf kimselerin toplumun hayırlı bir tabakasını oluşturduğu yönünde Hz. Peygamber'e kadar uzanan rivâyetler (bk. Wensick, *Miftahu Künuzi's-Sünne*, "Miskîn" mad.) böyle bir amaca yöneliktir. Öte yandan Hz. Peygamber, sabredip olgunluk göstermeyen, yoksulluğunu bahane ederek taşkınlık yapan, kötülük işleyen, isyan eden fakirleri de şiddetle kınamış, fakirliğin kişiyi bir takım kötülöklere sürükleyebileceği, hatta nankörlöğe sevk edip küfre bile düşürebileceği uyarısında bulunmuştur. (bk. Nesâî, İstiâze, 14, 16; Ebû Dâvûd, Edeb, 101; Müsned, II, 305, 325; V, 36, 39, 42.) Hz. Peygamber insanlar hakkında fakirlikten çok, zengin olup da benlik ve çıkar kavgalarına girişenlerden kaygılandığını, geçmişteki bazı toplumların bu yüzden yıkılıp gittiğini ifade etmiştir. (Buhârî, Cizye, 1, Meğazi, 13; Müslim, zühd, 6.) İlk bakışta çelişkili gibi görünen fakirliğin lehinde ve aleyhindeki bu rivâyetler aslında İslam'ın benzer konulardaki tutumuyla da uyumlu olarak haklar ve ödevler, yetkiler ve sorumluluklar arasında denge bulunduğuna İsbâret etmeyi amaçlar. (Eskicioğlu, Osman, , "Fakir" mad., *D.İ.A.*, XII/130.)

kullukla ilgili genel telakkisi açısından da mâkul bir açıklaması yapılarak hem tevhid inancının hayatın her safhasını kuşatan bütünlüğü hem de kişilerin ruh sağlığı, yaratıcıya ve hayata bağlılıkları, kendilerine saygıları korunmuş olmaktadır. Bu bakımdan İslâm'ın fakirlikle mücadele ve fakirlerin korunup gözetilmesi konusunda gösterdiği gayretle yoksulluk karşısında sabır ve metanet gösterilmesini öğütlemesi arasında açık bir uyum görülür.³⁸⁹

Kur'ân'a bakarak zenginlik ve fakirliğin hakiki anlamının ne olduğunu idrak eden mü'min yaşadığı sıkıntı ve darlığa karşı teselli ve moral bulurken hayatının bundan sonraki safhası için de önemli bir motivasyon elde eder.

b) Hastalık Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Dinin hayatta karşılaşılan ekonomik, sosyal, manevi, ruhsal ve fiziksel problemlerle başa çıkma sürecinde olumlu rolünün olduğu pek çok araştırmada ortaya konmuştur. Ancak dini başa çıkma ile ilgili son yıllarda yapılan çalışmalar özellikle dini başa çıkmanın fiziksel ve ruhsal sağlık üzerindeki pratik sonuçlarına odaklanmıştır. Yapılan araştırmalarda dini başa çıkma etkinliklerinin, günlük hayattaki sıradan ve olağanüstü stres durumlarında, fiziksel sağlık problemlerinin kabullenilmesinde, tedavi sürecine sabredilmesinde ve üzüntü, kaygı, depresyon, ümitsizlik vb. ruhsal sorunların olumsuz sonuçlarının azaltılmasında yararlı sonuçlarının olduğu, kısacası dini başa çıkma etkinliklerinin hem ruhsal hem de fiziksel sağlığı olumlu yönde etkilediği bulgulanmıştır.³⁹⁰

Dini başa çıkma ruh sağlığı bağlamında yapılan araştırmaların önemli bir kısmında, depresyon-dini başa çıkma ilişkisine yer verildiğini görmekteyiz. Depresyon çağımızın en önemli hastalıklarındandır ve giderek yaygınlaşmaktadır.³⁹¹

Depresyonun pek çok sebebi olmakla birlikte bazı psikologlar özellikle major depresyonun dinden uzak bir hayat yaşamakla ilişkili olduğunu iddia etmişlerdir. Yapılan araştırmalara göre, insanlar depresyonun getirdiği olumsuz sonuçların üstesinden gelmede dini başa çıkma etkinliklerine sıkça kullanılmaktadırlar.³⁹²

³⁸⁹ Eskicioğlu, "Fakir" mad., *D.İ.A.*, XII/130.

³⁹⁰ Ayten, *a.g.e.*, s. 71.

³⁹¹ Ayten, *a.g.e.*, s. 76.

³⁹² Ayten, *a.g.e.*, s. 77.

Kur'ân'da "maraz" kelimesiyle ifade edilen bu kavramı İsfehânî, "insana has olan normal yaşantıdan çıkış" şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre, bu kelimenin iki anlamı vardır. Bunlardan birincisi bedeni rahatsızlıktır. "*Hastaya zorluk yoktur.*"³⁹³ âyetinde ifade edilen hastalık bu guruba dâhildir. İkincisi ise, cehalet, korkaklık, cimrilik, nifak ve benzeri ahlaki ayıplardır. "*Kalplerinde hastalık vardır. Allah onların hastalıklarını artırmıştır.*"³⁹⁴ ayetinde ise bu hastalıktan bahsedilmektedir. Haset, nifak, küfür, vb. kusurlar, doğru, iyi ve güzelin ne olduğunu anlamaya, ahiret hayatının sevabını elde etmeye engel olduğu veya nefsin çirkin şeylere meylettirdiği için hastalığa benzetilmiştir.³⁹⁵

Kur'ân'da İsa'nın (a.s.) körü ve alacayı iyileştirdiğinden bahsedilmektedir.³⁹⁶ Râzî, İsa'nın (a.s.) bu hastalıkları yalnızca duâ ile iyileştirdiğini nakletmektedir.³⁹⁷

Kur'ân'da hastalık anlamında kullanılan kelimelerden bir tanesi de "ضَرَاءٌ" dır.³⁹⁸ Bakara sûresinin 177. âyetinde müttakî ve sâdik insanların nitelikleri arasında felç, bunama, kanser ve benzeri bedensel ve zihinsel hastalıklara, zarar ve sıkıntılara³⁹⁹ karşı sabırlı olanlar da zikredilmektedir. Bizim buradaki konumuz ahlâkî değil bedenî hastalıklar olduğu için bu bölümde yalnızca bedenî hastalıklara karşı verilen teselli, moral ve motivasyonu inceleyeceğiz. Son zamanlarda ülkemizde hastanelerde yatan hastalara yönelik olarak hayata geçirilen irşad hizmetleri hastalar açısından önemli bir fonksiyon icra etmektedir. İnsanın başına gelen önemli sıkıntılardan bir tanesinin de hastalık olduğunu düşündüğümüzde bu konuda özellikle de insanı yaratan ve ona bu hastalığı veren Allah Teâlâ tarafından verilecek olan teselli, moral ve motivasyon ayrıca önem arz etmektedir. Bu konu birkaç başlık altında ele alınabilir.

ba) Hastalara Kolaylık Olduğunu Bildirmek Suretiyle

Kur'ân'da, hastalara bazı kolaylıklar olduğu bildirilmiştir. Hasta olan kişi orucunu başka günlerde tutabilmektedir.⁴⁰⁰ Hacda, hastalığı ya da başındaki bir

³⁹³ Nûr, 24/61. Benzer anlamlar için bkz. Tevbe, 9/91.

³⁹⁴ Bakara, 2/10. Benzer âyet için bkz. Mâide, 5/52; Enfâl, 8/49; Tevbe, 9/125; Hac, 22/53; Nûr, 24/50; Ahzâb, 33/12, 32, 60; Muhammed, 47/20, 29; Müddessir, 74/31.

³⁹⁵ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 765.

³⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/49.

³⁹⁷ Râzî, *a.g.e.*, VIII/51.

³⁹⁸ Zemahşerî, *a.g.e.*, I/218; Râzî, *a.g.e.*, V/40.

³⁹⁹ Beydâvî, *a.g.e.*, I/249; Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Beyrût, tsz., I/ 249; Neseî, *a.g.e.*, I/249.

⁴⁰⁰ Bakara, 2/184-185.

rahatsızlığı sebebiyle erkenden tıraş olmak zorunda kalan kimse oruç, sadaka veya kurbandan biri ile fidye vererek ibadetini tamamlar.⁴⁰¹ Namaz kılmak isteyip suyu kullanmasına engel bir hastalığı olanlara teyemmüm yaparlar.⁴⁰² Savaş esnasında namaz kılınırken dahi silahlar bırakılmamalıdır. Fakat hasta olanlara silahlarını bırakma izni verilmiştir.⁴⁰³ Hastalığı sebebiyle cihada katılamayanlara herhangi bir sorumluluk olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁰⁴ Allah Teâlâ, gece namazının farz olmaktan çıkarılmasının sebeplerinden bir tanesi olarak toplumda hasta kimselerin mevcut olmasını zikreder.⁴⁰⁵ Şüphesiz hastalara en önemli ibadetlerde dahi gösterilen bu kolaylıklar kendilerini teselli edecek ve onlara moral destek sağlayacak; yapabildikleri kadarı da olsa ibadetlerini yerine getirme konusunda kendilerine bir motivasyon teşkil edecektir.

bb) Hastalığa Sabredenleri Övmek Suretiyle

Ahd-i Atik'te başından geçenlerin ayrıntılarıyla anlatıldığı bir bölüm bulunan⁴⁰⁶ Eyyûb (a.s.), Kur'ân'da kendisine vahiy gönderilen,⁴⁰⁷ hidâyete erdirilen⁴⁰⁸ bir peygamber olduğu bildirilmektedir. Hastalığından ise ayrıntıya girilmeden iki yerde bahsedilmekte, bu yerlerde de dini ve ahlaki mesajlar ön plana çıkarılmaktadır. Enbiyâ sûresinde *"Bu dert bana dokundu. Sen merhametlilerin en merhametlisisin."* diye niyaz etmiş, bunun üzerine Allah Teâlâ da onun duâsını kabul etmiş, başına gelen felaketi kaldırmış, kendi tarafından bir rahmet ve ibadet edenler için bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini vermiştir.⁴⁰⁹ Sa'd sûresinde ise, *"Kulumuz Eyyûb'u da an. O rabbine, şeytan gerçekten bana bir yorgunluk ve eziyet verdi diye seslenmişti. Ayağını yere vur! İşte yıkanılacak ve içilecek soğuk bir su dedik. Bizden bir rahmet ve akıselim sahiplerine bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini armağan ettik."* buyuran Allah Teâlâ, *"gerçekten biz onu sabreden bir kul bulmuştuk. Ne güzel kuldu o! Daima Allah'a yönelirdi."*⁴¹⁰ buyurarak Eyyûb (a.s.)'ın hastalık karşısındaki tavrını övmüş ve bu yönüyle inananlara, hastalıklar karşısındaki tavrın ne olması gerektiği konusunda güzel bir örnek sunmuştur. *"Kulumuz Eyyûb'u da*

⁴⁰¹ Bakara, 2/196.

⁴⁰² Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.

⁴⁰³ Nisâ, 4/102.

⁴⁰⁴ Tevbe, 9/91.

⁴⁰⁵ Müzzemmil, 73/20.

⁴⁰⁶ *Ahd-i Atik*, Yeremya'nın Mersiyeleri, 3/21.

⁴⁰⁷ Nisâ, 4/163.

⁴⁰⁸ En'âm, 6/84.

⁴⁰⁹ Enbiyâ, 21/83-84.

⁴¹⁰ Sâd, 38/41-44.

an." ifadesi bir sabır abidesi olan Eyyûb (a.s.)'ın bu konuda örnekliğini ifade etmektedir. O, hiç bir zaman Allah Teâlâ'ya isyan etmemiş, O'na sitem etmemiş, çaresiz kalınca da derdini yalnızca O'na açmıştır. Hastalığının en şiddetli anlarında: "*Yüce Allah'ın bana lütfettiği seksen yıllık bolluk ve sağlığa karşılık yedi yıllık sabır çok mu?*" diyerek Allah'a olan şükür ve teslimiyetini dile getirmiştir.⁴¹¹

Eyyûb (a.s.) bu haliyle, derdini yalnızca Allah Teâlâ'ya açan ve yalnızca ondan yardım isteyen hasta kulların O'nun dilemesiyle sağlıklarına kavuşacakları konusunda inananlara önemli bir teselli vermiş, moral destek ve motivasyon sağlamıştır. Nitekim İbrâhîm (a.s.) da bu durumu: "*وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ*"⁴¹² şeklinde ifade etmiştir.

Eyyûb (a.s.)'ın başına gelmiş olan hastalığa karşı ortaya koymuş olduğu tavır bir mü'min için son derece güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Allah Teâlâ kullarını farklı şekillerde imtihan etmektedir. Bu imtihanlardan bir tanesi de şüphesiz hastalıklardır. Bu hastalıklara çare aramak için gerekli çabayı sarf etmekle beraber İbrâhîm (a.s.)'ın ifade ettiği gibi şifa verenin yalnızca O olduğunu bilerek ve yalnızca O'na sığınarak; Eyyûb (a.s.) gibi, şikâyet etmeden derdini O'na açarak halini arz etmek başa gelen hastalıklar konusunda müminin takınması gereken doğru tavidir. Bu derdi verenin Allah Teâlâ olduğunu, bunun bir imtihan olduğunu, sabredildiğinde karşılığının Allah Teâlâ tarafından fazlasıyla verileceğini bilen bir kul bu hastalığa karşı bir teselli ve moral bulur. Hayata küsmek yerine yeni bir motivasyonla hayatına kaldığı yerden devam eder. Yine şifa verenin O olduğunu bilen, O'nun şifa vereceğini umut eden ve umudunu hiç kaybetmeyen kişi de yine bu teselli, moral ve motivasyona sahip olarak hayatına hasta ama bu hastalıkla bile mutlu olan bir kişi olarak devam eder.

Allah Teâlâ, musibetler karşısında insanların sabırlı olmalarını istemektedir. Biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz noksanlaştırmak sûretiyle imtihan edeceğini bildirdiği âyetin sonunda "*Sabredenleri müjdele. Onlar, başlarına bir musibet gelince: "biz şüphesiz (ki her şeyimizle) Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz derler.*"⁴¹³ buyurmaktadır.

⁴¹¹ Râzî, *a.g.e.*, XII/206.

⁴¹² Şuarâ, 26/80. "Şifa" kavramı Kur'ân'da Tevbe, 9/14; Yûnus, 10/57; Nahl, 16/69; İsrâ, 17/82; Fussilet, 41/44; Şuarâ, 26/80 sûrelerinde toplamda altı yerde geçmektedir. Nahl ve Şuarâ'da maddi şifa, diğerlerinde ise manevi şifa anlamındadır.

⁴¹³ Bakara, 2/155-156.

Allah Teâlâ, insanların daima musibetler ile karşılaşabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca musibetler karşısında insanların nasıl tavır takınmaları gerektiğini bildirmektedir. Mümin bir kulun öncelikle yapması gereken şey, bunun bir imtihan olduğunu asla unutmaması ve hastalığa karşı sabırlı davranmasıdır. Ardından yapılacak olan şey tedavi yollarını araştırmakla beraber Eyyub (a.s.) gibi duâ ederek hastalığına şifa istemektir. Duâ ettiğinde duâsına icabet edecek ve hastalığını ortadan kaldıracak, kaldırırsa bile sabrına karşılık kendisine mükâfât verecek bir varlığın olduğunu bilmek kişi için hem teselli ve moral hem de bu hastalıkla beraber hayata sarılma ve ondan kopmama konusunda önemli bir motivasyon olacaktır.⁴¹⁴

c) Özürlülük/Engellilik Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Dini başa çıkma çalışmaları açısından önem arz eden bir konu da bedensel engelliliktir. Zira bedensek engellilik gerek kalıtsal gerekse hastalık, kaza vb. nedenlere bağlı, bireyin fiziki yönden organ eksikliği ya da fonksiyon yetersizliğini yaşadığı bir durumdur.

Hareket sınırlılığı, temel bazı ihtiyaçlarını gidermede zorlanma, sosyal ilişkilerde azalma vb. durumlar, bedensel engellilikten dolayı yaşanabilecek bazı sıkıntılardır. Buna ilaveten çevrenin bedensel engellilikten dolayı kişiye karşı olumsuz tutum ve davranışları da engellilikten kaynaklanabilecek zorlukların artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yaşanan zorlukların aşılmasında dini inanç ve değerlere başvurmak sûretiyle Allah'ın yardımını isteme, sıkıntıları aşmaya çalışma, yaşanan olayı daha makul bir şekilde değerlendirerek, anlamlandırarak sosyal uyumu gerçekleştirme söz konusudur.⁴¹⁵

Özürlülük durumunun niteliği ve çeşitliliği, sorunun ağırlaşmasına ya da belli bir zaman sonra tedavi edilebilecek bir duruma gelmesine de neden olmaktadır... Ancak

⁴¹⁴ Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den naklettiği kutsi bir hadise göre Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ben kulumu –iki gözünü kastederek- iki sevgilisiyle imtihan ettiğimde o buna sabrederse, iki göze bedel olarak ona cenneti veririm." Buhârî, Merdâ 7; Tirmizî, Zühd, 57. "Kimin iki sevgilisi (gözünü) alır da, buna sabreder ve ecrini Allah'tan umarsa, sevap olarak cennetten başka bir şeye razı olmam." Tirmizî, Zühd 57. "Mümin kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatta küçük bir tasa hali İsâbet edecek olsa, bunlar müminin bir bölüm günahlarına kefâret olur." Buhârî, Merdâ, 1; Müslim, Birr, 52. "Kul, Allah'ın kendisi için takdir ettiği dereceye ameli ile ulaşamazsa, Allah onun canına, malına veya çocuğuna bir musibet verir, sonra ona sabretme gücü ihsan eder ve böylece onu Allah'ın kendisi için takdir ettiği mertebeye ulaştırır." Ahmed b. Hanbel, V/272.

⁴¹⁵ Kula, Naci, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yay., İstanbul 2005, s. 22.

sorun, kişinin yaşamını olumsuz yönde etkileyecek bir özellik gösteriyorsa bu durum biyo-psiko-sosyal bir takım sorunların oluşmasını beraberinde getirmektedir. Karşılaşılacak sorunların nasıl aşılabacağı bu noktada önem kazanmaktadır. Zira yaşanan ve yaşanabilecek sorunlarla başa çıkma çabası, bireyin günlük yaşama uyum sağlamasını kolaylaştırmakla birlikte onun psikolojik olarak da rahatlamasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle insan davranışları açısından önemli bir özellik olarak karşımıza çıkan bir husus da, insanın hayatında karşılaştığı bazı sorunları olabileceği gibi bu sorunları çözmeye yönelik bazı çabalarının da bulunduğuudur.⁴¹⁶

Sorunu aşma çabasında fiziki, ruhi ve sosyal nitelikli bir takım davranış modellerine başvurulabilir. Bunlar içerisinde bireyin sorununu aşmaya katkı sağlayacak dini nitelikte davranışlar da özellikle incelenmesi gereken bir husustur. Zira özürlülük, bireyin ve çevresinin öncelikli olarak yaşanan durumu anlama ve uyum sağlama çabasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede özür durumunun neden yaşandığı, nasıl algılandığı ya da algılanacağı, neler yapılması gerektiği birçok sorunun cevabı aranmaya çalışılmaktadır. Bu soruların cevaplarında dini özellik taşıyan cevapların yer alması da muhtemeldir. Çünkü birey ve çevresi özürlülük halini anlamaya çalışırken Allah'ın takdiri, imtihanı vb. hususları göz önünde bulundurabilecektir. Aynı zamanda sorunu aşma çabasında da Allah'ın yardımını isteme, O'nun bu sorunu aşmalarını sağlamada dayanma gücü kazandırmasını dileme gibi bazı davranış stilleri de gerçekleştirilebilecektir. Bu sebeple özürlülük sorunun aşmada din, önemli bir referans kaynağı olma özelliği taşımaktadır.⁴¹⁷

Bu açıdan yaşanan durumu anlamaya ve izah etmeye yönelik "niçin" sorusunun cevabını oluşturmada dini nitelikli bazı cevaplar da önemli bir yer tutar. Çünkü birey, neden böyle bir sorunu yaşadığını anlamaya çalışırken bu durumun, yaptığı yanlış ve kötü davranışla, kaderi, Tanrı'nın imtihanı ya da cezalandırması vb. dini özellik arz eden birçok hususla ilişkisi olup olmadığını da düşünecektir... Daha sonra bedensel özürlülüğünden kaynaklanabilecek günlük yaşama ilişkin uyum sorunlarını aşmada da Allah'tan yardım isteme, dini sosyalleşme gibi bazı davranışları gerçekleştirme imkânı ve ihtimali de bulunmaktadır.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Kula, *a.g.e.*, s. 26.

⁴¹⁷ Kula, *a.g.e.*, s. 27.

⁴¹⁸ Kula, *a.g.e.*, s. 29.

Hayatın tamamını kuşatan ve hayat ile iç içe bir din olan İslam dini ve Kur'an, mevcut durumunu anlamlandırma, sorularına cevap bulma, dolayısıyla yaşadığı sıkıntılara karşı teselli ve moral bulma, bulduğu bu teselli ve moral ile kendisi ve toplum ile barışık bir şekilde hayatına devam edebilme konusunda engelli bir mümin için önemli bir rehberlik sunmaktadır.

ca) İnsanın Değerini Ortaya Koymak Suretiyle

İnsan, yalnızca insan olması sebebiyle Allah'ın yeryüzünde yarattığı en değerli varlıktır.⁴¹⁹ Bu değerinde engelli ile engelsiz arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. "*Allah katında en üstün olanınız en muttakî olanınızdır*"⁴²⁰ âyeti ile "*Allah sizin sûretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Fakat kalplerinize (îman veya İnkâr halinize) ve amellerinize bakar*"⁴²¹ hadisi ise insanı değerli kılan vasıfların nerede arandığını açıkça beyan etmektedir. Yüce Allah, insanları malları, cinsiyetleri, ırkları, renkleri, dilleri, engelli veya engelsiz oluşları açısından değerlendirmez. Onları iman, sâlih amel, güzel ahlâk, ibadet, takva, itâat gibi olumlu ve inkâr, şirk, nifâk, isyan, zulüm ve kötü davranışları gibi olumsuz duygu, düşünce ve davranışları ile değerlendirir. Bu açıdan Abese sûresinin ilk on iki ayeti önem arz etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine gelen Kureyş'in ileri gelenlerine, onların Müslüman olmasını umarak İslam'ı anlatırken İbn Ümmi Mektûm oraya gelerek Hz. Peygamber'den (s.a.s.) kendisine Allah Teâlâ'nın öğrettiğinden öğretmesini istedi ve bu isteği birkaç defa tekrarladı. Bu durum Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hoşuna gitmedi. Ondan yüzünü çevirince⁴²² aşağıdaki ayetler nazil oldu: "*Kendisine o a'mâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü, yüz çevirdi. (Ey Peygamberim!) Ne bilirsin belki o a'mâ temizlenip arınacak; yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek. Kendisini muhtaç hissetmeyene gelince sen ona yöneliyor, onun sesine kulak veriyorsun, (istemiyorsa) onun temizlenmesinden sana ne, ama sana Allah'a derin bir saygı ile korku içinde koşarak geleni bırakıp ondan gaflet ediyorsun. Hayır, böyle yapma, çünkü bu (Kur'ân sûreleri) bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır.*"⁴²³

⁴¹⁹ Teğâbun, 64/3; Tin, 95/4.

⁴²⁰ Hucurât, 49/12.

⁴²¹ Müslim, Birr, 34; İbn Mâce, Zühd, 9; Ahmed, II/285.

⁴²² Râzî, a.g.e., XXXI/50.

⁴²³ Abese, /1-10.

Bu ayetlerden de açıkça anlaşıldığı gibi Allah katında değerli olan şey makam ve mevki gibi maddi değerler değil iman gibi manevi değerlerdir. İnsanın değeri insan katındaki değil Allah katındaki değeri ile doğru orantılıdır. İşte bu durum engelli bir mümin için son derece teselli edici, ona moral ve motivasyon sağlayıcı bir unsur olmaktadır.

cb) Özürlülüğün-Engelliliğin Hakikatini Bildirmek Suretiyle

Kur'ân'da bedensel ve zihinsel engellilikten bahseden pek çok ayet vardır. Bu ayetlere baktığımızda bahsedilen engellerin çoğunun mecâzi anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Mecâzî anlamda körlük, gözlerin nesnelere görememesi değil, insanın hakikati görememesi; sağırılık, ilâhî hakikatlere kulak tıkamak; hakikati ikrar etmemek; zihinsel engellilik ise, ilâhî hakikatleri anlamama konusunda ısrar etmemesidir.

Yüce Allah, kalbi, aklı, gözü, kulağı ve dili sadece eşyayı idrak etmek için değil eşyadan idrak ettiklerinden hareketle aynı zamanda hakikati anlasın, görsün, duysun ve konuşsun diye yaratmıştır.⁴²⁴ Bu anlamda kâfir, müşrik ve münâğâ *الأعمى* denilmektedir.⁴²⁵ “*Kâfirler; sağır, dilsiz (ve) kördürler, bundan dolayı anlamazlar*”⁴²⁶ anlamındaki âyetlerde sağırılık hakkı işitmeme, dilsizlik onu konuşmama, körlük ise onu görmeme anlamındadır.⁴²⁷

Hakikate göz, kulak ve kalplerini kapamış olan inkârcılar Allah’a ve peygambere tam bir teslimiyetle tâb olmadıkça ilâhî hakikatleri kavrayamazlar. “*Sen körleri sapıklıklarından vazgeçirip yola getiremezsin*”⁴²⁸ âyeti ile “*Kim bu dünyada kör olursa o âhirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır*.”⁴²⁹ buyurulan âyette geçen *الأعمى* kelimesi mecâzî anlamda olup kalp gözü kör olan, dünyada Allah’ın gücünü, nimetlerini, varlığına işaret eden delileri ve doğru yolu göremeyen, Allah’a ve Peygamber’e (s.a.s.) iman etmeyen kimse anlamındadır.⁴³⁰ Âyetlerde münafıklar ve âyetleri yalanlayan

⁴²⁴ A`râf, 7/179.

⁴²⁵ Bakara, 2/18; En`âm, 5/50; Ra`d, 13/16; Fâtır, 35/19; Mü`min, 40/58.

⁴²⁶ Bakara, 2/171.

⁴²⁷

⁴²⁸ Neml, 27/81; Rûm, 30/53.

⁴²⁹ İsrâ, 17/72.

⁴³⁰ Taberî, *a.g.e.*, IX/128; Kurtubî, *a.g.e.*, X/298; Yazır, *a.g.e.*, V/3192.

kâfirler, yerilme körler ve sağırlar olarak nitelendirilmektedir. Hatta Allah Teâlâ onları canlıların en şerlileri olarak nitelendirmektedir.⁴³¹

Kâfirlerin ilâhî hakikatleri duymasına engel olan “kulaklarında bir ağırlık vardır”⁴³² Artık bu kimselerin kulaklarına hak söz girmez. Peygamber de onlara gerçeği duyuramaz, çünkü bunlar, akıllarını da kullanmazlar: “Sağırlara, hele akıllarını da kullanmıyorlarsa gerçeği sen mi duyuracaksın?”⁴³³ âyeti bu durumu ifade etmektedir ki burada bahsedilen sağırlık da mecazî anlamda sağırlığı ifade etmektedir.

Kur’ân’da, kâfir, müşrik ve münafıklar,⁴³⁴ buzağıya tapan Yahûdîler⁴³⁵ Allah'a ortak koşan cinler,⁴³⁶ çocuklarını öldüren insanlar⁴³⁷ akıllarını hayırda kullanmayanlar “süfefa” yani gerçekleri anlamayan insanlar olarak nitelenmişlerdir. Nitekim âyette bu husus açıkça ifade edilmektedir: “Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”⁴³⁸

Ahiretteki körlük, sağırlık ve dilsizlikten de bahseden Kur’an “Kim bu dünyada kör olursa o âhirette de kördür”⁴³⁹ âyeti ile “Onları kıyamet günü, körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüz üstü haşredeceğiz, varacakları yer cehennemdir”⁴⁴⁰ âyetinde kıyamet günü Allah’ın kâfirlerin ağızlarını mühürleyeceği, ellerinin konuşup ayaklarının şahitlik edeceğini bildirmektedir.⁴⁴¹ İbn Abbâs’a göre âhiretteki bu körlük, inkârcıların sevinecekleri herhangi bir şeyi görememeleri; dilsizliği, kendilerini savunacak herhan bir delil ile konuşamamaları; sağırlığı, kendilerini sevindirecek herhangi bir şey duyamamaları şeklinde yorumlamıştır.⁴⁴²

Sonuç olarak Kur’an asıl özürlülüğün, bedene ve zihne ait eksikliklerin değil, var olan bu organların Allah’ın onları yaratma amacına uygun olarak kullanılmaması

⁴³¹ Enfâl, 8/22.

⁴³² Fussilet, 41/44.

⁴³³ Yûnus, 10/42; Zührûf, 43/40.

⁴³⁴ Bakara, 2/130, 142.

⁴³⁵ A’râf, 7/155.

⁴³⁶ Cin 72/4.

⁴³⁷ En’âm, 6/140.

⁴³⁸ A’râf, 7/179.

⁴³⁹ İsrâ, 17/72.

⁴⁴⁰ İsrâ, 17/97.

⁴⁴¹ Yâsîn, 36/65.

⁴⁴² Taberî, a.g.e., IX/168.

olduğunu ifade etmiştir. Bu durumu tercih eden ise kişinin kendisidir. Bu kişiler, kalpleri olduğu halde anlamayan, gözleri olduğu halde görmeyen, kulakları olduğu halde işitmeyen inkârcılardır. Bakara sûresinde münafıklardan bahsedilirken, “*Onlar sağdırlar, kördürler, dilsizdirler. Onlar (Hakka) dönmezler.*”⁴⁴³ ifadesi kullanılırken bu durum ifade edilmektedir. En’am sûresinde bir adım daha ileri gidilerek davete icabet etmeyip kulaklarını bu çağrıya kapatanlar bizzat ölümlere benzetilmiştir.⁴⁴⁴ Bir başka âyette ise bu insanlar, hayvanlar gibi hatta onlardan daha sapık olarak nitelendirilmişlerdir.⁴⁴⁵ Hac sûresinde ise bu durum çok daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Allah Teâlâ “...zira gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalpler kör olur.”⁴⁴⁶ buyurarak dünyadaki körlüğün geçici bir körlük olduğunu, asıl körlüğün hakkı ve hakikati görmeye engel olan ve insanı ebedi azaba götüren kalp körlüğü olduğunu ifade ediyor.

Engellilik meselesine son derece farklı bir bakış açısı getiren Kur’an bu anlamda engelliler için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı olmaktadır.

cc) Özürlülere/Engellilere Vadedilen Mükâfatı Bildirmek Suretiyle

İnsan, Allah'ın yeryüzünde yarattığı en değerli ve en üstün varlık insandır.⁴⁴⁷ Yaratılış açısından insanlar arasında fark yoktur. Allah katında insanların değeri, engelli veya engelsiz oluşlarına göre değil Allah’a karşı görevlerini yerine getirip getirmemeleri konusunda ortaya çıkar. Allah katında en üstün insan en muttakî insandır.⁴⁴⁸

İnsanların bir kısmı doğuştan bir kısmı ise çeşitli kazalar sebebiyle engelli olabilmektedir. İnsanın fizikî ve ruhî varlığını sağlıklı olarak sürdürmesi temel görevi olmakla birlikte bazen bu görevin ihmal edilmesi sonucunda insanda bir takım engellerin meydana gelmesi muhtemeldir. Bu engellilikte kusurun kendisinde veya bir başkasında olması mümkündür. Öte yandan insan, ölümü ve hayatı ile imtihan halindedir. Bazen nimetlerle bazen de musibetlerle imtihan olur. Dolayısıyla başına gelen herhangi bir sıkıntıda bu gerçeği asla göz ardı etmemelidir. Kişi her şeyden önce metanet ve sabrı asla

⁴⁴³ Bakara, 2/ 18; En’am, 6/39.

⁴⁴⁴ En’am, 6/36.

⁴⁴⁵ A’râf, 7/179. Benzer âyetler için bkz. Enbiyâ, 21/45.

⁴⁴⁶ Hac, 22/46.

⁴⁴⁷ Tîn, 95/4.

⁴⁴⁸ Hucurât, 48/16.

elden bırakmamalı, bunun yanında sıkıntılarında kurtulmak için maddî ve manevî çarelere başvurmayı da ihmal etmemelidir.

Kur'ân'a baktığımızda özürlülük/engellilik ile ilgili atıfların çok farklı bir mahiyet arz ettiğini görüyoruz. Öncelikle özürlülüğün, Allah Teâlâ'nın dilemesi⁴⁴⁹ ve yalnızca bir imtihan vesilesi olduğu ifade edilmekte, bu duruma karşı kişinin sabretmesi istenmekte, sabredenlerin mükâfata erişecekleri müjdelenmektedir.⁴⁵⁰ “وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ” ayeti, özürlü olmanın kişinin kendi tercihi olmadığını, bu tercihi yapanın Allah Teâlâ'nın kendisi olduğunu ve bunun ise yalnızca imtihan maksatlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân'ın insana ve özürlü-engelli insana bakış açısını arz ettiğimiz bu kısımda hem özürlü/engelli olan hem de bu özre/engele sahip olmayanlar için önemli işaretler vardır. Kur'ân'ın insana bakış açısının odak noktasını oluşturan şey Allah'a karşı olan pozisyonudur. Bu pozisyonda, bedensel eksikliklerin hiçbir önemi yoktur. Önemli olan ve kişiyi Allah katında değerli kılan tek şey kişinin kalbidir. İşte bu durum bedensel bir özüre/engele sahip olan veya zihinsel engelli yakını olan kul için son derece önemli bir teselli ve moral, bundan sonraki hayatını kendisi ve toplumla barışık bir şekilde sürdürebilmesi için önemli bir de motivasyon kaynağı olmaktadır.

d) Savaş Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Savaş, Allah'ın, insanlığın maslahatını en iyi şekilde karşılayacak ve onların mutlak yararına olacak en son ve mükemmel iradesi olan İslam'ın insanlara ulaşmasını engelleyen güçlerle Allah yolunda can, mal, dil ve diğer bütün vasıtalarla mücadele etmek ve bu uğurda bütün gayretini sarf etmektir.⁴⁵¹ Bu savaş, İslam'ın tanımadığı diğer savaşlardan ayrı olduğu ve gaye ve mahiyeti bakımından onlara benzemediği için fukaha doğrudan savaş anlamına gelebilecek kelimeler yerine, ya özel bir terim olarak cihad kelimesini kullanmış ya da onu “Allah yolunda” anlamında “فِي سَبِيلِ اللَّهِ” terkihiyle beraber ifade etmiştir. Çünkü bizim anladığımız manada savaşın gayesi, İslam idaresine ve Müslümanlara yönelik düşmanca duygu ve hareketleri bertaraf etmek; barış için

⁴⁴⁹ Fâtır, 35/1.

⁴⁵⁰ Bakara, 2/155.

⁴⁵¹ Yaman, *a.g.e.*, s. 49.

gerekli şartların meydana gelmesini sağlamak, insan hak ve hürriyetlerini garanti altına almaktır.⁴⁵²

Arapça'da "güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak" mânasındaki cehd kökünden türeyen cihad, İslâmî literatürde "dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm'ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek" şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefs-i emmâreyi yenme çabası için kullanılmıştır.⁴⁵³

Müslümanlar önce Habeşistan'a sonra Medine'ye hicret ettikleri halde yine bu zulüm ve engellemelerden kurtulamayınca, hicretin ilk yıllarında savaş izni verildi.⁴⁵⁴ Verilen bu izin daha sonra farza dönüşmüştür.⁴⁵⁵ Savaşı artık farz haline getiren bu emir, önceleri sadece Kureyş müşriklerine yönelik iken daha sonra Müslümanlar aleyhine işbirliği yapan ehl-i kitabı kapsamış,⁴⁵⁶ Arap Yarımadası'ndaki diğer kabileler de bunlarla beraber olunca düşman olan herkesi içermiştir.⁴⁵⁷

Görüldüğü gibi savaşa önce izin verilip sonra savaşın emredilmesi, İslam'a ve Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar neticesinde olmuştur. Yani bu durum bir manada İslam akidesini ve din hürriyetini korumak için meşru bir zarurettir. "*Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı.*"⁴⁵⁸ âyeti de buna işaret eder.⁴⁵⁹

Savaş şüphesiz insanlara ağır ve zor gelir. Çünkü savaşan insanlar hayatlarını tehlikeye atmakta, yurt ve yuvalarından uzak düşmekte, bir takım eziyetlere katlanmakta, dünyanın zevklerinden mahrum kalmaktadırlar. Savaşan toplumlarda istikrar bozulmakta, ekonomiden eğitime kadar birçok kurum krize girmekte, tabiat tahrip edilmekte, çevre kirlenmekte, Allah Teâlâ'nın yaratıp insanların istifadesine sunduğu nimetler boş yere –hatta insanlara zarar vererek- israf edilmektedir. Bütün bunların, savaşı, istenmeyen, korkulan, nefse ağır gelen, nefret edilen bir ilişki biçimine

⁴⁵² Bakara, 2/193, 251; Enfâl, 8/39; Hac, 22/40. Yaman, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁵³ Yaman, *a.g.e.*, s. 57.

⁴⁵⁴ Hac, 22/39.

⁴⁵⁵ Bakara, 2/190.

⁴⁵⁶ Tevbe, 9/29.

⁴⁵⁷ Tevbe, 9/39. Yaman, *a.g.e.*, s. 54.

⁴⁵⁸ Bakara, 2/216.

⁴⁵⁹ Yaman, *a.g.e.*, s. 54-55.

sokması tabiidir. Ancak savaşıldığı takdirde kaybedilecekler ve kazanılacaklarla, savaşılmadığında ortaya çıkacak kazanç ve kayıplar mukayese edildiğinde birincisi ağır basınca, hatta zorunlu hale gelince savaş da kaçınılmaz olmaktadır. Şu halde İslamî hükümler insanların arzularına, tabii meyillerine değil yükümlülükten hâsıl olacak sonucun iyi veya kötü, hayırlı veya hayırsız, faydalı veya zararlı olmasına dayanmaktadır. Tecrübelerden anlaşılmıştır ki insan var oluş amacı itibarıyla faydalı olan bazı şeyleri arzulamamakta, bunlara karşı direnebilmekte, zararlı olanları da – bazen şiddetle, ısrarla ve iptila halinde- isteyebilmekte, engellenmeye karşı direnebilmektedir. Hikmetten yeterince nasip almamış ve olgunlaşmamış nefis, bu durumda iken kendine ağır gelen yükümlülüklerle eğitilmeli, aklın, hikmetin ve ahlakın eksenine çekilmelidir.⁴⁶⁰

Savaşın amacı ne kadar meşru, hatta kutsal olursa olsun yine de istenmeyen, korkulan, acı ıstıraplara sebep olan bir harekettir. Bakara sûresinde Allah Teâlâ, “*Hoşunuza gitmese de size savaş yazıldı.*” buyurarak savaşın bu arzu edilmeyen yönünü vurgularken⁴⁶¹ savaşın kaçınılmaz bir olgu olduğunu da ifade etmektedir. Fakat bazen hoşlanılmayanın kişi hakkında hayırlı, hoşlanılanın da kişi için hayırsız olabileceği vurgulanırken savaşın bu hayırlı yönünün görülmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁶² Bu sebeple savaşanların maddi-manevi teşvike yani moral ve motivasyona ihtiyaçları vardır. Allah Teâlâ Hz. Peygamber’den (s.a.s.) müminleri savaşa teşvik etmesini istemiştir.⁴⁶³ Peygamberimiz (s.a.s.) savaşlarda bunu yapmış, Allah’ın gazilere, şehitlere vaad ettiği muhteşem ödülleri hatırlatarak askerlerine şevk vermiştir.⁴⁶⁴

da) Allah’ın Yardımı ve Zaferi Müjdelemek Suretiyle

İnananlara savaş izninin verildiğini bildirdiği âyette Allah Teâlâ, bu iznin sebebini inananlara yapılan zulüm olarak belirtmiştir.⁴⁶⁵ İnkâr edenlerle savaşı emrettiği bir başka âyette savaşın sebebini şöyle açıklar: “*Onlarla savaşın ki, Allah onlara sizin ellerinizle azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı size yardım etsin, mü’min topluluğun gönüllerini ferahlatsın ve onların kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah,*

⁴⁶⁰ Karaman, Hayrettin v.d., a.g.e., I/340-341.

⁴⁶¹ Râzî, a.g.e., VI/24.

⁴⁶² Bakara, 2/216.

⁴⁶³ Nisâ, 4/84; Enfâl, 8/65.

⁴⁶⁴ Karaman, Hayrettin v.d., a.g.e., II/707.

⁴⁶⁵ Hac, 22/39.

dilediğinin tövbesini kabul eder. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴⁶⁶ Bir başka âyette ise sebep şöyle ifade edilmiştir: “Onlar, inkâr edenler ve sizi Mescid-i Haram’ı ziyaretten ve (ibadet amacıyla) bekletilen kurbanlıkları yerlerine ulaştıktan alıkoyanlardır.”⁴⁶⁷ Bir başka âyette ise bir başka sebep zikredilmiştir: “Eğer Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu.”⁴⁶⁸ Sebeplerden bir diğeri de inananlardan şehitler edinmektir.⁴⁶⁹ İşte bütün bu sebeplerle inananlar Allah yolunda savaşmalı ve Allah’ın yardımına güvenmelidirler. Çünkü Allah Teâlâ kendisinin inananlara yardım etmeye kadîr olduğunu⁴⁷⁰ ve Allah’ın kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım edeceğini bildirmiştir.⁴⁷¹ İşte bu durum da savaşa girecek olan müminlere önemli bir moral ve motivasyon sunmaktadır.⁴⁷²

Bakara sûresinde Tâlût ve Câlût’un askerlerinin hikâyesi anlatılırken Tâlût’un askerleri içinden, Allah’a inananların ağzından şu ifadeler nakledilmektedir: “ قَالَ الَّذِينَ ” *يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ كَمَا مَنَ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِتْنَةُ كَثِيرَةٍ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ* "Nice az bir topluluk vardır ki Allah’ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir."⁴⁷³ Bu âyette sabredildiği sürece Allah’ın yardımının sayıca az olsa bile daima iman edenlerin yanında olduğu açıkça ifade edilerek⁴⁷⁴ muharip askere önemli bir moral destek verilmekte ve motivasyon sağlanmaktadır. Âyetin devamında Talut’un askerlerinin duâları nakledilmekte ve bir sonraki âyette Allah’ın izniyle gerçekleşen zafer anlatılmaktadır.⁴⁷⁵ Böylece, şartlara uyulduğunda Allah Teâlâ’nın yardımının ve zaferin daima inananların yanında olacağı açıkça gözler önüne serilmekte⁴⁷⁶, moral ve motivasyon son haddine ulaşmaktadır.

Allah’a inananlar O’nun zararı def etme gücünün düşman gücünden daha büyük, cezasının da daha çetin olduğu konusunda hiçbir şüphe taşımazlar. Burada vurgulanan husus, Allah Teâlâ’nın sonsuz gücünden yararlanmanın ön şartı olan cihattır. Yani tek

⁴⁶⁶ Tevbe, 9/14-15.

⁴⁶⁷ Fetih, 48/25.

⁴⁶⁸ Bakara, 2/251.

⁴⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/140.

⁴⁷⁰ Hac, 22/39.

⁴⁷¹ Hac, 22/40; Muhammed, 47/7.

⁴⁷² Râzî, a.g.e., XXIII/37.

⁴⁷³ Bakara, 2/249.

⁴⁷⁴ Râzî, a.g.e., VI/157.

⁴⁷⁵ Bakara, 2/250-251.

⁴⁷⁶ Râzî, a.g.e., VI/159.

başına da kalsa müminin, hedefe ulaşabilmek için gereken çabayı göstermesi, fedakârlığa katlanmasıdır.⁴⁷⁷ Bu şartlar yerine getirildiğinde başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere müminlere yardım konusunda Allah Teâlâ kendisinin yeteceğini ifade ederek Allah yolunda savaştıkları sürece zaferin kendilerinde olacağını müjdelemiş⁴⁷⁸ ve inananlara moral ve motivasyon sağlamıştır.

Allah Teâlâ, müminlere daima yardım edeceğini açıkça ifade ederken diğer taraftan bu yardımın nasıl gerçekleşeceğini de ortaya koyuyor. Bedir savaşından sonra inen Enfal sûresi 9 ve 10. âyetlerde Allah Teâlâ, müminlerin yardım çağrısına bin melekle yardım ederek onların duâlarına icabet edeceğini bildiriyor. Bu icabetin gerekçesini de şöyle açıklıyor: *“inananlara bir müjde olsun ve bununla kalpleri yatışsın.”*⁴⁷⁹ Bu âyetler Allah'ın yardımı konusunda bundan sonraki savaşlarda da inananlara önemli bir moral destek ve motivasyon kaynağıdır. Sûrenin devamında, inananların kalbine yerleştirilen bu güven duygusunun, onlara verilen bir uyku hali ve yağın yağmur ile gerçekleştirildiği açıklanıyor.⁴⁸⁰ Daha sonra inananlara yardım etmek üzere meleklerle verilen talimat zikredilerek Allah Teâlâ'nın inananlara olan yardımı daha somutlaştırılmış,⁴⁸¹ müminler moral ve motive ile takviye edilmişlerdir. Ayrıca Allah Teâlâ müşriklere hitaben: *“Topluluğunuz ne kadar çok olsa da size hiç bir yarar sağlayamaz. Allah inananlarla beraberdir.”*⁴⁸² buyurarak savaşta sayının değil Allah'ın yardımının kiminle beraber olduğunun önemli olduğunu ifade ederek inananlara moral ve motivasyon sağlamıştır.

Bedir savaşında karşı karşıya gelen iki tarafı buluşturanın Allah Teâlâ kendisi olduğunu, bunu da yapılması gereken bir işi yerine getirmek için yaptığını ifade ediyor. Yani yaşanan olayların tamamen kendi kontrolünde olduğunu ortaya koyuyor ve inananlara önemli bir moral ve motivasyon sağlamış oluyor.⁴⁸³ Mevzilere geliş zamanı ve yerleşmeleri konusunda önceden yapılabilecek hesaplar tutmamış, olanlar, arzulananlardan daha hayırlı olarak tecelli etmişti. Çünkü Allah, Müslümanların bu savaşta galip gelmesini murat ediyordu ve O'nun istediği olacaktı. Bunlara kendi

⁴⁷⁷ Karaman, Hayrettin v.d., a.g.e., II/105.

⁴⁷⁸ Enfâl, 8/62, 64.

⁴⁷⁹ Tevbe, 9/10.

⁴⁸⁰ Tevbe, 9/11.

⁴⁸¹ Tevbe, 9/12. Ayrıca bkz. Enfâl, 9/17-18, 40.

⁴⁸² Enfâl, 8/19.

⁴⁸³ Enfâl, 8/42, 44.

aralarında veya karşı taraf ile müzakere yoluyla karar vermeye kalkışsalar idi elbette her kafadan bir ses çıkacak ve belki de karar, Müslüman tarafın zafer şansı bakımından isabetli olmayacaktı. Bu savaşta Allah'ın yardımı ve desteği çok açıktı, bu açıklık kimin doğru yolda olduğuna ve Allah'ın rızasına uygun davrandığına, kimin yanlış yolda, Allah'ın rızasına karşı yürüdüğüne güçlü bir delil teşkil ediyordu.⁴⁸⁴

Yine Enfal sûresinde Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) uykuda düşmanın sayısını az gösterdiğini, düşmanla karşılaştıkları zaman da inananlara düşmanı az gösterdiğini ifade ederek inananlara olan yardımını nasıl devam ettiğini ifade etmiştir.⁴⁸⁵ Devamında ise bizzat meleklerin, inkâr edenlerin yüzlerine ve ellerine vurarak canlarını nasıl aldığını açıkça ifade ederek,⁴⁸⁶ inananların yanında meleklerden oluşan bir ordu ile kendilerini desteklediğini tekrar ifade etmiştir.

Allah Teâlâ inananların daima yanındadır. Bedir'de yanında olduğu gibi tarih boyunca da böyle olmuştur. Mekke müşriklerinden çok daha güçlü ve zalim olan Firavun ve kavmi de aynı akıbete uğramış ve helak olmuşlardır.⁴⁸⁷

Yine Allah Teâlâ inananların kendilerinin iki katı olan orduyu Allah'ın izniyle yeneceğini ifade ederken kendisinin sabredenlerle beraber olduğunu ifade ederek⁴⁸⁸ yine zaferin sayıyla değil Allah'ın yardımı ve sabretmeye bağlı olduğunu göstererek moral ve motivasyon sağlar.

Fetih sûresi, savaşta Allah Teâlâ'nın yardımı, inananlara olan moral destek ve verilen motivasyon açısından son derece önemli bir sûredir. Sûrenin konusu, Hûdeybiye Antlaşması'nın değerlendirilmesi, niyetlendikleri umre ibadetini yapmadan döndükleri için büyük üzüntü ve hayal kırıklığı içinde olan müminlerin teselli edilmesi, bu hareket içinde ve sonrasında olup bitenlerin Allah nezdindeki değerinin açıklanmasıdır. İlk bakışta hezimet gibi görünen bu anlaşma birden fazla fethi beraberinde getirmiştir. Mekke'nin fethine giden önemli bir yol açılmış ve sonunda Mekke fethedilmiştir.⁴⁸⁹ Hz. Ömer (r.a.)'ın oldukça sert bir şekilde: "*Müslümanlar haklı onlar ise haksız olduğu halde neden barış yapıldı?*" sorusu üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): "*Ben Allah'ın*

⁴⁸⁴ Karaman, Hayrettin v.d.,a.g.e., II/693.

⁴⁸⁵ Enfâl, 8/43-44.

⁴⁸⁶ Enfâl, 8/50.

⁴⁸⁷ Enfâl, 8/52-54.

⁴⁸⁸ Enfâl, 8/66.

⁴⁸⁹ Karaman, Hayrettin v.d.,a.g.e., V/65-66.

elçisiyim. O elçisini mahcup etmeyecektir."⁴⁹⁰ cevabını vermişti. Verilen bu cevap açıkça göstermektedir ki tıpkı Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te ve diğer savaşlarda olduğu gibi Hûdeybiye'de de yaşanan olay tamamen Allah Teâlâ'nın kontrolünde ve O'nun yardımıyla gerçekleşmektedir. Aynı paragraf içerisinde, Allah'ın inananların kalplerine "sekinet"⁴⁹¹ indirmesi, göklerin ve yerin ordularının Allah'ın olduğunun iki defa vurgulanması, Allah'ın elinin onların elinin üzerinde olduğunun bildirilmesi savaş ortamlarında Allah Teâlâ'nın inananlara olan yardımının açık göstergesidir. Şüphesiz Rabbinin daima yanında olduğuna inanan bir mümine bu durum son derece kuvvetli bir moral destek sağlayacak ve onu savaşmaya ve savaşta direnmeye karşı motive edecektir.

Fetih sûresi 18-29. âyetlerde konu tekrar biat olayına gelmekte biraz daha detaylandırılmaktadır. Öncelikle biat eden inananlardan razı olduğunu, onların gönüllerinden geçeni bildiği için onların üzerine huzur ve güven indirdiğini ve onları yakın bir fetih verdiğini ifade ederek daha önce zikredilen âyetlerdeki yardım sözünün gerçekleştiği bu olayı bir örnek olarak sunmakta ve inananlara bundan sonrası için bir moral ve motivasyon sağlamaktadır. Yani Allah'ın yardımı daima inananların yanındadır. Dolayısıyla şimdi bu yardım nasıl gerçekleştiyse ileride tekrar edecek ve inananlar nice ganimetlere kavuşacaklardır. Şüphesiz bu müjde inananlar için bundan sonra meydana gelecek savaşlar için önemli bir moral ve motivasyon kaynağıdır. Bu arada *"insanların ellerini sizden çekti ki bu inananlara bir ibret olsun"* ifadesiyle yaşanan olayın tamamen kedisinin yardımıyla gerçekleştiğini bir kez daha ifade ederek moral ve motivasyonu pekiştirmiştir.⁴⁹² Yine *"onlar sizinle savaşsalar arkalarına dönüp kaçarlardı, sonra ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulamazlardı."* ve *"Bu Allah'ın öteden beri süregelen yasasıdır. Allah'ın yasasında bir değişme bulamazsın."* ifadeleriyle, şartlar yerine getirildiğinde inananların galip gelmesinin sünnetullah olduğu açıklanarak inanlar, bundan sonra meydana gelecek savaşlar konusunda yine motive edilmiştir.

Allah'ın yardımının daima inananların yanında olduğunu açık bir şekilde ifade eden Allah Teâlâ, inananların kalbinde bu konuda herhangi bir şüphe kalmasın ve

⁴⁹⁰ Buhârî, Tefsîr, 48/5.

⁴⁹¹ Fetih, 48/18. Ayrıca bkz. Tevbe, 9/26.

⁴⁹² Ayrıca bkz. Fetih, 48/24.

kalpleri buna kesin olarak inansın diye şöyle bir örnek vermiştir: “Eğer seni aldatmak isterlerse bilmiş ol ki sana yetecek Allah’tır. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve mü’minlerle destekleyen ve onların kalplerini uzlaştırandır. Şâyet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı. Şüphesiz O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴⁹³ Düşmanın barış yapma konusunda iyi niyetli ve samimi olmaması, bir oyun, bir taktik olarak barış istemesi de mümkündür. Buna rağmen şartlar uygun düştüğünde barışa yanaşmak, oyun ihtimali karşısında da Allah’a güvenmek gerekmektedir. Bu güven duygusunu geliştirmek üzere de iki ilahi lütuf hatırlatılıyor. Bunlardan birincisi Allah’ın hicret ve Bedir gibi durumlardaki mucizevi yardımları, diğeri ise Medine’de yaşayan ve daha önce birbirine düşman olan Evs ve Hazrec kabileleri Müslüman olunca onların gönüllerindeki düşmanlık, kin ve intikam duygularının yerine giderek sevgi, dayanışma ve kardeşlik duygularını ikame etmesi.⁴⁹⁴ Kalplerdeki bu duyguyu ortaya çıkaran Allah verdiği yardım sözünü gereğini de muhakkak yerine getirecektir. Bu da inananlar için son derece önemli bir moral ve motivasyon kaynağıdır.

Bir diğer yardım örneği ise Tevbe sûresinde zikredilmektedir: “Andolsun ki Allah, birçok yerde (savaş alanlarında) ve Huneyn savaşında size yardım etmişti. Hani çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat sizi hezimete uğramaktan kurtaramamıştı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonunda (bozularak) gerisin geri dönmüştünüz. Sonra Allah, Resûl’ü ile müminler üzerine sekînetini (sükûnet ve huzur duygusu) indirdi, sizin görmediğiniz ordular (melekler) indirdi de kâfirlere azap etti. İşte bu, o kâfirlerin cezasıdır.”⁴⁹⁵ Allah’ın Huneyn’deki bu yardımını hatırlayan mümin Allah’ın yardımı konusunda mutmain olacak ve moral ve motivasyon kazanacaktır.

Bir diğer yardım örneği de Hendek savaşı ile alakalı olarak dile getirilmektedir. Bilindiği gibi müşrikler Hendek kuşatmasından sonra herhangi bir sonuca ulaşmadan kuşatmayı kaldırarak Mekke’ye dönmek zorunda kalmışlardı. Bu durumu Allah Teâlâ şöyle anlatmaktadır: “Böylece Allah inkâr edenleri öfkeleriyle birlikte geri çevirdi. Onlar hiçbir hayra erişemediler. Allah müminlere savaşta yardımıyla yetiştirdi. Allah

⁴⁹³ Enfâl, 8/62-63.

⁴⁹⁴ Karaman, Hayrettin vd., a.g.e., II/705.

⁴⁹⁵ Tevbe, 9/25-26.

*kuvvetlidir, güçlüdür.*⁴⁹⁶ Allah Teâlâ âyette müminlere olan yardımını açık bir şekilde ifade etmektedir.

İnananlara yardımın bir diğer boyutu da inkâr edenlerle ilgilidir. Allah Teâlâ bir taraftan inananlara olan doğrudan yardımının inananlarla ilgili kısmını ifade ederken diğer taraftan da inkâr edenlerle alakalı kısmını açıklamaktadır.

Hız. Peygamber'e (s.a.s.) savaş emri verilirken, müminleri de savaşa teşvik etmesi istenmiş, Allah kâfirlerin gücünü kırar⁴⁹⁷ diyerek inananlara olan bu yardımın farklı bir boyutunu açıklamıştır. Yine onların kalbine korku salacağını⁴⁹⁸ ve kâfirlerin tuzağını zayıflatacağını ifade eden Allah Teâlâ⁴⁹⁹ bir başka âyette ise biri Allah yolunda diğeri ise nankör olan iki guruptan bahsederken nankör olan gurubun diğelerini iki kat gördüğünü⁵⁰⁰ ifade ederek inananlara olan yardımının farklı boyutlarını bildirerek inananlara moral ve motivasyon sağlamaktadır.

db) Mücahitlere Verilecek Mükâfâtı Bildirmek Suretiyle

Savaş ortamında inananları teselli eden, onlara moral ve motivasyon sağlayan unsurlardan bir tanesi de savaşın sonucu ne olursa olsun nihâyetinde inananların ahirette mükâfâta, inkâr edenlerin ise cezaya müstehak olacaklarını bilmektir.

Nisa sûresi 76. âyette inanların savaşının Allah yolunda, inkâr edenlerin ise tağut yolunda olduğu, şeytanın hilesinin zayıf olduğu ifade edilerek inananlar adına bir moral destek ve motivasyon sağlanmıştır. Mücahitlerin derecelere üstün kılındığı ve onlara güzellikler vaat edildiği ifade edilmiştir.⁵⁰¹ İnananların Allah Teâlâ'dan, inkâr edenlerin ummadığı şeyleri umduğu ifade edilmiştir.⁵⁰² Bir başka âyette ise: “*Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel(in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah, iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.*” buyurularak seferberlikte yapılan en küçük bir amelin bile karşılıksız bırakılmayacağı ifade edilmiştir. Fetih

⁴⁹⁶ Ahzâb, 33/25.

⁴⁹⁷ Nisâ, 4/84; Enfâl, 8/65.

⁴⁹⁸ Enfâl, 8/12.

⁴⁹⁹ Enfâl, 8/18.

⁵⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/13.

⁵⁰¹ Nisâ, 4/95.

⁵⁰² Nisâ, 4/104.

sûresinde ise bu mükâfâtın cennet olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bu ise inananlar için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağıdır.

dc) İnkârcuların Cezasını Bildirmek Suretiyle

Savaş ortamında inananları teselli eden, onlara moral ve motivasyon sağlayan unsurlardan bir tanesi de savaşın sonucu ne olursa olsun nihâyetinde inananların doğru yolda olmaları sebebiyle ahirette mükâfâta, inkâr edenlerin ise yanlış yolda olmaları sebebiyle cezaya müstehak olacaklarını bilmektir. Nitekim âyette inkâr edenlerin hem mağlup olacakları hem de ahirette ateşe sürülecekleri bildirilmiştir: “(Resûlüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası kalınacak ne kötü bir yerdir!”⁵⁰³ “Allah onlara gazap etmiş, lânetlemiş ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!”⁵⁰⁴ Böylece müminlere moral ve motivasyon sağlanmakta, mü'minlerin yaşayacağı herhangi bir mağlubiyet karşısında üzülmemeleri istenmekte, sonunda mutlaka galip gelecekleri haber verilerek teselli edilmekte, bu sonuç dünyada gerçekleşmezse bile ahirette inanmayanların sonunun cehennem olduğu haber verilerek bu moral, motivasyon ve teselli pekiştirilmektedir.

dd) Mağlubiyet Sebebiyle

Müslümanları teselli etme amacını taşıdığı anlaşılan Âl-i İmrân sûresi 139 ve 140. âyette, yenmenin de yenilmenin de Allah'ın değişmez kanunu olduğu ifade ediliyor. Uhut savaşında uğradıkları yenilgiden dolayı ümitsizliğe kapılmamaları ve gevşememeleri gerektiğini onlara hatırlatılmakta; güçlü bir imana sahip olmanın verdiği azim ve kararlılık sayesinde nice zaferlere ulaşmanın mümkün olacağı müjdelenmektedir. Bu, yüce Allah'ın peygamberlerine ve samimiyetle onlara inanan mü'minlere bir vaadidir.⁵⁰⁵ Nitekim başka âyetlerde bu durum ifade edilmiştir.⁵⁰⁶

Allah Teâlâ âyette, Uhud'da müminlerin başına gelenin aynısının Bedir'de müşriklerin başına geldiğini ifade ederek Uhud yenilgisi konusunda müminleri teselli etmekte, Bedir'de yenilen müşriklerin azimlerinin kırılmayarak yeniden harekete geçtiklerini, dolayısıyla Uhud'da yenilen müminlerin de yeniden toparlanmaları konusunda onları motive etmektedir. Yenilginin sebebini açıklarken de bu günleri

⁵⁰³ Âl-i İmrân, 3/12; Enfâl, 8/36-37.

⁵⁰⁴ Enfâl, 8/14, 50; Fetih, 48/6.

⁵⁰⁵ Karaman, Hayrettin v.d., a.g.e., I/678.

⁵⁰⁶ Sâffât, 37/171-173; Mücadele, 58/21.

insanlar arasında evirip çevirdiğini ifade eden Allah Teâlâ bunun bir imtihan olduğu konusunda inananları teselli ederken bir taraftan da aslında müminlerden şehitler edinmek istediğini ifade ederek farklı bir moral ve motivasyon sağlamaktadır. Devamında geçmiş peygamberlerden ve onlarla beraber savaşan erenlerden bahsederek onların azim ve kararlılığını örnek gösteriyor. Onlar sabretmişler, yalnızca Rabb'lerine yönelmişler ve duâ etmişler, Allah da onlara hem dünya hem de ahirette en güzel karşılığı vermiştir.⁵⁰⁷

de) Şehitlik Sebebiyle

Sözlükte “bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak” gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) masdarından türeyen şehîd (çoğulu şühedâ) dinî bir terim olarak Allah yolunda öldürülen müslümanı ifade eder. Kelimenin sözlük ve terim anlamları arasındaki bağı “görülen, tanıklık edilen” (meşhûd) mânasına göre açıklayan âlimler, canını Allah yolunda feda eden kimsenin hemen cennet nimetlerine erişmesine Allah ve melekler tarafından şahitlik edilmesinden dolayı, “gören, tanıklık eden” (şâhid) anlamını esas alanlar ise Allah’ın vaad ettiği nimetleri hazır olarak görüp onlardan yararlandığı yahut kıyamet gününde kendisinden Hz. Peygamber’le birlikte geçmiş ümmetler hakkında şahitlik etmesi isteneceği için ona şehid dendiğini belirtirler.⁵⁰⁸

Kur’ân’da biri ikil, yirmisi çoğul olmak üzere elli altı defa geçen şehid⁵⁰⁹ çoğu yerde “tanık” anlamında, bazı âyetlerde esmâ-i hüsnâdan biri olarak,⁵¹⁰ bazılarında ise “Allah’ın iradesine uygun biçimde yaşayan kâmil insan, örnek kişi, önder” mânasında⁵¹¹ kullanılmıştır. Allah yolunda canını feda ederek şehitlik mertebesini kazanan kimseleri ifade etmek üzere üç âyette⁵¹² şühedâ yer almakla birlikte kelimenin tekilinin bu mânada kullanıldığına rastlanmaz.⁵¹³

Birçok âyette şehitliğin önemine ve Allah katındaki değerine dikkat çekilmiştir. Ahzâb sûresinde Hendek savaşından bahsedilirken “*Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını*

⁵⁰⁷ Benzer âyetler için bkz. Nisâ, 4/74.

⁵⁰⁸ Atar, Fahrettin, “Şehîd” mad, *D.İ.A.*, XXXVIII/428.

⁵⁰⁹ M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 477-480.

⁵¹⁰ Atar, “Şehîd” mad., *D.İ.A.*, XXXVIII/428.

⁵¹¹ Bakara, 2/143; Hac, 22/78

⁵¹² Nisâ, 4/69; Zümer, 39/69; Hadîd, 57/19.

⁵¹³ Atar, “Şehîd” mad., *D.İ.A.*, XXXVIII/429.

vermiştir; kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir. Çünkü Allah sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandırarak, münafıklara -dilerse- azap edecek yahut da (tevbe ederlerse) tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”⁵¹⁴ buyurulmaktadır. Ölüncüye kadar Hz. Peygamber’den (s.a.s.) ayrılmamaya söz veren müminlerden bir kısmı şehit olmuş bir kısmı ise şehitliği beklemektedir. Allah Teâlâ da onların sözlerinde durmalarına karşılık gerek dünyada gerekse ahirette onlara hak ettikleri karşılığı verecektir.⁵¹⁵

Bakara sûresinde “Allah yolunda öldürülenlere ölümler demeyin. Zira onlar diridir, fakat siz farkında değilsiniz”⁵¹⁶ buyuran Allah Teâlâ: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar. Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, müminlerin ecrini zayi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler. Yara aldıktan sonra yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uyanlar (özellikle) bunların içlerinden iyilik yapanlar ve takvâ sahibi olanlar için pek büyük bir mükâfat vardır.”⁵¹⁷; “Allah yolunda öldürülenlere gelince Allah onların amellerini zayi etmez (...) Allah onları kendilerine tanıtmış olduğu cennete koyacaktır”⁵¹⁸ mealindeki âyetlerde bu husus vurgulanmıştır. Bazı âyetlerde şehitlerin Allah katındaki derecesinin peygamberler ve siddîklardan sonra geldiği⁵¹⁹ ifade edilmiştir. ⁵²⁰ Allah Teâlâ, Tevbe sûresinde: “Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşmışlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde

⁵¹⁴ Ahzâb, 33/24-25.

⁵¹⁵ Râzî, a.g.e., XXV/176.

⁵¹⁶ Bakara, 2/154.

⁵¹⁷ Âl-i İmrân, 3/169.

⁵¹⁸ Muhammed, 47/4-6

⁵¹⁹ Nisâ, 4/69.

⁵²⁰ Fahreddin er-Râzî suda boğulan, hastalık vb. Sebeplerden ölen kimseleri şehid diye niteleyen hadislerle dikkat çekerek bu âyetteki şühedâ kelimesini Allah'ın dinine yardım amacıyla savaşta canını feda edenlerle sınırlı olarak yorumlamanın doğru olmayacağını, Allah'ın adını yüceltmek için çaba gösterip toplumda adaleti ayakta tutan ilim sahibi kimselerin de bu kapsamda düşünülmesi gerektiğini söylemiştir. Râzî, a.g.e., V/277.

*O'nunla yapmış olduğunuz bu alışverişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır.*⁵²¹ buyurarak Allah yolunda savaşıp şehit olanların mükâfâtının cennet olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Âl-i İmrân sûresinde Allah Teâlâ, müminlerin başına gelenlerin sebeplerini sayarken bunlardan bir tanesinin de “*inananlardan şehitler edinmek*”⁵²² istemesi olduğunu ifade ediyor. Yukarda da ifade edildiği gibi şehitlik son derece yüce bir makamdır. İşte Allah Teâlâ savaşlarda inananların bir kısmının şehit olması ve bu yüce makama erişmesi için inananları bazen mağlubiyetle karşı karşıya getirmektedir.⁵²³ İşte bu durum savaşa katılacak mücahit için önemli bir moral ve motivasyon kaynağı iken bir yakınına savaşta şehit veren kişi için de önemli bir teselli kaynağıdır.

Allah yolunda savaşıldığında elde edilecek mükâfâtın cennet ve nimetleri olduğu anlaşılınca elde edilen moral ve motivasyon ile neler yapılabileceği ise Enfal sûresinde ifade edilmektedir: “*Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur. Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) ikiyüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) ikibin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.*”⁵²⁴

Gerektiğinde ve kaçınılmaz hale geldiğinde kendisinin on katı olan düşman ordusuyla savaşılabilir. Karşı tarafı savaşa iten sebeplerle müminlerinki farklı olduğu için bu bilinç farkı, gücü ve dayanmayı (sabrı) etkiler. Allah rızası için savaşan ve şehit olduğu takdirde kendisini dünyadakinden daha mutlu bir hayatın beklediğine inanan müminlerin gücü on katına çıkar ve Allah'ın izniyle zafer kazanabilir. Bu iman ve bilinç zayıfladıkça güç de azalır. Ancak müminlerle kâfirlerin, hak yolunda savaşanlarla ona karşı savaşanların, maddi güce eklenen manevi güçleri bire ikiden aşağı düşmez. Müminler güç dengesi hesabını yaparken terazinin kefesine bu moral güç farkını da koymalıdır.⁵²⁵

⁵²¹ Tevbe, 9/111. Ayrıca bkz. Nisâ, 4/74; Muhammed, 47/4-6.

⁵²² Al-i İmran, 3/140.

⁵²³ Râzî, a.g.e., IX/15.

⁵²⁴ Enfâl, 8/66.

⁵²⁵ Karaman, Hayrettin v.d., a.g.e., II/708.

e) Zulüm Kavramı Üzerinden Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Zulüm “Bir şeyi yerine koymamak, hak yemek, eksiltmek, noksan yapmak yani haksızlık etmek, haddi aşmak, söz ve fiilde aşırılık, sitem, işkence” anlamlarına gelmektedir. Hem maddî hem de manevî bir hakka tecavüzü ifade etmesi sebebiyle günahların büyüğünü de küçüğünü de kapsamaktadır. Nitekim haddi aştığı hususta Âdem’e (a.s.) zalim⁵²⁶ dendiği gibi İblis'e de zalim denilmiştir. Hâlbuki bu iki zulüm arasında büyük fark vardır.⁵²⁷

Zulüm, haksızlık, hakka tecavüz, bir hakkı yerine koymamak, noksan yapmak demek olunca hakkın ve adaletin zıddı bir mana ifade eder. İnsanlara herhangi bir kötülükte bulunmamak müminin asıl görevidir. Ancak bir zulme maruz kalındığında, kişini aynı ile mukabelede bulunma hakkı var iken affi tercih ederse bu da azm sahiplerinin yapacağı üstün bir davranış olarak bizlere sunulmaktadır.⁵²⁸ Diğer taraftan zulme maruz kalan kişinin de maruz kaldığı haksızlığın karşılığını alırken haddi aşp kendisi de benzer bir zulme girmemelidir.⁵²⁹

İnsanlara uygulanan zulüm, cana, mala, şeref ve onura olmak üzere farklı şekillerde kendisini gösterebilir. İslam, insanların can, mal, onur ve haysiyetini teminat altına alırken vaat etmiş olduğu uhrevi cezaların yanında dünyada da ağır cezaların olduğunu bildirmiştir.⁵³⁰

Kur’ân, gönderilen peygamberler ve onlara inanan zayıf, kimsesiz fakir müminlere zalim hükümdarların ve bunların çevresinde bulunan ve Kur’ân *الْمَلَأَ* diye nitelediği kimselerin uyguladığı zulüm örnekleriyle doludur. Bahsedile-n bu gurup daima peygamberlerin davetlerine karşı çıkmışlardır. İnsanları yalnızca Allah'a kul olmaya çağıran peygamberlerin bu çağrılarını onların işine gelmiyor, bu sebeple inananlara her türlü işkenceyi reva görüyorlardı.⁵³¹ Mekke'nin ileri gelenleri de Hz. Peygamber’e (s.a.s.) karşı çıkmış, onunla ve ona inananlarla alay etmiş, hakarete

⁵²⁶ Bakara, 2/35.

⁵²⁷ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 315-316; Taberî, *a.g.e.*, I/234; Râzî, *a.g.e.*, III/91-92.

⁵²⁸ Şûrâ, 42/39-43.

⁵²⁹ Bakara, 2/178-198; Nahl, 16/126; Hac, 22/60.

⁵³⁰ Bakara, 2/178-179; Mâide, 5/33, 45; Şuarâ, 26/21-22, 45, 46; Ankebût, 29/31.

⁵³¹ Örnek olarak bkz. Yûnus, 10/83.

bulunmuş, boykot etmiş, tehdit ve ölümlere varan her türlü zulmü yapmış, bununla da yetinmeyip mü'minlerin yurtlarından çıkarmışlardır.⁵³²

Başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere ashab ve diğer müminlere farklı zaman ve zeminlerde yapılan zulümler karşısında mümini ayakta tutacak, ona dayanma gücü verecek ve hayata tutunup yılmadan mücadelesine devam etmesini sağlayacak bir dayanağa ihtiyacı vardır. Allah Teâlâ Kur'ân'da müminlerin ihtiyaç duyacağı bu desteği farklı şekillerde sunmaktadır.

ea) Mazlumlara Verilen Mükâfatı Bildirmek Suretiyle

İftira da şüphesiz büyük günahlardandır ve büyük bir zulümdür. Allah Teâlâ Nur sûresinde Hz. Aişe'ye atılan iftiradan sonra bu iftiraya karışan her bir kişinin kendi günahını yüklediğini, bu yalanın başı olana da büyük bir azap olduğunu ifade eder.⁵³³ Sûrenin devamında ise hiçbir şeyden haberi olmayan iffetli mü'min kadınlara iftira atanların dünya ve ahirette lanetlendikleri ve onlara büyük bir azap olduğu ve hak ettikleri cezanın tam olarak kendilerine verileceği ifade edilirken bu olayın mağduru olanların suçsuz oldukları haber verilir ve onlara bir bağışlanma ve rızık müjdelendir.⁵³⁴

eb) Zalimlerin Durumu ve Akibetini Bildirmek Suretiyle

Allah Teâlâ Kur'ân'da zalimlere hidâyet etmeyeceğini,⁵³⁵ onları saptıracağını⁵³⁶ ve sapıklıklarını arttıracığını,⁵³⁷ onların ziyanını arttıracığını⁵³⁸ ifade eder. Bir başka âyette zalimleri sevmediğini⁵³⁹ ifade ederken diğer âyetlerde zalimlerin yardımcısının,⁵⁴⁰ onların dostu ve sözü dinlenecek bir şefaatçilerinin olmadığını,⁵⁴¹ zalimlerin birbirlerinin dostu olduğunu, muttakilerin dostunun ise Allah olduğunu⁵⁴² ifade eder.

Zalimleri Allah Teâlâ şüphesiz cezasız bırakmaz. Çünkü zalimler Allah'ın kainata ve insan topluluklarına koyduğu fitri-sosyal nizam ve birliği bozdukları, O'nun

⁵³² Âl-i İmrân, 3/21; Nisâ, 4/75; Hac, 22/40.

⁵³³ Nûr, 24/11.

⁵³⁴ Nûr, 24/23-25.

⁵³⁵ Bakara, 2/124; Mâide, 5/51; En'âm, 6/144; Saf, 61/7.

⁵³⁶ İbrâhîm, 14/27.

⁵³⁷ Nûh, 71/24, 28.

⁵³⁸ İsrâ, 17/82.

⁵³⁹ Âl-i İmrân, 3/57, 140.

⁵⁴⁰ Bakara, 2/270; Âl-i İmrân, 3/192; Mâide, 6/72; Hac, 22/71; Fâtır, 35/37.

⁵⁴¹ Mü'min, 40/18.

⁵⁴² Câsiye, 45/19.

rızasına uygun olarak çalışması gereken bu kavmi ve ictimai ilahi düzenin çalışmasını engelledikleri için Allah Teâlâ da onları hem dünya hem de ahirette işledikleri zulümlerine göre maddi ve manevi bir takım cezalarla cezalandırılacaklardır.

Allah Teâlâ insanlardan ve cinlerden olan zalimleri bir arada cehennem sokacağına,⁵⁴³ zalimlerin sürekli bir azap içinde olacağını,⁵⁴⁴ gökten üzerlerine azap indireceğini,⁵⁴⁵ Allah'ın lanetinin zalimlerin üzerine olacağını,⁵⁴⁶ müşrik zalimlerin amellerinin boşa gideceğini,⁵⁴⁷ Allah'ın zalimleri helak edeceğini,⁵⁴⁸ mazeretlerinin fayda vermeyeceğini,⁵⁴⁹ zalimlerden intikamını alacağını⁵⁵⁰ ifade eder.

Bu ilahi tehditlere aldırış etmeyen, tuttıkları zulüm yolunda gittikçe azıtıp şımaran, peygamberlerinin uyarılarına kulak asmamakla kalmayıp onların getirdikleri mucizeleri büyü olarak niteleyen ve azgınlıklarını peygamberlerine "*Eğer doğru söylüyorsan bizi tehdit ettiğin azabı getir.*"⁵⁵¹ demeye kadar vardırıran zalimlere Allah Teâlâ, ardından geleceklere de ibret olmak üzere daha dünyada cezalarını vermiştir.

Zalim fert ve toplulukları Allah Teâlâ dünyada çeşitli şekillerde helak etmiştir. Kimisinin başına taş yağdıran bir fırtına göndermiş, kimini korkunç bir gürültü yakalamış, kimini yere batırmış, kimini de suda boğmuştur.⁵⁵² Allah Teâlâ'nın daha dünyada helak ettiği kavimlerin başında Nuh (a.s.)'in kavmi gelmektedir.⁵⁵³

Zalim kavimlerin dünyada helak edilmelerine sebep olarak inkârları ile birlikte bir de aşırı gittikleri bir veya bir kaç günahları öne çıkarılır. Ad kavmi, inkâr edip kâfir oldukları⁵⁵⁴ ve kuvvetlerine güvenip zorbalık ettikleri⁵⁵⁵ ve her inatçı zorbanın emrine uydukları⁵⁵⁶ için Allah Teâlâ da onların köklerini kesen,⁵⁵⁷ uğultulu azgın bir kasırğa⁵⁵⁸ ile helak etmiştir.⁵⁵⁹

⁵⁴³ Âl-i İmrân, 3/151; En'âm, 6/128-129; Meryem, 19/72; Zümer, 39/24; Haşr, 59/17; İnsân, 76/31.

⁵⁴⁴ Şûrâ, 42/45.

⁵⁴⁵ Bakara, 2/59.

⁵⁴⁶ A'râf, 7/44.

⁵⁴⁷ Tevbe, 9/17-19.

⁵⁴⁸ İbrâhîm, 14/22; Nûh, 71/24, 28.

⁵⁴⁹ Mü'min, 40/52.

⁵⁵⁰ Hicr, 15/78-79.

⁵⁵¹ A'râf, 7/71.

⁵⁵² Ankebût, 29/39-40.

⁵⁵³ Furkân, 25/37; Mü'minûn, 23/28.

⁵⁵⁴ Hûd, 11/59-60.

⁵⁵⁵ Şuarâ, 26/130.

⁵⁵⁶ Hûd, 11/59.

⁵⁵⁷ Zâriyât, 51/41.

Semud kavmi peygamberi olan Salih (a.s.)'ı inkâr edip şımarmış ve yeryüzünde fesat çıkarmışlar ve aşırı gitmişlerdi. Kendilerine mucize olarak verilen deveyi kesmişlerdi. Bunun üzerine bir çığlık ve yer sarsıntısı onları çarpmıştır.⁵⁶⁰

Lut (a.s.)'ın kavmi de peygamberini yalanlamış ve o zamana kadar hiç bir milletin yapmadığı fuhşiyatı (cinsi sapıklık) işlemişler, Allah Teâlâ da üzerlerine taş yağdırarak memleketlerinin altını üstüne getirmiştir.⁵⁶¹

Medyen halkı ve Eykeliler de peygamberleri Şuayb (a.s.)'ı yalanlamışlardı. Bu topluluklar ölçü ve tartıda hile yaparlardı. Bu sebeple Medyen halkını korkunç sesli⁵⁶² bir sarsıntı yakalamış ve bu sarsıntıyla yok olmuşlardı.⁵⁶³ Eykeliler ise güneşli bir günde gölgelik zannettikleri bulutun altında, buluttan dökülen ateş ile helak edildiler.⁵⁶⁴

Firavun ve adamları, Mûsa (a.s.) ve Harun (a.s.)'ı inkâr ederek halkı guruplara ayırıyor ve o halkın bir kısmını eziyet ediyor,⁵⁶⁵ onlara azabın en kötüsünü reva görüyordu.⁵⁶⁶ Allah Teâlâ da onlardan öc almış ve onları denizde boğmuştur.⁵⁶⁷

Karun, fert olarak, şımarık ve zengin zalimlerin helakine bir misal teşkil etmektedir.⁵⁶⁸

Allah Teâlâ zalimleri zulümleri esnasında helak edebilir.⁵⁶⁹ Ancak bütün zalimleri dünyada iken helak etmez. Çünkü asıl ceza yeri ahiret yurdudur.⁵⁷⁰ Kıyamete kalan cezalar ise daha şiddetli olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.): "*Zulüm, kıyamet gününde zulmetler olacaktır.*"⁵⁷¹ buyurarak bu durumu ifade etmektedir. Bu sebeple zulümden kaçınmak gerekmektedir. Allah Teâlâ zalime mühlet verir⁵⁷² fakat ihmal etmez. Dolayısıyla zulme uğrayan bir kimse, zalimin neden hemen helak olmadığını

⁵⁵⁸ Hâkka, 69/6.

⁵⁵⁹ Mü'minûn, 23/41.

⁵⁶⁰ A'râf, 7/73-79; Hûd, 11/67-68.

⁵⁶¹ A'râf, 7/80-81; Hûd, 11/82; Ankebût, 29/31.

⁵⁶² Hûd, 11/94-95.

⁵⁶³ A'râf, 7/91.

⁵⁶⁴ Şuarâ, 26/189.

⁵⁶⁵ Kasas, 28/4.

⁵⁶⁶ Bakara, 2/49.

⁵⁶⁷ A'râf, 7/136.

⁵⁶⁸ Kasas, 28/82.

⁵⁶⁹ A'râf, 7/2; Hac, 22/45.

⁵⁷⁰ Nahl, 16/61.

⁵⁷¹ Buhârî, Mezâlim, 8.

⁵⁷² Hûd, 11/5. Ayrıca bkz. Buhârî, Tefsîr, 11.

anlar ve ileride zalimin başına geleceklere Allah Teâlâ'dan bizzat duyarak bir teselli bulur.

Kötülüklerle göz yumulan ve bu yüzden içinde kötülüğün yayıldığı İslam ümmetine de bir fitnenin gelip çatacağı haber verilmektedir.⁵⁷³ Çünkü bazı günahlar vardır ki zararı umumi olur. O musibet sadece işi yerinden oynatan, kendisine ve başkasına zulmeden zalimlere münhasır kalmaz kurunun yanında yaşı da yakar.

Başta inançları sebebiyle zulme uğrayanlar olmak üzere Kur'ân'da zikredilen veya zikredilmeyen herhangi bir zulme maruz kalan müminler gerek kendilerine maruz kaldıkları bu zulüm sebebiyle verilecek mükâfâtlar gerekse zalimlere hem bu dünyada hem de ahirette verilecek ceza ve azap sebebiyle teselli bulacaklar, moral ve motivasyon elde edeceklerdir.

f) Aile İçi Problemleri Gündeme Getirerek Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

İslâm'da aile birliğine büyük önem verilmiştir. Ailenin ve aile kurmanın ne kadar önemli olduğu pek çok âyet ve hadiste açıkça ifade edilmiştir. Aile öncelikle kişinin huzur bulduğu bir yuvadır. Bununla birlikte neslin devam ettirilebilmesi ve dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden uzak kalınabilmesi de aile ile mümkün olabilmektedir. “ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ” *“İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi O'nun varlığının belgelerindedir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır.”*⁵⁷⁴ buyuran Allah Teâlâ huzurun bir aile ortamında yakalanacağını ifade ederek aslında evliliğe de insanları teşvik etmektedir. “*Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar ederim...*”⁵⁷⁵ buyuran Hz. Peygamber (s.a.s.) ise bu teşviki açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Evlenmeyi teşvik etmekle beraber toplum içinde evlenmeye güç yetiremeyenlerin de evlendirilmesi görevini ise topluma vermekte⁵⁷⁶ ve bu sorumluluğu onların omuzuna yüklemektedir. Evlenecek olanların yoksul olmaları evliliğe engel olmamalıdır. Çünkü Allah Teâlâ

⁵⁷³ Enfâl, 8/25.

⁵⁷⁴ Rûm, 30/21. Ayrıca bkz. Nahl, 16/72.

⁵⁷⁵ İbn Mâce, Nikâh, 1.

⁵⁷⁶ Nûr, 24/32.

onları lütfuyla zengin edeceğini açıkça vaat etmektedir,⁵⁷⁷ fakat onlardan bir isteği vardır. O da evleninceye kadar iffetli olmalarıdır.⁵⁷⁸

Aile, gerçek huzurun elde edildiği bir mutluluk yuvası olmakla beraber zaman zaman ailede huzursuzlukların ortaya çıktığı hatta bu huzursuzlukların boşanmaya kadar vardığı da bir gerçektir. İslam dininin insanı hem dünyada hem de ahirette mutlu etmeyi hedefleyen bir din olması münasebetiyle ailede ortaya çıkan bu tür durumlar hakkında bazı tavsiyelerde bulunmakta ve inananlara yol göstermektedir.

fa) Aile İçi Geçimsizlikte Erkek ve Kadına Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Aile içinde gerek erkek gerekse kadından kaynaklanan problemlerin meydana gelmesi son derece doğaldır. Önemli olan, bu problemlerin boşanma gibi, hem her iki taraf hem de hem de çocuklara ve topluma ciddi zarar veren bir olumsuzlukla sonuçlanmadan çözüme kavuşturulmasıdır. Bu konuda Kur'ân, hem erkeklere hem de kadınlara önemli tavsiyelerde bulunmakta ve süreci en az ruhsal zararla atlatabilmeleri için onlara bazı yöntemler önermektedir.

faa) Erkek

Kur'ân, ailenin reisi, evliliği kuran ve boşama yetkisini elinde bulunduran taraf olması sebebiyle öncelikle erkeklere bazı tavsiyelerde bulunmuş, bu tavsiyeyle beraber hem ona teselli ve moral destek vermiş, hem de aile birliğini sürdürme konusunda önemli bir motivasyon sağlamıştır.

Bu bağlamda öncelikle erkeklere, açık bir iffetsizlik yapmaları dışında kadınlarla iyi geçinmelerini emreden Kur'ân, “فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا”⁵⁷⁹ “...eğer onlardan hoşlanmazsanız, bilin ki sizin hoşlanmadığınız bir şeye Allah çok hayır koymuş olabilir.”⁵⁷⁹ buyurarak erkeğin eşine karşı bakış açısını tamamen farklı bir noktaya yönlendirmiştir. Hoşlanılmayan eşlerde, Allah, gerek dünya gerekse ahiret hayatına dair hayırlar var etmiş olabilir. İleride kadın bir çocuk dünyaya getirebilir ve bu çocuk sebebiyle eşler arasında bir sevgi ve muhabbet meydana gelebilir. Yine beraber yaşamaktan hoşlanmadığı eşine buna rağmen iyi davranan ve onunla güzel

⁵⁷⁷ Nûr, 24/32.

⁵⁷⁸ Nûr, 24/33.

⁵⁷⁹ Nisâ, 4/19.

geçinen koca ahirette sevap dünyada da övgü elde eder.⁵⁸⁰ Şüphesiz bunu insanlar öngöremezler. Eşin yapması gereken şey hemen boşanma yoluna başvurmak değil aile birliği, eşlerin ve çocukların huzur ve mutluluğu için sabretmek ve eşindeki hayrı bulmaya ve görmeye gayret etmektir. Âyetteki bu tavsiye şüphesiz eşinde gördüğü ve hoşlanmadığı davranışlar sebebiyle kendisini huzursuz ve mutsuz hisseden, bu sebeple sıkılan, daralan ve bunalan ve belki de boşanmayı bile düşünen, boşanmayı düşündükçe daha da bunalan eş için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı olacaktır.

Ayrıca, eşinin bazı huy, alışkanlık ve davranışlarından hoşlanmayan erkek bu davranışlara bakarak bir tavır geliştirmek yerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tavsiye ettiği gibi⁵⁸¹ eşinde güzel olan ve hoşuna giden davranışlarına odaklanmalıdır. Aynı davranışı kadın da gösterdiğinde ailede şüphesiz huzur ve mutluluk meydana gelecektir. Şüphesiz aile, bu çabaları gösterilmesini hak eden önemli bir kurumdur. Yine "...eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görür, bağışlarsanız muhakkak ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir."⁵⁸² buyuran Allah Teâlâ, daima bağışlayıcı olmayı tavsiye etmektedir. Karşılığında da Allah Teâlâ'nın kendisini bağışlayacağını ifade ederek erkeğe önemli bir teselli ve moral destek motive sağlamaktadır.

Eşlerinin dik kafalılık ve serkeşlik etmelerinden korkan erkeklere hemen onları boşamak yerine evlilik birliğinin devamını sağlamak ve kadını yola getirmek için üç aşamalı bir tedbir öngörülmüştür. Eğer kadın yola gelirse başka bir tedbire başvurulmayacak ve evlilik birliği sağlanmış olacaktır.⁵⁸³ Bu tedbir de işe yaramaz eşler ayrılmanın eşliğine gelirlerse her iki taraftan birer hakem tayin edilecek ve bu hakemler eşlerin arasını düzeltmeye çalışacaklardır. Eğer eşler aralarını düzeltmek isterlerse Allah hakemleri muvaffak kılacak ve aile birliği devam ettirilmiş olacaktır.⁵⁸⁴

fab) Kadın

Allah Teâlâ Kur'ân'da, evlilik birliğinin devamı için bir yandan erkeklere yukarıda zikredilen uyarı ve tavsiyelerde bulunurken diğer yandan kadınlara da bazı tavsiyelerde bulunmaktadır.

⁵⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, X/11.

⁵⁸¹ Müslim, *Radâ'*, 61.

⁵⁸² Teğabün, 64/14.

⁵⁸³ Nisâ, 4/34.

⁵⁸⁴ Nisâ, 4/35. Ayrıca bkz. Râzî, *a.g.e.*, X/77.

Eşlerinin huysuzluğundan veya kendilerinden yüz çevirmesinden korkan kadınların da eşleriyle anlaşarak aralarını düzeltmeleri tavsiye edilerek barışın daima iyi olduğu vurgulanmış; güzel geçinip Allah'tan sakınmaları halinde Allah'ın bundan haberdar olduğu⁵⁸⁵ bildirilerek bunun karşılığını en güzel şekilde vereceği hissettirilmiştir. Bu da kadın için bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı olmaktadır. Dolayısıyla yukarıda erkeğe yapılan tavsiye, burada kadına yapılarak aynı fedakârlık ondan da istenmektedir.

Son olarak şunu da ifade etmek gerekir ki erkeklere yapılan tavsiyeler kadınlar için kadınlara yapılan tavsiyeler de erkekler için bir teselli mesabesindedir. Kocasının kendisini boşama endişesi yaşayan kadın Allah Teâlâ'nın kocasına yaptığı tavsiyelerden dolayı endişesi gidecek ve moral bulacaktır. Aynı şekilde koca da, aile içinde kendisinden kaynaklanan sıkıntılardan sonra Allah Teâlâ'nın kadınlara olan tavsiyesiyle rahatlayacak ve moral bulacaktır.

fb) Boşanma Öncesi ve Sonrası Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Fertler ve toplum için hiç de hoş karşılanmayan boşanma bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından “Allah Teâlâ'nın en sevmediği helal”⁵⁸⁶ olarak nitelendirilmiştir. Çünkü aile birliğinin bozulmasının ve bunun toplumda özellikle günümüzde olduğu gibi yayılarak devam etmesinin en başta çocuklara ardından çiftlere ve devamında topluma ne tür zararlar verdiği herkesin malumudur. Fakat bir evlilik artık başta çocuklar olmak üzere taraflara faydadan çok zarar verir hale gelmişse bu evliliği sona erdirmek de bir çözüm yoludur.

fba) Boşanma Öncesi

Yukarıda sayılan bütün çabalara rağmen evliliğin devam ettirilemeyeceğine karar verilmiş ve boşanma aşamasına geçilmişse artık bundan sonra Kur'ân'ın belirlediği üç aşamalı boşanma süreci devreye girer. Aslında dikkatli bakıldığında bu boşanma süreci bile evliliğe yeniden dönüş ve tedavi olarak değerlendirilmiştir. Üç aşamalı bu sürecin sonunda eşler boşanmaya karar vermişlerse onlara bu yeni duruma ruhsal açıdan hazırlanabilecek yeterli zaman kazandırılmıştır.⁵⁸⁷

⁵⁸⁵ Nisâ, 4/128.

⁵⁸⁶ Ebû Dâvûd, Talak, 3.

⁵⁸⁷ Kasapoğlu, Abdurrahmân, Kur'ân'da Terapötik Boşama, *Bilimname*, sayı:9, 2005/3, s. 75.

Evlilik terapistleri bu duruma benzer bir uygulamayı “ayrı yaşama” adı altında devreye sokmaktadırlar. Ayrı yaşama, eşlerin evliliği devam ettirmelerine rağmen, birbirlerinden uzakta yaşamalarıdır. Terapistlere göre eşler arasında bir arada yaşamaya engel olacak bazı durumların yaşandığı evliliklerde bu uygulamanın uzlaşmayla sonuçlanabilmektedir. Dolayısıyla eşler arasında yaşanan bazı problemlerin çözümünde eşlerin bir süre ayrı yaşamaları evliliğe devam etme konusunda geçici çözüm sağlayabilir. Bu zaman dilimi içerisinde eşler birbirlerini, kendi hatalarını da görerek daha objektif bir şekilde eleştirebilirlerse bu süreç içerisinde eşler hatalarını anlayarak aileyi yeniden birleştirme kararı alabilir.⁵⁸⁸ Birbirini özlemek, sevenler için önemli bir ölçüdür. Bu yüzden kısa ayrılıklar, eşlerin birbirinin yoksunluğunu çekmesi sevgi duygularını harekete geçirir.⁵⁸⁹

Evlilik terapistlerinin öngördükleri tedavi amaçlı ayrılıklar, Kur’ân’da üç aşamalı boşanma uygulamasıyla kendini gösterir. Kur’ân’ın öngördüğü aşamalı boşanma ile terapistlerin tavsiye ettikleri iyileştirme amaçlı ayrılıklar benzer hedefleri gerçekleştirmeye yöneliktir. Kur’ân’a göre boşanma sürecini başlatan eşlerin boşanmaktan vazgeçmeleri tercih edilir. Kur’ân’ın tavsiye ettiği aşamalı boşanma sürecinde iki sonuçtan birinin ortaya çıkması umulur. Süreç dolmadan eşler ya birbirlerine dönerler ya da sürecin sonunda kesin olarak ayrılırlar. Kur’ân, boşanma sürecinin başlangıcından kesin boşanmanın gerçekleştiği ana kadar olan ayrılık süresini tedavi edici bir süreç olarak değerlendirir. Kur’ân’da, boşanma sürecinde uygulanan iyileştirme amaçlı ayrılığı terapistler, evlilik sorunlarının çözümünde, ihtiyaç duyulduğunda başvurulabilecek bir çare olarak önermişlerdir.⁵⁹⁰ Terapistlerin tedavi edici ayrılıklar olarak isimlendirdikleri süre, bizim teselli edici ve moral destek sağlayıcı ve motive edici süre olarak değerlendirilebilir.

Talak süresinin birinci âyeti konumuz açısından önem arz etmektedir. “*Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa,*

⁵⁸⁸ Özgüven, İbrahim Ethem, *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yay., Ankara 2000, s. 263.

⁵⁸⁹ Tarhan, Nevzat, *Mutluluk Psikolojisi*, Timaş Yay., Ankara 2004, s. 90.

⁵⁹⁰ Kasapoğlu, a.g.m., s. 78.

şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır."⁵⁹¹ Âyetteki "أَلَعَلَّ اللَّهُ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا" ifadesi önem arz etmektedir. Bu ifade, boşanma konusunda takip edilmesi gereken yolun neden takip edilmesi gerektiği ifade etmektedir. Bunlardan birincisi kadının hamile olup olmadığının anlaşılması, diğeri ise taraflara bu süre içerisinde düşünme fırsatı tanıyarak tekrar evliliğe dönme yolunu açmaktır. Boşanmaların pek çoğu öfke neticesinde verilen ani kararlarla meydana gelmektedir. Bu kararların neticesi ise genellikle pişmanlık ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla taraflara tanınan bu iddet süresi –ki bu süre iki ile üç ay arası bir zamana tekâbül etmektedir- kızgınlığın yatışmasına ve olayları soğukkanlı ve akl-ı selim ile düşünmeye imkân verir. Öfke ile kalplerde perdelenen sevgi ve şefkat gibi duyguların, öfkenin ortadan kalmasıyla yeniden ortaya çıkarak eşlerin tekrar birbirine dönmesine ve evliliğin devamına imkân verebilir. Eğer koca eşini herhangi bir sebepten ötürü boşamış ise bu boşamaya sebep olan etken bu süre zarfında ortadan kalkmış olabilir ki bu da evliliğin devamının önündeki engelin kalkması anlamına gelir.⁵⁹² Eğer boşama tek defada yapıлып biten bir şey olsaydı "أَلَعَلَّ اللَّهُ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا" ifade ettiği hakikatların gerçekleşme inkarı olmaz ve ifadenin bir anlamı kalmazdı.⁵⁹³

Âyette ayrıca kadınları temizlik süreci içerisinde boşamak emredilmektedir. Hayızlı olmayan kadın, hayzın vereceği olumsuz duygulardan uzak olacaktır. Bu da meseleleri daha doğru bir şekilde değerlendirme anlamına gelmektedir. Ayrıca eşlerin birbirlerini cinsel açıdan yaklaşmalarına bir engel de yoktur. Olası bir cinsel yaklaşma hem boşamaya engel olması hem de bu yaklaşmanın doğuracağı olumlu duygular boşama düşüncesinin bir süre de olsa ortadan kalkmasına sebep olabilir. Ayrıca iddet süresine yani geniş bir zamana yayılan boşama, eşlere barışmak, anlaşmazlıkları gidermek ve olumlu etkileşim kurabilmek için vakit kazandırır.⁵⁹⁴

Yine talak sûresinde Allah Teâlâ: "*O kadınları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun ve onları sıkıştırıp evden çıkmaya zorlamak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Şâyet gebe iseler yüklerini bırakıncaya kadar*

⁵⁹¹ Talak, 65/1.

⁵⁹² Kurtubî, *a.g.e.*, XVIII/104; Kâsımî, *a.g.e.*, VII/118; Merâğî, *a.g.e.*, X/116; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân'ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul 1995, VIII/3754; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1991, IX/483-484.

⁵⁹³ Şevkânî, *a.g.e.*, V/299. Ayrıca bkz., Karaman v.d., *a.g.e.*, V/385.

⁵⁹⁴ Mevdûdî, *a.g.e.*, VI/326.

onların geçimlerini sağlayın."⁵⁹⁵ buyurularak, boşanan kadının evden uzaklaştırılmaması istemektedir. Eşlerin aynı mekânda bulunmaları ve birbirlerini sürekli görmeleri, erkeğin tekrar eşine dönmesini zemin oluşturacak fırsatların oluşmasına imkân sağlayacaktır. Aynı mekânda bulunan eşlerin tekrar birbirlerine sevgi duyması ve boşanma kararından dönülmesi mümkün olabilir. İddet tamamlama süresince aynı evi paylaşan eşler tekrar birleşme zemini bulabilirler.⁵⁹⁶

Boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda eşlerin bir süre ayrı yaşamaları boşanmaya hazırlık için iyi bir geçiş evresi sağlayabilir.⁵⁹⁷ Kur'ân'ın öngördüğü şekilde eşler, iddet süresi dolduktan sonra birbirlerinden ayrılırlarsa yeni duruma uyum sağlayabilmek için zaman kazanmış olurlar. Böylece boşanma onlar için bir şok olmaktan çıkar. Ayrıca boşandıktan sonra sevgilerini bir başkasında transfer etme şansı bulabilirler.⁵⁹⁸ Bütün bu aşamalara rağmen yine de boşanmaya karar verilerse, iyice düşünüp taşınma imkânı elde etmiş oldukları için, geçen bu zaman onlar için bir teselli ve yeniden moral kazanma fırsatı olur.

fb) Boşanma Sonrası

Kötü bir evliliği sürdürmeye çalışmaktansa iyi ve uyumlu bir boşanmanın daha değerli olduğu söylenir. Evlilik yolunda gitmediğinde, iyi bir boşanma gerçekleştirmek her şeyden önce çocuklar için önemlidir. Çünkü anne ve baba birbirinden kopsalar da sorumluluklarını kabul ederler, birbirlerinden ayrı olsalar da çocuklarının yaşam koşullarıyla ilgilenirler. Aksi takdirde boşanmadan en büyük zararı yine çocuklar görürler. Çocuklar, anne-baba arasındaki çekişmeden bunalabilir, henüz gelişmekte olan kişiliklerinde yaralar açılabilir.⁵⁹⁹ Kur'ân kesin olarak boşanıp birbirinden ayrılan eşlere, her türlü husumet, nefret ve düşmanlığı bir yana bırakmayı emreder. Bu doğrultudaki emrini üç ayrı âyette⁶⁰⁰ tekrar ederek konunun önemine dikkat çeker. Boşanırken ve boşanmayı takip eden süreçte eşlerin birbirinden intikam almaya

⁵⁹⁵ Talak, 65/6.

⁵⁹⁶ Ateş, *a.g.e.*, IX/486; Karaman vd., *a.g.e.*, V/387.

⁵⁹⁷ Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yay., İstanbul 2005, s. 245.

⁵⁹⁸ Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 80.

⁵⁹⁹ Saygılı, Sefa, *Evlilikte Mutluluk Sanatı*, TÜRDAB Basım Yayım, İstanbul 2001, s. 136.

⁶⁰⁰ Bakara, 2/229, 231; Talak, 65/2.

kalkışmasını doğru bulmaz. Tarafların, geçmişte olanları unutup, birbirinden bağımsız bireyler olarak karşılıklı hak ve ödevlere saygı göstermelerini ister.⁶⁰¹

Yolunda gitmeyen evlilik yaşantısı yüzünden iyice yıpranan, boşanmanın etkisiyle sarsılan eşler için içine bir de intikam alma sürecini dâhil ederlerse her şey iyice içinden çıkılmaz hale gelir. Kur'ân, tarafların karşılıklı olarak haklarına riayet edip görevlerini de yerine getirerek boşanma ilkesini getirerek evlilik dönemindeki çatışmaları unutturmayı, boşanmayla sarsılan psiko-sosyal dengeleri yerine oturtmayı hedefler. Boşanan eşlere, birbirlerine iyi davranmalarını emrederek daha fazla ruhsal yıkıma yol açmamalarını, boşanmanın neden olduğu gerilimi kolaylıkla telafi etmelerini tavsiye eder.⁶⁰²

Kur'ân iddet süresini evliliği yeniden devam ettirebilmek için tedavi edici bir aşama olarak değerlendirir. Aynı şekilde eğer iddetin sonunda kesin boşanma gerçekleşmişse, bu dönemin sağlıklı bir şekilde, en az ruhsal yıpranmayla geçirilmesini ister. Bunun için, boşanan eşlerin birbirine yardımcı olmasını gerekli görür. Boşanan eşlerin karşılıklı haklara saygı göstermelerini, iyilik⁶⁰³ ilkesini esas almalarını karara bağlar. Boşanan eşler, Kur'ân'ın bu emrini yerine getirirlerse, boşanmanın yol açtığı psiko-sosyal sorunları daha kolay aşarlar. Boşanan eşlerin birbirlerine göstereceği karşılıklı iyi anlayış iç dünyalarında açılan yaraların çabuk kapanmasını sağlayabilir.⁶⁰⁴ Yani hem kadın hem de koca daha kolay teselli bulma imkânına kavuşurlar. Morallerini daha kolay toparlarlar ve hayata kaldıkları yerden devam etme konusunda yeni bir motivasyona sahip olurlar.

Kur'an'a göre boşanan eşe geri dönme veya ondan tamamen ayrılma konusunda dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Öncelikle koca eşine dönerken herhangi bir art niyet taşımamalı, yalnızca aile birliğini devam ettirme davranışıyla hareket etmelidir. Eğer eşinden tamamen ayrılmayı düşünüyorsa eşine herhangi bir maddi veya manevi zarar verme davranışı içine girmeden ondan ayrılmalıdır.⁶⁰⁵ Koca

⁶⁰¹ Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 84.

⁶⁰² Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 84.

⁶⁰³ Bakara, 2/229, 231; Talak, 65/2.

⁶⁰⁴ Kasapoğlu, *a.g.m.*, s. 84.

⁶⁰⁵ Kâsimî, *a.g.e.*, VII/122; Merâğî, *a.g.e.*, X/118; es-Sâdî, *a.g.e.*, s. 806.

eşine ve aile birliğine geri dönerken de eşinden tamamen ayrılırken de Kur'an'ın "ma'ruf" olarak isimlendirdiği "iyilik" ilkesi çerçevesi dışına çıkmamalıdır.⁶⁰⁶

Kocaları tarafından boşanan kadınların bekleme süreleri üç kur' (hayız)dur. Bu süre içerisinde eğer koca bu boşadan pişman olup tekrar eşine dönmek isterse ve amacı yalnızca evlilik hayatını güzel bir şekilde devam ettirmek (ıslah) ise eşine dönmeye hak sahibi olan kendisidir ve bu dönme konusunda kocaya herhangi bir engel de çıkarılmamalıdır.⁶⁰⁷ Ama eğer niyet bu değilse Kur'ân, bu dönmeyi doğru bulmaz ve onu haram sayar.⁶⁰⁸

Özellikle erkeklere bu tavsiyeler yapılırken kadınlara da, Rahîmlerindeki çocukları boşandıkları kocalarında gizlemelerinin helal olmayacağı ifade edilerek boşanma sonrasındaki görevlerin her ikisini de kapsadığına işaret edilmektedir.⁶⁰⁹

Âyetten çıkan bir başka işaret ise, boşanma aşamasındaki erkek ve kadınların ilk evliliklerini ısrarla devam ettirmeye gayret göstermelerinin istenmesidir. Konunun başında zikredilen âyet⁶¹⁰ de dikkate alındığında bu sonuca ulaşmak daha da kolaylaşmaktadır. Çünkü ikinci bir eşle evlendiğinde bu yeni evliliğin mutluluk getirme garantisi yoktur. Dolayısıyla eşlerdeki yanlışlar değil doğrular görülmeye gayret gösterilip evlilik birliği devam ettirildiğinde, hem erkek, kadın, çocuklar hem de toplum için çok daha faydalı ve doğru bir adım atılmış olacaktır.

Bütün bu iyi niyet, gayret ve çabalara rağmen eşler ayrılmaya karar verirlerse "Allah bol nimetiyle her birini zengin eder"⁶¹¹ buyurmaktadır. Yani boşandıktan sonra her birini diğerine muhtaç etmeyecek veya kendilerine daha hayırlı eşler ve daha mutlu bir hayat nasip edecektir.⁶¹² Nitekim Tahrim sûresinde Allah Teâlâ, "عَسَىٰ رَبُّهُ إِن طَلَّقَكُنَّ أَن " "يُبَدِّلُهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكَنَّ" (Peygamber) sizi boşarsa, ona sizden daha hayırlı... eşler verir."⁶¹³ buyurmaktadır. Hz. Peygamber için geçerli olan bu durumun inananlar için de geçerli olması muhtemeldir. Allah Teâlâ, meydana gelen boşanma neticesinde ortaya çıkacak

⁶⁰⁶ Bakara, 2/229, 231; Talak, 65/2.

⁶⁰⁷ Bakara, 2/228.

⁶⁰⁸ Zemahşerî, a.g.e., I/269; Râzî, a.g.e., II/440; İbn Atiyye, a.g.e., I/306; Elmalılı, a.g.e., II/785; Bilmen, a.g.e., I/398.

⁶⁰⁹ Bakara, 2/228.

⁶¹⁰ Nisâ, 4/19.

⁶¹¹ Nisâ, 4/130.

⁶¹² Râzî, a.g.e., XI/54.

⁶¹³ Tahrim, 66/5.

üzüntüyü hafifletmek için, her ikisine de nimet vaad ederek teselli ve moral destek sunmuş ve hayata kaldığı yerden yine mutlu olarak devam edilebileceğini ifade ederek tarafları yeni bir yaşama başlama konusunda motive etmiştir.

Talak sûresinin 2. âyetinin son kısmında, 3. âyette, yine 4, 5 ve 7. âyetlerin son kısımlarında, belirli bir olayla sınırlandırılmaksızın ve soyut ifadelerle, müminin hayat felsefesine temel teşkil etmesi gereken bazı umdelere yer verilmektedir: "*Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa O, kendisine bir çıkış yolu gösterir ve onu hiç beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a dayanıp güvenirse O kendisine yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa Allah onun kötülüklerini örter ve ecrini büyütür. Allah kimseyi kendi verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık sağlayacaktır.*" Öyle görünüyor ki birer özdeyiş niteliğindeki bu ifadeler, evlilik bağına son vermeyi ciddi biçimde düşünen, bu yönde adımlar atma noktasına gelen hatta bu karara varıp uygulamaya başlayan kişilerin ve böyle gergin bir sürecin söz konusu edildiği bir bağlama yerleştirilerek, mümine bütün sıkıntılı hayat olaylarına belirtilen örnek ışığında bakıp davranışlarına bu ilkelere göre çekidüzen vermesi gerektiği hatırlatılmaktadır.

Bir mümin daraldığında hayırlı çıkış yolunun ne olduğu hususunda kendini şartlandırmamalı, Allah'tan gelecek sonucun kendi hayrına olacağına inanmalıdır ve emin olmalıdır ki Allah'a saygısızlık etmekten sakınan kişiye O, her daraldığında bir çıkış yolu gösterir; bir kolaylık, bir tahammül gücü verir, kusurlarını örter ve hak ettiği mükâfâtı asla esirgemez. Mesela evlilik konusunda kişi kendini ne kadar güçlü ve akıllı görürse görsün, hakkında hayırlı olan çözüm için Allah'tan yardım dilemelidir. Aksi takdirde karşılaşılabilecek sonuçlar kendi doğrularının yahut saplantılarının yanlışlığını ortaya koyarsa manevi bir yıkıma uğraması kaçınılmazdır. Ama adaleti, iyiliği, erdemi ve sağduyuyu esas alıp doğruya ulaşmak için azami çabayı gösterdikten sonra kendi saplantılarına yapışıp kalmadan hayırlı olana erişirmesi için Allah'a yalvarırsa karşısına çıkacak sonuç ne olursa olsun bunu gönül huzuruyla kabullenebilir ve çekeceği sıkıntılar için O'nun tükenmez hazinesinden ecir bekleyebilir.

Üçüncü âyetin ilk cümlesinde belirtildiği üzere, Allah Teâlâ böyle davranan kulunu hiç ummadığı, hesap etmediği bir zamanda, yerde ve şekilde rızıklandırır; ona

maddi veya manevi rahatlama sağlar. Kişi Allah'a tevekkülün hakkını verebilirse yani tam bir teslimiyet içinde O'na dayanıp güvenirse, artık boşluğa düşme endişesi taşımaz. Ama kulların tercihi ne olursa olsun, hiç bir şey Allah'ın iradesini sınırlandıramaz, O hükmünü yerine getirir. Unutulmamalıdır ki Allah imtihan için var ettiği dünya hayatını ve evrendeki her şeyi bir takım dengeler üzerine kurmuştur, ölçüler koymuştur. Kulun bu ilahi yasaları yok sayması ve üzerine düşeni ihmal etmesi tevekkül olarak nitelenemez. Yine de, üzerine düşeni yapma, kişinin güç yetirmeyeceği şeylerle yükümlü olduğu manasında gelmez. Herkes kendini verilen imkânlar ölçüsünde sorumludur; ama mümin bir sıkıntıdan sonra bir ferahlığa kavuşacağı ümidini daima korumalıdır.⁶¹⁴ İşte bu düşüncelere sahip olan bir mümin yaşadığı bu sıkıntılara karşı bir teselli ve moral destek bulur ve motivasyonunu kaybetmeden hayat yoluna tökezlemeden devam edebilir.

fc) Çocuk Sahibi Olamayanlar İçin Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Kur'ân'da dünya hayatının süsü ve insanın çok düşkün olduğu ifade edilen nimetlerden bir tanesi de oğullardır.⁶¹⁵ Bizzat Rahmân'ın has kullarının ağzından çocuklar göz aydınlığı⁶¹⁶ olarak ifade edilmektedir.⁶¹⁷ Bu süse sahip olmayı insan şüphesiz arzu eder. Allah Teâlâ bu hayatı imtihan için yaratmıştır. Her kulu bir şekilde imtihana tabi tutacaktır. Bazen Allah Teâlâ aileleri, onlara çocuk verip onlarla imtihan ettiği gibi⁶¹⁸ bazen de bu nimetten mahrum ederek imtihan eder. Nitekim Allah Teâlâ bu durumu çok açık bir şekilde şöyle ifade etmektedir. "*Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocuk dilediğine de erkek çocuk bahşeder. Yahut onları hem erkek hem de kız çocuk olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilen her şeye gücü yetendir.*"⁶¹⁹ Şüphesiz bu imtihan sabır gerektiren zor bir imtihandır. İşte Kur'ân çocuk sahibi olamayan ailelere teselli olabilecek pasajlar sunmaktadır.

Kur'ân'da ileri yaşlarına kadar çocuk sahibi olamayan peygamberlerden bahsedilir. Evlat konusunda imtihana tabi tutulan peygamberlerden bir tanesi Zekeriya

⁶¹⁴ Karaman, Hayrettin, v.d., a.g.e., V/315-316.

⁶¹⁵ Kehf, 18/46.

⁶¹⁶ Müfessirler bu ifadenin fiziksel güzelliklerle alakalı olmadığını, inancı ve yaşayışıyla iyi ve erdemli eşlerin ve çocukların kastedildiğini önemle belirtirler. Karaman v.d., a.g.e., IV/141.

⁶¹⁷ Furkân, 25/74.

⁶¹⁸ Enfâl, 8/28; Mü'minûn, 23/55-56; Teğâbun, 64/15; Kalem, 68/14-15; Müddessir, 74/13.

⁶¹⁹ Şûrâ, 42/49-50.

(a.s.)'dır. O, Rabb'ine yalvarmış ve kendisine temiz bir nesil vermesini istemiştir. Melekler de kendisine Yahya (a.s.)'ı müjdelemişlerdir. Fakat Zekeriya (a.s.) bu duruma şaşırılmış, kendisi yaşlı eşi de kısır olduğu halde nasıl çocuğu olacağını anlayamamıştır. Allah Teâlâ da ona: "*O bana kolaydır. Daha önce sen de hiç bir şey değilken seni de yaratmıştım.*" buyurarak, Allah dilediğinde her şeyin olabileceğini açıkça ifade etmiştir.⁶²⁰

Çocuk sahibi olmak için Allah Teâlâ'ya yakaran peygamberlerden biri İbrâhîm (a.s.)'dır. O, "*Rabbim! Bana iyilerden (bir çocuk) nasip et.*" diye duâ edince Allah Teâlâ: "*Ona erkek bir çocuk müjdeledik.*"⁶²¹ buyurarak bu duâsına icabet etmiştir.

Bu durumda çocuk sahibi olamayan, hatta kendilerine doktorlar tarafından asla çocuk sahibi olamayacağı söylenen aileler için önemli bir teselli, moral ve gelecek için önemli bir motivasyon sağlanmaktadır. Dikkat edilecek olursa her iki peygambere de çocukları yaşlılıklarında verilmiştir. Bu ailelerin yapması gereken şey bu konuda Zekeriya (a.s.) gibi yakararak duâ etmek ve umudunu asla kaybetmemektir. İnsan şüphesiz, geleceğini çocuklarına göre dizayn eder. Fakat çocuğum olmuyor diyerek hayata küsmek yerine daima bu umutla ve bu motivasyonla hayatına kaldığı yerden devam etmek gerekmektedir.

Allah Teâlâ'nın kullarına olan nimetini ve tabiki evlat nimetini ihsan etmesinin sebebi olarak, Meryem sûresinde, İbrâhîm (a.s.)'ın Allah'tan başkasına tapanlar ve onların taptıklarından ayrılması zikredilmiştir. Bunun üzerine kendisine İshak (a.s.) ve Ya'kub (a.s.)'ı rahmetiyle lütfettiğini ifade etmektedir.⁶²² Nuh (a.s.) sûresinde ise Allah'tan mağfiret dilemek bu nimetlere sebep olarak zikredilmiştir.⁶²³ Bu sebeple çocuk sahibi olamayanlar yalnızca Allah'a yönelerek, ondan mağfiret dileyerek ve Zekeriya (a.s.) gibi alçak sesle Allah Teâlâ'ya yalvararak duâ etmelidirler.

Buna karşılık kendi soyunun devamını dünyada böbürlenme uğruna isteyen bir kişinin bu isteği, ahirette kendisi için bir şer olur. Çünkü ancak kendi hırs ve üstünlük isteğini tatmin için böyle bir istekte bulunmuş ve bu isteği Allah'ı anmasını engellemiştir. Allah Teâlâ bu isteğin karşılığını belki dünyada verir, ama ahirette nasibi

⁶²⁰ Âl-i İmrân, 3/38; Meryem, 19/3-7, 21, 35.

⁶²¹ Sâffât, 37/99-100.

⁶²² Meryem, 19/49-50.

⁶²³ Nûh, 71/12.

olmayabilir. Nitekim Kehf sûresinde bu durum açık bir şekilde ifade edilmektedir. Mekkeli bazı zenginler, mal ve evlatlarının çokluğu sebebiyle şımarıdıkları için tevhid dinine girmeye tenezzül etmiyor,⁶²⁴ hayatın sadece dünyadan ibaret olduğunu iddia ediyorlardı.⁶²⁵ Fakat bu mallar ve oğullar onlar için yalnızca bir imtihandı.⁶²⁶ Yüce Allah onların şımarmasına sebep olan dünya hayatının durumunu; sularıyla, ağaçlarıyla, çiçekleriyle ve yeşillikleriyle son derece güzel olan ve fakat bir süre sonra kuruyup harap olan bitki örtüsünün bünyesine girip ona hayat veren suya benzetiyor; fakir müslümanları küçümseyen, onlara karşı malları ve evlatlarının çokluğu ile övünen Mekkeli zenginler başta olmak üzere dünyaya güvenen onunla yetinen ve ahireti inkâr edenlerin bundan ibret almalarını istiyor.

Bütün fiili ve kavli duâlarına rağmen çocuk sahibi olunamıyorsa yapılması gereken şey Allah Teâlâ'ya teslim olup sabretmek ve bunun mükâfâtını ahirette alacağını ummaktır. Mü'min şunu bilmelidir ki çocuksuzluk nasıl bir imtihan ise çocuk da bir imtihandır. Kendisi hakkında hangi imtihanın daha zor ve sonuç olarak hangisinden başarılı olacağını kişi bilmediği için belki de kendisi hakkında çocuksuzluk imtihanının ahiret açısından daha hayırlı olduğunu düşünerek teselli ve moral bulması, bu motivasyonla hayatına devam etmesi kişi için en doğru olan davranış şeklidir. Çünkü bilmelidir ki âyette de buyrulduğu gibi *“Hoşlanmadığınız bir şeyde sizin için hayır, hoşlandığınız bir şeyde de sizin için şer olabilir. Allah bilir siz bilmezsiniz.”*⁶²⁷ Nitekim duâlarına icabet edilerek kendilerine evlat nasip edilen İbrâhîm (a.s.), görmüş olduğu rüya sebebiyle oğlunu kurban etmekle,⁶²⁸ Zekerriyya (a.s.) ise hem kendisinin hem de oğlunun inanmayanlar tarafında kesilerek şehit edilmek sûretiyle zor bir imtihana tabi tutulmuşlardır.⁶²⁹

Yine Allah Teâlâ, *“Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görür, bağışlarsanız muhakkak ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*⁶³⁰ buyurmaktadır. Bu âyetin nüzul sebebi olarak, bazılarının Medine'ye hicret etmek istediğini fakat eşlerinin ve çocuklarının onları

⁶²⁴ Kalem, 68/14-15.

⁶²⁵ Câsiye, 45/24.

⁶²⁶ Mü'minûn, 23/55.

⁶²⁷ Bakara, 2/216.

⁶²⁸ Sâffât, 37/102-113.

⁶²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk-Beyrût 2010, II/55.

⁶³⁰ Teğâbün, 64/14.

engellediğini, Allah Teâlâ'nın da ashâbı ailelerine uyararak hicretten vazgeçmeme konusunda uyardığı ifade edilmektedir.⁶³¹ Verilecek olan çocuk hayırlı bir çocuk olmayıp kişinin hem dünyasını hem de ahiretini perişan edebilir. İşte bunu yalnızca Allah Teâlâ bilmekte, kullar ise ancak başına geldiğinde gerçeği anlayabilmektedirler. Daima sabredip Allah Teâlâ'dan hayırlısını istemek mümin kul için en doğru davranış şekli olacaktır. Nitekim Nuh (a.s.)'ın oğlu babasının yolundan gitmeyerek suda boğulmuş bu da Nuh (a.s.) için son derece büyük ve acı bir imtihan olmuştur. Nuh (a.s.) başına gelen bu imtihanın herhangi bir müminin başına gelme ihtimali daima mevcuttur.

Cenabı Allah, insanları aldatan dünya hayatının fani, mal ve evlatların da bu dünyanın bir süsü olduğunu, kısa bir süre sonra ellerinden çıkacağını, asıl kalıcı ve hayırlı olanın salih amel olduğunu bildiriyor... İnsana yakışan dünya hayatında yapacağı iyi işlerle ebedi saadetini kazanmaktır. Bununla beraber İslam, helal mal kazanmayı ve dünya nimetlerinden istifade etmeyi de yasaklamamıştır.⁶³² Ancak İslam, bu nimetlerin fakirlere karşı kibir ve gurur vesilesi edilmesini, maddi ve psikolojik baskı aracı yapılmasını hoş görmez.⁶³³

Yapılan duada yalnızca dünya nimetlerini istemek mümine yakışan bir durum değildir. Hakiki mümin, yaratılışının amacı olan asıl yurdu cenneti unutarak dua etmemelidir. Bunun yerine Allah Teâlâ'dan hem dünya hem ahiret nimet ve saadetini talep etmelidir.⁶³⁴

Böyle olmakla beraber Allah Teâlâ, geçici olan bu nimetlerin değil, asıl varılacak yer olan ve kendi yanında bulunan ahiret hayatının ve oraya ait nimetlerin ön plana alınması gerektiğini ifade etmektedir.⁶³⁵ Allah Teâlâ, "*Kim dünya hayatını ve süsünü isterse onlara oradaki amellerinin karşılığını tam veririz ve onlar orada hiç bir haksızlığa uğratılmazlar... ahirette de onlar için ateş vardır...*"⁶³⁶ buyurarak dünya süsüne karşı ahireti hedef olarak göstermiştir.⁶³⁷ Asıl maksadın dünya değil ahiret olduğunu, asıl nimetlere orada kavuşulacağını ifade ederek çocuk sahibi olamayan ailelere kuvvetli bir teselli ve moral vermiş motivasyonlarını yükseltmiştir.

⁶³¹ Râzî, *a.g.e.*, 30/25.

⁶³² A'râf, 7/32.

⁶³³ Karaman, Hayrettin v.d., *a.g.e.*, III/478-479.

⁶³⁴ Bakara, 2/200-201.

⁶³⁵ Âl-i İmrân, 3/14.

⁶³⁶ Hûd, 11/15-16.

⁶³⁷ Şuarâ, 26/88; Meâric, 70/11; Abese, 80/36.

II. BÖLÜM
TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYONA
YARDIMCI UNSURLAR

A) ALLAH'IN VARLIĞININ İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI

Hakikat arayışı, düşünce, tutum ve davranışları belirleyen en güçlü güdülerden biridir. İnsan öteden beri kesin bilgiye ulaşma çabasında olmuştur. Bu amaçla tarih boyunca kimi zaman felsefeye, kimi zaman sanata ve bazen de metafiziğe veya dine sarılmıştır. Hakikatin bilgisine ulaşmayı ifade eden bu süreçte insanın temel hedefi belirsizlikten kurtulup hayattaki konumunu tayin etmek ve varlığı anlamlandırma ihtiyacını gidermektir.⁶³⁸

Dünyaya gelen insan hayatın anlamı, amacı ve hedefine dair sorular sormaya başladığı anda önemli bir adım atmaktadır. Dünyanın niçin yaratıldığı, ölümün ne olduğu ve ölümden sonraki hayatın nasıl olacağı, dünyada yaşanan bunca acı ve sıkıntının anlamının ne olduğu, yapılan iyiliğin ve doğruluğun ne anlam ifade ettiğine dair sorular insan için önemli bir ihtiyacın varlığını ortaya koymaktadır.

Gerek hakikat arayışı noktasında ve gerekse varoluşsal sorulara cevap bulma arayışında insan, içine düşmüş olduğu gerginlikten kurtulmak amacıyla bazen bilime, bazen ideolojilere veya sistematik olmayan düşüncelere, zaman zaman da dinin mesajlarına kulak vermiş, çözüm aramıştır. Ancak ne bilim ve ne de fikir ve ideolojiler onu bu arayışında yeterince tatmin edebilmiştir. Özellikle maneviyat ve insan-ötesi bilgiler konusunda fikir ve ideolojiler, tabiatları gereği telafi edilemez eksikliklere sahiptir. Buna karşılık dinin söyleyeceği pek çok şey vardır.⁶³⁹

Frankl, "Anlam-Ötesi" kavramı ile temelde belirli bir olay veya somut durum karşısında ortaya çıkan anlamı değil hayatın en son ve en öz anlamını kasteder. Ona göre bu öz ve nihai anlam, ancak dini inançtan elde edilebilir. Anlam-ötesi, insanın algılayabileceği sınırın ötesinde, tam olarak kavranamayan ancak anlam kazandıran yüce bir varoluş ve bilinmezler alanıdır. Buna göre anlam-ötesi sadece yüce varlıkla sınırlı bir kavram değil, insanın kavrayamadığı kötülük, acı, felaket vb. olayların varlık nedeni gibi zihinde sorulara neden olan hayatın dramatik yönlerine de işaret eder.⁶⁴⁰

⁶³⁸ Yalçın, Şahabettin, *Anlam Arayışı*, Bilgi ve Hikmet, İstanbul 1996, s. 136.

⁶³⁹ Bahadır, *a.g.e.*, s. 21.

⁶⁴⁰ Bahadır, *a.g.e.*, s. 34.

Dikkat edilirse anlam-ötesi kavramıyla Frankl, tamamen açık olmasa da, dini-manevi değerleri ve Allah inancını, anlam düşüncesinin zirvesine yerleştirmektedir. O anlam arayışını kişisel özelliklerden bağımsız ve doğuştan getirilen anlam arzusunun zorunlu bir yansıması olarak görür.⁶⁴¹

Allah'ın varlığını ispat etmenin (isbât-ı vâcib) mümkün olup olmadığı tartışması, muhatabımızın inananlar olması sebebiyle konu dışı kalmaktadır. Bizim konumuz, Allah'ın varlığına inanan müminlere Allah Teâlâ'nın varlığının; Kur'ân'da kendisini kullarına tanıttığı isim, sıfat ve fiillerinin inanan kullara nasıl bir teselli, moral ve motivasyon sağladığıdır.

İnsanın ve cinlerin yaratılış hikmetini ifade eden âyette⁶⁴² yer alan kulluk mefhumu nasıl yorumlanırsa yorumlansın, Allah'a bağlanmak kavramı daima vazgeçilmez bir unsur olarak kendini hissettirmektedir. Fıtrat delili olarak adlandırılan ve Kur'ân'da da ifade edilen⁶⁴³ inanma yeteneği tabii olarak her insanda vardır. Ancak insani güç ve değerlerden habersiz olma (gaflet), gerçeğe karşı direnme (gurur ve kibir) gibi dengesizlikler, inanma duygusunu köreltip manevi değerleri örtebilir. Zaten imanın zıddı olan küfrün asıl anlamı örtmekten ibarettir. Nitekim gaflet ve zaaf göstermenin mümkün olmadığı hayatın fevkalade nazik, ciddi ve tehlikeli anlarında hemen herkes yaratılışının gereği olarak Allah'a sığınır ve ondan yardım diler.⁶⁴⁴ İnsanın yaratılışında zaten mevcut bulunan bu temel özellik karşısında Kur'ân'a düşen, kişiyi uyarmak, hatırlatıcı ve yol gösterici rol oynamaktır.⁶⁴⁵

1- Allah Teâlâ'nın İsim ve Sıfatlarıyla Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Sıfat Allah'ın zatına nispet edilen bir mana, yani bir kavramdır.⁶⁴⁶ Naslarda yer alan bu kavramlar kelime türü açısından isim, fiil, masdar veya zarf şeklinde olduğu gibi Arapça'daki sıfat kalıplarından biri şeklinde de kullanılmıştır. Kur'ân'da sıfat kelimesi geçmemekte, daha çok tevhide aykırı inançlardan Allah'ın tenzih edilmesi sırasında "nitelemek" anlamındaki vasf kelimesinin muzari kalıbı kullanılmaktadır.

⁶⁴¹ Bahadır, *a.g.e.*, s.35.

⁶⁴² Zâriyât, 51/56.

⁶⁴³ A'râf, 7/172; Elmalılı, *a.g.e.*, III/2323-2335.

⁶⁴⁴ En'âm, 6/39-41, 63-64; Neml, 27/62.

⁶⁴⁵ Topaloğlu, Bekir, "Allah" mad., *D.İ.A.*, II/474.

⁶⁴⁶ Bâkılânî, *et-Temhîd*, Beyrût 1957, s. 214.

Buna karşılık Allah'a nispet edilmiş olarak isim ve esma kelimeleri yer almaktadır.⁶⁴⁷ Müminin zihnini ve gönlünü aydınlatmak maksadıyla zat-ı ilahiyeyi nitelendiren kavramlar âlimler tarafından isim veya sıfat terimleriyle ifade edilmiş, bu terimler ilk defa Ebû Hanife'ye ait *el-Fıkhu'l-Ekber*'in baş tarafında göze çarpıyorsa da ikisi arasındaki ince farka dayalı belirgin ayırım Maturidi tarafından yapılmıştır.⁶⁴⁸ XI. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan el-Esma ve's-sıfât adlı eserlerde iki terim arasındaki teknik fark şu şekilde belirlenmiştir: Hay, âlim, hâlik gibi dil açısından sıfat kalıbında bulunan kelimeler isim, diğerleri ise sıfat adını alır.⁶⁴⁹ Esma-i hüsnâ'nın sayısı konusunda başvurulacak kaynak şüphesiz ki Kur'ân ve hadistir. Kur'ân'da çeşitli kelime kalıplarıyla zat-ı ilahiyeye nispet edilmiş olarak yer kavramların sayısını 313'e ulaştıranlar vardır. Allah'ın doksan dokuz isminin bulunduğunu ve bunları benimseyenlerin cennete gireceğini ifade eden hadisi Buhârî ve Müslim gibi otoriteler rivâyet etmiş, Tirmizi'nin rivâyetinde ise bu isimler tek tek zikredilmiştir. Bu isimlerden doksan üçü Kur'ân'da yer almış, diğer altı ismin ifade ettiği manalar ise başka kelimelerle yine O'na izafe edilmiştir.⁶⁵⁰

Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da zikredilen isim ve sıfatlarının her birinin ifade ettiği anlam yukarıda da ifade edildiği gibi bir mü'min için şüphesiz önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağıdır. Bu isim ve sıfatların tamamını tek tek ele almak ve onları teselli, moral ve motivasyon açısından incelemek ancak müstakil bir çalışmanın konusu olup bu çalışmanın sınırlarını aşacak bir mahiyet arz etmektedir. Bu sebeple biz bu isim ve sıfatlardan Kur'ân'da ön plana çıkan, genelde bir arada sıkça zikredilen birkaç örneği incelemekle yetineceğiz.

a) Allah Teâlâ'nın İnananların Dostu ve Yardımcısı Olması

Allah'ın “el-Velî” ismi Kur'ân'da pek çok yerde (bir yerde “الْوَالِي”⁶⁵¹) müminlerin dostu, koruyucusu anlamında kullanılmaktadır. el-Velî kelimesi diğer ayetlerin bir kısmında ise peygamberlerin ve müminlerin Allah'ı velî “الْوَالِي” edindikleri belirtilmektedir. Bu isim diğer bazı ayetlerde ise “nasîr” (yardımcı), ayrıca “şefî‘, vâkî”

⁶⁴⁷ M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 444-445, 841-842.

⁶⁴⁸ Matürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, s. 25, 93.

⁶⁴⁹ Beyhakî, *el-Esmâ ve's-Sıfât*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire 1358, s. 110-111.

⁶⁵⁰ Topaloğlu, “Allah” mad., *D.İ.A.*, II/483.

⁶⁵¹ Ra'd, 13/11.

(koruyan) sıfatları ile birlikte yer almaktadır. Dokuz âyette velînin çoğul şekli evliyâ kullanılmaktadır. Aynı kökten türeyen “mevlâ” da Allah Teâlâ’ya nisbet edilmiştir.⁶⁵²

Zeccâc, “اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا”⁶⁵³ âyetinde geçen velî kelimesi “yardımcı” mânasındadır. Çocuğun bakımı ve yetiştirilmesini velisinin yerine getirmesi gibi Cenâb-ı Hakk’ın da müminlere dünyada yardım etmesi, âhirette de mükâfatlarını bizzat vermesini ifade eder. Velî, “en yakın, en münasip” anlamındaki evlâ mânasına da gelebilmektedir Çünkü müminlerin bütün ümit ve yönelişleri Allah’adır.⁶⁵⁴ Allah Teâlâ’nın kendisine daima yakın olduğunu, hem dünyada hem de ahirette kendisine yardım edeceğini bilen bir mümin başına gelen sıkıntılara karşı bir taraftan teselli bulurken o sıkıntıları aşma konusunda da önemli bir moral ve motivasyon elde eder.

Sözlükte “yardım etmek, desteklemek, sıkıntıdan kurtarmak; zafer vermek” anlamındaki nasr (nusret) kökünden türeyen nasîr “النَّصِير” kelimesi Allah’a nisbet edildiğinde kullarına yönelik olarak bu manaların hepsini kapsar.⁶⁵⁵ Kur’ân’da zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilen “avn” kökü “nasr”a göre daha umumi bir mâna taşımaktadır, çünkü “nasr”, “zarar ve sıkıntıyı defetmek” anlamındadır.⁶⁵⁶

Kur’ân’da, kulların Allah’a yardımını konu edinen âyetlerin ikisinde Hz. İsrâ’nın sorması üzerine havârilere Allah’a yardım etmeye hazır oldukları biçimindeki cevapları zikredilmiş ve onun gibi ülü’l-azm peygamberlerden olan Hz. Muhammed’in (s.a.s.) ümmetine hitap edilerek Cenâb-ı Hakk’a yardımcı olmaları istenmiştir.⁶⁵⁷ İkisinde de bu görevi yerine getirene O’nun da mutlaka yardım edip zafer vereceği ifade edilmiştir.⁶⁵⁸ Söz konusu âyetlerde kuldand istenen yardım, hak dinin benimsenip yerleşmesi ve yaygınlaşması hedefine yönelik olarak kulun şahsen onu samimiyetle benimsemesi, ayrıca engel olmaya çalışanlara karşı uygun metotlarla mücadele etmesidir. Kur’ân’da avn kökünden türeyen istiâne (yardım isteme) kavramı da dört âyette Allah’a nisbet edilmiştir. Fâtiha sûresiyle başlayan ve Cenâb-ı Hak’tan yardım talebini içeren bu âyetlerin birinde Hz. Mûsâ, Firavun’un zulmüne mâruz kalmış İsrâiloğulları’na

⁶⁵² M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 855-856.

⁶⁵³ Bakara, 2/257; Muhammed, 47/11.

⁶⁵⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, I/161-162.

⁶⁵⁵ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 808-809.

⁶⁵⁶ Kefevî, Ebü’l-Bekâ, *Külliyât*, s. 909.

⁶⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/52; Saf, 61/14.

⁶⁵⁸ Hac, 22/40; Muhammed, 47/7.

Allah'tan yardım istemelerini tavsiye etmekte,⁶⁵⁹ ikisinde de asıl yardım talep edilecek varlığın (müsteân) engin merhamet sıfatıyla nitelenen Allah olduğu⁶⁶⁰ belirtilmektedir.⁶⁶¹

Allah Teâlâ'nın inananların dostu ve koruyucusu olması ile onların yardımcısı olması arasında doğrudan bir bağlantı vardır. "Velî" ve "Nasîr" isimlerinin pek çok âyette yan yana kullanılması da bu durumu teyit etmektedir. Allah Teâlâ'nın müminlerin dostu ve koruyucusu olması, müminlerin başına bir sıkıntı geldiğinde bu sıkıntıya karşı onlara yardım etmesini gerektirir.

"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır." buyuran Allah Teâlâ, "Sizin için Allah'tan başka ne bir koruyucu ne de bir yardımcı yoktur."⁶⁶² buyurarak bütün hakimiyetin ve her şeyin kontrolünün kendi elinde olduğunu, dolayısıyla dilediğine dilediği gibi yardımda bulunacağını ifade etmektedir. "Allah müminlerin dostudur." buyurarak bu yardımın yönünün neresi olduğunu da açıkça belirtmektedir. Âyetin devamında ise bu dostluğun ne anlama geldiğini de ifade ederek. "...onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."⁶⁶³ buyurmaktadır. Bir başka âyette ise Allah Teâlâ inananlara hitaben, "Sizin dostunuz Allah, O'nun elçisi ve mü'minlerdir. Kim Allah'ı dost tutarsa galip gelecek olanlar yalnız Allah'ın taraftarlarıdır."⁶⁶⁴ buyurarak bu dostluğunu sonuçlarının ne olacağını bir diğer anlamını ortaya koymaktadır. Şüphesiz bu durum Allah Teâlâ'nın dostu olan inananlara önemli bir teselli, moral ve motivasyon sunmaktadır.

Öncelikle kendisinden başka hiç bir yardımcı olmadığını ifade eden⁶⁶⁵ şeytandan gelen bir dürtüye karşı kendisine sığınılmasını isteyen⁶⁶⁶ Allah Teâlâ, "Allah dilediğine yardım eder."⁶⁶⁷ buyurarak bütün inisiyatifin kendi elinde olduğunu açıkça ifade eder. Fakat daha sonra Allah Teâlâ, "...mü'minlere yardım etmek üzerimize borç idi"⁶⁶⁸ buyurarak mü'minlere son derece yüksek bir moral ve motivasyon kazandırır. Üstelik bu yardımın hem peygamberler hem de inananlara, hem dünya hem de ahiret hayatında

⁶⁵⁹ A'râf, 7/128.

⁶⁶⁰ Yûsuf, 12/18; Enbiyâ, 21/112.

⁶⁶¹ Topaloğlu, "Nasîr" mad., *D.İ.A.*, XXXII/412.

⁶⁶² Bakara, 2/107; Tevbe, 9/116.

⁶⁶³ Bakara, 2/ 257; Âl-i İmrân, 3/68; Nisâ, 4/45; En'âm, 6/51, 70; Tevbe, 9/116; Kehf, 18/26; Ahzâb, 33/17; Şûrâ, 42/28, 31; Câsiye, 45/19,

⁶⁶⁴ Mâide, 5/55-56.

⁶⁶⁵ Kehf, 18/43.

⁶⁶⁶ Zümer, 39/54; Fussilet, 41/36.

⁶⁶⁷ Rûm, 30/5.

⁶⁶⁸ Rûm, 30/47.

olduğunu⁶⁶⁹ ifade ederek bu moral ve motivasyonu te'yid etmektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben, Yahûdî ve Hristiyanlara karşı "Allah sana yeter"⁶⁷⁰ buyurarak, Hz. Peygamber (s.a.s.) özelinde bütün inananlara karşı aynı mesajı vermekte ve inananlara teselli, moral ve motivasyon sunmaktadır. "*Onlardan değil benden çekinin ki size olan nimetimi tamamlayayım.*"⁶⁷¹ buyuran Allah Teâlâ "*Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu yaratır ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter.*" buyurarak bu durumu te'yid etmektedir. Müşriklerin saldırıları karşısında onlardan değil benden korkun buyuran Allah Teâlâ, kendisinin korunanlarla beraber⁶⁷² ve inananların dostu olduğunu⁶⁷³ ifade ederek inananlara olan yardımını tekrarlamaktadır. "*Allah dilediğini yardımıyla destekler.*"⁶⁷⁴ buyuran Allah Teâlâ bu gerçeği daha açık bir şekilde dile getirmekte ve inananlara moral ve motivasyon sağlamaktadır.

Allah'ın yardımının daima müminlerin yanında olduğunu ifade ederek inananlara moral veren Allah Teâlâ bu yardımın nasıl gerçekleştiğini de Ensar üzerinden açıklamaktadır. Medine'ye hicret edilmeden önce Medine'de Evs ve Hazrec olmak üzere iki kabile vardı. Bu kabileler yıllardır süren bir savaşın içinde idiler. Fakat hicret gerçekleşip inananlar kardeş kılınıca bu savaş sona ermiş, iki kabile kardeş haline gelmişti. Allah Teâlâ bu olayı hatırlatarak bu kardeşliği sağlayanın kendisi olduğunu,⁶⁷⁵ yani yardımının daima inananlarla beraber olduğunu ifade ederek moral ve motivasyon sağlamaktadır.

İnananlara savaş izninin verildiğini bildirdiği âyette Allah Teâlâ, bu iznin sebebini inananlara yapılan zulüm olarak belirtirken devamında kendisinin inananlara yardım etmeye kadîr olduğunu ifade eder ve "*وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَن يَنْصُرُهُ*"⁶⁷⁶ sözleriyle inananlara moral ve motivasyon sunmaktadır. Devamında Allah Teâlâ, "kim kendisine yapılan saldırıya misliyle karşılık verir sonra tekrar kendisine saldırılırsa Allah ona yardım eder."⁶⁷⁷ buyurarak bu yardım sözünü tekrarlamaktadır.

⁶⁶⁹ Mü'min, 40/51.

⁶⁷⁰ Bakara, 2/137; Furkân, 25/31; Zümer, 39/36, 38.

⁶⁷¹ Bakara, 2/150.

⁶⁷² Bakara, 2/194. Benzer âyet için bkz. Bakara, 2/214; Nahl, 16/128.

⁶⁷³ Bakara, 2/257; Nisâ, 4/45.

⁶⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/14; Nisâ, 4/45.

⁶⁷⁵ Âl-i İmrân, 3/103.

⁶⁷⁶ Hac, 22/39-40.

⁶⁷⁷ Hac, 22/60.

Allah Teâlâ tarafından yapılan bu yardımın bir başka somut örneği ise Âl-i İmrân sûresinde dile getirilmektedir. Allah Teâlâ, kendisinin inananların dostu olduğunu, onların kendisine güvenip dayanması gerektiğini ifade ettikten sonra Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ağzından inananlara: "*Allah'ın üç bin meleklerle yardım etmesi yetmez mi?*" şeklinde hitap ederken devamında Allah Teâlâ, beş bin meleklerle inananlara yardım edeceğini, yardımın yalnızca kendisine ait olduğunu, bunu da yalnızca inananlara müjde olsun ve kalpleri güven bulsun diye yaptığını ifade etmektedir.⁶⁷⁸ Enfal sûresinde ise bizzat Allah Teâlâ, inananların duâsını kabul edip bir biri ardınca incek bin meleklerle yardım edeceğini ve bunu nasıl yaptığını detaylı bir şekilde ifade etmektedir.⁶⁷⁹

Yine kendisine ortak koşanların kalbine korku salacağını bildirerek inananlara moral ve motivasyon sağlarken onların varacağı yerin cehennem olduğunu bildirerek⁶⁸⁰ inananlara teselli vermektedir. Devamında, "*Allah size yardım ederse artık sizi yenecek yoktur.*"⁶⁸¹ buyurarak moral ve motivasyonu son haddine çıkarmaktadır. Nitekim bu duyguya sahip olarak yurdundan çıkıp savaşa giden mü'minler Allah'tan bir nimet ve bollukla geri döndüler ve kendilerine hiç bir kötülük dokunmadı.⁶⁸²

Allah Teâlâ, mü'minleri buldukları bu hal üzere bırakmayacağını⁶⁸³ ifade ederek mü'minlere olan açık yardımını tekrar etmektedir.

Allah Teâlâ'nın kullarına olan yardımının bir başka örneğini de A'raf sûresinde görmekteyiz. Hz. Mûsa (a.s.) kavmiyle beraber çölde giderken kavminin kendisinden su istemesi üzerine fişkırان on iki pınar, üzerlerine bulutun gölge oluşturması, kendilerine verilen bıldırcın ve kudret helvası⁶⁸⁴ gibi nimetler Allah Teâlâ'nın inananlara olan yardımının boyutunu gözler önüne sermektedir.

Yine Enfâl sûresinde inananlara, Mekke devrindeki durumları ile Medine devrindeki durumlarını hatırlatılmaktadır. Mekke devrinde inananlar güçsüz, zayıf; her an müşrikler tarafından bir saldırıya uğrama korkusu yaşarlarken Allah Teâlâ'nın

⁶⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/122-126, 150.

⁶⁷⁹ Enfâl, 8/9-12, 17, 18.

⁶⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/151.

⁶⁸¹ Âl-i İmrân, 3/160.

⁶⁸² Âl-i İmrân, 3/173-174.

⁶⁸³ Âl-i İmrân, 3/179.

⁶⁸⁴ A'râf, 7/160.

yardımıyla⁶⁸⁵ güçlenmişler ve Medine'de güvenli bir hayata kavuşmuşlardır. Yine Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı tuzak kurmak istediklerinde onların tuzağını boşa çıkaracağını ifade ederek⁶⁸⁶ Hz. Peygamber (s.a.s.) özelinde bütün inananlara önemli bir moral ve motivasyon sağlamaktadır.

Allah Teâlâ, inananlara olan yardımı ile alakalı olarak Bedir savaşını örnek göstermektedir. Savaş meydanında her iki ordunun mevkilerinden bahsederken "*Eğer siz sözleşmiş olsaydınız dahi sözleşmiş olduğunuz vakitte öyle buluşamazdınız.*" buyurarak bu durumu takdir edenin bizzat kendisi olduğunu, bunu da "*...yapılması gereken bir işi yerine getirmek*" maksadıyla yaptığını ifade ediyor. Bunun için de uykusunda Hz. Peygamber'e (s.a.v.), savaş meydanında ise bütün müminlere müşriklerin sayısını az gösterdiğini, müşriklere de mü'minleri az gösterdiğini ifade ediyor. Mü'minlere müşriklerin sayısını az göstermesinin sebebi savaştan geri durmamak için psikolojik bir takviye, müşriklere mü'minlerin sayısını az göstermesinin sebebi ise savaştan kaçmalarını engellemek ve gerçekleştirmek istediği işi yerine getirmektir. Eğer mü'minler sabreder ve Allah'ı çok anarlarsa başarıya ereceklerdir.⁶⁸⁷ Dolayısıyla savaşta veya herhangi bir zaman ve mekânda Allah Teâlâ'nın daima yardımıyla yanında olduğunu ve yapacağı işi bir hikmete binaen yapacağını bilmek şüphesiz inanan bir kimseye savaşta başa gelecek herhangi bir kayıp için teselli verirken Allah Teâlâ'nın daima yardımıyla yanında olduğunu bilmek moral ve motivasyon sağlayacaktır.

Allah Teâlâ savaşın gayesini, "*...sizin ellerinizle onlara azap etsin, onları rezil etsin, sizi onlara üstün getirsin.*"⁶⁸⁸ şeklinde ifade eder. Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki savaşa katılan mü'minler olmakla beraber Allah Teâlâ inananların yanında savaşmakta yani bütün desteğiyle onların yanında yer almaktadır. Bu desteğin sebebi ise inananların göğsüne şifa vermek ve mü'minlerin yüreklerindeki öfkeyi gidermek,⁶⁸⁹ yani inananlara bir teselli ve moral sağlamaktır.

Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan yardımlarından bir diğerinin de Medine'ye hicret esnasında gerçekleştiğini ifade etmektedir. "*Eğer siz ona yardım*

⁶⁸⁵ Enfâl, 8/26.

⁶⁸⁶ Enfâl, 8/30.

⁶⁸⁷ Enfâl, 8/42-45, 62-64, 71. Benzer âyetler için bkz. Tevbe, 9/25-26.

⁶⁸⁸ Tevbe, 9/14, 52.

⁶⁸⁹ Tevbe, 9/14-15.

etmezseniz iyi bilin ki Allah ona yardım etmişti." buyuran Allah Teâlâ, mağarada " *Ona, üzerine sekinet indirerek ve sizin görmediğiniz askerlerle destekledi*"⁶⁹⁰ diyerek, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) son derece sıkıntılı bir zamanda nasıl yardım ettiğini ifade etmektedir. Allah Teâlâ, bir taraftan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) moral ve motivasyon sağlarken diğer taraftan aynı şartlar altında aynı yardımın gerçekleşebileceğini ihsas ettirerek inananlara da Allah Teâlâ'nın bu yardımı konusunda moral ve motivasyon sağlamaktadır. Üstelik Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan bu yardımının hem dünya ve hem ahirette olacağını beyan eden Allah Teâlâ, bu yardımı engellemeye kimsenin gücünün yetmeyeceğini belirtmektedir.⁶⁹¹ Nitekim Allah Teâlâ çektiği nice sıkıntılardan sonra Yusuf (a.s.)'a da yardım etmiş ve ona Mısır'da iktidar ve orada dilediği gibi yaşama imkânı vermiştir.⁶⁹²

Allah Teâlâ'nın inananlara olan yardım örneklerinden bir tanesi de Ahzâb sûresinde yer almaktadır. Müslümanların üzerine gelen müşrik ordularının üzerine bir rüzgar ve insanların görmediği ordular göndererek⁶⁹³ inananlara yardım etmiştir.⁶⁹⁴

*"Ben ve elçilerim galip geleceğiz."*⁶⁹⁵ buyuran Allah Teâlâ, *"Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sarılın. Sahibiniz O'dur. Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır."*⁶⁹⁶ buyurmak suretiyle yukarıda bahsi geçen yardımların, şartlar yerine getirildiğinde daima inananların yanında olacağını ifade etmekte ve bu şekilde inananlara son derece önemli bir moral destek ve motivasyon sağlamaktadır.

b) Allah Teâlâ'nın İnananların Vekili Olması

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *"Rabbın sana vekil olarak yeter."*⁶⁹⁷ meâlindeki âyetin tefsirinde vekil "الوكيل" kavramına "şeytanın özendirmelerinden seni koruyan, hilelerine karşı sana destek veren, sığınacak bir yer bulmanı sağlayan" veya "bütün işlerinde güvenebileceğin gerçek dost" anlamı vermiştir.⁶⁹⁸ Âlimler "vekil" kelimesini "kâfi,

⁶⁹⁰ Tevbe, 9/40.

⁶⁹¹ Hac, 22/15.

⁶⁹² Yûsuf, 12/56.

⁶⁹³ Ahzâb, 33/9, 25-27.

⁶⁹⁴ Benzer yardım örnekleri için bkz. "Savaş ve Teselli" başlığı.

⁶⁹⁵ Mücadele, 58/21.

⁶⁹⁶ Hac, 22/78.

⁶⁹⁷ İsrâ, 17/65.

⁶⁹⁸ Mâtürîdî, *a.g.e.*, VIII/320.

kendisine sığınan kimseyi korumada ve meşrû talebini yerine getirmede yeterli” şeklinde mânalandırılmıştır.⁶⁹⁹

Kur’ân’da Allah Teâlâ’dan başka vekil olmadığı pek çok defa farklı vesilelerle ve farklı kişilerin ağzından ifade edilmektedir. Bazen Allah Teâlâ kendisinin her şeye vekil olduğunu ifade ederek⁷⁰⁰ kullar tarafından yalnızca kendisinin vekil edilmesini istemektedir.⁷⁰¹ Bazen de bu durum müminlerin dilinden ifade edilmektedir. Rivâyete göre Uhud savaşında Müslümanların bir ara bozulduktan sonra tekrar toparlanmaları üzerine önemli bir sonuca ulaşamayan düşman ordusunun komutanı Ebû Süfyan savaş alanını terk ederken Hz. Peygamber’e (s.a.s.) "*Ey Muhammed! Önümüzdeki yıl Bedir meydanında seninle tekrar karşılaşacağız.*" tehdidini savurmuş, Hz. Peygamber de "*İnşallah*" demişti. Ertesi yıl Ebû Süfyan’ın böyle bir hazırlık içinde olduğu haberi Medine’ye ulaşınca Hz. Peygamber bir süvari birliği ile düşmanı karşılamaya çıkmıştı. Bir kısım insanlar müminlere "*Düşmanlarınız size karşı asker topladılar. Onlardan sakının.*" dediklerinde bu onların imanını daha da artırmış ve "*Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.*" demişlerdir.⁷⁰² İşte bu âyet düşman tarafından gelen bu haber karşısında Müslümanların azim ve kararlılığını, onların yüksek moral gücünü takdir ve ifade etmektedir. Allah Teâlâ’dan başka vekil olmadığı kimi zaman da peygamberlerin dilinden ifade edilmektedir.⁷⁰³

Kulun vekîl isminden nasibi Allah’ın tabiatla ilgili kanunlarına, sosyolojik gerçeklere ve dinî hakikatlere uygun olan hususlarda tam bir teslimiyetle O’nu vekîl kabul etmesi, bir sonuç elde edebilmek için acele etmemesi ve gerçekleşen sonuca rıza göstermesidir. Vekîl Cenâb-ı Hakk’ın kullara yönelik isimleri içinde yer alır ve kulların talepleri üzerine faaliyete geçer. Allah talep edilmeden kimseye vekâlet vermez; peygamberler de birer tebliğci olup vekâlet görevleri yoktur. Vekîl ismi hasîb, hafîz, rezzâk, velî gibi isimlerle anlam yakınlığı içinde bulunur.⁷⁰⁴

Esmâ-i hüsnâyı tasavvufî açıdan ele alan Kuşeyrî’ye göre yaratılmışlardan birini vekîl tayin eden kimseden bu vekil ücret ister, ayrıca tasarruflarında yanılabilir.

⁶⁹⁹ Topaloğlu, “Vekîl” mad., *D.İ.A.*, XXXXIII/9-10.

⁷⁰⁰ Nisâ, 4/81, 132, 171; En’âm, 6/102; Hûd, 11/12; İsrâ, 17/2, 65; Ahzâb, 33/3, 48; Zümer, 39/62.

⁷⁰¹ Müzzemmil, 73/9.

⁷⁰² Âl-i İmrân, 3/173.

⁷⁰³ Yûsuf, 12/66; Kasas, 28/28.

⁷⁰⁴ Topaloğlu, “Vekîl” mad., *D.İ.A.*, XXXXIII/9-10.

Gönülden bağlanmak sûretiyle Cenâb-ı Hakk'ı vekîl kılan kişiyi O mükâfatlandırır, dileklerini yerine getirir, onu övgüyle anar, aklına gelmeyen şeyleri de lutfeder. Ancak Allah'ı vekîl kılan mümin O'na ait hakları, ibadetlerini ve diğer görevlerini yerine getirmek için kendini kendi nefesine karşı Cenâb-ı Hakk'ın vekîli kabul etmeli ve bu amaçla nefsiyle devamlı mücadele halinde bulunmalıdır. Gazzâlî, hem kula hem Allah'a nisbet edilen vekîl kavramının farklı konumlarına değinerek kulun vekâlet görevinin sınırlı, şartlı ve gereğince yerine getirilmemiş olabileceğini, Allah'ın vekâletinin ise tam bir kemal vasfı taşıdığını belirtir.⁷⁰⁵

Her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, mutlak galip, üstün olan Allah Teâlâ'nın kendisine vekil olduğunu bilen mümin için bu durum son derece önemli moral ve motivasyon kaynağı teşkil eder.

c) Allah Teâlâ'nın Her Şeyi Bilmesi

Esmâ-i hüsnâyı kendine has bir yöntemle guruplandırılan Gazzâlî, Habîr “الْحَبِيرُ” ile birlikte dört ismin ilim kavramı etrafında halkalandığını kabul etmiştir. Ona göre Alîm “الْعَلِيمُ” ismi mutlak mânada ilme delâlet eder. “Habîr”, ilmin duyularla algılanamayan bâtinî kısmını, Şehîd “الشَّهِيدُ” de algı alanına yönelik kısmını ifade eder. Hakîm “الْحَكِيمُ” bilineceklerin en şerefliilerine yönelik iken Muhsî “المُحْصِي”، ayrıntıları sınırlı bulunan konuları aydınlatan bir isimdir.⁷⁰⁶ Bütün bunlardan başka esmâ-i hüsnâ cetvelinde yer alan, “ilmi ve merhameti her şeyi kuşatan” anlamındaki Vâsi “الْوَاسِعُ” ismi de Habîr grubu içinde mütalaa edilmelidir.⁷⁰⁷

Allah'a nisbet edilen “hubr” kavramında, duyularla algılanmış gibi her şeyin gerçekliğinden ve genellikle insanlara gizli kalan iç yüzünden haberdar olma mânası mevcuttur. Habîr isminin “haberdar eden” (muhsir) anlamına da gelebileceği kaydedilmektedir.⁷⁰⁸

İlm kökünden mübalağa sıfatı olan Alîm “الْعَلِيمُ”, “hakkıyla bilen” demektir. Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde, “zaman ve mekân kaydı olmaksızın küçük büyük, gizli âşikâr her şeyi, her hadiseyi hakkıyla bilen” mânasına gelir.

⁷⁰⁵ Topaloğlu, “Vekîl” mad., *D.İ.A.*, XXXXIII/9-10.

⁷⁰⁶ Gazali, *a.g.e.*, s. 37, 173.

⁷⁰⁷ Topaloğlu, “Habîr” mad., *D.İ.A.*, XIV/378.

⁷⁰⁸ Topaloğlu, “Habîr” mad., *D.İ.A.*, XIV/378.

Basîr “البصير”, “Görmek, bilmek ve sezme” anlamındaki “basar” kökünden türetilmiş bir sıfattır. Kur’ân-ı Kerîm’de elli bir âyette geçmekte olup bunların kırk birinde Allah’ın sıfatlarından biri olarak kullanılmıştır. İbnü’l-Cevzî Kur’ân’da “basîr” sıfatının dört ayrı anlama geldiğini belirterek bunları “sezen”, “gözünü gören”, “kesin delil (hüccet) sayesinde gerçeği idrak eden” ve “ibret gözünü bakan” şeklinde sıralar. Basîr kavramı esmâ-i hüsnâdan biri olarak “görmeye konu olan şeyleri bütün özellikleriyle idrak edip gören” şeklinde tarif edilebilir. Bu idrakin oluşması için insanlarda bulunması gereken fizik, fizyolojik ve psikolojik şartlar Allah Teâlâ hakkında söz konusu değildir. O, karanlıklar içinde renkleri, bir suya karışan diğer bir suyu görür. Ne karışmışlık, ne karanlık, ne aşırı aydınlık ve ne de madde engeli O’nun görme idrakini perdeleyebilir.⁷⁰⁹

İlim sıfatını teyit edici bir nitelik taşıyan Basîr, Allah hakkında kullanıldığı on âyette yine ilimle ilgili olan Semî‘ (işiten), beş âyette de Habîr (haberdar olan) ismiyle beraber yer almıştır. Kelime kuruluşu bakımından sıfat olan basîr bu âyetlerin bazısında mef’ul almadan, mutlak mânada “görme sıfatına konu teşkil eden her şeyi gören” şeklinde geniş kapsamlı bir kavram olarak geçmektedir. Çoğunda ise “kullarını gören, kulların günahlarından haberdar olan, yaptıklarınızı gören” şeklinde mef’uller olarak hâlik ile mahlûk arasındaki münasebeti kulun ilgi ve dikkatini çekecek bir şekilde vurgulamıştır. Bir âyet-i kerîmede de, “*O ne mükemmel görendir!*”⁷¹⁰ mânasında taaccüp fiili olarak Allah’ı nitelemiştir. Bunlardan başka Kur’ân’da Cenâb-ı Hak “bakmak” ve “görmek” mânalarına gelen “nazar” ve “rü’yet” kelimelerinin çeşitli türevleriyle de vasıflandırılmıştır.⁷¹¹

Erken dönemlerden itibaren Basîr ile Mübsır kelimeleri arasında bir mâna farkının bulunduğu dikkat çekilmiştir. Meselâ Buhârî Basîr’in “kalp gözüyle görmek” yani “bilmek ve sezme”, Mübsır’in ise “gözle görmek” anlamına geldiğini söylemiştir.⁷¹² Taberî de aynı farkı kabul ederek Allah’a nisbet edilen basîrin mübsır mânasına nakledildiğini belirtir ve bu tür mâna naklinin başka örneklerini de delil olarak gösterir.⁷¹³ Kadî Abdülcebbar’ın da belirttiği gibi, basîr ile mübsır arasındaki

⁷⁰⁹ Topaloğlu, “Basîr” mad., *D.İ.A.*, V/102.

⁷¹⁰ Kehf, 18/26.

⁷¹¹ Topaloğlu, “Basîr” mad., *D.İ.A.*, V/102.

⁷¹² Buhârî, Meğâzî, 18.

⁷¹³ Taberî, *a.g.e.*, I/341.

mâna farkı şu noktada toplanmaktadır: Basîr, Allah'ın görmesine konu teşkil eden şeyleri idrak ettiğini ifade eden ezelf bir sıfattır (hal); Mübsır ise “görülebilecek şeyleri var oldukları zaman gören” mânasına gelir. Buna göre Basîr görebilme niteliğini, Mübsır ise fiilen görme olayını ifade etmiş olur.⁷¹⁴

Sözlükte “gözetlemek, kontrol etmek; beklemek, intizar etmek” anlamındaki rakb (rukûb, rekâbet) kökünden türeyen Rakîb “الرَّقِيبُ” kelimesi “gözetleyip kontrol eden” demektir.⁷¹⁵ Kur'ân'da rakîb ismi beş âyette geçmektedir. Bunlardan biri Hz. Şuayb'ın iman etmeyen kavmine hitap ederken kullandığı, “*Gerçekleşecek âkıbeti bekleyin, ben de sizinle birlikte beklemekteyim.*” meâlindeki ifadesinde yer almakta,⁷¹⁶ diğeri ise “insanın her söylediği şeyi dinleyip gözetleyen ve yazan melek” mânasında kullanılmaktadır.⁷¹⁷ Rakîb isminin zât-ı ilâhiyyeye nisbet edildiği üç âyetin biri, Hz. İlsâ'nın kendisinden sonra ümmetinin yegâne gözetleyicisinin Allah olduğunu vurgulayan niyazında geçmektedir.⁷¹⁸ Diğer iki âyetin birinde Allah'ın insanları, diğerinde ise her şeyi gözetleyici olduğu bildirilmektedir.⁷¹⁹ “*Senin rabbin her an gözetleme yerindedir.*”⁷²⁰ meâlindeki âyet de içerik olarak Rakîb ismini açıklamaktadır. Âlimler Rakîb ismine genellikle “koruyup gözetten” (hafîz) mânası vermişlerdir. Hiçbir şey bunun kapsamı dışına çıkmaz, dolayısıyla Allah'tan gizli kalmaz. O'nun bir an bile gaflet etmesi düşünülmemeyeceğinden gözetim ve kontrolü altında bulunan bir mahlûkun oluşumu, varlığını sürdürmesi veya yok olup ortadan kalkması hususunda herhangi bir aksaklığın meydana gelmesi söz konusu değildir. Allah kullarının bütün hallerini bilmekte ve onların nefeslerini saymaktadır.⁷²¹

Naslarda Allah'a nisbet edilen, yüce yaratıcıyı niteleyip tanıtan ve dolayısıyla O'nu mânen insanlara yaklaştıran isim ve sıfatların her biri mümin üzerinde değişik etkiler yapar. Abdülkerîm el-Kuşeyrî'ye göre Habîr isminin kul üzerindeki tesiri, bütün davranışlarına vâkıf bulunan Cenâb-ı Hakk'a olanca samimiyetiyle güvenip teslim olmak ve her şeyin O'ndan geleceği şuuruna sahip olmaktır. Öyle ki bu mertebeye

⁷¹⁴ Topaloğlu, “Basîr” mad., *D.İ.A.*, V/103.

⁷¹⁵ İbn Manzûr, *a.g.e.*, V/279-280.

⁷¹⁶ Hûd, 11/93.

⁷¹⁷ Kâf, 50/18.

⁷¹⁸ Mâide, 5/117.

⁷¹⁹ Nisâ, 4/1; Ahzâb 33/52.

⁷²⁰ Fecr, 89/14.

⁷²¹ Topaloğlu, “Rakîb” mad., *D.İ.A.*, XXXIV/431.

erişen kul ihtiyaç ve dileklerini diliyle ifade etmez, sadece kalbinden geçirmekle yetinir.⁷²²

Kur'ân'da kırkbeş yerde zikredilen Habîr kelimesi, yirmi üç yerde "*Allah sizin-onların yaptıklarından haberdardır.*" cümlesi içinde kullanılmıştır.⁷²³ Farklı sebeplerle zikredilen bu ifadenin bu kadar çok kullanılmasının sebebi, Allah Teâlâ'nın kullarının her hallerine vakıf olduğu, kulun yaptığı-yapmadığı her işi bildiği, başına gelen herhangi bir bela, sıkıntı veya musibetten haberdar olduğunu açık bir şekilde kullarına ifade etmek içindir.

Kıble'nin Kudüs'teki Mescid-i Aksa'dan Mekke'deki Mescid-i Haram'a çevrilmesi meselesinde özellikle Yahûdiler Hz. Peygamber'i (s.a.s.) üzen sözler söylemişlerdi. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) teselli olarak kendisinin söylenen sözlerden habersiz olmadığını⁷²⁴ ifade etmektedir.

Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın Alîm ismi 161 yerde zikredilmektedir.⁷²⁵ Bu ismin bu kadar çok kullanılması şüphesiz kullarına, O'nun ilminin her şeyi kuşattığı ve ilminden hiç bir şeyin kaçamayacağını ortaya koymaktır.

Bazen kişinin hoşuna gitmeyen herhangi bir şeyin kişi için hayırlı olabileceği bazen de hoşuna giden herhangi bir şeyin kişi hakkında kötü olabileceği ifade edilirken "siz bilmezsiniz, Allah bilir"⁷²⁶ buyrulmuş, Allah'ın ilim ve takdirine boyun eğilmesi gerektiği ifade edilerek inananlara bir teselli verilmiştir. İbrâhîm (a.s.)'in dilinden "*Rabb'imiz! Sen bizim gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu hep bilirsin. Ne yerde ne de gökte hiç bir şey Allah'a gizli kalmaz.*"⁷²⁷ buyrularak bu durum teyit edilir.

Münafıklar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanında başka şeyler söylerken evlerine gittiklerinde başka şeyler kurarlardı. Allah Teâlâ, onların geceleyin düşünüp kurduklarını yazmakta olduğunu,⁷²⁸ "*İşte görüneni de görünmeyeni de bilen üstün ve*

⁷²² Topaloğlu, "Rakîb" mad., *D.İ.A.*, XIV/379.

⁷²³ M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 277-278.

⁷²⁴ Bakara, 2/144.

⁷²⁵ M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 585-587.

⁷²⁶ Bakara, 2/216, 225; Âl-i İmrân, 3/174.

⁷²⁷ İbrâhîm, 14/38.

⁷²⁸ Nisâ, 4/81.

merhametli olan Allah'tır."⁷²⁹ buyurarak, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve inananlara teselli moral ve motivasyon vermektedir.

Gizli veya açık, kişinin her sözünden ve her hal, tavır ve davranışından haberdar olan, talep ettiği kendisine vekil olan, onu gözetip koruyup kollayan bir yaratıcıya iman, başa gelen küçük-büyük herhangi bir sıkıntı ve musibet karşısında inananlar için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı olacaktır.

d) Allah Teâlâ'nın Her Şeye Gücünün Yetmesi

Kadîr, sözlükte "gücü yetmek; ölçü ile yapmak, planlamak; kıymetini bilmek; rızkını daraltmak" anlamlarına gelen kadr (kudret) kökünden sıfat olup "her şeye gücü yeten" demektir.⁷³⁰

Âlimler Kadîr "القَدِير" ismine genellikle "âciz olmayan, aklen imkân dâhilinde bulunup muhal statüsüne girmeyen her şeye kayıtsız şartsız gücü yeten" şeklinde anlam vermiş ve irade sıfatıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.⁷³¹

Kendisinin göklerin ve yerin yaratıcısı olduğunu ifade eden Allah Teâlâ, sahip olduğu kudretin eseri olarak "*bir şeyi yaratmak istediğinde ona "ol" der o da hemen oluverir.*"⁷³² buyurarak kudretinin yüceliğini gözler önüne serer. Kendisinin kullar üzerinde tam hâkim olduğunu ifade eder.⁷³³ Dilediği kimseyi şaşırtıp dilediği kimseyi hidâyete erdirir. Başa gelen herhangi bir musibeti ondan başka kaldıracak yoktur.⁷³⁴

Abdülkerîm el-Kuşeyrî, Allah'ın kadîr olduğu bilincini şuuru taşıyan kimsenin uğradığı haksızlıktan ötürü intikam almaya kalkışmayacağını söyler, çünkü bu kişinin inancına göre Cenâb-ı Hak onun hakkını kendisinden daha etkin bir şekilde alacaktır. Bundan dolayı, "Allah'tan başka yardımcısı olmayana haksızlık etmekten korkun" denilmiştir.⁷³⁵ Bu durum da Allah'a inanan mü'minlere O'na olan güven konusunda önemli bir teselli, moral ve motivasyon sunar.

⁷²⁹ Secde, 32/6.

⁷³⁰ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 657-659.

⁷³¹ Topaloğlu, "Rakîb" mad., *D.İ.A.*, XXIV/124.

⁷³² Bakara, 2/117; Yâsîn, 36/82.

⁷³³ En'âm, 6/18, 61.

⁷³⁴ En'âm, 6/39-41.

⁷³⁵ Topaloğlu, "Rakîb" mad., *D.İ.A.*, XIV/124.

e) Allah Teâlâ'nın Lütfunun Geniş Olması

Latîf “اللطيف” Allah’ın isimlerinden biri olarak “fillerini rıfk ile gerçekleştiren, kullarına iyilik ve merhamet eden, yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan, zâtı duyularla algılanamayan, en gizli ve ince hususları dahi bilen” anlamlarına gelir.⁷³⁶

Latîf ismi Kur’ân-ı Kerîm’in yedi yerinde geçmektedir. Her ne kadar bazı âlimler latîfte “lutuf ve ihsanda bulunma” mânasının ağır bastığını söylüyorsa da Kur’ân’daki bütün kullanılışlarında “hiç kimse tarafından bilinip sezilemeyen en ince noktalara vâkîf olma” anlamının hâkim olduğu görülmektedir. Özellikle Allah’ın, insanların bütün gizli konuşmaları ile zihin ve gönüllerinde barındırdıkları düşünce ve duygulara vâkîf olduğunu ve yaratıcı vasfı taşıyan bir varlığın bilmemesinin söz konusu edilemeyeceğini ifade eden âyetlerde,⁷³⁷ Hz. Lokmân’ın, oğluna öğüt verirken her davranışının -hardal tanesi kadar bile olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerin derinliklerinde de bulunsa- Allah tarafından bilinip ortaya çıkarılacağı yolunda uyarıda bulunduğunu beyan eden âyette,⁷³⁸ ayrıca Hz. Peygamber’in eş-lerine hitap eden âyette⁷³⁹ geçen Latîf isminin bilmeye yönelik muhtevası açıkça ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Hz. Yûsuf’un mazhar kılındığı ilâhî nimetlerden söz eden,⁷⁴⁰ Cenâb-ı Hakk’ın indirdiği yağmurla yeryüzünü yeşertmesi ve kullarına dilediği nimetleri vermesinden bahseden⁷⁴¹ âyetlerde geçen latîf isminde “ikram ve ihsan” mânasının ağırlık kazandığını söylemek mümkündür. En’âm sûresinde hiçbir gözün Allah’ı idrak edemeyeceği, fakat O’nun yaratılmışların bütün idrak vasıtalarını ihata ettiğini ifade eden âyette ise⁷⁴² hem zât-ı ilâhiyenin belli şartlar çerçevesinde fonksiyoner olabilen insana ait göz idrakinden münezzehe olduğu hem de kendisinin her şeyi görüp bildiği mânası hâkimdir.⁷⁴³

⁷³⁶ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 740.

⁷³⁷ Mülk, 67/13-14.

⁷³⁸ Lokmân, 31/16.

⁷³⁹ Ahzâb, 33/34.

⁷⁴⁰ Yûsuf, 12/100.

⁷⁴¹ Hac, 22/63; Şûrâ, 42/19.

⁷⁴² En’âm, 6/103.

⁷⁴³ Topaloğlu, *D.İ.A.*, “Latîf” mad., XXVII/108.

Cenâb-ı Hakk'ın insanlara olan lutuflarının hem maddî hem mânevî, hem dünya hayatına hem âhirete yönelik olduğu şüphesizdir. Ancak âhiretle ilgili lutufların müminlere has olacağı unutulmamalıdır.

Allah Teâlâ kendisini lütuf sahibi,⁷⁴⁴ insanlara lütufkar⁷⁴⁵ olarak tanıttıktan sonra Hz. Peygamber'e (s.a.s.) hitaben: "*De ki: Allah'ın lütüfu geniştir. Onu dilediğine verir.*"⁷⁴⁶ buyurarak inananlara moral ve motivasyon sağlamaktadır. Lütfunun genişliğini ifade etmek için de "*Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı insanlara bir çekirdek zerresi bile vermezlerdi.*"⁷⁴⁷ buyurmaktadır. Yine yoksulluktan korkan mü'minlere hitaben "*Allah dilerse yakında sizi zengin edecektir.*"⁷⁴⁸ buyurarak bu moral ve motivasyonu te'yit etmiştir.

Vadedilen bu lütfu erişmenin şartını ise Allah Teâlâ, kendisinden mağfîret dileme ve tevbeyle bağlamıştır. Bu takdirde her lütuf sahibine lütufunu ihsan edecektir.⁷⁴⁹

Allah Teâlâ, kullara olan lütfunun yalnızca maddî alanla sınırlı olmadığını, kendilerine, onlar sapıklık içindeyken kendi içlerinden, onlara âyetleri okuyan, onları yücelten, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir elçi göndermekle büyük bir lütfu bulunduğunu⁷⁵⁰ ifade etmektedir. Yine vahyi Hz. Peygamber'e (s.a.s.) vermesini de lütfundan verme şeklinde ifade ederek⁷⁵¹ vahyi de lütuf olarak isimlendirmektedir. Bir başka yerde ise Kur'ân'ı lütuf olarak isimlendirmiş ve biriktirilen mallarla değil ancak Kur'ân'la feraha ulaşılacağını ifade etmiştir.⁷⁵² Mal da lütuftur ancak asıl lütuf yalnız dünya saadeti sağlayan mal değil hem dünya hem de ahiret saadeti sağlayan Kur'ân'dır.

Allah Teâlâ inananlara olan rahmeti ve lütufu sebebiyle birçok işlerinde inananları şeytana uymaktan alıkoyduğunu ifade ederek⁷⁵³ lütfun farklı bir boyutuna daha işaret etmektedir.

⁷⁴⁴ Mü'min, 40/3.

⁷⁴⁵ Mü'min, 40/61.

⁷⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/74, 152.

⁷⁴⁷ Nisâ, 4/53.

⁷⁴⁸ Tevbe, 9/28.

⁷⁴⁹ Hûd, 11/3.

⁷⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/164.

⁷⁵¹ Nisâ, 4/54.

⁷⁵² Yûnus, 10/58.

⁷⁵³ Nisâ, 4/83.

İfk hadisesine bulaşarak iftiraya ortak olan mü'minler hakkında Allah Teâlâ, "Eğer Allah'ın size dünyada ve ahirette lütfu ve merhameti olmasaydı içine daldığınız yaygarada size mutlaka büyük bir azap dokunurdu."⁷⁵⁴ buyurmuştur.

Bütün bu lütufların yanında bir de ahirette inananlara bir lütuf olduğunu Hz. Peygamber'den (s.a.s.) inananlara müjdelemesini isteyen⁷⁵⁵ Allah Teâlâ, "Rabb'lerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lütuf budur."⁷⁵⁶ ve "Onlara lütuf ve kereminden, fazlasını verir."⁷⁵⁷ buyurarak inananlara önemli bir moral ve motivasyon sağlamaktadır.

f) Allah Teâlâ'nın Merhametli Olması

Rahmân "الرَّحْمَانُ" ve Rahîm "الرَّحِيمُ" isimlerinin ilâhî isimler olarak anlam farkları üzerinde durulmuştur. Yaygın kanaate göre rahmân dünya hayatında herkesi, rahîm ise âhirette sadece müminleri kapsayan ilâhî rahmeti ifade eder. Nitekim Kur'ân'da Allah, rahmetinin her şeyi kuşattığını beyan ettikten sonra onu son peygambere iman edip belli niteliklere sahip olan kimselere ileride ayrıca lutfedeceğini belirtmiştir.⁷⁵⁸ Hattâbî iki isim arasındaki farkı, "Rahmân, mevsûfuna nisbet edilişinde hususilik, mânasında umumilik ifade ederken Rahîm nisbetinde umumilik, mânasında hususilik taşır" cümlesiyle dile getirmiştir. Aslında her iki ismin tecellileri hem dünya hem âhîret hayatı için geçerli olup belirgin etkileri açısından bir hususiliğin atfedilebileceği söylenebilir. Çünkü Allah'ın isim ve sıfatlarını zamanın öncesi ve sonrası açısından sınırlandırmak mümkün değildir. Bu anlayış, birçok âlim tarafından benimsenen rahmân ile rahîm arasında mâna farkının bulunmadığı görüşüne de uyar. Esmâ-i hüsnâ eserlerinin hemen hepsinde Abdullah b. Abbas'a nisbet edilen, "Rahmân ve rahîm şefkat ve merhamet (rikkat) ifade eden Allah'ın iki ismi olup her biri ötekinden daha rakiktir" sözü de bunu anlatır.⁷⁵⁹

İnsana nisbet edildiğinde rahmet veya merhamet kavramına verilen "birinin üzüntüsüne ortak olmak, ona acıyarak yardım etmek" şeklindeki duygusal mânanın Allah'a izâfe edilmesi câiz değildir. Bununla birlikte O'nun merhameti diğer bütün

⁷⁵⁴ Nûr, 24/14, 20-21.

⁷⁵⁵ Ahzâb, 33/47.

⁷⁵⁶ Şûrâ, 42/22.

⁷⁵⁷ Şûrâ, 42/26.

⁷⁵⁸ A'râf, 7/156-157.

⁷⁵⁹ Topaloğlu, "Rahmân" mad., D.İ.A., XXIV/416.

varlıkların merhametiyle kıyaslanamayacak derecede çoktur; zira nicelik açısından sonsuz, nitelik açısından beklenenden üstündür. İnsanların merhametleri duygusal bir içerik taşıdığından bunun gereğini yerine getirmek onlar için psikolojik bir ihtiyaçtır. Hâlbuki Allah için böyle bir şey söz konusu değildir. Allah, dünya hayatında dostlarının yanı sıra düşmanlarını da lutuf ve nimetlerine mazhar kılmaktadır.⁷⁶⁰

Enbiya sûresinde Eyyûb (a.s.)'ın dilinden "أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ"⁷⁶¹ olarak ifade edilen Allah Teâlâ, "*Allah rahmetli olmayı kendine yazdı.*"⁷⁶² ve "*Rahmetim her şeyi kaplamıştır.*"⁷⁶³ buyurarak inananlara önemli bir moral ve motivasyon sağlamıştır. Bu rahmetin ise muhsinleri kapsayacağını, "*Muhakkak Allah'ın rahmeti iyilik edenlere yakındır.*"⁷⁶⁴ ifadesiyle açıklamaktadır. Bu rahmete ulaşmanın bir diğer yolu ise takvalı olmak ve Rasul'e imandır.⁷⁶⁵ Ahzâb sûresinde ise mü'minlere karşı çok merhametli olduğunu ayrıca ifade etmektedir.⁷⁶⁶

Kul hakkında rahmet dilese o rahmeti kimsenin engelleyemeyeceğini ifade eden⁷⁶⁷ Allah Teâlâ, bir başka âyette ise inanan erkek ve inanan kadınlardan bahseder. Onların birbirlerinin velisi olduğunu, iyiliği emredip kötülükten men ettiklerini, namazı kıлып zekâtı verdiklerini, Allah ve Rasûl'üne itaat ettiklerini ifade ettikten sonra onlara rahmet edeceğini⁷⁶⁸ beyan eder.

Allah Teâlâ'nın kullarına olan rahmeti Yusuf sûresinde bir kez de Ya'kub (a.s.)'ın dilinden ifade edilmiştir. O, oğullarını, Yusuf (a.s.) ve kardeşini aramaya gönderirken onlara, "*Ey oğullarım! Gidin, Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Zira kâfir kavimden başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez.*"⁷⁶⁹ tavsiyesinde bulunmuş ve Allah Teâlâ'nın kullarına olan rahmetinin genişliğini açıkça dile getirmiştir.

Nahl sûresinde Allah Teâlâ, rahmetinin bir başka boyutuna dikkat çekerek, insanları, yaptıkları haksızlık sebebiyle cezalandırmadığını, eğer öyle yapsaydı

⁷⁶⁰ Topaloğlu, "Rahmân" mad., *D.İ.A.*, XXIV/416.

⁷⁶¹ Enbiyâ, 21/83.

⁷⁶² En'âm, 6/12, 54, 147.

⁷⁶³ A'râf, 6/156.

⁷⁶⁴ A'râf, 7/56.

⁷⁶⁵ Hadîd, 57/28.

⁷⁶⁶ Ahzâb, 33/43.

⁷⁶⁷ Ahzâb, 33/17; Fâtır, 35/2; Zümer, 39/38.

⁷⁶⁸ Tevbe, 9/71.

⁷⁶⁹ Yûsuf, 12/87. Benzer âyet için bkz. Hicr, 15/56; Zümer, 39/53.

yeryüzünde tek bir canlı bile kalmayacağını, onları belli bir süreye kadar ertelediğini ifade eder.⁷⁷⁰ Bu da ümmet için büyük bir rahmettir. Bu rahmet ise inananlar için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil etmektedir.

Rahmân, Rahîm, Raûf, Vedûd, Velî gibi kavramlar vasıtasıyla Allah'a nisbet edilen nihâyetsiz merhamet sıfatı ile tabiatta görülen zararlı nesne ve olayların, hastalık, zulüm ve fakirlik gibi sıkıntıların nasıl bağdaştırılacağı hususu üzerinde durulmuştur. Gazzâlî bu hususta Mâtürîdî'nin şer problemine bakışına paralel bir yöntem benimseyerek insan açısından şer diye nitelendirilen her şeyin içinde bir hayrın bulunduğunu, sözü edilen nesne veya olaydan şerrin yok edilmesi halinde hayrının da ortadan kalkacağını belirtir ve bunun için kangren olan bir organın kesilmesiyle beden ölümünden kurtulmasını örnek verir. Gazzâlî hayrın (bedenin selâmeti) doğrudan, şerrin ise (organın kesilmesi) dolaylı biçimde ilâhî iradeye dahil olduğunu söyler. Allah'ın erhamü'r-râhimîn olduğundan şüphe edilmemesi gerektiğini, fakat ilâhî tasarrufun bütün sırlarına vâkıf olmanın da mümkün olmadığını vurgular.⁷⁷¹

g) Allah Teâlâ'nın Şefkatli Olması

Sözlükte “şefkat ve merhamet etmek” mânasındaki re'fet kökünden türeyen “raûf” kelimesi “kalbi dayanamayacak derecede merhametli” demektir. Ebü'l-Bekâ el-Kefevî'ye göre rahmet daha çok kişiye sevinç verici imkânlar sağlamayı, re'fet ise ondaki sıkıntıları ortadan kaldırmayı ifade eder.⁷⁷²

Bazı âlimler Raûf’u “الرؤوف” ile Rahîm arasında fark gözetmezken çoğunluk Raûf isminin Rahîm'den daha ileri derecede şefkat ve merhamet içerdiğini kabul eder. Mâtürîdî, “Allah kullarına çok şefkatlidir” meâlindeki âyetin tefsirinde⁷⁷³ ilâhî re'fet ve rahmetin iki çeşidi olduğunu belirtir. Birincisi Cenâb-ı Hakk'ın bütün insanları kuşatan lutfu, onları şuurlu birer canlı olarak yaratıp yetenekler vermesi, Allah'a karşı işledikleri suçlardan dolayı hemen cezalandırmayıp tövbe etmelerine fırsat tanımasıdır. İkincisi sadece Allah'ın mümin kullarıyla ilgili olup onların kusurlarını bağışlaması ve işledikleri iyi amellere fazlasıyla mükâfat vermesidir.⁷⁷⁴ Bazı esmâ-i hüsnâ konusunda eser kaleme alan alimlerin Raûf isminin muhtevasını incelerken kullandıkları üslûp,

⁷⁷⁰ Nahl, 16/61; Benzer âyet için bkz. Kehf, 18/58; Tâhâ, 20/129; Nûr, 24/14, 20-21.

⁷⁷¹ Topaloğlu, “Rahmân” mad., *D.İ.A.*, XXIV/416.

⁷⁷² Topaloğlu, “Raûf” mad., *D.İ.A.*, XXXIV/468.

⁷⁷³ Âl-i İmrân, 3/30.

⁷⁷⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, II/287-288.

onların ilâhî re'fetle annenin evlâdına karşı taşıdığı derin şefkat duygusu arasında paralellik kurduklarını göstermektedir. Anne yüreği evlâdına ağır bir işin yüklenmesine ve onun Tahammülü güç bir sıkıntıya mâruz bırakılmasına nasıl rıza göstermezse ilâhî re'fet de şefkate lâyık olan insanların maddî ve mânevî sıkıntılara uğramasına müsaade etmez. Ebû Abdullah el-Halîmî “raûf” isminin bir tecellisi olarak Allah’ın, kullarını onlara zor gelecek şeylerle mükellef tutmadığını söylemekte, yolcuların, hastaların bazı vecibelerinin hafifletildiğini veya tamamen kaldırıldığını buna örnek olarak zikretmektedir.⁷⁷⁵

Allah Teâlâ kendisini şefkatli olarak vasıflandırmaktadır. Ahirette, hayır ve şer adına ne yaptı ise kulun onunla karşılaşacağını açıkça ifade etmesi,⁷⁷⁶ kulları karanlıklardan aydınlığa çıkarması⁷⁷⁷ O’nun şefkatinin göstergelerindedir. Bir diğer göstergesi ise insanların ancak binbir zorlukla taşıyabilecekleri yükleri onlar için taşıyan hayvanları,⁷⁷⁸ yeryüzündeki her şeyi ve gemileri insanların emrine amade kılması, göğü ayakta tutarak yere düşmesini engellemesidir.⁷⁷⁹ Allah Teâlâ’nın bu şefkati ve merhameti olmasaydı muhakkak onları helak eder veya onlara azab ederek ortadan kaldırırdı.⁷⁸⁰

Allah Teâlâ’nın bu şefkati öncelikle Hz. Peygamber (s.a.s.), Muhacir ve Ensar’a yöneliktir. Çünkü onlar Hz. Peygamber (s.a.s.) ile bereber pek çok sıkıntıya maruz kalmış ve sabretmişlerdir.⁷⁸¹

Allah Teâlâ yalnızca müminlere karşı değil inkâr edenlere karşı da şefkatlidir. Eğer Hakk’a ve Hak yolunda gidenlere karşı kötü planlar kuranlar, düşmanlık edenler buna rağmen hayatlarını sürdürebiliyor, ortalıkta dolaşabiliyorlarsa bu onların Allah’ı aciz bırakmalarından değil Cenab-ı Hakk’ın geniş merhamet ve şefkatiyle onlara zaman tanınmasındandır.⁷⁸²

Kible’nin Mescid-i Aksa’dan Mescid-i Haram’a çevrilmesini konu eden ayette, Allah Teâlâ, önceden kılınan namazları zayi etmeyeceğini ifade eder. Bunun sebebini

⁷⁷⁵ Topaloğlu, “Raûf” mad., *D.İ.A.*, XXXIV/468.

⁷⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/30.

⁷⁷⁷ Hadîd, 57/9.

⁷⁷⁸ Nahl, 16/7.

⁷⁷⁹ Hacc, 22/65.

⁷⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, XXIII/160.

⁷⁸¹ Tevbe, 9/117.

⁷⁸² Taberî, *a.g.e.*, XIV/114.

ise kendisinin insanlara karşı şefkatli olması ile açıklar.⁷⁸³ İnsanlar içinde, Allah'ın rızasını kazanmak için canını feda edenler olduğunu söyleyen Allah Teâlâ, bu kullarına karşı çok şefkatli olduğunu⁷⁸⁴ ifade ederek şefkatine sebep olan bir diğer davranışı ortaya koyar.

Yalnızca iman edenleri değil inkar edenleri de kapsayan bir şefkate sahip olan yüce bir varlığa iman etmek inananlar için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil etmektedir.

h) Allah Teâlâ'nın Affedici Olması

Afıvv “العفو”, “silmek, gidermek, yok etmek” mânasındaki afv kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup “kolaylıkla affeden, kulların günahlarını silen, cezaları kaldıran” demektir. Konuyla ilgili nasların ışığında ilâhî affi şöyle yorumlamak mümkündür: Allah'ın, kullarına ait günahların izlerini tamamen yok etmesi, Kirâmen Kâtibîn meleklerinin kayıtlarından sildirmesi, kıyamet günü bu günahlardan dolayı hesap sormaması, hatırlayıp mahçup olmasınlar diye kullarına da unutturması ve günah yerine sevap yazması.⁷⁸⁵

“Gafûr” kelimesi, sözlükte “örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek” mânasındaki gafr (gufran, mağfiret) kökünden sıfat olup “birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan” anlamına gelir.⁷⁸⁶

Kur'ân'da bunlarla birlikte “gâfir” ismi yer almaktadır.⁷⁸⁷ Bu üç isimden gaffar ile gafûr sigaları mübalağa ifade etmektedir. “Gâfir” “hata ve kusurları örten, günahkârı dünyada da âhirette de cezalandırmayan, onun iç yüzünü insanlara bildirmeyen” anlamına gelir. Her üç isimde de ortak olan bu temel muhtevanın günahkârın teşhir ve ilân edilmemesiyle ilgili kısmı, Buhârî ve Müslim'in de dâhil bulunduğu muhaddislerce nakledilen bir hadiste açıklığa kavuşturulmuştur. Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilen bu hadise göre, âhiret gününde Cenâb-ı Hak mümin kulunu kimsenin görmeyeceği bir şekilde kendisine yaklaştıracak, günahlarını bir bir hatırlatarak ikrar ettirecek, öyle ki

⁷⁸³ Bakara, 2/143.

⁷⁸⁴ Bakara, 2/207.

⁷⁸⁵ Yıldırım, “Afıvv” mad., *D.İ.A.*, I/442.

⁷⁸⁶ Topaloğlu, “Gafûr” mad., *D.İ.A.*, XIII/287.

⁷⁸⁷ A'râf, 7/155; Gâfir, 40/3.

kul artık mahvolduğuna hükmedecek; fakat Allah, “*Ben onları dünyada gizlediğim gibi bugün de bağışlıyorum.*” diyecek⁷⁸⁸ ve bu mümine sadece sevap defteri verilecektir.⁷⁸⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de beş yerde geçen “gaffar” ismiyle doksan bir yerde geçen ğafûr isminin her biri mübalaĝa ifade etmekle birlikte aralarında ne gibi bir farkın bulunduğu hususu ilk dönemlerden itibaren âlimleri düşündürmüştür. Meşhur nahiv ve lûgat âlimi Zeccâc, her iki kelimenin aynı mânada mübalaĝa ifade ettiğini, tekrarın ise zât-ı ilâhiyyeye ait sıfatlardaki nihaî yetkinliği bildiren bir tekit niteliği taşıdığını söylemekle belki en isabetli hükmü vermiştir. Bununla birlikte Zeccâc, başkasından naklen gaffarın “günahları dünyada örten”, gafûrun ise “âhirette bağışlayan” anlamlarına gelebileceğini kaydetmiştir. Ebû Süleyman el-Hattâbî de tereddütlü görünmekle birlikte bu yorumu benimsemiştir. Abdülkerîm el-Kuşeyrî, gaffarın daha çok mübalaĝa ifade ettiğini söyledikten sonra asıl mağfiretin kulun tövbesi ve itaatiyle değil ilâhî lutufla gerçekleştiğini kaydetmiştir. Ancak Kur’ân’da yer alan mağfîret âyetlerinin çok defa tövbeyi ve iyi davranışları şart koştuğu görölmektedir. Her ne kadar Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, genellikle benimsendiği gibi, “gaffar”ın “gafur”a nisbetle daha çok mübalaĝa ifade ettiğini ileri sürmekteyse de Hattâbî’de görölen bir işaretin Gazzâlî tarafından geliştirilen şekli daha mâkul görünmektedir. Buna göre her bir ismin kendine has bir mânâ zenginliği mevcut olup gaffar tekrarlanan hata ve kusurları, gafûr ise her nevi günahı bağışlamayı ifade etmektedir.⁷⁹⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi Allah Teâlâ kendisini çokça bağışlayan olarak vasıflandırmakta ve kulları bağışlayacağını ifade etmiştir. Fakat bu bağışa nail olabilmesi için kullarında bazı vasıflar aramaktadır. Bu vasıflara sahip olanlar ise şunlardır: Allah’ın emirlerine uygun hareket edenler,⁷⁹¹ Rasûlüne ittiba edenler,⁷⁹² Allah’tan sakınıp⁷⁹³ doğru söz söyleyenler⁷⁹⁴ ve Rasûlüne iman edenler,⁷⁹⁵ Allah’ın kalplerinde hayır bulunduğunu bildikleri kimseler,⁷⁹⁶ insanları affedip onların kusurlarını görmezden gelenler,⁷⁹⁷

⁷⁸⁸ Müsned, II, 74; Buhârî, “Mezâlim”, 2, “Edeb”, 60; Müslim, “Tevbe”, 52; İbn Mâce, “Mukaddime”, 13.

⁷⁸⁹ Topaloğlu, “Gafûr” mad., *D.İ.A.*, XIII/287.

⁷⁹⁰ Topaloğlu, “Gafûr” mad., *D.İ.A.*, XIII/287-288.

⁷⁹¹ Bakara, 2/58; A’râf, 7/161.

⁷⁹² Âl-i İmrân, 3/31; Nûh, 71/2-3.

⁷⁹³ Enfâl, 8/29; Muhammed, 47/15.

⁷⁹⁴ Ahzâb, 33/70-71.

⁷⁹⁵ Hadîd, 57/28.

⁷⁹⁶ Enfâl, 8/70.

⁷⁹⁷ Nûr, 24/22.

ilk iman edenler,⁷⁹⁸ Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyenler,⁷⁹⁹ Allah'ın davetçisine icabet edenler,⁸⁰⁰ Allah'a ve Rasûlüne inanıp malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler,⁸⁰¹ karz-ı hasende bulunanlar,⁸⁰² bir kötülük yaptıkları kendilerine zulmettiklerinde Allah Teâlâ'dan bağışlanma dileyenler,⁸⁰³ işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmeyenler,⁸⁰⁴ Allah yolunda ölen veya öldürülenler,⁸⁰⁵ mücahitler,⁸⁰⁶ iman edip de salih amel işleyenler,⁸⁰⁷ gerçek mümin olanlar,⁸⁰⁸ temiz kadınlar (Tayyibât),⁸⁰⁹ Allah'ı zikreden erkek ve kadınlar,⁸¹⁰ zikre uyan, gayben Hakk'tan korkanlar,⁸¹¹ Rasûlüllah (s.a.v.)'in huzurunda seslerini kısanlar.⁸¹²

Allah Teâlâ'nın bu geniş bağışlayıcılığını gören kul işlemiş olduğu günahlar, yapmış olduğu hatalar sebebiyle ümitsizliğe düşmekten uzaklaşarak bir teselli bulacak, hayatının bundan sonraki kısmı için ise moral ve motivasyon elde edecektir.

Esmâ-i hüsnâ içinde Allah'ın affediciliğini ifade eden daha başka isimler de vardır. Bütün bu isimlerin ortaya koyduğu şey ilâhî affi sınırlandırmak mümkün olmadığıdır. Ancak şirkin bundan müstesna olduğu da aşikârdır.⁸¹³

i) Allah Teâlâ'nın Tevbeleri Kabul Etmesi

Sözlükte “geri dönmek, rücû etmek” anlamındaki tevbe (tevbe, metâb) kökünden türeyen “tevvâb” “dönüş yapan, bu eylemi nicelik ve nitelik açısından çokça gerçekleştiren” mânasına gelir. Terim olarak “tevvâb” insan için kullanıldığında “çok tövbe eden”, Allah'a nisbet edildiğinde “tövbeleri çok kabul eden” “التَّوَّابُ” demektir.⁸¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de tövbe (tevbe) kavramı fiil ve isim kalıplarıyla otuz yakın âyette Allah'a izâfe edilmektedir. Tevvâb ise Allah'ın bir ismi olarak dokuz âyette rahîm, bir âyette hakîm ismiyle, bir âyette de tek başına geçmektedir.⁸¹⁵ Bu âyetlerin ikisinde,

⁷⁹⁸ Şuarâ, 26/51.

⁷⁹⁹ Zümer, 39/53.

⁸⁰⁰ Ahkâf, 46/31.

⁸⁰¹ Saf, 61/11-12.

⁸⁰² Teğabün, 64/17.

⁸⁰³ Kasas, 28/16; Âl-i İmran, 3/135; Nîsa, 4/64, 110.

⁸⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/135.

⁸⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/157.

⁸⁰⁶ Nisâ, 4/95-9.

⁸⁰⁷ Mâide, 5/5; Hacc, 22/50; Hüd, 11/11.

⁸⁰⁸ Enfâl, 874-74.

⁸⁰⁹ Nûr, 24/26.

⁸¹⁰ Ahzâb, 33/35.

⁸¹¹ Yâsîn, 36/11.

⁸¹² Hucûrât, 49/3.

⁸¹³ Nisâ, 4/48.

⁸¹⁴ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 169.

⁸¹⁵ M. F. Abdülbâkî, *a.g.e.*, s. 393.

“Allah zaten ezelden beri tevâb olarak nitelenmiştir” (كَانَ تَوَّابًا) ifadesi kullanılmakta,⁸¹⁶ tevâb bir âyette insanlara nisbet edilmektedir.⁸¹⁷

İnsan ne kadar çaba sarf etse de kendi ölçüleri çerçevesinde bile ideal bir kişi olamaz. Hayatında yaratana ve yaratılmışlara karşı yanlış davranışlarda bulunmadığını kendi vicdanında kabul edecek birinin mevcudiyetini düşünmek kolay değildir. Bu açıdan bakıldığında en büyük saygıya lâyık olan Allah’ın kendisine karşı işlenen hataları affetmesi kişinin hayata bağlanmasını sağlamakta, ebedî âlem hususunda ümitsizliğe kapılmasını önlemekte ve onu yapıcı bir psikolojiye yükseltmektedir. Bu konudaki âyetlerin genel muhtevasından anlaşılacağı üzere affedicilik geniş kapsamlı ilâhî bir vasıf olmakla birlikte gerçekleşmesi insanda bulunması gereken bazı niteliklere bağlıdır. Bunların başında tereddütsüz iman gelir. Birçok âyette buna yararlı davranışlar da (amel-i sâlih) eklenmiştir. Enfâl sûresindeki âyetlerde⁸¹⁸ Allah katında yüksek dereceler, mağfiret ve tükenmez rızkın vaad edildiği tereddütsüz imanın vasıfları şöyle sıralanmıştır: Allah’ın anılması halinde kalbin korkuya yaklaşan bir saygıya bürünmesi, Kur’ân âyetlerine vâkıf olunduğu oranda imanın pekişmesi, Allah’a tevekkül edilmesi, namazın kılınması ve Allah yolunda harcama yapılması.⁸¹⁹

Kur’ân ve sahih hadislerden oluşan naslarda Allah’tan samimiyetle mağfiret dilenmesi halinde şirk dışındaki bütün günahların affedileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte diğer bazı naslar göz önünde bulundurulduğunda kul hakkının bağışlanmayacağı anlaşılır, zira bu hakkın sahibi Allah değil kuldür. Ayrıca bağışlanma talebi bir nevi tövbe niteliği taşır. Tövbenin kabul edilmesi için de bazı şartların gerçekleşmesi söz konusudur.⁸²⁰

Allah Teâlâ kendisini günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, azabı çetin olan ve lütuf sahibi⁸²¹ olarak tarif etmektedir. "O, dilediğine azab eder, dilediğini bağışlar."⁸²² "Allah'a istiğfar et."⁸²³ "Şüphesiz Rabb'inin affi geniştir."⁸²⁴ buyurarak inananlara moral ve motivasyon sunmaktadır. Cennetle müjdelenen guruplardan bir tanesinin de tevbe

⁸¹⁶ Nisâ, 4/16; Nasr, 110/3.

⁸¹⁷ Bakara, 2/222. Topaloğlu, “Gafûr” mad., D.İ.A., XXXXI/49.

⁸¹⁸ Enfâl, 8/2-4.

⁸¹⁹ Bebek, Adil, “Mağfiret” mad., D.İ.A., XXVII/314.

⁸²⁰ Bebek, “Mağfiret” mad., D.İ.A., XXVII/313-314.

⁸²¹ İsrâ, 17/25; Mü'min, 40/3.

⁸²² Mâide, 5/40.

⁸²³ Bakara, 2/199; Nisâ, 4/106; Mü'min, 40/55; Fussilet, 41/6.

⁸²⁴ Necm, 53/32.

edenler olduğu vurgulanarak⁸²⁵ bu moral ve motivasyon en üst sınıra çıkarılmıştır. Yapmış olduğu tevbenin üzerine bir de faydalı iş yapanların kötülükleri iyiliklere tebdil edilecek ve onlar makbul bir kimse olarak Allah'a döneceklerdir.⁸²⁶

Allah Teâlâ kendisini "Tevvab" olarak nitelendirmekte ve kendisine istiğfar ve tevbe edilmesini istemekte ve tevbe edenleri bağışlayacağını,⁸²⁷ fakat bu tevbenin yürekten⁸²⁸ olması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca onları belli bir süreye kadar dünya nimetlerinden güzelce faydalandıracağını ve fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını vereceğini,⁸²⁹ gökten üzerlerine bol bol rahmet göndereceğini ve kuvvetlerine kuvvet katacağını,⁸³⁰ gökten bol bol yağmur indireceğini, mallar, oğullar, bahçeler ve ırmaklar vereceğini⁸³¹ ifade etmektedir. Allah'a ve onun elçisine uyararak Allah'ın affına koşun buyuran Allah Teâlâ,⁸³² muttakileri tarif ederken onların bir kötülük yaptıkları ya da nefislerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlayarak hemen bağışlanma dilediklerini, yaptıkları hatalarda bile bile ısrar etmediklerini ifade eder. Hemen ardından, günahları Allah'tan başka kimsenin bağışlayamayacağını ve o muttakiler için Rabb'leri katında bir bağış ve cennet olduğu vurgulanır.⁸³³

Nisa sûresinde Allah Teâlâ "وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ"⁸³⁴ buyurarak bu konuda inananlara vermiş olduğu müjdeyle inananların morallerini en üst seviyeye çıkarmıştır. Hatta Allah Teâlâ insanlara karşı, zulümlerine rağmen bağışlayıcı olduğunu ifade ederek⁸³⁵ affının genişliğini açıkla ifade eder. "*Kullarının kötülüklerinden geçer.*"⁸³⁶ Bağışlanmaya giden yol tövbeden geçmektedir. Dolayısıyla hemen ardından "*Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek istiyor.*"⁸³⁷ buyurarak tevbe edildiğinde bu tevbeyi kabul

⁸²⁵ Tevbe, 9/112; Meryem, 19/60.

⁸²⁶ Furkân, 25/71-72.

⁸²⁷ Bakara, 2/160; Âl-i İmrân, 3/89; Tâhâ, 20/82; Nisâ, 4/64, 106; Mâide, 5/74; Hûd, 11/61, 90; Neml, 27/46.

⁸²⁸ Tahrim, 66/8.

⁸²⁹ Hûd, 11/3.

⁸³⁰ Hûd, 11/52.

⁸³¹ Nûh, 71/10-12, 76.

⁸³² Âl-i İmrân, 3/133.

⁸³³ Âl-i İmrân, 3/135-136; Nisâ, 4/17, 110; Nahl, 16/119; Tevbe, 9/104.

⁸³⁴ Nisâ, 4/26-27.

⁸³⁵ Ra'd, 13/6.

⁸³⁶ Şûrâ, 42/25.

⁸³⁷ Nisâ, 4/27. Benzer âyet için bkz. Tâhâ, 20/82; Şûrâ, 42/25.

edeceğini ifade ederek bu moral destekte bulunmuştur. "*Allah bütün günahları bağışlar.*"⁸³⁸ buyurarak aynı durumu teyit eder.

Ayrıca melekler de "*Rabb'imiz! Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla, onları cehennem azabından koru.*"⁸³⁹ diye duâ ederler ki onların bu duası müminler için önemli bir moral ve motivasyondur.

Bağışlanmaya götüren bir diğer yol ise, Allah'a karşı takvalı olmak ve Rasul'e iman etmek,⁸⁴⁰ mallarla ve canlarla Allah yolunda savaşmak⁸⁴¹ ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) uymaktır. Bu takdirde Allah Teâlâ da kulunu seveceğini ve günahları affedeceğini⁸⁴² bildirmektedir.

Günahların affedilmesinin bir yolu da büyük günahlardan kaçınmaktır. Allah Teâlâ "إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكْفَرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلُكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا" "*Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere yerleştiririz.*"⁸⁴³ buyurarak günahlardan kurtulmanın bir yolunun büyük günahlardan kaçınmak, bir diğerinin ise takva olduğunu⁸⁴⁴ ifade ederek inananlara moral ve özellikle de günahlardan kurtulma konusunda motivasyon sağlamaktadır. Bu durumu bir adım daha ileriye götürerek kendisine ortak koşulması hariç diğer günahları dilediği kimse için bağışlayacağını ifade ederek⁸⁴⁵ bu moral ve motivasyonu zirveye çıkartır.

Günahların affedilmesinin bir diğer yolu da diğer insanları affetmekten geçmektedir. Bu durumda Allah da kulu affedecektir.⁸⁴⁶

Allah Teâlâ, namuslu kadınlara zina ithamında bulunup da dört şahit getirmeyenlere seksen değnek vurulmasını emredip onların şahitliğinin kabul edilmeyeceğini belirttikten sonra devamında "Ancak bundan sonra tevbe edip uslananlar hariç. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."⁸⁴⁷ buyurarak, tevbenin bu günahı affettirdiğini ifade etmektedir. Yine, ateşin en alt tabakasında oldukları ifade edilen

⁸³⁸ Zümer, 39/53.

⁸³⁹ Ğâfir, 40/7.

⁸⁴⁰ Hadîd, 57/28; Talak, 65/5.

⁸⁴¹ Saf, 61/11-12.

⁸⁴² Âl-i İmrân, 3/31.

⁸⁴³ Nisâ, 4/31; Enfâl, 8/29.

⁸⁴⁴ Ahzâb, 33/71.

⁸⁴⁵ Nisâ, 4/48, 116.

⁸⁴⁶ Nûr, 24/22.

⁸⁴⁷ Nûr, 18/5.

münafıkların⁸⁴⁸ bile tevbe ettikleri takdirde tevbelerini dilerse kabul edeceğini ifade ederek⁸⁴⁹ affının sınırlarının ne kadar geniş olduğu konusunda inananlara önemli bir moral ve motivasyon sağlamaktadır.

İstiğfar, günahın bağışlanmasına sebep olmasının yanında Allah Teâlâ'dan gelecek azabı da engellemektedir.⁸⁵⁰

Ebû Abdullah el-Halîmî'nin de belirttiği gibi Tevvâb olan Allah kötü yoldan dönen kuluna lütuf ve merhametiyle iltifat eder, onun önceki günahlarını affederken iyi amellerini boşa çıkarmaz ve itaatkâr kullarına vaad ettiği lütuflardan onları mahrum etmez.⁸⁵¹

İnsanla Allah arasındaki bütün ilişkilerde insanın nazarında Allah, izleyen, yönlendiren, destekleyen veya problemleri çözendir. Her yerde, her zaman var olan, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Allah tasavvuru, insanın stresli durumlarını anlamlı hale getirmekte ve bilgiye dayalı kontrol biçimiyle zorluklarla başa çıkma gücünü elde etmede faydalı sonuçlar sağlamaktadır.⁸⁵²

Doksan dokuz isimden oluşan esma-i hüsnâ listesi sevgi ile korku, lütuf ile kahr açısından incelendiği takdirde görülecektir ki bunlardan sadece dört beş tanesi sevgi ve lütufla yorumlanmaya müsait değildir. Şöyle ki, Kâbîd ismi "canların ruhunu alan" vb. manalara gelebildiği gibi "onların rızkını tutan, daraltan" anlamına da gelir. Ancak Kur'ân'daki bu kullanım rızkı genişletmek manasındaki "bast" kelimesiyle beraber olmuş, hadiste "Kâbîd-Bâsıt" isimleri yan yana zikredilerek canlıların rızkını hem daraltan hem de genişleten anlamında bir dengeye işaret edilmiştir. Zararlı şeylerin yanında faydalı olanları da etkili hale getiren "Dârr-Nâfi" ile yücelten-alçaltan anlamındaki "Mu'izz-Müzill", "Râfi'-Hâfız" isimleri de aynı mahiyette bir dengeyi ifade eder. Canlı ve cansız tabiatta gözlenen ve karşılıklı etki-tepki ilgileri içinde büyük bir mekânizmanın bir parçasını oluşturan bu dengeyi kurup sürdüren yüce yaratıcıyı bundan dolayı korku ve kâhir kavramlarıyla nitelendirmek isabetli değildir. Esmâ-i hüsnâ ile ilgilenen âlimler "Dârr-Nâfi", "Mu'iz-Müzil" gibi dengeli mana ifade eden isimlerin tek başına kullanılmasının hatalı olacağına dikkat çekmişlerdir. "Müntakim",

⁸⁴⁸ Nisâ, 4/145.

⁸⁴⁹ Ahzâb, 33/24.

⁸⁵⁰ Enfâl, 8/33; Kehf, 18/55.

⁸⁵¹ Topaloğlu, "Tevvâb" mad., *D.İ.A.*, XXXXI/48-49.

⁸⁵² Kula, *a.g.e.*, s. 226.

"ayıplamak, hoş karşılamamak" anlamındaki nakm kökünden türemiş olup "kötülüğe mukabele eden, suçluyu layık olduğu şeyle cezalandıran" manasına gelir. Ancak Allah'a nispet edilen intikam kavramında psikolojik tatmin unsuru bulunmaz. Çünkü O'nun cezalandırması kişiyi ıslah etme, toplumun düzenini sağlama ve adaleti tesis etme amacına yöneliktir. Esmâ-i hüsnâ hadisi içinde müntakim isminin "Tevvâb" ile "Afûv" ve "Raûf" isimleri arasında yer alışı da dikkat çekicidir. Kur'ân'da Allah'ı nitelendiren "Kâhîr" veya "Kahhâr" isimleri "yenilmeyen, daima galip gelen" manasında olup Türkçe'deki "yok etmek, ezmek" anlamlarıyla ilgili değildir.⁸⁵³

Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarına bakan bir mü'min onun isim ve sıfatlarında mümine karşı olan bol lütfunu ve keremini; rahmetini ve merhametini; af, mağfiret ve bağışlayıcılığını; koruyucu ve gözeticiliğini; her şeye gücü yeten; inkârcı ve zalime karşı, yaptığıının karşılığını ceza olarak veren vasfını görür. İşlemiş olduğu günahlar, yapmış olduğu hatalar karşısında Allah Teâlâ'nın bağışlayıcılığını görür ve ümitsizliğe düşmez. Bir bebeğin bir şeyden korkup annesine sarılıp rahatlaması gibi insan da yaşadığı olaylar ve sıkıntılar karşısında her şeyi bilen, gücü her şeye yeten, her şeyin kontrolü elinde olan, kalbinden geçen her hatırayı dahi işiten, şah damarından daha yakın olan bir güce inandığını hisseder. Bunu başardığında kişi huzur ve güvenin verdiği içsel rahatlığı ve huzuru yaşar. Aksine bu rahmetle teselli ve moral bulur. Ümidini tazeler ve yeni bir motivasyonla hayatına kaldığı yerden devam eder. O'nun vasıflarında, herhangi bir haksızlığa ve zulme uğradığında zalimi, dünyada veya ahirette cezalandırıp kendisine hakkının iade edileceğini görür. Bütün bu isim ve sıfatlar mümin kulda, hayatı boyunca daimi bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı işlevi görür.

2- Allah Teâlâ'nın Amellerin Karşılığını Vermesi ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

"İş, çaba, fiil, çalışma" gibi mânalara gelen amel kelimesi "canlının, bir amaca yönelik olarak yaptığı iş" diye de tarif edilir.⁸⁵⁴

Sâlih ameller dinin yapılmasını emir veya tavsiye ettiği, iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan işler; gayr-i sâlih ameller ise yapılması yasaklanan veya hoş karşılanmayan kötü, yanlış, zararlı ve günaha yol açan amellerdir. Kur'ân-ı

⁸⁵³ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 662. Topaloğlu, "Allah" mad., *D.İ.A.*, II/485.

⁸⁵⁴ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IX/400-402.

Kerîm'in birçok âyetinde iman ve amel-i sâlih, bazı âyetlerinde bunlarla birlikte âhiret inancı yanyana zikredilerek amel-i sâlihin faydası ve gerekliliği, kötü amelin zararı ve yanlışlığı üzerinde ısrarla durulmuş, müslümanlar her fırsatta iman ve amel-i sâlihe teşvik edilmiştir.⁸⁵⁵

Allah Teâlâ insanları diledikleri şekilde amel etmekte serbest bırakmıştır.⁸⁵⁶ Bununla birlikte kötü amel işleyenlerin Allah'tan kaçıp kurtulacaklarını sanmaları büyük bir yanılgıdır.⁸⁵⁷ Çünkü Allah'ın ilmi insanların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.⁸⁵⁸ Bu sebeple, “مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ” “*Kim sâlih bir amel işlerse kendi iyiliğine, kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur.*”⁸⁵⁹ Âhirette herkes dünyada iken işlediği hayırlı ameli de kötü ameli de karşısında bulacak ve kötü amelleriyle yüz yüze gelenler bunların kendilerinden uzaklaşmasını boş yere arzulayacaklardır.⁸⁶⁰ Yine günahkârlar Allah'ın huzurunda başlarını öne eğecek ve “*Rabbimiz, gördük ve işittik! Şimdi bizi -dünyaya- geri gönder de sâlih ameller işleyelim, çünkü artık kesin olarak inandık.*”⁸⁶¹ diye yakaracaklardır.

İman eden ve salih amel işleyen kullarını yeryüzünün en hayırlıları olup kendisinin onlardan, onların da kendisinden razı olduğunu⁸⁶² ifade eden Allah Teâlâ, bütün insanların ziyanda olduğunu fakat yalnızca inanıp salih amel işleyenlerin bu ziyandan beri olduklarını ifade ederek⁸⁶³ hem dünyada hem de ahirette bu iman ve salih amellerinin karşılığını vereceğini ifade etmektedir.

Yunus sûresinde Allah Teâlâ: “*İman eden ve salih amel işleyenleri Rabpleri hidâyete erdirir.*”⁸⁶⁴ buyurarak dünyadaki karşılığın ne olduğunu bildirir. Bir diğer karşılık ise Nûr sûresinde ifade edilmektedir. Allah Teâlâ: “*Allah sizden iman edip salih*

⁸⁵⁵ Uludağ, Süleyman, “Amel” mad., *D.İ.A.*, III/14.

⁸⁵⁶ Fussilet, 41/40.

⁸⁵⁷ Ankebût, 29/4.

⁸⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/120.

⁸⁵⁹ Câsiye, 45/15.

⁸⁶⁰ Âl-i İmrân, 3/30.

⁸⁶¹ Secde, 32/12.

⁸⁶² Beyyine, 98/7-8.

⁸⁶³ Asr, 103/3.

⁸⁶⁴ Yûnus, 10/9.

amel işleyenlere, yeryüzüne hâkim olmayı vaad etti."⁸⁶⁵ buyururken Şura sûresinde "*Onların tevbelerini kabul eder ve lütfundan daha fazlasını verir.*"⁸⁶⁶ buyurur.

Allah Teâlâ Bakara sûresinde, "Kim Allah'a ve ahiret gününe iman eder ve iyi bir iş yaparsa elbette onlara Rabb'leri katında mükâfât vardır. Onlara hiç bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."⁸⁶⁷ buyurarak iman ile birlikte salih amel işleyenlere amellerinin karşılığı olarak mükâfât vaad etmiş, onlara güzel bir hayat yaşatacağını ifade etmiştir.⁸⁶⁸

"*Namazı kılın, zekâtı verin. Kendiniz için yapıp gönderdiğiniz her hayrı Allah'ın yanında bulursunuz. Allah yaptıklarınızı görür.*" buyuran Allah Teâlâ, "*Kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse onun mükâfâtı Rabb'inin yanındadır.*"⁸⁶⁹ ifadesiyle yapılan her güzel amelin karşılığının eksiksiz verileceğini ifade ederek inananlara moral ve motivasyon sağlamaktadır.⁸⁷⁰ Bu durumu ayrıca "*Yaptıkları hiç bir iyilik inkâr edilmeyecektir.*"⁸⁷¹ ifadesiyle de te'yid etmektedir. Maide sûresinde inanan ve salih amelde bulunanlara bağışlanma ve büyük bir mükâfât vaad edilirken,⁸⁷² inananların moral ve motivasyonunu en üst noktaya çeken ifade ise Zümer sûresinde gelmektedir. Orada Allah Teâlâ, müttakilerin yaptıklarının en kötülerini örteceğini, en güzeliyle de mükâfâtlandıracağını ifade etmektedir.⁸⁷³ Benzer bir ifade de Tevbe sûresinde geçmektedir: "*Allah yolunda uğrayacakları hiç bir susuzluk, yorgunluk, açlık; kâfirleri öfkeli edilecek bir yeri çiğnemeleri ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları yoktur ki mutlaka bunlarla kendilerine iyi bir amel yazılmış olmasın. Allah güzel davrananların ecrini zayi etmez. Küçük büyük bir masraf yapmaları, bir vadiyi geçmeleri mutlaka onların lehine yazılır ki Allah onları, yaptıklarının en güzeliyle mükâfâtlandırsın.*"⁸⁷⁴

Nisa sûresinde bu durum çok daha net bir şekilde ifade edilir. "*Allah zerre kadar haksızlık etmez. Zerre miktarı bir iyilik olsa onu kat kat yapar ve kendi katından da*

⁸⁶⁵ Enbiyâ, 21/105; Nûr, 24/55.

⁸⁶⁶ Şûrâ, 42/26; Câsiye; 45/21.

⁸⁶⁷ Bakara, 2/62, 277; Mâide, 5/69; İsrâ, 17/9; Kehf, 18/2; Tâhâ, 20/112.

⁸⁶⁸ Nahl, 16/97; Ra'd, 13/29.

⁸⁶⁹ Bakara, 2/110, 112, 157, 171, 185, 197, 215, 273; Âl-i İmrân, 3/30, 115; Nisâ, 4/128, 149; Kehf, 18/46, Meryem, 19/76; Müzzemmil, 73/20.

⁸⁷⁰ Bakara, 2/57; Nisâ, 4/173.

⁸⁷¹ Âl-i İmrân, 3/115, 161, 195. Benzer âyet için bkz. Enfâl, 8/60; Hûd, 11/11; Yûsuf, 12/56; Kehf, 18/30; Enbiyâ, 21/94.

⁸⁷² Mâide, 5/9; Hac, 22/50; Sebe', 34/4; Fâtır, 35/7; Fetih, 48/29.

⁸⁷³ Zümer, 39/35; Teğâbün, 64/9. Ayrıca bkz. Ankebût, 29/7; Muhammed, 47/2.

⁸⁷⁴ Tevbe, 120, 121; Zilzal, 99/7-8.

büyük mükâfât verir."⁸⁷⁵ buyuran Allah Teâlâ yapılan iyiliklerin fazlasıyla karşılık bulacağını ifade ederek inananlara moral ve motivasyon sağlamaktadır. Bunun bir adım ilerisi ise Furkan sûresinde ifade edilmektedir. "*Ancak tevbe edip inanan ve faydalı bir iş yapanlar, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Kim tevbe eder ve faydalı iş yaparsa o, makbul bir kimse olarak Allah'a döner.*"⁸⁷⁶

Yapılan iyi amel karşılığında mükâfâtın ne olduğu ise Meryem sûresinde ifade edilmektedir. "*Ancak tevbe eden, inanan ve iyi iş yapanlar, onlar cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğratılmayacaklardır.*"⁸⁷⁷ Yine Tâhâ sûresinde "*Kim bir kötülük yaparsa sadece o kötülüğü kadar ceza alır. Ama erkek ve kadından her kim inanarak faydalı bir iş yaparsa onlar cennete girerler ve orada kendilerine hesapsız rızık verilir.*"⁸⁷⁸ buyrulmaktadır. Rûm sûresinde ise "*İyi iş yapanlar (cennette) kendileri için iyi bir yer hazırlamaktadırlar.*"⁸⁷⁹ buyuran Allah Teâlâ bu moral ve motivasyonu son haddine çıkarır.

Meryem sûresinde Allah Teâlâ iman edip salih amel işleyenler için bir sevgi yaratacağı ifade ederken⁸⁸⁰ Tâhâ sûresinde yüksek dereceler⁸⁸¹ vaad etmektedir.

Yapmış olduğu amel-i salih karşılığında hem dünyada hem de ahirette son derece güzel mükâfâtlar olduğunu gören müminler için bu müjdeler yaşamış oldukları sıkıntılar için şüphesiz önemli bir teselli ve moral destek olacak, bundan sonra yapacakları ameller için de önemli bir motivasyon kaynağı teşkil edecektir.

B) KUR'ÂN'IN İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI

Allah Teâlâ'nın her şeyi bilen, gören, gözeten, koruyup kollayan... olarak varlığı bir mümin için son derece önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağıdır. O'ndan

⁸⁷⁵ Bakara, 2/272; Nisâ, 4/40, 49, 85; Kehf, 18/88; Kasas, 28/84; Ahzâb, 33/31; Sebe', 34/37; Talak, 65/5.

⁸⁷⁶ Furkân, 25/70. Ayrıca bkz. Kasas, 28/97.

⁸⁷⁷ Bakara, 2/25-82; Nisâ, 4/57, 122, 124; Hûd, 11/23; İbrâhîm, 14/23; Kehf, 18/107; Meryem, 19/60; Hac, 22/14, 23, 56; Ankebût, 29/9, 58; Rûm, 30/15; Lokmân, 31/8; Secde, 32/19; Şûrâ, 42/22; Muhammed, 47/12; Talak, 65/11; Burûc, 85/11.

⁸⁷⁸ Mü'min, 40/40; Fussilet, 41/8; İnşikâk, 84/25; Tîn, 95/6.

⁸⁷⁹ Rûm, 30/44.

⁸⁸⁰ Meryem, 19/96.

⁸⁸¹ Tâhâ, 20/75.

sonra ise Kur'an'ın varlığı, bir yol gösterici ve hidayet kaynağı olarak inananlar için büyük bir önemi haizdir. Hayatta kişinin karşısına çıkan olumlu veya olumsuz her durum için bir bakış açısı sunan, insanı ve hayatı bir bütün olarak ele alan bir kitap olarak Kur'an'ın varlığı inananlar için son derece önem arz etmektedir.

1- Hz. Peygamber İçin

Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i (s.a.s.) farklı şekillerde teselli edip moral ve motivasyon sağlarken bir de Kur'an ile teselli etmiş, ona moral ve motivasyon sağlamıştır. Allah Teâlâ ona, kendisine indirilen bu kitabın hak bir kitap, kâfirler için ise hasret olduğu, yani kendisinin doğru yolda olduğu ve sarsılmadan yolan devam etmesi gerektiği hususunda onu teselli eden, moralini yükselten ve ona yeni bir motivasyon sağlayan âyetler indirmiştir.⁸⁸²

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabı Medine'de iken bir gün Busra ve Ezriat'tan Yahûdîlerden Beni Kureyza ve Beni Nadir kabilelerine ait yedi ticaret kervanı gelmişti. Gelen eşyalar arasında savaş malzemelerinden koku kutularında kadar değişik eşyalar vardı. Bu duruma şahit olan müslümanlar, "keşke bu mallar bize ait olsaydı, bununla güç bulur ve Allah yolunda infak ederdik." dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ "وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ" *"Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yediyi ve büyük Kur'an'ı verdik."*⁸⁸³ âyetini inzal buyurdu.⁸⁸⁴ Burada Allah Teâlâ Kur'an'ı büyük bir nimet olarak nitelendirmektedir. Bunun sebebi ise Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabının, inkârcıların sahip olduğu zenginliğe imrenmelerine engel olmaktır. Zira Kur'an gibi büyük bir nimetin yanında onların sahip oldukları zenginliklerinin hiçbir kıymet-i harbiyesi yoktur. Bu âyetle Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilen teselli, moral ve motivasyonu kavrayabilmek için o zamana bir göz atmak önem arz etmektedir. Vahyin başlangıcında Hz. Peygamber (s.a.s.) başta olmak üzere bütün Müslümanlar yoğun bir baskı ve saldırıya maruz kalıyorlardı. Bu saldırıyı gerçekleştiren başta müşrikler olmak üzere diğer inkârcılar zenginlik ve bolluk içinde yaşıyorlardı. Bir tarafta yoksunluk içinde yaşayan müminler, diğer tarafta ise bolluk ve bereket içinde yaşayan inkârcılar... İşte böylesine zor şartlarda bulunan Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabı Allah Teâlâ bu mevcut durum sebebiyle üzülmemelerini telkin ediliyor, kendilerine en büyük nimetin

⁸⁸² Âl-i İmran, 3/58; Araf, 7/2; Hûd, 11/17; Zümer, 39/41; Şûrâ, 42/52; Hâkka, 69/50-51.

⁸⁸³ Hicr, 15/87.

⁸⁸⁴ İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, IV/412.

verildiği bildiriliyordu. Asıl gıpta edilmesi gereken kâfir ve müşriklerin boşa harcadıkları maddi servet ve ihtişam değil, kendilerine verilen ilim ve ahlak hazinesidir. Çünkü bu manevi servet hiç bir zaman tükenmeyecek, onların ise yok olup gidecek, onlar da eninde sonunda elleri boş, şaşkın ve perişan bir vaziyette Rabb'lerinin huzuruna çıkacaklardır.⁸⁸⁵ Allah Teâlâ, bu âyetle Peygamberini teselli etmiş, kendisini adeta çok değerli bir hediye ile tekrar tekrar okunan yedi (âyeti) ve yüce Kur'ân'ı vermekle onurlandırdığını ifade buyurmaktadır.⁸⁸⁶

Hız. Peygamber (s.a.s.) bir hadiste şöyle buyurmuştur: "*Kur'ân'la zenginleşmeyen bizden değildir.*"⁸⁸⁷ Hız. Ebû Bekr (r.a.)'ın da şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "*Kendisine Kur'ân verilmiş bir kimse, kendisine dünyalık verilen başka bir kişiyi kendisinden daha üstün görürse hiç şüphesiz değersiz bir şeyi yüceltmış çok değerli olan bir şeyi de küçültmüş demektir.*"⁸⁸⁸ İşte bu sebeple Kur'ân başta Hız. Peygamber (s.a.s.) için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil etmektedir.

2- İnananlar İçin

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) çektiği sıkıntılarla beraber ona iman eden mü'minler de pek çok sıkıntıya maruz kalıyordu. Allah Teâlâ inananların bu sıkıntıya katlanabilmeleri için onlara da tesellide bulunmuş, moral destek sağlamış ve mücadelelerinde onları motive etmiştir. Şüphesiz mü'minlerin en büyük teselli, moral ve motivasyon kaynağı Hız. Peygamber'in (s.a.s.) varlığı iken diğeri ise Kur'ân'dır. Bu sebeple Allah Teâlâ inananları Kur'ân ile de teselli etmiş, onlara moral ve morivasyon sağlamıştır.

Kur'ân'ın ikinci sûresi olan Bakara sûresinin daha ikinci âyetinde “ذَٰلِكَ الْكِتَابُ” ifadesiyle Kur'ân'a işaret edilmekte ve devamında onun muttakiler için bir hidâyet olduğu ifade edilmektedir.⁸⁸⁹ Kur'ân insanları karanlıklardan aydınlığa çıkararak, güçlü ve övgüye layık olanın yoluna iletmek için Hız. Peygamber'e indirilen bir kitaptır.⁸⁹⁰

⁸⁸⁵ Taberî, *a.g.e.*, XIV/60-61; Râzî, *a.g.e.*, XIX/166-167; Nesefî, *a.g.e.*, II/400; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XIV/70; Merâğî, *a.g.e.*, XIV/45; Elmalılı, *a.g.e.*, V/21209-1210.

⁸⁸⁶ Karaman v.d., *a.g.e.*, III/368-369.

⁸⁸⁷ Buhârî, "Tevhid", 44; Ebû Dâvûd, "Vitr", 20; Dârimî, "Salât", 171, "Fedâilü'l-Kur'ân", 34.

⁸⁸⁸ Râzî, *a.g.e.*, XIX/167.

⁸⁸⁹ Bakara, 2/2; Şûrâ, 42/52.

⁸⁹⁰ İbrâhîm, 14/1; Hadîd, 57/9.

Allah Teâlâ bu kitaptan inen her bir âyetin inananların imanını artırdığını, inananların inen her bir âyetle sevindiklerini ifade ederek⁸⁹¹ Kur'ân'ın inananlara nasıl bir teselli ve moral kaynağı olduğunu ve onları nasıl motive ettiğini ortaya koymaktadır.

Bir diğer âyette ise Allah Teâlâ, doğrudan inananları muhatap alarak, Kur'ân'ın onlar için bir öğüt, göğüslerde olana bir şifa ve inananlara bir yol gösterici ve rahmet olduğunu ifade etmiş, inananların Allah Teâlâ'nın bu lütuf ve rahmetiyle sevinmelerini istemiştir. Çünkü bu onların biriktirdiklerinden daha değerlidir.⁸⁹² İnsanoğlunun mutluluğu yanlış yerde aramaması konusunda veciz bir uyarı ve aydınlatma değeri taşıyan bu âyetlere göre ne olursa olsun bir şeylere sahip olmak değil, sahip olduğumuz şeylerin Allah Teâlâ'nın lütfu sayılmaya değer olup olmadığı önemlidir. Maddi ve manevi imkânları Allah'ın bize ihsanı, O'nun bize olan sevgi ve rahmetinin bir tecellisi olarak görmeli, işte asıl Allah bizi böyle bir mazhariyete layık gördüğü, bize böyle bir iltifatta bulunduğu için tutum ve davranışlarımızla mutluluğumuzu sergilemeliyiz. Esasen ancak böyle bir anlayış ve yaklaşım sayesinde ki insan, hem nimetlerin önemini ve değerini doğru olarak kavrar hem de onların kendisine yüklediği sorumluluğun bilincine varır ve yerine getirir. Nimet ve imkânlardan duyulan sevincin şımarıklık ve azgınlığa dönüşmemesi için bunları verenin yüce Allah olduğunu bilmek gerekir. Nitekim burada “sevinç” kelimesiyle karşıladığımız “ferah” kavramı, Kur'ân'da Allah ile ilişkisinin bulunmadığı bağlamda “şımarıklık, azgınlık” anlamında da kullanılmış,⁸⁹³ böylece Allah şuuruyla bütünleşmeyen sevinçlerin insanları baştan çıkarma tehlikesine dikkat çekilmiştir.⁸⁹⁴ Hayata bu gözle bakan mümin için Kur'ân önemli bir teselli moral ve motivasyon kaynağıdır.

Kur'ân kendisini, mü'minler için bir hidâyet ve müjde,⁸⁹⁵ insanların ihtiyacı olan şeyleri açıklayan ve açık olan,⁸⁹⁶ bir misal ve öğüt,⁸⁹⁷ Hakkı batıldan ayıran bir kitap⁸⁹⁸ olarak tanımlar. Bir hidâyet rehberi olan Kur'ân'ı rehber alan kullar için Kur'ân,

⁸⁹¹ Tevbe, 9/124.

⁸⁹² Yûnus, 10/57; Nahl, 16/64; İsrâ, 17/82; Neml, 27/77; Duhân, 44/6.8/76; Ğafir, 40/75.

⁸⁹³ Neml, 27/36; Kasas, 28/27.

⁸⁹⁴ Karaman v.d., a.g.e., III/115-116.

⁸⁹⁵ Bakara, 2/97; Neml, 27/2; Meryem, 19/97.

⁸⁹⁶ Hadîd, 57/9; Nûr, 24/34.

⁸⁹⁷ Nûr, 24/34; Hâkka, 69/48.

⁸⁹⁸ Furkân, 25/1.

ahirette karşılaşacakları mükâfâtı müjdeleyen bir kitaptır.⁸⁹⁹ Bu müjde de şüphesiz inanan bir kul için önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil etmektedir.

C) AHİRETİN VARLIĞININ İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI

İnsandaki korunma ve varlığını devam ettirme güdüsü, insanı sadece bütün hayatı boyunca gözetmekle kalmaz, aynı zamanda insanın ölümle yok oluş düşüncesi yüzünden acı çekmesine, bu düşünceye başkaldırmasına yol açar. İnsan ölümle yok oluş düşüncesini fitratı icabı reddeder. Nitekim şeytan, Hz. Âdem (a.s.) ve Havva validemizi yasak ağaca yaklaşma konusunda ikna ederken kullandığı argümanlardan bir tanesi melek olma diğeri ise ebedi bir hayata kavuşma idi. Melekleşme ve ebedi olma arzusu onların şeytanın iğvasına kapılmasına sebebiyet vermişti.⁹⁰⁰

Ölümden sonra hayatın devam edeceği bir başka âlemin var olduğunu insanın içgüdüsel olarak sezmesi, ahiret inancının dayandığı en önemli psikolojik temeldir. Bir başka âlemde de olsa hayatın ebediliğini arzu etmek, insanın ruhundaki hafife alınması mümkün olmayan en yaygın istektir. İnsan ruhundaki bu ebedi duygusu, mitolojilerde ölümsüzlük arayışı şeklinde kendini göstermiştir. İşte dinlerdeki ahiret inancının insanda var olan ebediyet duygusuna cevap veriyor olması insanı Allah'a dine inanmaya götüren önemli faktörlerden biridir.⁹⁰¹

“Gelecekte herhangi bir insandan, bir olaydan ya da varlıktan ötürü ortaya çıkması beklenen ve olumlu bağlara yol açan, henüz gerçeklik kazanmamış kişisel arzu veya beklenti” şeklinde tanımlanan umut, anlam kazanma sürecinin en önemli motivasyon faktörlerinden biridir. En genel anlamıyla umut, bireyin geleceğe yönelik iyimser yaklaşımını ifade eder.⁹⁰²

Geleceğe dönük olumlu fonksiyonunun yanında umut, özellikle kriz ve felaket dönemlerinde, bir taraftan bireysel ya da toplumsal dayanma gücü sağlarken, diğer taraftan da iyimserlikten doğan bir "sığınma" duygusu aşılır. Umudun, güvenin açık bir ifadesidir. Zira olumlu anlamıyla umut, arzulanan bir olguyu ya da varlığı hedefler.

⁸⁹⁹ Râzî, *a.g.e.*, III/180.

⁹⁰⁰ A'râf, 7/20.

⁹⁰¹ Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Andaç Yay., Ankara 2003, s. 88.

⁹⁰² Bahadır, *a.g.e.*, s. 81.

Geleceğe yönelik güçlü bir umut, hem geçmişin acılarından sıyrılmada hem de mevcut sıkıntılara katlanma yürekliliğini göstermesinde insan için eşsiz bir güç kaynağı teşkil eder.⁹⁰³ İnsan varoluşunun derinliklerinde köklü, sadece kendine has bu niteliği ile geçmişin ve yaşanan anın sorunlarından sıyrılıp geleceğin güzelliğine uzanır.⁹⁰⁴

Gerek anlam arayışı ile ilgili yapılan araştırmalar ve gerekse dış dünya ile ilişkileri sınırlandırılmış ya da tamamen koparılmış mahkumlarla ilgili bilimsel incelemeler göstermiştir ki umut, hayatı sonlandırmak yerine yaşamayı tercihe ve hayatı sürdürmeye yönelten en güçlü motivasyon faktörlerinden biridir. Klinik gözlemler de umudun gücüne işaret eder. Çaresiz olarak tanımlanan pek çok klinik vakanın, umudunu yitirmeyen veya güçlü bir umuda sahip hastalarda, olumlu sonuçlandığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan kurtuluşa yönelik hiçbir çözümün kalmadığını bildiği halde pek çok hastanın son nefeslerine dek umutlarını canlı tutmaya çalışmaları, umudun, ruhun derinliklerinde güçlü bir inanç tarafından beslendiğini göstermektedir.⁹⁰⁵

Umut, gerçeklik ile bağlantılı olduğu sürece anlamlı neticelere yol açabilir. Zira gerçekleşmesi mümkün olmayan beklentilere umut bağlamak hayal kırıklığı ile sonuçlanacaktır. Hayata sarılma noktasında umut, basit bir beklenti veya arzudan ibaret değildir. Çünkü insan her an engellenebilir, arzusuna ulaşamayabilir ve üstelik sahip olduklarını kaybedebilir. Hangi sebepten olursa olsun umudun hayal kırıklığı ile sonuçlanmaması için sarılmaya değer bir amaca yönelik olması gerekir. Bu nedenle umut, kendini aşmaya, yani kendi ötesine aşmaya imkân tanıyan bir anlama bağlı olmak zorundadır. Din, kendini aşmayı mümkün kılan anlam içeriği ile umuda cevap verebilen eşsiz bir değer kaynağıdır.⁹⁰⁶ Tövbe, Allah'ın rahmetinin genişliği ve cennet hayatı ve oradaki nimetlerden bahseden âyetler, umutsuzluğun önüne geçen en önemli etkenlerden birisidir.

Her dinin kendine has özel bir gelecek tasarımı vardır. Gelecekte daha mutlu bir hayat, daha yaşanılabilir bir dünya vadeden dinler, insan umudunun en güçlü kaynakları arasında yer alır. Buradan hareketle dinleri, bir yönüyle en güçlü "umut taşıyıcıları"

⁹⁰³ Bahadır, *a.g.e.*, s. 81.

⁹⁰⁴ Bahadır, *a.g.e.*, s. 82.

⁹⁰⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s. 82.

⁹⁰⁶ Bahadır, *a.g.e.*, s. 83.

olarak tanımlamak da mümkün görünmektedir. Ludwig Feuerbach, "Umudun olduğu yerde mutlaka din de vardır." şeklinde özetlenebilecek görüşü ile umut-din arasındaki ilişkinin ne kadar ayrılmaz olduğunu vurgular. Umut, yaşanabilir bir gerçeklikle sınırlı değildir. Zira yaşanan her şey ölümle son bulur. Oysa insandaki ölümsüzlük arzusunun bir ifadesi olarak ele alındığında umut, dünya ötesine, ölüm sonrasına uzanır ki bu alan sadece dinin söz söyleyebileceği bir alandır.⁹⁰⁷

İnsanı hareket noktası kabul ederek buradan bir teoloji kurma imkânı arayan Berger, umudu, yüce bir varoluşun gerçekliğini gösteren temel insan eğilimlerinden biri olarak niteler. Berger'e göre umut, geleceğin en önemli ve en zengin boyutunu teşkil eder. İnsan acı çekebilir, zamana yenik düşebilir ve ölebilir. Ancak, bütün uğraşlarının en azından öteki dünyada telafi edilebileceği umudu ile huzur bulur. Özellikle bu noktada dinler, ölüm sonrasında her şeyin düzeleceğine dair telafiye yönelik mesajlarıyla, insanın bu yöndeki beklentilerine ve özlemlerine cevap verir.⁹⁰⁸

Kur'ân, insana dünya hayatında işlemiş olduğu iyi veya kötü amellerinin karşılığını eksiksiz alacağı bir diğer hayatın varlığını ortaya koyar. Ebedi mükâfat veya ebedî cezadan oluşan bu hayatın varlığını bilmek, hayatına bu bilgiye göre yön verme hususunda insanı motive eden önmeli bir unsurdur.

Kur'ân'da ahiret inancı yoğun bir şekilde işlenmektedir. Konuyla ilgili ayetler hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde sıkça yer almakla birlikte Mekkî sûrelerde konuya ilişkin ayetler daha fazla yer almaktadır. Bunun da sebebi öncelikle Mekke dönemindeki en önemli problemin itikadî noktada olmasıdır. İlgili ayetleri bu kadar çok tekrar edilmesinin sebebinin ise, öncelikle müşrikleri tehdit etmek, konunun önemini ortaya koymak, kulun sorumluluk duygusunu gönüllere yerleştirmek, insan zihninde bir yanlışlık olarak var olan dünya ile âhiret arasındaki mesafenin aslında son derece kısa, bununla birlikte ahiretle birlikte düşünüldüğünde hayatın ebedî olduğunu gönüllere yerleştirmek, kişiye teselli, moral ve motivasyon sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Kâinatın ve insanın yaratılışı, evrenin idare edilişi ve hayatın doğal seyrini konu edinen âyetlerden hemen sonra âhiret hayatını tasvir eden pek çok ayet vardır.⁹⁰⁹ Kur'ân'a göre dünya hayatı bir "oyun ve eğlence", "süs ve öğünme" "mal, evlât ve

⁹⁰⁷ Bahadır, *a.g.e.*, s. 84.

⁹⁰⁸ Bahadır, *a.g.e.*, s. 84.

⁹⁰⁹ bk. Mülk, İnsân, Mürselât, Nebe', Nâziât, Târik, A'lâ sûreleri.

nüfuz yarışı”dır. Dünya hayatı geçici bir faydalanma ve aldanma vesilesidir. Asıl ve gerçek hayat âhiredir. Bu sebeple, geçici değil gerçek huzur ve sükûn da orada elde edilecektir.⁹¹⁰ Her ne kadar ölüm geride kalanlar için acı ve hasret dolu bir olay ise de imanlı gönüller için fânilikten ebedîliğe geçişi sağlayan bir vasıtaadır. Nitekim birçok âyette ölüm ve âhired hayatı “buluşmak, sevdiğine kavuşmak” anlamındaki “لِقَاءَ” (لِقَاءِ) kelimesiyle ifade edilmiştir.⁹¹¹ Aynı noktaya temas eden bir başka âyette de Allah’ın dostları olduklarını ileri süren Yahûdîlere şöyle hitap edilmiştir: “Eğer samimi iseniz ölmeyi temenni edin.”⁹¹² Gerçi insan, yaratılış itibarıyla yaşama sevincine sahiptir ve ondaki bu duygu hayat mücadelesinin en önemli güç kaynağını teşkil etmektedir. Bu sebeple ölüm tabii olarak ürkütücü bir şeydir. Ancak asıl hayatın ikinci âlemde başlayacağına inananlar, ölümün ebedî yokluk olmadığını kabul ederler. Henüz hayattayken âdeta bu yeni hayatın özlemini duyarlar.⁹¹³

Âhired hayatını kıyametin kopması, hesabın görülmesi ve hesap sonrası ebedî hayatın başlaması şeklinde üç merhalede ele alıp incelemek mümkündür. Âhired gününde kulun tâbi tutulacağı hesabın sonucu, Kur’ân-ı Kerîm’de, “terazilerin (tartıların) ağır yahut hafif gelmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Nasıl olacağını Allah’tan başka kimsenin bilmediği bu terazide “tartılar”ı ağır gelenler kurtuluşa erecek ve mutlu bir hayat süreceklerdir. “Tartılar”ı hafif gelenler ise kendilerini hüsranda bulacaklardır.⁹¹⁴ Kur’ân terminolojisinde kurtuluş (felâh) cennet, rızâ ve cemâli; hüsranda da cehennem, elem ve mahrumiyeti ifade eder. Rızâ, kurtuluşa erenlerin Allah’tan, O’nun da kendilerinden hoşnut olmasıdır ve bütün maddî nimetlerin üstündedir.⁹¹⁵ Cemâl de Cenâb-ı Hakk’a bakmak ve O’nu görmektir.⁹¹⁶ Hüsrana uğrayanlar bu nimetlerden mahrum olacakları gibi çeşitli elem ve azaplara da mâruz kalacaklardır.⁹¹⁷

⁹¹⁰ Ankebût, 29/64; Mü’min, 40/39; Hadîd, 57/20.

⁹¹¹ M. F. Abdülbâki, *a.g.e.*, s. 833.

⁹¹² Cum’a, 62/6.

⁹¹³ Topaloğlu, “Ahiret” mad., *D.İ.A.*, I/544.

⁹¹⁴ A’râf, 7/8-9; Mü’minûn, 23/102-103; Kâri’a, 101/6-8.

⁹¹⁵ Tevbe, 9/72; Fecr, 89/27-30; Beyyine, 98/8.

⁹¹⁶ Kıyâme, 75/22-25; Mütaffîfîn, 83/15.

⁹¹⁷ Topaloğlu, “Ahiret” mad., *D.İ.A.*, I/547.

1- Cennet

Cennet, Arapça “gizledi, üzerini örttü,⁹¹⁸ gözle görülmeyecek şekilde üzerini kapattı”⁹¹⁹ anlamına gelen “جَنَّ” fiilinden türetilen bir isimdir.

Cennet, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket eden mü'minlerin öldükten sonra başlayacak olan ebedi hayatlarında,⁹²⁰ huzur ve sükûn içinde, dertsiz ve kedersiz, gönül hoşnutluğu içinde yaşayacakları saadet ve mutluluk yurdunun adıdır. Cennet, dünya hayatı boyunca tevhid akidesine bağlı olan mümin, müslüman, müttaki, salih, veli, şehit, siddık, nebi, resul kullar için Allah Teâlâ tarafından hazırlanmış olan ebedi bir ikamet yeridir.⁹²¹

Cennet ve cehennemi tasvir eden ayetler ve hadislerden hareketle şöyle bir tanım yapmak mümkündür. “Cennet, gerek kendisi gerekse içindeki nimetleri bizim idrakimiz dışında kalan⁹²² hem Firdevs, Adn ve Naim gibi cennetleri, hem de bu cennetlerin kendi içlerindeki derece ve bölümleriyle büyük kopleks bir yapı arz eden, Allah Teâlâ'nın mümin- müttaki kulları için hazırladığı⁹²³ içinde insanın istediği her şeye ulaşacağı⁹²⁴ hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir kalbin hatırına getiremediği⁹²⁵ refah-huzur yerine, kurtuluş evine, ahiret yurduna verilen isimdir.”⁹²⁶

Cennet; ebedi saadet yurdunu ifade etmek üzere, Kur'ân-ı Kerîm'de muhtelif hadislerde ve diğer İslâmî eserlerde yer alan isimler içinde en çok kullanılan isimdir. Cennetin içindeki bütün mekân ve imkânları kapsayacak şekilde muhtevası geniş olan bir terimdir. İslâm literatüründe ebedi saadet ile ilgili vaatler, özendirici anlatım ve tasvirler genellikle cennet ismi etrafında yoğunlaşmış, dil ve edebîyat alanında daha çok bu kelimeye yer verilmiştir. Diğer isimler tekil olarak kullanıldığı halde cennetin çok sayıdaki âyette çoğul şekliyle de “cennât ” olarak yer alması saadet yurdunu belli bir bölgesinin değil, tamamının adı olduğunu gösterir.⁹²⁷

⁹¹⁸ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II/385.

⁹¹⁹ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 203.

⁹²⁰ *Osmanlıca Türkçe Lugat*, Haz. Komisyon, Türdav Yay. İstanbul 1994, s. 55.

⁹²¹ Gölcük, Toprak, *a.g.e.*, s. 430.

⁹²² Secde, 32/17.

⁹²³ Tevbe, 9/89, 100; Âl-i İmrân, 3/131.

⁹²⁴ Nahl, 16/31; Furkân, 25/16; Zümer, 39/34.

⁹²⁵ Buhârî, *Bed'ü'l-Halk* 8, *Tefsîru's-Sûre*, 32, *Tevhîd* 35; Müslim, *Cennet* 2–5. Ayrıca bk. Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 33, 57; İbni Mâce, *Zühd*, 39.

⁹²⁶ Kara, Ömer, *Kur'ân'da Metafizik Bir Âlem: Cennet*, Rağbet Yay., İstanbul 2002, s. 64.

⁹²⁷ Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/376.

a) Cennetin İsimleri ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

aa) Dâru's-Selâm

Dâru's-selâm, maddî ve manevî afetlerden, hoş gitmeyen şeylerden korunmuş olma manasındaki “selâm” ile ev, yurt anlamındaki “dâr” kelimesinden oluşan bu terkip iki âyette⁹²⁸ cennetin adı olarak zikredilmiştir. Cennetin esenlik yurdu olduğu şüphesizdir. Allah'ın seçilmiş kulları olan müminlerin ölüm sonrası hayatlarının hem kendi aralarında hem de kendileriyle melekler ve Allah arasında geniş kapsamlı bir “selâm” kavramı içinde sonsuza kadar sürüp gideceği de birçok âyette⁹²⁹ ifade edilmiştir.⁹³⁰

Gerçek esenlik ancak cennette bulunabilir, çünkü sonsuz süreklilik, ihtiyaç bırakmayan zenginlik, zillete yer vermeyen şeref ve üstünlük, arızasız bir sıhhat sadece orada mevcuttur.⁹³¹

ab) Dâru'l-Mukâme

Dâru'l-mukâme, asıl durulacak yer, ebedi ikamet edilecek yurt manasındaki bu terkip de cennete girenlerin Allah'a hamd ve şükür sırasında buldukları mekân için kullanacakları bir tabirdir.⁹³² “(Cennette şöyle) derler; bizden tasayı gideren Allah'a hamd olsun, doğrusu rabbimiz çok bağışlayıcı, şükürün karşılığını tam verendir. O (Rabb) ki bizi lütfuyla sonsuzluğa kadar kalınacak yurda (Daru'l-Mukame'ye) yerleştirdi. Artık orada bize ne bir yorgunluk hissi dokunacak ne de bir bıkkınlık gelir.”⁹³³ Cennet ehli, orada ebedi olarak ikamet edecek, ölmeyecekler ve oradan ebedi ayrılmayacaklardır. Mukame aynen ikamet gibidir. Çünkü ikamet ve mukame aynı manadadır.⁹³⁴

ac) Adn Cennetleri

Adn, en belirgin anlamı ile “ikamet etme” veya “ikamet edilen yer” demek olup 11 âyette cennât kelimesi ile birlikte tekrarlanarak “Cennâtü adn” olarak “ikamet

⁹²⁸ En'âm, 6/127; Yûnus, 10/25.

⁹²⁹ İbrâhîm, 14/23; Ra'd, 13/23-24; Yâsîn, 36/57-58; Meryem, 19/62.

⁹³⁰ Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/377; İbn Kayyım, *a.g.e.*, s. 129.

⁹³¹ İsfahânî *a.g.e.*, s. 350.

⁹³² Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/377.

⁹³³ Fâtır, 35/34-35.

⁹³⁴ İbn Kayyım, *a.g.e.*, s. 130.

edilecek cennetler” manasında kullanılmıştır. İkamet cennetleri manasına Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle kullanılmıştır: “Şüphesiz ki iman edenler ve güzel amel işleyenler yoktur, işte onlar mahlûkatın en hayırlısıdır. Onların Rabbleri katındaki mükâfatları, altlarından ırmaklar akan, içinde devamlı olarak kalacakları adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte bu, Rabbini sayıp O’ndan korkanlar içindir.”⁹³⁵

Adn’in, cennetin belli bir bölümünün adı olduğunu veya çoğul şekilde kullanılmasına bakarak onun tamamını ifade eden bir isim durumunda bulunduğunu söylemek mümkündür.⁹³⁶ Bütün cennetler adn cennetleridir.⁹³⁷

ad) Naîm Cennetleri

Cennâtü’n-Naim, on âyetin üçünde tekil, diğerlerinde çoğul şekliyle (Cennâtü’n-naîm) geçmektedir. Arapça’da “naîm” kelimesi “refah, huzur, mutlu hayat” anlamına gelen nimet kelimesinden daha kapsamlı bir muhtevaya sahip olup, insana mutluluk veren maddi ve manevi bütün güzellikleri ifade etmektedir. Buna göre cennâtü’n-naim, “mutluluklarla dolu cennetler” manasına gelir. Naîm kelimesinin bir âyette cehennem isimlerinden olan “cahim”in mükabilinde kullanılması,⁹³⁸ diğer bir âyette de cennetle ilgili tasvirin baş tarafında tek başına yer alması,⁹³⁹ onun cennetin isimlerinden biri gibi kabul edilebileceğini göstermektedir.⁹⁴⁰

Kur’ânda Hz. İbrâhîm’in duâları arasında şöyle geçmektedir: “*Bana, sonra gelecekler içinde iyilikle anılmayı nasip eyle! Beni naim cennetlerine girenlerden eyle!*”⁹⁴¹ Başka âyetlerde de şöyle kullanılmıştır: “*İman edip salih amel işleyenler için naim (nimetler) cennetleri vardır.*”⁹⁴² Bu da bütün cennetlere verilen bir isimdir. Çünkü

⁹³⁵ Beyyine, 98/7-8; Ayrıca bkz. Meryem, 19/61; Tevbe, 9/72; Nahl, 16/31.

⁹³⁶ Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/377.

⁹³⁷ İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 131.

⁹³⁸ İnfitâr, 82/13.

⁹³⁹ Mutaffifîn, 83/22.

⁹⁴⁰ Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/376.

⁹⁴¹ Şuarâ, 26/84-85.

⁹⁴² Lokmân, 31/8; Mâide, 5/65.

bunun içine yenilen, içilen, giyilen nimetlerle gizli ve açık bütün nimetler girer, cennetlerin hepsinde bunlar vardır.⁹⁴³

ae) Firdevs Cennetleri

Arapçaya Farsçadan girmiş olması muhtemel olan Firdevs kelimesi, özellikle içinde üzüm bulunan bağ, bahçe anlamına gelir.⁹⁴⁴ Bir âyette cennât kelimesi ile beraber,⁹⁴⁵ bir âyette de “ahiret cenneti” manasına, tek başına⁹⁴⁶ kullanılmıştır.

Firdevs, cennetin tamamını ifade eden bir isim olabileceği gibi, cennetin ortası, en yüksek ve en değerli bölgesinin özel adı da olabilir.⁹⁴⁷ Allah Teâlâ, “*İman edip salih amel işleyenlere gelince onlar için makam olarak Firdevs cennetleri vardır.*”⁹⁴⁸ “*İşte vâris olacak onlardır. Onlar Firdevs’e vâris olacaklardır. Orada ebedi kalacaklardır.*”⁹⁴⁹ buyurmaktadır.

Rasulullah (s.a.v) de hadislerinde Firdevs Cenneti’nden bahsetmiş ve şöyle buyurmuştur: “*Şu beş vakit namazı kılan, Ramazan orucunu tutan (zekâttan söz etti mi, etmedi mi bilmiyorum) bir kimse hicret etmiş de olsa veya anasının kendisini doğurduğu yerde oturmuş da olsa onu bağışlamak Allah üzerine bir haktır.*” Muaz diyor ki; “*Bunu çıkıp insanlara duyurayım mı? diye sordum. Rasulullah (s.a.v) bana buyurdu ki; “ Bırak insanları, amellerini yapmaya devam etsinler. Cennette yüz derece vardır. Her iki derecenin arasında, gök ile yer arası kadar mesafe vardır. Bu derecelerin en yükseği Firdevs’tir. Onun üzerinde arş vardır. O cennetin ortasının en üst katıdır. Cennetin nehirleri oradan kaynayıp çıkarlar. Allah’tan dilekte bulunduğunuzda Firdevs cennetini dileyin.*”⁹⁵⁰

⁹⁴³ İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 133.

⁹⁴⁴ İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 133.

⁹⁴⁵ Kehf, 18/107-108.

⁹⁴⁶ Mü’minûn, 23/10-11.

⁹⁴⁷ Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/377.

⁹⁴⁸ Kehf, 18/107.

⁹⁴⁹ Mü’minûn, 23/11.

⁹⁵⁰ Tirmizî, “Sıfatü’l-Cenne”, 11.

af) Hüsna

İyilik yapanlara Allah tarafından daha büyük bir iyilik ile karşılık verileceği, ayrıca buna birde ilave (ziyade) yapılacağı ifade edilen âyette⁹⁵¹ Hüsna, (daha güzel, daha iyi, en güzel, en iyi) kelimesinin cennet anlamına geldiği müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Buna göre aynı âyetteki “ziyade”den maksat da cennette Allah’ı görme şerefine nail olmaktır. Hüsna kelimesine bu âyetin dışında yer aldığı on civarındaki âyette de bu manayı vermek mümkündür.”⁹⁵²

Mücahitlerin derecelerinin üstünlüğünü anlatan âyette “Allah hepsine güzeli vadetmiştir.”⁹⁵³ âyetinde Beydavi, “hüsna”yı “...güzel karşılık ki o da cennettir.” şeklinde tefsir ederken Elmalılı da aynı anlamı teyit etmiştir.⁹⁵⁴ Bütün bunlar hüsna'nın cennetin ismi olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bunlardan başka Ravza, bol su kaynaklarına sahip bulunan yeşil bahçe anlamında olup, cennet kelimesine muzaf olduğu gibi⁹⁵⁵ bir âyette cennet kelimesi yerine tek başına da kullanılmıştır.⁹⁵⁶ Kur’ân’da dâru’l-âhira (ahiret yurdu), ukbe’-d-dâr (dâr-ı dünyanın sonu) terkipleriyle ve müfessirlerin çoğunluğuna göre bir âyette⁹⁵⁷ tek başına cennet anlamında kullanılmıştır. “Ğurfe” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de cennet ile birlikte ve onun bölümleri anlamında kullanıldığı gibi cennet adının yerine tek başına da kullanılmıştır. Bunlardan başka ecr (mükâfat, sevap), rahmet, rahmetullah, rızk-ı kerim (değerli nimet) kelime ve terkipleri de buldukları âyetlerin anlatım ve özelliklerine göre cennet manasını ifade etmektedir.⁹⁵⁸

Cennetü’l-huld,⁹⁵⁹ cennetü’l-me’va,⁹⁶⁰ makam-ı emin,⁹⁶¹ hüsna-i meâb, illiyyin,⁹⁶² mak’ad-ı sıdk⁹⁶³ gibi isimlerin müstakil bir isim olarak kabul edilmesi isabetli görülmemektedir. Bunlar cenneti niteleyen tamamlayıcı kavramlardır.⁹⁶⁴

⁹⁵¹ Yûnus, 10 / 26.

⁹⁵² Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/377.

⁹⁵³ Nisâ, 4/95.

⁹⁵⁴ Yazır, *a.g.e.*, IV/355.

⁹⁵⁵ Şûrâ, 42/22.

⁹⁵⁶ Rûm, 30/15.

⁹⁵⁷ Sâd, 38/46.

⁹⁵⁸ Topaloğlu, “Cennet” mad., *D.İ.A.*, VII/377.

⁹⁵⁹ Hûd, 11/108.

⁹⁶⁰ Necm, 53/15.

Cennet olarak isimlendirilen ve müminlerin ahiretteki mükâfat yurdunu ifade eden mekân yukarıda da ifade edildiği gibi tek mekândır. Buna rağmen Kur'an'da bu mekânın farklı bölümlerinin detaylandırılmasının sebebi öncelikle mümin kulları özendirerek bu mükâfata ulaştıracak amellere teşvik etmektir. Mümini cennete eriştirecek ameller yalnızca ibadetlerle sınırlı değildir. Başa gelen her türlü sıkıntı, belâ ve musibetlere karşı sabır ve tehammül, müminlerden istenen davranışlardır. Cennetin bu kadar detaylı bir şekilde müminlerin idrakine sunulması, başlarına gelen sıkıntılara karşı bir teselli ve moral destek sağlamak ve onları bu nimetlerle motive ederek sıkıntılara katlanmalarını kolaylaştırmaktır.

b) Cennet Tasvirleri ile Verilen Teselli Moral ve Motivasyon

Kur'an'da ahiret hayatını tasvir eden âyetler daha çok Rahmân, Vakıa, İnsan ve Gâşiye sûreleri gibi nüzul bakımında ilk, Kur'an'daki sıralama bakımından sonlarda yer alan sûrelerde zikredilmektedir. Kur'an'da Cennet, bakanlara hoş görünen, içenlere zevk veren nehirler ve sular, süzme baldan ırmaklar,⁹⁶⁵ tatlı su pınarları,⁹⁶⁶ sarhoş etmeyen, içenlere zevk veren ve bembeyaz bir kaynaktan çıkan içkiler,⁹⁶⁷ çeşitli meyveler, hurmalar, nar ağaçları,⁹⁶⁸ bağlar,⁹⁶⁹ sedir ağaçları ve salkımlı muz ağaçları,⁹⁷⁰ ince ve kalın ipek elbiseler,⁹⁷¹ altın süsler,⁹⁷² güzel meskenler, hiçbir yorgunluk ve zahmet vermeyen⁹⁷³ boş ve yalan söz işitilmeyen sonsuz nimet ve güzellikler⁹⁷⁴ yurdu olarak bildirilmektedir.⁹⁷⁵

Cennet, dünyada yapılan amelin karşılığı olarak, ahirette müminlere verilmiş olan dinlenme ve huzur mekânıdır. Yarattığı insanın arzu ve isteklerinin ne olduğunu en

⁹⁶¹ Duhân, 44/51-52.

⁹⁶² Mutaffîfîn, 83/18.

⁹⁶³ Kamer, 54/54-55.

⁹⁶⁴ Topaloğlu, "Cennet" mad., *DİA*, VII/377.

⁹⁶⁵ Muhammed, 47/15.

⁹⁶⁶ İnsân, 76/18.

⁹⁶⁷ Sâffât, 37/45-47.

⁹⁶⁸ Rahmân, 55/60.

⁹⁶⁹ Nebe', 78/32.

⁹⁷⁰ Vâkıa, 56/28-29.

⁹⁷¹ Kehf, 18/31; İnsân, 76/21.

⁹⁷² Kehf, 18/2; Hac, 22/23; Fâtır, 35/33.

⁹⁷³ Hicr, 15/47-48.

⁹⁷⁴ Nebe, 78/35.

⁹⁷⁵ Karaman, Fikret, Karagöz, İsmail; Paçacı, İbrahim; Canbulat, Mehmet; Gelişen, Ahmet; Ural, İbrahim, "Cennet" Mad., *Dîni Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yay., Ankara 2005, s. 96.

iyi bilen Rabbimiz, cenneti insanın zihninde en iyi şekilde canlandırmek için hayal ettiği yaşam biçimine uygun bir şekilde tasvir etmiştir. Bu tasvirlerden bir tanesinde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "*Şüphesiz takva sahipleri için bir kurtuluş vardır. Bağlar, bahçeler, göğüsleri yeni belirmiş yaşıt kızlar, içki dolu kadehler, orada ne bir boş söz ne de bir yalan işitirler. Bunlar Rabbinden bir mükâfat dolgun bir bağıştır.*"⁹⁷⁶

Modern hayat, insana huzuru ve mutluluğu vaat etmesine insan bu huzuru bulamamıştır. Bu huzuru veremediği gibi insanın huzursuzluğa mahkûm etmiştir. Allah korkusundan uzak yaşayan insanların gerçekleştirdiği zulümler hayatı yaşanılmaz hale getirmiş durumdadır. İnsanoğlu cenneti dünyada bulacağını düşündü. Teknolojiyi de bunun birinci aracı olarak kullandı. Kur'ân ise dünyada cenneti arayan insana hakiki cenneti, onların yaşantı ve duygularına uygun bir şekilde önlerine koymuştur: "*Gerçekten o gün cennet halkı eğlenceli bir meşguliyet içindedir. Eşleriyle birlikte gölgeler altındaki köşklere kurulmuşlardır. Orada onlar için türlü meyveler vardır ve arzu ettikleri her şey onlarındır.*"⁹⁷⁷ "*Sonra bu kitabı kullarımız arasından seçtiğimiz kimselere miras bıraktık. Onlardan kimi kendine yazık eder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izni ile hayır işlerinde yarışır, işte büyük lütuf budur. O lütuf, içine girecekleri Adn Cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri ise ipektir.*"⁹⁷⁸

Cennet tasvirlerinde yüksek bir mekâna kurulu serin bir bahço bahçenin yanından akan ırmak, yerden yüksekte oturmak için kurulmuş tahtlar, meşrubat içmek için hazırlanmış taslar, sıra sıra dizili, duvarlara dayalı yastıklar ve yumuşacık halılar ve döşekler cennette müminler için hazırlanmış nimetlerden bazılarıdır. "*O gün bir takım yüzler de vardır ki, mutluluktan pırıl pırıldır. Çalışmalarından ötürü hoşnut, yüce bir cennettedirler. Orada hiçbir boş söz işitmezler. Orada akıp duran bir kaynak vardır. Orada yükseltilmiş tahtlar vardır. Konulmuş kadehler, dizilmiş yastıklar, serilmiş saçaklı halılar...*"⁹⁷⁹ buyuran Allah Teâlâ, bu nimetlerden bir kısmını zikretmiştir. Dünyada hayale dahi sığmayacak muhteşem manzaralar şöyle tasvir ediliyor: "*Oralarda bakışlarını yalnız eşlerine çevirmiş güzeller vardır, kendilerinden önce onlara ne bir*

⁹⁷⁶ Nebe', 78/31-36.

⁹⁷⁷ Yâsîn, 36/55-57.

⁹⁷⁸ Hac, 22/23; Fâtır, 35/32-33.

⁹⁷⁹ Rahmân, 55/76; Ğâşiye, 88/8-16.

insan dokunabilmiş, ne de bir cin. Şimdi Rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz? Onlar yakut ve mercan gibidirler."⁹⁸⁰

Cennet, bir taraftan (ağaçların dallarının) altlarından ırmaklar akan, birbiri üzerine bina edilmiş köşkler ve güzel meskenlerle⁹⁸¹ diğer taraftan türlü ağaç ve meyveler, fişkırان kaynaklar, isteyenlerin, yanına kadar sarktığı için koparılması kolay, türlü bol meyvelerle tasvir edilmiştir. Bu konuda Allah Teâlâ: "*Kılıfları kalın atlastan olan yaygılara yaslanırlar ve iki cennetin meyveleri kolayca toplanacak kadar yakındır.*"⁹⁸² buyurmaktadır.

Cennette hayat sonsuzdur. Orada kin yoktur, boş laf ve günaha sokacak laf işitilmez. Allah Teâlâ: "*Biz o cennetliklerin kalplerindeki kinleri çıkarır atarız. Hepsi kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıya otururlar. Orada kendilerine hiçbir zahmet dokunmaz ve onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.*"⁹⁸³ "*Onlar cennette ne bir boş söz işitirler ne de bir hezeyan. Ancak bir söz işitirler o da selamdır.*"⁹⁸⁴ buyurmuştur.⁹⁸⁵

Altın ve gümüşten, inci ve ipekten birbiri üstünde icabında içinden dışı, dışından içi görülen çeşitli ev, oda, saraylar ve çadırlar vardır. Bunların her birinde birbirinden güzel nimetler hazır haldedir. Cennet hayatı ile oradaki sonsuz nimetlerin, dünya şartları ve insan zihninin ölçüleri içinde tam olarak anlatılması mümkün değildir. Kur'ân, cennet hayatının ortamını insan zihnine yaklaştırmak için dünya hayatındaki varlıkların ismini kullanmıştır.

Bu dünyada iken insanların en fazla hoşlandıkları ve insanların dinlenme mekânları kıldıkları nehir ve pınarların daha güzel ve hoş olanlarının cennette mevcut olduğu bize âyet ve hadislerde haber veriliyor. Böylece cennette mevcut olan nimetler anlatılmak sûretiyle, cennet insanlara özendiriliyor. Anlatılan nimetler insanların kavrayabileceği bir şekilde izah ediliyor ki, insanlar bu dünya nimetlerine dalıp da, ahiretteki daha güzel olan nimetleri hatırlamaktan çıkarmasınlar.

⁹⁸⁰ Rahmân, 55/56-58; Vâkıa, 56/17-24.

⁹⁸¹ Tevbe, 9/72; Zümer, 39/20.

⁹⁸² Zührûf, 43/71 -73; Tûr, 52/21; Rahmân, 55/54.

⁹⁸³ Hicr, 15/47-48.

⁹⁸⁴ Vâkıa, 56/25-26.

⁹⁸⁵ Benzer âyetler için bkz. İnsân, 76/11-22; Mutaffîfîn, 83/25-26; Vâkıa, 56/20-23; Vâkıa, 56/27-33; Zührûf, 43/71; İnsân, 76/5-6,17-18.

Âyette "Allah'tan korkanlara vaad olunan cennetin özelliği şöyledir; Orada tadı ve kokusu bozulmamış sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Onlar için orada her türlü meyve mevcut olup, Rab'lerinden bağışlanma vardır. Bu cennetliklerin durumu, cehennemde ebedi kalan ve bağırsakları paramparça edecek bir kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?"⁹⁸⁶ buyuruluyor. Allah Teâlâ burada dört çeşit nimeti zikretmekte ve o nimetlerde dünyada arız olan afetlerin olmadığını belirtmektedir.

Allah Teâlâ "*Muttakiler, cennetler içinde ve pınarlar başındadır.*"⁹⁸⁷, "*Onlara, orada bir kâseden içirilir ki, bunun karışımında zencefil vardır. Oradaki bir pınardandır ki, adına selsebil denilir.*"⁹⁸⁸ buyurmuş, orada sadece muttakilerin içeceği bu pınarı bildirmiş ve iyilerin içeceklerine ondan karıştırılacağını haber vermiştir. Muttaki, Allah'a ihlâsla ibadet edenlerdir ve bunun karşılığı olarak da, o pınardan katıksız olarak içeceklerdir. İyilerin içeceklerine ise bu halis pınardan karıştırılacak, saf olarak verilmeyecektir.

Cennetteki nimetlere dair yapılan bu tasvirler bir yandan mümini cennete karşı özendirirken diğer yandan bu nimetlerden dünya hayatında istifade edemeyen ve bunlardan mahrum kalan kullara teselli ve moral, içinde bulunmuş oldukları duruma karşı sabır gösterebilmeleri için motivasyon sağlamıştır.

Cennet ve cehennem içindekilerle birlikte ebediyen yok olmayacaktır. Zira Allah Teâlâ her ikisinin sakinleri hakkında "*...orada ebediyen kalıcıdırlar*"⁹⁸⁹ buyurmuştur.⁹⁹⁰ Kur'ân'da birçok âyette, cennetliklerin cennette ebedi kalacaklarını açık bir şekilde ifade etmektedir. "*Mutlu olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça, onlarda orada ebedi kalacaklardır. Bu bitmez tükenmez lütüftür.*"⁹⁹¹

Bu âyet ve hadisler, cennetin ve cennet nimetlerinin ebediliğinin açık delilleridir. Cehmiyye dışında tüm Müslümanlar, cennet ehlinin nimetlerinin ebediliği hususunda

⁹⁸⁶ Muhammed, 47/15.

⁹⁸⁷ Hicr, 15/45.

⁹⁸⁸ İnsân, 76/12, 17-18; Mutaffîfin, 83/22-25.

⁹⁸⁹ Nisâ, 4/57, 122,169.

⁹⁹⁰ Sâbûnî, a.g.e., s. 18.

⁹⁹¹ Hûd, 11/108.

icma etmişlerdir.⁹⁹² Allah'ın vaadi haklıdır ve şüphesizdir. Allah mü'minlere ebediyet yurdu olarak cenneti vaat etmiştir. Hiç şüphe yoktur ki Allah, hiçbir zaman vaadinden dönmez. Âyetlere dikkat edildiğinde ebediliğin yöneldiği üç alanın varlığını görmekteyiz. Bunlar cennetin ebediliği,⁹⁹³ cennetliklerin ebediliği⁹⁹⁴ ve cennet nimetlerinin ebediliğidir.⁹⁹⁵

Yukarıda bahsi geçen cennet ve nimetleri mümine teselli, moral ve motivasyon sağlarken orada ebedi olarak kalacak olmak bu teselli, moral ve motivasyonu daha da teyit etmektedir.

2- Cehennem

Hemen hemen bütün dini inanışlarda, kötülerin ölümden sonra cezalandırılacağı bir yer tasavvur edilir. Bu yerin mahiyeti veya keyfiyeti, inanışlara göre farklılık arz etse bile, neticede bir ceza yeri olacağı hususunda ortak bir görüş etrafına birleşilmektedir. Özellikle vahye dayalı semavi dinlerde bu görüş daha belirgindir.

Cehennem, ahirette günahkâr kulların ve kâfirlerin gideceği azap yeri veya Allah Teâlâ'nın azabı hak eden kişilere kendisi ile ceza vereceği ateşin adı ve öldükten sonra varılacak ebedi ceza yurdu.⁹⁹⁶

Kur'ân'da cehennem, yakıtı insan ve taşlar olan,⁹⁹⁷ tamamıyla doldurulamayacak kadar büyük ve geniş olan,⁹⁹⁸ sıcaklık derecesi bildiğimiz ateşin çok üstünde olan⁹⁹⁹ bir yer olarak tarif edilir.

Kur'ân'da 77 âyette yer alan cehennem, sözlük anlamından çok, kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin ve gerçeğe boyun eğmeyenlerin azap görecekleri yer olarak tasvir edilir. Söz konusu âyetlerin birçoğunda cehennem, değişik kavram ve terkiplerle ifade edilmiştir. Ancak bu kelime veya terkipler bütünüyle cehennem adı olmayıp amellerine göre cehennemliklere azap edilecek tabakaları veya azap çeşitlerini gösterir.

⁹⁹² Eş'ari, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâîl, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, Tas. Helmut Ritter, 1980, ysz., II/167.

⁹⁹³ Hûd, 11/108; Furkân, 25/15.

⁹⁹⁴ Âyetlerde geçen "hüm fi hâ hâlidûn" ifadeleri cennetliklerin ebediliklerini ifade etmektedir.

⁹⁹⁵ Sâd, 38/54.

⁹⁹⁶ İsfehânî, *a.g.e.* s. 102.

⁹⁹⁷ Bakara, 2/34; Tahmim, 66/6.

⁹⁹⁸ Kâf, 50/30.

⁹⁹⁹ Duhân, 44/43.

İslam literatüründe genel anlamda cehennemi, azap türlerini veya onun bölümlerinden birini ifade etmek üzere çeşitli kelimeler kullanılmıştır.¹⁰⁰⁰

Muhtemelen cehennemin yedi kapısı olduğunu beyan eden âyet¹⁰⁰¹ sebebiyle bunlardan yedisi özellikle önem kazanmıştır. Bu yedi isim, yedi kapıyı ve bu dehşetli kalma yerinin yedi tabakasına işaretler.¹⁰⁰² Cehennem birçok hadiste de Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanıma paralel olarak yer almıştır.¹⁰⁰³ Cehennemi ifade etmek üzere kullanılan isimleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Cehennem tabakalarına ait yedili tasnif sisteminde azabı en hafif olan en üst tabakadır. Sünnî âlimlere göre burası, günahkâr müminlerin azap yeri olacak, bunların azabı sona erdikten sonra ise boş kalacaktır. Bu durumda cehennem, genel olarak ahiretteki azap yerinin bütününün, özel olarak da en üst tabakasının adı olmaktadır.¹⁰⁰⁴ Müslüman ümmetin günahkârlarına ayrılmış olan bu en üst tabaka, bir gün tamamen boş kalacaktır, oradaki azap daha az şiddetlidir.¹⁰⁰⁵ “Şu muhakkak ki, Allah kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır. Onlar orada ebedi olarak kalacaklar ve orada (kendilerini koruyacak) bir dost ve yardımcı bulamazlar.”¹⁰⁰⁶

a) Cehennemin İsimleri ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

aa) Lezâ

Lezâ, “halis ateş” anlamındadır. Kur'ân'da bir yerde geçen bu kelime “bedenin uç organlarını söküp koparan” şeklinde ifadelendirilmektedir.¹⁰⁰⁷ “Hayır asla. Çünkü o cehennem surf alevden ibaret bir ateştir. Derileri kavurup soyan.”¹⁰⁰⁸ ayetiyle, kıyamet gününde cehennem ateşinin, dünyada malı biriktiren, keseye koyup ağzını bağlayan, zekâtını vermeyerek Allah'ın hakkını men edenleri fasih bir dille çağırıldığı ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁰ Topaloğlu, “Cehennem” mad., *D.İ.A.*, VII/227.

¹⁰⁰¹ Hicr, 15/43-44.

¹⁰⁰² Sâlih, Subhî, *Ölümden Sonra Diriliş*, Terc. Şerafeddin Gölcük, *Âyet ve Hadislerle Cennet-Cehennem*, Kayıhan Yay., İstanbul 2004, s. 61.

¹⁰⁰³ Topaloğlu, “Cehennem” mad., *D.İ.A.*, VII/227.

¹⁰⁰⁴ Topaloğlu, “Cehennem” mad., *D.İ.A.*, VII/227.

¹⁰⁰⁵ Sâlih, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁰⁰⁶ Ahzâb, 33/64-65.

¹⁰⁰⁷ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 740.

¹⁰⁰⁸ Meâric, 70/15-16.

¹⁰⁰⁹ İbni Kesîr, *a.g.e.*, VIII/254.

ab) Hutame

Hutame, kırmak, ufalayıp tahrip etmek anlamındaki hatm kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup Kur'ân'da Hümeze sûresinde şöyle geçmektedir: “*Malının, kendisini ebedi kılacağını zannediyor. Hayır, o Hutame'ye atılacaktır. Hutame nedir bilir misin? Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir.*”¹⁰¹⁰ Hutame cehennem bütününe ait bir isim olabileceği gibi belli bir kısmını ifade etmek üzere kullanılmış olabilir. Kelimenin sözlük anlamı ile Kur'ân-ı Kerîm'deki açıklaması arasında tam bir uygunluk vardır. Zira tutuşturulmuş şiddetli ateş, karşılaştığı her şeyi yakıp tahrip eder. Ve onun en iç kısmına kadar işler. Ahiretteki cezayı ve dolayısıyla cehennem ateşini maddi değil de manevi olarak kabul edenler Hutame'nin âyetteki izahına dayanarak “kalpleri saran ateşli kaygı” şeklinde bir yorum getirirler. Ancak cehennem azabıyla ilgili âyetlerin bütününe bakıldığında böyle bir yorumu doğru bulmak mümkün görülmemektedir.¹⁰¹¹

ac) Sa'îr

Sa'îr, “tutuşturmak, alevlendirmek” anlamındaki “سعر” kökünden sıfat olup Kur'ân'da biri fiil şeklinde olmak üzere 17 âyette yer alır. Sa'îr Kur'ân'da çoğunlukla cehennem bütününe ait bir isim olarak, bazen de tutuşturulmuş, alevli ateş manasında kullanılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor “*Bir de şöyle söylerler: Eğer biz kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şu azgın ateşin halkı arasında bulunmazdık. Böylece günahlarını itiraf ederler, artık uzak olsun o azgın alevli cehennem halkı.*”¹⁰¹² Aynı kullanım hadislerde de mevcuttur.¹⁰¹³

ad) Sakar

Sakar, “şiddetli bir ısıyla yakıp kavurmak” anlamındaki “سقر” kökünden isimdir. Dört âyette cehennem kelimesi yerine kullanılmış, bunlardan müddessir sûresinde yaktığı şeyi tüketircesine tahrip etmekle birlikte sönmeyip yakmaya devam eden ve insanın derisini kavuran şeklinde nitelendirilmiştir.¹⁰¹⁴ Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

¹⁰¹⁰ Hümeze, 104/4-7.

¹⁰¹¹ Topaloğlu, “Cehennem” mad., *D.İ.A.*, VII/227.

¹⁰¹² Mülk, 67/10-11.

¹⁰¹³ Topaloğlu, “Cehennem” mad., *D.İ.A.*, VII/227.

¹⁰¹⁴ Topaloğlu, “Cehennem” mad., *D.İ.A.*, VII/227.

“Ben de o sakar adlı cehenneme koyacağım. Sakar nedir sen biliyor musun? Bedenden geriye bir şey bırakmaz, azaptan vazgeçmez, insanın derisini yakar kavurur.”¹⁰¹⁵

Sakar, kemiği değil eti yakıp tahrip eder. Kelimenin sözlük anlamına ve Kur’ândaki kullanımına uygun olan anlam budur.¹⁰¹⁶

ae) Cahîm

Cahîm, “kat kat yanan, alevi ve ısı derecesi yüksek ateş” anlamında olup 26 âyette ve bazı hadislerde geçer. Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok cehennem yerine, birkaç âyette de tutuşturulan yakıcı ateş anlamında kullanılmıştır.¹⁰¹⁷ Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar (cehennemliktir) cahimin yaranlarıdır.”¹⁰¹⁸

af) Hâviye

Hâviye, “yukarıdan aşağıya düşmek” anlamındaki “هوي” kökünden isim olup “uçurum, derin çukur” manasına gelir. Kur’ân’da sadece bir yerde zikredilmiş ve aynı yerde “harreti yüksek ateş” diye tefsir edilmiştir.¹⁰¹⁹ Kur’ân’da şu şekilde geçmektedir: “Kimin de tartıları hafif gelirse onun yeri de bir çukurdur. O çukurun ne olduğunu bilir misin? O kızgın bir ateştir.”¹⁰²⁰ Ona hâviye denilmesinin sebebi gâyet derin olduğu içindir. Bazıları da hâviyeyi, cehennemin en alt tabakasına tahsis ederler.¹⁰²¹ Cehennemliklerin kendisine ulaşmak için 70 sene yürüyecekleri çok derin bir çukurdur, uçurumdur.¹⁰²²

Kur’ân’da cehennem için kullanılan başka isimler de mevcuttur. “Yakıcı, yangın” veya “ateş” manasını ifade eden “azâbü’l-harîk” terkihi içinde yer alan “harîk”,¹⁰²³ “kaynar su” manasında olup ve cehennemliklere içirilip başlarından aşağı döküleceği ifade edilen “hamîm”, bunlardandır.¹⁰²⁴ Aynı kökten türeyen ve bir âyette geçen yahmûm, hamîm manasına gelebileceği gibi “ısı derecesi yüksek kapkara duman”

¹⁰¹⁵ Müddessir, 74/26-29.

¹⁰¹⁶ Kurtubî, a.g.e., XVIII/81.

¹⁰¹⁷ Topaloğlu, “Cehennem” mad., D.İ.A., VII/227.

¹⁰¹⁸ Mâide, 5/10.

¹⁰¹⁹ Topaloğlu, “Cehennem” mad., D.İ.A., VII/227.

¹⁰²⁰ Karia, 101/8-11.

¹⁰²¹ Yazır, a.g.e., IX/69.

¹⁰²² Salih, a.g.e., s. 61.

¹⁰²³ İsfahânî, a.g.e., s. 229.

¹⁰²⁴ İsfahânî, a.g.e., s. 229, 255.

anlamında da olabilir. Nitekim âyette cehennemlikler için “*serin ve hoş olmayan kapkara bir duman içinde kalacaklardır.*”¹⁰²⁵ denilmektedir. Bunun için yahmûmu cehennemin isimlerinden biri olarak kabul etmek mümkündür. Temas ettiği şeyi zehir gibi etkileyip dokularına işleyen sıcak rüzgâr manasındaki “semûm” da cehennem azabının türlerinden olmak üzere iki âyette yer almıştır. Bunlardan “عَذَابَ السَّمُومِ”¹⁰²⁶ terkipteki semûm cehennemin isimlerinden biri olabilir. “Hapishane, derin çukur” anlamındaki “siccîn” kelimesinin¹⁰²⁷ cehennemin veya oradaki vadilerden birinin adı olduğu kabul edilebilir. “Azıp sapmak, yanlış inançları benimsemek” anlamına gelen “ğayy” kelimesi cehennem kuyularından, nehirlerinden veya vadilerinden birinin adı olabilir. Cehennem için kullanılan terkiplerden biri “دَارَ الْبَوَارِ” (helak yurdu)¹⁰²⁸ bir diğeri de “سُوءُ الدَّارِ” (kötü yurt)¹⁰²⁹ ve Tîn sûresinde yer alan “أَسْفَلَ سَافِلِينَ” (aşağıların aşağısı)¹⁰³⁰ tabirleri cehennem manasına alınmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de cehennemle ilgili olarak yer alan isimlerin hemen hepsi, uhrevî cezaların en yaygını olacağı anlaşılan ateş ve buna ait çeşitli etkileri ifade etmektedir. Bu isimleri muhtelif âyetlerde 126 defa geçen ve 101 yerde “cehennem ateşi” manasına geldiği anlaşılan nâr kelimesi içinde mütalağa etmek mümkündür. Cehennem birçok hadiste de Kur’ân’daki kullanımına paralel olarak yer almıştır. Ancak hadis literatüründe cehennem kelimesi ve onun diğer isimleri fazla yer almayıp nâr kelimesiyle kullanımı oldukça fazladır.¹⁰³¹

Kur’an’ın genelinde olmakla beraber özellikle Mekkî sûrelerde çokça zikredilen cehennem ve bölümlerinin bu kadar detaylandırılmasının amaçlarından bir tanesi inkârcıları tehdittir. Bir diğeri ise inananları uyarmak ve buraya götüren amellerden uzak durmalarını sağlamaktır. Bize göre bir diğer sebep de özellikle Mekke döneminde müşriklerin saldırılarına uğrayıp büyük sıkıntılara katlanmak durumunda kalan müminlere teselli vermek ve moral seviyelerini arttırmak; çekmiş oldukları sıkıntılara biraz daha dayanma hususunda onları motive etmektir. Allah Teâlâ onlara sanki şöyle seslenmektedir: Size karşı böyle tavırları sergileyen o inkârcıların yaptıkları her bir zulme karşı ayrı ayrı yerlerde farklı farklı azaplara uğratılacaklardır. Sizlerin çektiği bu

¹⁰²⁵ Vâkıa, 56/43-44.

¹⁰²⁶ Tûr, 52/27.

¹⁰²⁷ Mutaffifin, 83/7-8.

¹⁰²⁸ İbrâhîm, 14/28.

¹⁰²⁹ R’ad, 13/25.

¹⁰³⁰ Tîn, 95/5.

¹⁰³¹ Topaloğlu, “Cehennem” mad., *D.İ.A.*, VII/228.

sıkıntılar onların uğrayacağı azap yanında hiçbir önemi yoktur. Bu sebeple sabredin ve yolunuzdan asla dönmeyin.

b) Cehennem Tasvirleri ile Verilen Teselli, Moral ve Motivasyon

Kur'ân'da cehennemin tasviriyle ilgili âyetler¹⁰³² onun yapısından çok işleyişini, yani azap türlerini konu edinmiştir. Ancak münafıkların cehennemin en aşağı tabakasında olacağını¹⁰³³ ve cehennemin yedi kapısının bulunduğunu¹⁰³⁴ ifade eden âyetlerle cehennemdeki "dar mekân"dan bahseden âyet¹⁰³⁵ ve "derin kuyu" demek olan hâviyeden söz eden âyetlerde cehennemin yapısı hakkında bazı bilgiler verildiği görülmektedir.¹⁰³⁶

Naslar çerçevesinde oluşan İslamî telakkiye göre Allah ile kul arasındaki bağın ulûhiyyet açısından rahmete, kulluk açısından ta'zime dönüşen bir muhabbete dayanması esas alınmış olmakla birlikte eğitilmesi çok zor olan insanlar için azap, diğer dinlerde olduğu gibi İslam'da da bir müeyyide olarak kullanılmıştır. Kur'ân'da cehennem azabı çeşitli etkileriyle yakıcı olan ateşle tasvir edilmiştir. İbn Kesîr tarafından bir araya getirilen azap âyetlerinin incelenmesinden anlaşılacağı üzere ateş maddi bir ateş olup yakıtı insanlar ve yanma özelliği bulunan taşlardan (yahut putlardan) ibarettir. Bu ateş alevlenen, sönmeye yüz tuttukça tekrar tutuşturulan, vücudu saran, tahripkâr yakıcılığı ile bedeni pişirip parçalayan ve iç organlara kadar nüfuz eden bir ateştir. Mürselât sûresinde cehennem ateşinin develer ve saraylar kadar ateş saçtığı belirtilir.¹⁰³⁷ Bir âyetin dolaylı ifadesine göre cehennemin yakıcı ateşi gibi dondurucu soğuğu da bir azap türüdür.¹⁰³⁸ Çeşitli âyetlerde cehenneme gireceklerin simalarından tanınacakları, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanarak yüzleri üstü ateşe atılacakları, cehennemin kaynamaktan doğan uğultusunu duyacakları, hiddetli ve dehşetli görüntüsünü müşahade edecekleri anlatılmaktadır. Yine Kur'ân'ın beyanlarına göre cehennemlikler kaynar sular, ateşten laleler ve zincirler, ateşten elbiselerle cezalandırılacaktır. Kur'ân'daki en açık ve etkili azap tasviri ise şöyledir: "Altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlar için bu altın ve gümüşler cehennem

¹⁰³² Bu âyetler için bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II/202-211.

¹⁰³³ Nisâ, 4/145.

¹⁰³⁴ Hicr, 15/44.

¹⁰³⁵ Furkân, 25/13.

¹⁰³⁶ Topaloğlu, "Cehennem" mad., *D.İ.A.*, VII/229.

¹⁰³⁷ Mürselât, 77/32-33.

¹⁰³⁸ İnsan, 76/13.

ateşinde kızdırılacak, sahiplerinin alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacaktır.”¹⁰³⁹ Cehennem ehli açlık ve susuzluk hissedecek, fakat yemek olarak kendilerine, karınlarında erimiş maden gibi kaynayacak zakkum ağacı, “dari” denilen zehirli nebat, içecek olarak da bağırsakları parçalayan kaynar su, kanla karışmış irin verilecektir.¹⁰⁴⁰

Cehennemliklere yapılan azap şekillerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1-Cehennemliklerin yatakları ateştedir: Allah Teâlâ bu durumu şöyle açıklamıştır: *"Ona, "Allah'tan kork" dediği zaman gururu kendisini günaha sevkeder. Artık ona cehennem yeter. Orası ne kötü yataktır."*¹⁰⁴¹, *"İnkâr edenlere de ki: Yenilecek ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir yatma yeridir."*¹⁰⁴² *"Onlar için cehennem ateşinden yataklar, üstlerinde de örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırırız."*¹⁰⁴³

2-Cehennemliklerin elbiseleri ateştedir: Yüce Rabbimiz, *"Şu Rableri hakkında tartışmaya giren iki taraftan kâfir olanlar için ateşten bir elbise biçilmiştir. Başlarına da kaynar sular dökülür."*¹⁰⁴⁴ buyurmuştur. Onlar dünya hayatında kendilerine mubah olan elbise nimetinden mahrum olurlar. Kâfirlerin ve asilerin giyecekleri elbise cehennem ateşinden biçilmiştir. Öyle bir elbise ki, onları ne sıcaktan ne soğuktan korur. Tam aksine onlar için bir azap kaynağı olur.¹⁰⁴⁵

3-Cehennemliklerin derileri devamlı değiştirilir: Cehenneme girenler yandıkça azabı tekrar tatsınlar diye, onlara yeni deriler verilir. Allah (c.c) *"Doğrusu âyetlerimizi İnkâr edenleri ateşe atacağız. Derileri yandıkça azabı tatmaları için onları yeni derilerle değiştireceğiz. Allah güçlüdür, hâkimdir."*¹⁰⁴⁶ buyurmak sûretiyle bu durumu açıkça izah ediyor.

4-Cehennemliklerin yiyecekleri zakkûm ve ğislîndir. Cehennemliklere hoşlanacakları hiçbir yiyecek verilmeyecektir. Kur'ân'da cehennem ehlinin çeşit çeşit yiyeceğinden bahsedilir. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir: *"Allah'ın indirdiği kitaptan*

¹⁰³⁹ Tevbe, 9/34-35.

¹⁰⁴⁰ Topaloğlu, "Cehennem" mad., *D.İ.A.*, VII/230.

¹⁰⁴¹ Bakara, 2/206.

¹⁰⁴² Âli İmrân, 3/12.

¹⁰⁴³ Â'râf, 7/41.

¹⁰⁴⁴ Hac, 22/19.

¹⁰⁴⁵ Şa'rabî, Muhammed Mütevelli, *el-Ahvâlü Yevmi'l-Kiyâme*, Dersâadet, Kahire 1989, s. 107.

¹⁰⁴⁶ Nisâ, 4/56.

bir şey gizleyip onu az bir paraya satanlar var ya, onların karınlarına doldurdukları sadece ateştir. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz ve onları günahlarından arıtmaz. Onlara elem verici bir azap vardır.”¹⁰⁴⁷ “Bir ziyafet olarak bu mu hayırlı yoksa zakkum ağacı mı? Şüphesiz biz o ağacı zalimler için bir dert yaptık.”¹⁰⁴⁸ “Hiç şüphesiz zakkum ağacı günahkârların yemeğidir. Erimiş maden gibi, sıcak suyun kaynaması gibi.”¹⁰⁴⁹ “Sonra siz ey sapık yalancılar! Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz. Karınlarımızı onunla dolduracaksınız.”¹⁰⁵⁰

5-Cehennemliklerin yiyecekleri “hamîm” ve “ğassâk”tır. Allah Teâlâ: “*Orada ne bir serinlik tadacaklar ne de içilecek bir şey. Ancak kaynar su ve irin yaptıklarına uygun bir ceza olarak.”¹⁰⁵¹ “Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli bir su içirilecektir. Onu yudumlamaya çalışacak fakat yutamayacak, her yandan ölüm gelecek fakat ölemeyecek, bundan sonra da şiddetli bir azap vardır.”¹⁰⁵² buyuruyor.*

6-Ateş kâfirleri çepeçevre kuşatır. “*Şüphesiz ki cehennem İnkâr edenleri çepeçevre kuşatacaktır.”¹⁰⁵³ âyeti bunu dile getiriyor.*

7-Cehennem ateşi hiç sönmeyecektir: “*Allah kime hidâyet ederse, işte hak yolu bulan odur. Kimi de saptırırsa artık ondan başka onlara dostlar bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır oldukları halde yüzleri üstü haşredeceğiz. Onların varacağı yer cehennemdir. Ateşi azaldıkça alevini artırırız.”¹⁰⁵⁴ âyet-i kerimesi cehennem ateşinin devamlı olacağını ifade ediyor.*

8- Cehennem dolmak bilmez: “*O gün cehenneme “doldun mu?” deriz. O da “daha var mı?” der.”¹⁰⁵⁵ âyeti bunu ifade etmektedir.*

9-Cehennemlikler boyunlarında halkalarla sürünürler: “*Onlar, kitabı (Kur’ân’ı) ve elçilerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. Onlar bilecekler. O zaman onlar,*

¹⁰⁴⁷ Bakara, 2/174.

¹⁰⁴⁸ Sâffât, 37/62-63.

¹⁰⁴⁹ Duhân, 44/43 -46.

¹⁰⁵⁰ Vâkıa, 56/51-53; Ğâşiye, 88/2-7.

¹⁰⁵¹ Nebe’, 78/24-26.

¹⁰⁵² İbrâhîm, 14/15-17.

¹⁰⁵³ Tevbe, 9/49.

¹⁰⁵⁴ İsrâ, 17/97.

¹⁰⁵⁵ Kâf, 50/30.

boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde kaynar suda sürünecekler, sonrada ateşte yakılacaklardır.”¹⁰⁵⁶ âyeti bunu izah ediyor.

10-Cehennemde ölüm yoktur. Cehennemlikler azabın bitmesi için ölümü isterler. Fakat cehennemde azap devamlıdır. "*Şüphesiz suçlular cehennem azabında ebedi kalacaklardır. Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizlik içindedirler.*"¹⁰⁵⁷ âyet-i kerimesi cehennemde azabın ebediliğini ifade ediyor. Cehennem ateşten bir dünyadır. Yiyecekler, içecekler, meyveler ve bütün tüketim maddeleri orada ateştir. Elbiseler, gömlekler, kolyeler, bilezikler, ayakkabılar ateşten veya katrandandır. Cehennem bekçileri, cehennemlikleri ateşten dağlar etrafında dönmeye zorlarlar. Cehennemlikleri, ateşten pençe ve gözleri olan dazlak ejderhaların ısırdığı vadilere fırlatırlar, onları ateşten kuyulara hapsedip, ateşten ağaçlara asarlar.¹⁰⁵⁸

Netice itibari ile cehennem azabının dünyadaki sıkıntı ve meşakkatlerle kıyaslanamayacak derecede şiddetli olduğunu, Cehennemde azabın ateşle yapılacağını ve bu ateşin şiddetinin de dünyadaki ateşten kat kat fazla olduğunu anlıyoruz.

Meseleyi daha da derinleştiren husus ise cehennemdeki bu azabın ebedi olduğu ve inkârcıların oradan asla çıkamayacaklarını ifade eden ayetlerdir. Bu ayetlerden bir tanesi şöyledir. "*(Kötülere) uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık! Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar.*"¹⁰⁵⁹ Bir diğer ayette ise Allah Teâlâ: "*Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değildirler. Onlar için devamlı bir azap vardır.*"¹⁰⁶⁰ buyurarak yukarıdaki durmu teyit etmektedir. Kur'an'da yer alan pek çok ayet inkârcıların cehennemde ebediyen kalacaklarını ifade etmektedir.¹⁰⁶¹

Cehennem ve bölümlerinin farklı isimlerle anlatılmasının ardından oradaki azabın detaylandırılması ve ebediliğin ifade edilmesi inkârcılar için tehdidi, inananlar için ise uyarı ve teselliye teyit edici bir unsurdur. Sanki inkârcıların inananlara olan baskı ve zulmü arttıkça Allah Teâlâ da cehennemdeki azabı detaylandırarak inkârcıları

¹⁰⁵⁶ Mü'min, 40/70-72.

¹⁰⁵⁷ Zuhrûf, 43/74-77.

¹⁰⁵⁸ Sâlih, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁵⁹ Bakara, 2/167.

¹⁰⁶⁰ Mâide, 5/37.

¹⁰⁶¹ İlgili ayetler için bkz. A'râf, 7/40; Furkân, Hicr, 15/45; 25/66; Nebe', 78/30; Fâtır, 35/36 vb. ayetler.

tekrar tekrar tehdit etmekte, inananları ise bir taraftan kendilerine çeki düzen verme konusunda uyarırken diğer taraftan onları teselli edip onların moral ve motivasyonlarını yükseltmektedir.

Koruyucu ruh sağlığı açısından insanın kendini adayabileceği veya uğruna çalışabileceği bir amaca sahip olması, hayati bir önem taşır. Zira bireyi geleceğe, dolayısıyla hayata, amaçladığı hedefler bağlar.¹⁰⁶² Birey, kendine uygun temel bir amaç seçtiği ve bunun bilincinde olduğu sürece, hayata yönelik bakış açısı mutlak olumsuzluğa mahkûm olmaz. Bu noktada amacın veya hedefin içeriği değil, olumlu ve yapıcı olması önem kazanır.¹⁰⁶³

Hayata bağlayıcılığı noktasında amaçlar, duruma göre herhangi bir insana, nesneye, gelişmeye, ideolojiye ve inanca yönelik olabilir. Doğal olarak amacın değeri, hedefe uygunluğuna ve ulaşılabilirliğine bağlıdır.¹⁰⁶⁴

Din, hayata anlam katan sistemlerin başında gelir. Her dinin temel amacı, insanları "kurtuluşa" ulaştırmaktır. Din, henüz ulaşılmamış, ancak ulaşılmak istenen en yüce amaçlara işaret ederek insanı bu amaçlar üzerinde düşünmeye ve onları gerçekleştirme yolunda aktif olmaya yönlendirir. Dünya hayatını düzenlemeye yönelik hedefler göstermesi yanında, ölüm sonrası hayatı da garantileyecek hedefler sunması, dini amaçları diğer amaçlara göre daha üstün ve değerli kılar.¹⁰⁶⁵

Dini amaçlar, diğer bütün amaçlardan çok daha güçlü içeriklere ve yaptırım gücüne sahiptir. Dindar insan, ahiret inancından dolayı kendini her zaman kontrol altında bulundurur. Dini amaçlardan ödün verse bile günahkârlık duygusu ile hatasını kısa zamanda telafiye yönelir. Dini içeriğe sahip olmayan amaçlarda, bu tarz bir mekânizma yoktur. Ortaya çıkan eksiklikler ya menfaatin kesintiye uğraması nedeniyle geçici bir pişmanlığa, ya da sorumsuzca davranmaktan doğan vicdani bir suçluluğa yol açar.¹⁰⁶⁶

Diğer taraftan yaşanan hayat başlı başına bir amaç veya hedef olmaktan uzaktır. Zira dünya ve dünya hayatı, eksiklik ve sınırlılıklar ile doludur. Bütün amaç ve

¹⁰⁶² Frankl, Viktor, *İnsanın Anlam Arayışı*, Çev. Selçuk Budak, 2. Baskı, Öteki Yay., Ankara 1992, s. 74.

¹⁰⁶³ Bahadır, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁰⁶⁴ Bahadır, *a.g.e.*, s. 97.

¹⁰⁶⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁰⁶⁶ Bahadır, *a.g.e.*, s. 99.

hedefler olumsuz bir tecrübe ile gerçekleşme imkânı bulamayabilir ya da arzulanan doğrultu ve düzeyde sonuçlanmayabilir. Daha da önemlisi ölüm her şeyi alıp götürebilir. Bunun bilincinde olan insan, kalıcı amaçlara ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacı onu, dolaylı da olsa dini söylemle karşı karşıya getirir. Din, insanın doyumsuzluğuna ebedi amaçlarla ve dünya-ötesi kalıcı hedeflerle cevap verir. Böylece birey, dini amaçlara bağlanmakla insan-üstüye, sınırlılık ve kuşatılmışlığın ötesine, yani ebediliğe ulaşma imkânı bulur.

İnsanın Tanrı inancına sarılıp O'na bağlanmasında, en büyük kaygı ve korkusu olan yok olmaktan kurtulma ve Tanrı'nın kendisine tükenmeyecek bir hayat bahşetmesi ümidinin büyük etkisi vardır. Nitekim insanların kendi kendilerine yetmediklerini ve Allah'a muhtaç olduklarını, Allah'ın dilerse onları yok edip yerlerine başka varlıklar yaratabileceğini ifade eden âyetlerde¹⁰⁶⁷ bu hususa da bir işaret vardır. Bütün dinler cennet arzusuna cevap vermeyi amaçlamış ve cennet hayatını vaad etmiş olmakla birlikte, elde mevcut mukaddes metinler ve bu metinler etrafında oluşan edebî tasvirler içinde her halde İslâm'inkinden daha zengin ve tatminkâr olanı mevcut değildir. Ebedî mutluluğun simgesi olan cennete kavuşma ümidi, bütün müslümanlar için hayatın birçok güçlüklerine göğüs germeyi, fedakârlıklar göstermeyi göze aldırان bir faktör olmuştur. İlk İslâm şehidleri Sümeyye-Yâsir ailesinin bu uğurda çektikleri çilelerden günümüz İslâm dünyasındaki mücadelelere kadar müslümanların davranışlarında cennet idealinin en önemli etken olduğu şüphesizdir.¹⁰⁶⁸

Genel olarak insandaki fitrî özelliklerden biri de adalet duygusudur. Dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir dönemde sürekli olarak adaletin hâkim olduğunu söylemek mümkün değildir. Haksızlığı görüp de derinden rencide olan insan büyük bir hesap gününün gerçekleşeceğine inanmak ister. İyi ile kötünün, zalim ile mazlumun hesaplarının görüleceği o gün Kur'ân'ın ilk sûresinde yevmü'd-dîn (amellere karşılık verileceği gün) diye vasıflandırılmış ve bu sûrenin beş vakit namaz içinde okunması emredilmiştir. Kur'ân'da kıyametin daha çok, adalet ve hesap verme mefhumlarıyla birlikte tasvir edilmesi de bu gerçeğin bir başka şekilde ifadesi sayılmalıdır.

Kâinatın akıllara durgunluk veren bir incelik ve âhenk içinde kuruluş ve işleyişi öteden beri düşünürlerin ilgisini çekmiş, tabiat ilimlerindeki gelişmelerden sonra ise

¹⁰⁶⁷ Fâtır, 35/15-16.

¹⁰⁶⁸ Topaloğlu, "Cennet" mad., *D.İ.A.*, VII/385.

bilginlerin bu konudaki duyguları hayranlığa dönüşmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de, insanın da bir parçasını teşkil ettiği kâinatın gayesiz yaratılmadığı,¹⁰⁶⁹ yeri, göğü, ayı, güneşi, kısacası bütün imkânlarıyla onun insanın emir ve hizmetine verildiği (teshîr) ifade edilmiştir.¹⁰⁷⁰ Bu mertebeye yüceltilmiş olan insanın hemcinslerine ve yaratana karşı elbette ki bazı görevleri olacaktır. O, bu ulvî duyguyu vicdanının derinliklerinde hisseder ve bu görevleri yerine getirmek için hayatı boyunca çaba harcar. Böylesine kâmil bir iman ve iyi amel sahibi olan bir kimsenin mükâfatını tam olarak alması aklın ve vicdanın bir gereğidir. Üstelik dünya hayatı boyunca insanlar zekâ, kabiliyet, sağlık, servet vb. bakımlardan eşit durumda değildir. Fakru zaruret acılarıyla ölenler olduğu gibi zenginlik zevkleri içinde gözlerini hayata kapayanlar da vardır. Şâyet fakir kötü, zengin iyi bir insan idiye adalet yerini bulmuş denebilir; fakat durum tersine ise, ömrünü acılar içinde geçiren dürüst ama fakir insanın mükâfat göreceği ikinci bir hayat gereklidir.¹⁰⁷¹

Âhiretin varlığını zaruri kılan başka sebepler de vardır. Hakikat ve kemal anlayışlarını bunlar arasında saymak mümkündür. İnsanların birçok konuda farklı görüşlere sahip oldukları ve herkesin kendi görüşünün doğruluğuna inandığı bir realitedir. Çelişen görüşlerin hepsini doğru kabul etmek de mümkün değildir. O halde hakikatin bütün açıklığıyla ortaya çıkacağı ve herkes tarafından anlaşılıp benimseneceği bir gün olmalıdır. Öte yandan insan, diğer varlıkların aksine, kemalini kendi gayretiyle (iktisabî) elde eder. Bilgi veya mârifet ile elde edilecek olan bu kemal, ölünceye kadar bedeninin çeşitli fonksiyonlarıyla gerçekleşir. Bu fonksiyonlar bitince kemale erme son noktasına ulaşır ve çekilen bunca zahmetin karşılığını görme, yani ruhun mânevî hazları tatma dönemi başlar. Bu da ancak ölümden sonra gerçekleşecek bir husustur. Şu halde ruhu bu lezzetten mahrum bırakmak, ne kemal ne de adalet prensibiyle bağdaşır.¹⁰⁷²

İslâm akaidinin üç ana esasından (Allah, peygamber, âhiret) birini teşkil eden âhiret inancı her şeyden önce insanda sorumluluk duygusu meydana getirmekte ve bu yönüyle hem hukukî hem de ahlâkî müeyyide olmaktadır. Dünya hayatında insanın zorluklarla, haksızlıklarla mücadele ettiği halde bunları ortadan kaldıramadığı, neticede elem çektiği bir gerçektir. Mutlak adaletin tecelli edeceği, iyiliğin mükâfatlandırılması

¹⁰⁶⁹ Enbiyâ, 21/16; Sâd, 38/27.

¹⁰⁷⁰ İbrâhîm, 14/33; Hac, 22/65.

¹⁰⁷¹ Topaloğlu, "Ahiret" mad., *D.İ.A.*, I/525.

¹⁰⁷² Topaloğlu, "Ahiret" mad., *D.İ.A.*, I/525.

için bütün engellerin ortadan kalkacağı ebediyet âleminin varlığına inanmak, insan için büyük bir teselli kaynağı ve yaşama sevincidir. Cenâb-ı Hak, insanların atası olan Âdem'i "kendi eliyle" yarattığını, ona ruhundan üflediğini ve onu meleklerin secdesine vesile kılıp yeryüzünde kendi halifesi tayin ettiğini beyan etmektedir.¹⁰⁷³ Bu mânada Allah'tan gelen insanın fenâ bulmayıp yine ona dönmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Yaratılış hikmetini unutmayan ve insanlık şuurunu yitirmeyen kişinin ruhu bundan başka hiçbir şeyle tatmin bulamaz.¹⁰⁷⁴

Burada öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, insanın en büyük korkusu olan yok olma korkusu karşısında dinin ortaya koymuş olduğu çözüm, insanın hayatın hakiki anlamını yakalaması ve tatminkâr bir hayata kavuşması açısından son derece önemli bir durumdur. Bu durum insanı, hayatın anlamı konusunda teselli edip ona moral ve motivasyon aşılamanı birinci husustur.

Kur'ân'da pek çok âyette cennetten bahsedilmektedir. Şüphesiz bahsedilen bu nimetleri her defasında duyan ve vasıfları yukarıda sayılan mü'minler dünya hayatında çekiyor oldukları sıkıntılara karşı bir teselli bulacak, bu nimetleri düşündükçe mutlu olacak ve moral seviyeleri yükselecektir. Çektikleri ve çekiyor oldukları sıkıntılar onlar için sıkıntı olmaktan çıkacaktır. Çünkü onlar artık bilirler ki çektikleri her sıkıntı, Allah yolunda din uğruna katlandıkları her sıkıntı, başlarına gelmiş veya gelecek olan her musibet onları bahsedilen nimetlere yaklaştıran birer vesileden başka bir şey değildir. Üzerine yüklenen sorumluluğun gereğini yerine getirmek için çaba sarf eden mümin, başta ibadetleri yerine getirmek olmak üzere Allah Teâlâ'nın çizmiş olduğu sınırlara riâyet etme çabası içinde olacaktır. Tabidir ki bu çaba belli bir zahmete katlanmayı, sabretmeyi ve hayatından fedakârlık etmeyi de beraberinde getirir. Bütün bunları ise Allah Teâlâ'nın kendilerine vaad etmiş olduğu cenneti ve onun nimetlerini elde etmek için yapar. Göstermiş olduğu çabanın neticesindeki elde edeceği bu büyük nimeti düşününce göstermiş olduğu çaba esnasında yaşamış olduğu sıkıntılara karşı bir teselli bulurken, bundan sonrası için de moral ve motivasyon kazanır.

Kur'ân'da cehennem tasvirleri de aynı şekilde son derece geniş bir yer tutmaktadır. Ana hatlarıyla zikrettiğimiz bu tasvirleri müşahade eden bir mü'min öncelikle bir mümin olması ve inkâr edenlerin inkârları sebebiyle duçar olacağı azaptan

¹⁰⁷³ Bakara, 2/30; Sâd, 38/71-75.

¹⁰⁷⁴ Topaloğlu, "Ahiret" mad., *D.İ.A.*, I/545.

beri olması sebebiyle Allah'a karşı şükran hisleriyle dolar. Mümin, iyi bir kul olabilmek için göstermiş olduğu çabanın yanı sıra bazen diğer insanlardan gelen sıkıntılara da katlanmak durumunda kalmaktadır. İftira, dedikodu, hırsızlık gibi haksızlıkların yanında dinini dilediği gibi yaşama konusunda karşılaştığı sıkıntılar daima insanın karşısına çıkması muhtemel sıkıntılardır. İşte başa gelen bu tür sıkıntılara karşı da ahiretin varlığı önemli bir teselli, moral ve motivasyon kaynağı teşkil etmektedir. Şöyle ki; karşılaşılmış olduğu sıkıntı, uğramış olduğu haksızlık sebebiyle mağdur olan ve hakkını bu dünyada alamayan kişi ahirette bu hakkını alacağını umar. Bu hakkın karşılığı ya kendisi için cennet ya da karşı taraf için cehennemdir. Özellikle Mekke döneminde Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabının, inançları sebebiyle yaşamış oldukları sıkıntılar gibi dini inancı sebebiyle inananlara yapılan zulüm ve işkencenin karşılığının ne olduğunu bilmek, zalimin nasıl cezalandırılacağını bizzat Allah Teâlâ'dan dinlemek, o sıkıntılara katlanmak ve yılmadan yoluna devam etmek konusunda önemli bir yere sahiptir. Bunu bilen bir mü'min, başta dini baskı olmak üzere, yaşamış olduğu bütün sıkıntılara karşı bir teselli ve moral bulurken, yaşadığı bütün sıkıntılara rağmen hayata tutunma ve mücadeleye devam etme konusunda önemli bir motivasyon elde eder.

D) DUÂNIN İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI

Kabullenme, tevekkül, itaat, kaçınma, sabır, alçakgönüllülük, affetme ve duâ dini başa çıkmanın önemli unsurlarındandır.¹⁰⁷⁵ Şöyle ki, herhangi bir problemle karşılaşan bireyin, başına gelenleri imtihan dünyasının bir parçası olarak görüp sabretmesi; çözüm için elinden geleni yaptıktan sonra Allah'a tevekkül etmesi; her insanın hayatta bir takım sıkıntılarla karşılaşabileceğinin ve hiç kimsenin böyle bir durumdan uzak olmadığını bilincinde olarak alçakgönüllü davranması; başına gelenleri, hayat şartlarını ve başkaları tarafından kendisine yapılanları mazur görebilmesi, affetmesi; problemleri çözemediği durumlarda Allah'a yönelerek yalvarması ve ondan yardım dilemesi dini başa çıkmanın önemli unsurlarındandır. Bu unsurlar içerisinde belki de en belirgin olanı, Allah'a yönelerek O'ndan yardım

¹⁰⁷⁵ Ayten, *a.g.e.*, s. 44.

istemenin somut ifadesi olan duâdır.¹⁰⁷⁶ Müminler için önemli bir sığınak olan dinimizin duâ ve ibadet ile nasıl bir teselli kaynağı olduğunu anlamak için Kur'ân'a şöyle bir göz atmak yeterlidir.

Duâ kelimesi, “çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” manasındaki “الدعوة” ve “الدعوى” kelimeleri gibi mastar olup, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz” anlamında isim olarak da kullanılır.¹⁰⁷⁷ Ayrıca Allah’a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de duâ denilir. İslam literatüründe ise Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini ifade eder. Arapçada kullanıldığı edatlara göre bir kimse için hayır duâda veya bedduâda bulunmak manalarını da taşır.¹⁰⁷⁸

Muhammed İkbâl’e göre duâ, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde insanoglunun kendisine bir cevap bulmak için hissettiği derin bir hasret ve iştiağın ifadesidir.¹⁰⁷⁹

Kur’an’da dua, Allah'a yakarma, istek, arzu ve ihtiyaçlarını Allah Teâlâ’ya sunarak O'nun lütuf ve ikramını dileme, seslenme, çağırma, ibadet etme, davet etme, bir durumu arz etme, yardıma çağırma, Allah'ın birliğini tanıma, isnat ve iddia etme anlamlarında kullanılmıştır.¹⁰⁸⁰

Duâ, yalnızca bir millete has olmayıp bütün milletlerde görülen ortak bir eylemdir. Bu mümin için son derece önemli bir ihtiyaç ve kendisini yaratana karşı duyduğu büyük bir arzunun ifadesidir.¹⁰⁸¹ Duâ; bir ferahlama ihtiyacı, huzura ve sükûna duyulan büyük bir özlem ve bu bağlamda bireyin kendinden geçmesi;¹⁰⁸² ıstırap, çile, endişe ve merakın sonucudur.¹⁰⁸³ Bu bağlamda duâ kâinat içerisinde güçsüzlüğünü hisseden kulun, yagâne güç ve kudret sahibine yönelmesidir.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷⁶ Ayten, *a.g.e.*, s. 44.

¹⁰⁷⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV/359.

¹⁰⁷⁸ Cilacı, Osman, “Duâ” mad., *D.İ.A.*, IX/529.

¹⁰⁷⁹ İkbâl, Muhammed, *İslâm’da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Çev. N. Ahmet Asrar, Birleşik Yay., İstanbul, tsz., s. 129.

¹⁰⁸⁰ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 315.

¹⁰⁸¹ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yay., Ankara 1993, s. 219.

¹⁰⁸² Hökelekli, *a.g.e.*, s. 216.

¹⁰⁸³ Şeriatî, *a.g.e.*, s. 178.

¹⁰⁸⁴ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 213.

Duanın, bir ibadet olması hasebiyle kula getireceği mükâfat yanında mümin için pek çok maddi ve manevi faydaları da mevcuttur. Bu faydalardan bir tanesi de yaşamış olduğu sıkıntılar karşısında kişiyi teselli etmesi, ona moral ve motivasyon aşılmasıdır.

1- Duânın Kabul Olması

Anlam arayışında insanı dine ve yüce bir varlığa yönelten önemli psikolojik kaynaklardan biri, kendini adama ihtiyaç ve arzudur. İnsan gerek hizmetine sunulan imkânlardan dolayı, gerekse arzuladığı ve ulaşmak istediklerinden ötürü, kutsallık atfettiği yüce bir varlığa kendini adamaya çalışır.¹⁰⁸⁵ Bu bağlamda Allah Teâlâ herkesin yöneldiği bir yönünün olduğunu,¹⁰⁸⁶ kendisinin ise kullarına yakın olduğunu,¹⁰⁸⁷ kendisine yöneldikleri takdirde bu yönelişe karşılık vereceğini,¹⁰⁸⁸ darda kalmışa kendisinden başka kimsenin yardım edemeyeceğini¹⁰⁸⁹ açıkça beyan etmektedir. Ardından Kur'ân'da darda kaldıklarında kendisine yönelen Peygamberlere nasıl yardım ettiğini de örnekleriyle açıklamaktadır.

Bu Peygamberlerden bir tanesi Eyyûb (a.s.)'dir. Yakalandığı hastalık sebebiyle Allah Teâlâ'ya duâ etmiş Allah Teâlâ da onun duâsına icabet ederek onu hastalıktan kurtarmıştır.¹⁰⁹⁰ Yine darda kalıp Allah'a yönelen bir diğer Peygamber Zünnûn (a.s.)'dir. Duâsı kabul olunmuş ve balığın karnından kurtulmuştur.¹⁰⁹¹ Zekeriya (a.s.) da çocuk hasretiyle Rabbine yönelmiş, Allah Teâlâ onun duâsını da kabul etmiş ve kendisine Yahya (a.s.)'i ihsan etmiştir.¹⁰⁹² İbrâhîm (a.s.) ölümlerin nasıl diriltildiğini görmek istemiş Allah Teâlâ da onun bu isteğini kabul ederek ölümleri nasıl dirilttiğini göstermiştir.¹⁰⁹³ İsa (a.s.)'ın havârilere, kalplerinin yatışması ve kâmil manada imana ermeleri için kendisinden, Allah Teâlâ'dan bir sofrayı indirmesi için duâ etmesini istemiş, Allah Teâlâ da bu duâyı icabet ederek sofrayı indirmiştir.¹⁰⁹⁴ Süleyman (a.s.) Allah Teâlâ'dan daha önce kimseye verilmeyen bir mülk istemiş ve duâsı kabul olmuştur.¹⁰⁹⁵ Mûsa (a.s.) Firavun'a karşı kardeşi Harun (a.s.)'i kendisine yardımcı yapması için Allah Teâlâ'ya

¹⁰⁸⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s. 144.

¹⁰⁸⁶ Bakara, 2/148

¹⁰⁸⁷ Kâf, 50/16.

¹⁰⁸⁸ Bakara, 2/186; Âl-i İmrân 3/195; Mü'min, 40/60.

¹⁰⁸⁹ Neml, 27/62-63.

¹⁰⁹⁰ Enbiyâ, 21/83-84.

¹⁰⁹¹ Enbiyâ, 21/87-88.

¹⁰⁹² Âl-i İmrân, 3/38-39; Enbiyâ, 21/89-90; Meryem, 19/3-7.

¹⁰⁹³ Bakara, 2/260.

¹⁰⁹⁴ Mâide, 5/112-115.

¹⁰⁹⁵ Sâd, 38/36-43.

duâ etmiş onun da bu duâsı kabul olmuştur.¹⁰⁹⁶ Yine Mûsa (a.s.), yola gelmeyen Firavun'un mülkünü yok etmesi için Allah'a yalvarmış, Allah da onlara duâlarının kabul olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁹⁷

Bu örneklerin dışında kavmi karşısında çaresiz kalıp artık yapabileceği bir şeyi kalmadığını anlayan Peygamberlerin duâları da karşılık bulmuş ve Allah Teâlâ o kavimleri helak etmiştir. Lut (a.s.), kavminin yaptığı çirkin fiilden kendisini ve ailesini kurtarması için duâ etmiş Allah Teâlâ da onu ve ailesini kurtarmıştır.¹⁰⁹⁸ Yine Nuh (a.s.) kavmine karşı Allah'tan yardım istemiş Allah da onun duâsına icabet etmiş ve kavmini tufanla helak etmiştir.¹⁰⁹⁹

Duâlarına icabet edilen bu Peygamberlerin yanında duâsı reddedilen peygamberler de vardır. Bu peygamberlerin ilki Nuh (a.s.)'dır. Oğlu, Nuh (a.s.)'a iman etmeyince suda boğulanlardan oldu. Nuh (a.s.), oğlunun kendi ailesinden olması sebebiyle Allah Teâlâ'dan onu kurtarmasını istedi. Fakat Allah Teâlâ “إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ” diyerek imansızlığın aile bağıını ortadan kaldırdığını ifade ederek bu isteği reddetti. Nuh (a.s.) da bu hükme razı oldu.¹¹⁰⁰

Duâsı reddedilen peygamberlerden biri de İbrâhîm (a.s.)'dir. İman etmeden bu dünyadan ayrılan ve cehennemlik olduğu kesin olan kişi hakkında yapılan istiğfar, istiğfarda bulunan Peygamber dahi olsa kabul edilmeyecektir. İbrâhîm (a.s.)'in babası için mağfiret dilemesi önceden ona verdiği istiğfarda bulunma sözü sebebi ile idi. Fakat babasının Allah'ın düşmanı olduğundan emin olunca istiğfardan uzak durmuştur.¹¹⁰¹

Duâsı reddedilen bir diğer peygamber Mûsa (a.s.)'dir. O, Allah Teâlâ'yı görmek istemiş fakat Allah Teâlâ bunun mümkün olmadığını söyleyerek bu isteği reddetmiştir.¹¹⁰²

Reddedilen duâlara baktığımızda, kabul edilmesi mümkün olmayan duâlarla karşılaşırız. Fakat bunun dışındaki duâların kabul buyrulacağı hem bizzat Allah Teâlâ tarafından hem de peygamberlerin diliyle ifade edilmiştir.

¹⁰⁹⁶ Kasas, 28/34-35.

¹⁰⁹⁷ Yûnus, 10/89.

¹⁰⁹⁸ A'râf, 7/89-91; Şuarâ, 26/169-170; Ankebût, 34-35.

¹⁰⁹⁹ Kamer, 54/11-13.

¹¹⁰⁰ Hûd, 12/45-47.

¹¹⁰¹ Tevbe, 9/113-114.

¹¹⁰² A'râf, 7/143.

Allah Teâlâ'nın kullarından kendisine duâ etmelerini istemesi, kendisinin kullarına yakın olduğunu bildirmesi ve kulların duâlarına icabet edeceğini ifade etmesi; ardından darda kaldıklarında kendisine duâ eden peygamberlerin duâlarına icabet edildiğinin açıkça beyan edilmesi, inanan kula, Rabb'ine samimiyetle yöneldiğinde duâsına icabet edileceği konusunda bir teselli vermekte, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulması için moral destek sağlamakta ve hayatına kaldığı yerden devam edebilme konusunda bir motivasyon aşılacaktır. Nitekim Zeriyya (a.s.)¹¹⁰³ ve İbrâhîm (a.s.)¹¹⁰⁴ yapmış oldukları duâlarında yer alan “Umulur ki sana duâ etmekle bedbaht olmam.” ifadeleri de yapılan duânın kabul olacağını açıkça ortaya koymaktadır. Âyetteki, umulur ki manasına gelen “عَسَى” kelimesi, bir ihtimali, olasılığı değil her iki Peygamber (s.a.s.)'in de Allah Teâlâ'ya karşı olan tevazularını ve putlara tapan ve onlara yalvaranların bedbaht olacağına işaret için zikredilmiştir.¹¹⁰⁵

2- Duanın Kişiyeye Huzur Vermesi

İbadet ve duânın, kulda Allah şuurunu daha canlı ve devamlı hale getirmek sûretiyle ahlaki bir hayat için gerekli duyarlılık ve özgeciliğe ulaştırması; ayrıca problemleri akılcı bir şekilde çözmek ve hayatı daha mutlu kılmak için gerekli olan zihin duruluğu, moral güç, sağduyu ve ferasetin gerçekleşmesine imkân vermesi beklenir. Bu durumda duâ gerçek bir tevekkül halini alır; yani bir problemi çözenin veya önlemenin gerekli bütün yolları Allah'a dayanmanın sağladığı sükûnet ve güçle araştırılır ve sonucun hayırlı olması Allah'tan beklenir. Genellikle insan, gerekli tedbirleri aldığı halde akıl ve bilme gücünün karmaşık hayat olaylarını anlama ve düzenlemede yeterli olmadığı duygusuna kapıldığında duâ eşliğinde beklentiye girer ve işin sonucunu Allah'a bırakır. Ne var ki insanın çok defa aceleci ve kolaycı tabiatı, onu bazı duâ klişelerini sadece okumak, tekrar etmek veya yanında bulundurmamak, yani duâyı bir çeşit sihir tekniği gibi kullanmak sûretiyle isteklerinin gerçekleşmesini beklemeye sevk etmektedir.¹¹⁰⁶

Allah'ı anmanın ve ona sığınmanın, Allah rızasına ulaştırıcı olması yanında kul açısından O'na duyulan yakınlık sonucunda uzak veya yakın birçok fayda ve mükâfâta

¹¹⁰³ Meryem, 19/3.

¹¹⁰⁴ Meryem, 19/48.

¹¹⁰⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, III/21; Râzî, *a.g.e.*, XXII/196.

¹¹⁰⁶ Parladr, “Duâ” mad., *DİA*, IX/532.

nail olacağına dair hayli belge vardır. Kur'ân'a göre, duâ edene Allah karşılık verir¹¹⁰⁷ ve Allah'ı anan kimseyi Allah da anar.¹¹⁰⁸ Naslarda yer alan duâlardaki isteklerin önemli bir kısmının hayat ve şahsiyetin korunması amacına yönelik oluşu, prensip olarak duânın fayda verdiği inancı gerektir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in (s.a.s.) açıklamasına göre duânın kabulünde birkaç alternatif söz konusudur. Duâ edene istediği şey ya bu dünyada hemen verilir veya ahirete saklanır yahut üzerinden istediği iyilik kadar bir kötülük giderilir.¹¹⁰⁹ Dolayısıyla yaptığı duâ, istediği şekilde gerçekleşmeyen kul, duâsının asla boşa gitmeyeceğini, bu dünyada değilse de ahirette duâsının mükâfâtına nail olacağını bilir. Öncelikle başına gelen her türlü sıkıntıya karşı sığınacağı ve her türlü güçlüğü aşmada kendisine yardım edeceğini bildiği bir kapının var olduğu bilmek kişi için başlı başına bir teselli, moral ve motivasyon kaynağıdır. Çünkü bu duygu kişinin kendisini huzurlu ve güvende hissetmesine sebep olur. Bunun yanında yapmış olduğu duânın asla boşa gitmeyeceğini, bugün değilse yarın veya kendisinin arzuladığından çok daha faydalı bir şekilde dünyada veya ahirette karşısında çıkacağını bilmek de yine kişiyi teselli eden, ona moral ve motivasyon sağlayan önemli bir unsurdur.

Gerek ihtiyaçlar ve hatalar yüzünden Allah'a başvurmak, gerekse nimetleri sebebiyle O'nu hatırlamak ve anmak kişide psikolojik bakımdan bir rahatlık, huzur ve mutluluk doğurur.¹¹¹⁰

Kur'ân'da hem sabır ve direnç gösterme hem de namaz ve duâ ile Allah'tan yardım istemek tavsiye edilmektedir.¹¹¹¹ Zira zikir ve duâ âyetin belirttiği gibi psikolojik bir rahatlık, güç ve moral vermektedir.

Duânın kabul edilmesi konusu ahiretteki sonuçları bakımından bir açıklama güçlüğü doğurmaz. Duâ, zikir, tespih gibi fiillere sevap, günahların affı, çeşitli cennet nimetleri, azaptan kurtulma gibi karşılıklar verilecektir.¹¹¹²

Kulluğunu anlayan, gücünün sınırlarını bilen bir kimse duânın faydalarını hemen görür. Birinci faydası, yalnız olmadığını hissetmesidir. İkinci faydası ümidi ayakta

¹¹⁰⁷ Mü'min, 40/60.

¹¹⁰⁸ Bakara, 2/152.

¹¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, III/18.

¹¹¹⁰ Ra'd, 13/28; A'lâ, 87/15; İbn Mâce, Edeb, 53; Tirmizî, Da'avât, 7.

¹¹¹¹ Bakara, 2/45, 153.

¹¹¹² Tirmizî, Da'avât, 60.

tutabilmesidir. Bu iki madde kişiyi önemli ölçüde teselli eder ve moral seviyesini yükseltir. Üçüncü faydası bir şeyler yapabilme konusunda ilk adımı atmış olması, dördüncü faydası ise tüm gücü ile uyanık, dopdolu olabilmesidir. Bu iki madde ise kişiyi motive eder hayata karşı yeniden harekete geçirir.

Nitekim psikologlar da duanın bu yönüne dikkat çekmişlerdir. Özellikle James gibi pek çok psikoloğa göre duâ dinin "özü ve ruhu"dur. Duâ, dini başa çıkma sürecinde başvurulacak tek dini uygulama olmamakla birlikte, zor durumlarda kalan insanların sıkıntılarından kurtulmak için öncelikle ve sıklıkla başvurdukları bir dini etkinliktir. Duâ, hayatta yaşanan çeşitli olaylara anlam katarak hayatı daha anlamlı, insanları daha güçlü kılar. Zor zamanlarda insanların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlar.¹¹¹³

Duâ, insana derin yönlerinin, kaynaklarının, sınırlarının ve eksikliklerinin farkına varmasında ve benlik bilincini geliştirmesinde ve kendine güvenini ve umudunu tazelemesinde yardımcı olmaktadır. İnsandaki şiddetli sıkıntı kaygı ve öfke duygularını azaltarak insanın psikol-sosyal uyumunu artırmaktadır. Bu nedenle insanlar, sıkıntılı zamanlarda problemlerle başa çıkarken, maddi çabaların yanı sıra manevi çaba olarak duâyâ da başvururlar. Pek çok araştırma bunu destekleyen bilgiler sunmaktadır.¹¹¹⁴

Duâ ve ibadet tecrübesi, bireyi, bir anlam duygusuna ve mutluluk gibi bir amaca ulaştırmasının yanında, ona yaşam memnuniyeti (life satisfaction) ve dinî memnuniyet (religious satisfaction) kazandırır. Zaten duâ ve ibadet tecrübesi, bireyin kendini, Aşkın varlık karşısında huzurlu hissetmesi sonucunda elde edilen bir tecrübedir. Böyle bir tecrübede birey, kendisinden daha büyük ve kendini aşan bir başka varlıkla mahrem bir psikolojik ilişkiye girer. O, duâ tecrübesi yaşarken, kendi isteklerinin gerçekleştirilmesi için ilahî kudretin gücünü, kendi isteği doğrultusunda yönlendiremeyeceğinin farkındadır. Bu nedenle, ister bir arzusunun yerine getirilmesi, isterse bir çaresizliğinin yatıştırılması amacıyla duâ etmiş olsun, her iki durumda da bireyi duâ etmeye mecbur eden bir takım sebepler vardır. Bu anlamda her duâ etme, aslında bir istek ve yöneliştir. Duâ tecrübesi, bireyin Aşkın varlık tarafından bilinme, işitilme ve isteklerin karşılanması talebinden başka bir şey değildir.¹¹¹⁵

¹¹¹³ Ayten, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹¹⁴ Ayten, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹¹¹⁵ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 213, 216, 241.

İnanan birey, duâ ve ibadet tecrübesiyle Aşkın varlığa yakınlaşmaya çalışır. O'na güven ve bağlılığını ifade eden bu ve benzeri uygulamalar, bireyin dinî hayatının ayrılmaz bir boyutunu oluşturur. Bu bağlamda duâ ve ibadet tecrübesi, birey ile Aşkın varlık arasında, iman bağıyla kurulmuş ilişkiyi ifade eden ve bunu dışa yansıtan pratikler bütünüdür.¹¹¹⁶

Birey, duâ tecrübesi esnasında bir takım psikolojik süreçlerden geçer. Bunlar sırasıyla şu şeklide meydana gelir: Öncelikle kendisi dışındaki tüm uyarıcıları etkisiz hale getirerek, kendi üzerinde psikolojik bir yoğunlaşma sağlar. Daha sonra dilek ve isteklerin yerine getirilmesi anlamında kendisinde bir arzu gücü canlandığı için duâ anında kendi bütünlüğü içinde, bizzat kendisiyle hazır bulunma duygusunu tecrübe eder. Bu tecrübeyi yaşarken, istek ve taleplerinin Aşkın varlık tarafından kabul edileceği inancıyla kendini ilahî kudrete teslim eder. Sonunda o, duâ esnasında Aşkın varlıkla iki yönlü bir iletişim içine girer¹¹¹⁷

Duânın üç önemli psikolojik faydası vardır:

1- Problemlerini kelimelerle ifade etmeye imkân verir. Problemin karışık ve belirsizlikten kurtulmasına yardım eder.

2- Duâ kişiye yükünün paylaşıldığı, yalnız olmadığı duygusunu verir. En çaresiz ve ümitsiz durumlarda her şeyi duyan, her şeyi bilen ve gücü yeten bir kudrete inanmak, sığınmak ve güvenmek o kişiye sakinlik ve huzur verir. Güven duygusunun gelişmesine ve korkularını yenmesine yardımcı olur.

3- Çaresiz kişi pasiftir, bir şey yapamamaktadır. Böylece “yapmak” konusunda bir adım atmış olur.

Değişik sebeplerle ortaya çıkan fitri bir eğilim olan duâ, genel olarak insanın bütün ruhi faaliyetlerine bir güç ve canlılık sağlamaktadır. Duâ vasıtasıyla Allah Teâlâ ile kurulan ilişki ve iletişim sayesinde ilahi enerjinin etkisi, ruhun ihtiyaçlarını karşılamaya, korkularını yatıştırmaya ve bu yolla dış dünyayı değiştirmeye koyulmaktadır. Böylece duâ, normal bir zamanda kişinin gücünü artırmakta, şuur

¹¹¹⁶ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 211.

¹¹¹⁷ Hökelekli, *a.g.e.*, s. 215-218.

düzeşinin yükselmesine ve idrak kapasitesinin keskinleşmesine imkân vermekte, olağanüstü işleri başaracak güç, kuvvet ve yeterlilik kazandırmaktadır.¹¹¹⁸

Sıkıntılı, bunalımlı ve gergin bir durumda ise duânın etkisi yatışma ve rahatlama şeklinde kendini gösterir.¹¹¹⁹ Hastalık, başarısızlık, felaket gibi insanı tehdit eden durumlar ve tehlikeler, O'nun sinirlerini bozar, moralini sarsar, cesaretini kırar. Böylesi durumlar tıpkı karanlıkta korkular içinde bulunan çocuğun, yanında kendisini koruyacak bir büyüğü olduğunu zaman oluşan güven ve cesaretin artması gibi duâ edenin durumu da, duâ ile güven duygusunun oluşmasına dönüşür. Duâ eden birey Allah'a güvenir, talep ve isteklerinin Allah tarafından bilindiğine ve duyulduğuna inanır. İlahi kudretin imdadına koşacağına güvenir ve sıkıntılı, gergin durumda bir yatışma ve rahatlama gerçekleşir.¹¹²⁰

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse yukarıda bahsetmiş olduğumuz duâ çeşitlerinden ister yalnızca yüce bir varlığa sığınmak ve O'nun varlığını hissetmek için ister yalnızca onu övmek ve şükran duygularını ifade etmek için isterse dünya ve ahirete dair bir istek için olsun yapılan duâ kişide bir teselli duygusu dolayısıyla moral seviyesinin yükselmesi ve hayata direnmek için yeni bir motivasyon elde etmesi duânın doğal sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

E) KADER ANLAYIŞININ İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI

“Kader” kelimesi, lügatte “ölçme, güç yetirme, kaza ve hüküm, kudret, rızkı daraltma” gibi anlamlara gelir.¹¹²¹ Kader, bir şeyin ölçüsünü ve sınırlarını bildirir. Yartılan her varlığın kendine has olan özellikleriyle belirlenmesi anlamındadır.¹¹²²

Allah Teâlâ'nın ilmi, kudreti, takdiri ve yaratması ve bu fiillerinin insan iradesi üzerine etkisi bağlamında yürütölen ve mezhepler tarafından farklı şekillerde yorumlanan kader konusundaki bu teorik tartışmalar bizim konumuzun dışında kalmaktadır. Biz bu tartışmaları ehline havale ederek bizi ilgilendiren kısma doğrudan

¹¹¹⁸ Kula, *a.g.e.*, s. 224.

¹¹¹⁹ Hökekleli, *a.g.e.*, s. 228-229.

¹¹²⁰ Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Samsun 2000, s. 128.

¹¹²¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI/55.

¹¹²² Sâbüni, Nüreddin, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn, Mâturîdiyye Akâidi*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara 1995, s. 155.

geçmek istiyoruz. Kader konusunun bizi ilgilendiren kısmı, insanın güç yetiremeyeceği ve kendi iradesi dışında gerçekleşen rızık, ecel, hastalıklar ve musibetler gibi problemlerdir. Kader anlayışının, bahsi geçen meselelerde müminin bakış açısını nasıl etkilediğini ve bu konuların onda nasıl bir yatışma ve huzur meydana getirdiğini inceleyeceğiz.

1- Allah Teâlâ'nın Hayır ve Şerrin Kaynağı Olması

Kur'ân'ın ifadesinden anlaşılmaktadır şeyin yaratıcısı Allah'tır.¹¹²³ Hz. İbrâhîm'in (a.s.), putperestlere söylemiş olduğu: “وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ” “Sizi ve yaptıklarınızı Allah yarattı.”¹¹²⁴ ayetinin ifade ettiği mana hakkında Ehl-i Sünnet âlimleri, insanların fiillerini ve bu fiil neticesinde ortaya çıkan neticeyi yaratanın Allah Teâlâ olduğunu söylemişlerdir. Yani Allah dilemese ve insanlara kudret ve imkân vermese hiç kimsenin hiçbir şey yapması mümkün olmazdı.¹¹²⁵

Ayetteki, “yaptıklarınızı” ifadesini Râzî “yaptığımız fiilleri” şeklinde anlamının daha daha doğru olacağını ifade etmiştir.¹¹²⁶ Her şeyin yaratıcısı olan Allah Teâlâ, insana irade gücü vermiştir. Vermiş olduğu bu gücü, hem iyilik hem kötülük işlemeye imkân verecek şekilde yaratmıştır. Bununla birlikte insana kötüyü tercih etmeyi yasaklamış ama dünya hayatının bir imtihan sahası olduğu için, insan kötülüğü irade ettiğinde onun bu fiili izin vermiş fakat sorumluluğun insana ait olacağını haber vermiştir.¹¹²⁷ “...Kendilerine bir iyilik dokunsa “bu Allah'tan” derler, başlarına bir kötülük gelince de “bu senden” derler. De ki: “hepsi Allah'tandır.” Ne oluyor bu adamlara ki hiçbir sözü anlayamıyorlar! Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik. Şahit olarak Allah yeter.”¹¹²⁸ âyetinde Allah'ın lütfu olan iyiliklerle musibet ve belalardan ibaret olan kötülükler birbirinden ayrılmıştır. İyilik Allah'a nispet edilir, çünkü Allah her yönden buna layıktır. Kötülüğü ise hikmeti gereği yaratır. İyiliği yaratmak O'nun fazlından, kötülüğü yaratmak ise adaletindedir.¹¹²⁹

¹¹²³ Mesela bkz. En'âm, 6/102; Ra'd, 13/16; Zümer, 39/62; Mü'min, 40/62.

¹¹²⁴ Sâffât, 37/96.

¹¹²⁵ Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, *İnsan Fiili ve Bir Kur'ân-ı Kerîm Âyeti*, A.Ü.İ.F.D., Ankara 1986, c. 18.

¹¹²⁶ Râzî, a.g.e., XII/620–621.

¹¹²⁷ Teğâbun, 64/11.

¹¹²⁸ Nisâ, 4/78–79.

¹¹²⁹ Kârî, a.g.e., s. 90–91.

Cenâb-ı Hak kullarına asla zulmetmez. Bilakis kullar kendilerine zulmetmektedirler.¹¹³⁰ Dolayısıyla kişi göstermiş olduğu gayretin karşılığını en ufak bir eksiklik dahi olmadan alacaktır.¹¹³¹ Bir kısım âyetlerde hem mükafaat ve hem ceza için kullanılan “جَزَاءَ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” “yaptıklarına karşılık olarak”¹¹³² ibaresi, kulun dünyada da ahirette de karşılaştığı bir takım felaketlerin kendi yaptıklarının bir sonucu olduğunu göstermektedir. Aslında insanlar Cenâb-ı Hak’tan fazlasıyla lütuf görmektedirler. Yaptıkları ameller kendilerine lütfedilenlerin asla dengi ve karşılığı olamaz. Fakat O, kullarına karşı çok cömert davranmakta,¹¹³³ cezaya müstehak oldukları halde bağışlamaktadır. “Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O yine de çoğunu affeder”¹¹³⁴ buyrulması bu manayı içerir.¹¹³⁵

Bu yorumlardan anladığımız, insanın irade gücünü ve sahip olduğu yetenekleri yanlış yolda kullanması kendisi için kötü sonuçların doğmasına yol açabileceğidir. Kur’ân-ı Kerîm’de, daha önce Yahûdî ve Hıristiyanlardan da Allah’a kulluk edeceklerine dair sözler alındığı, Yahûdîlerin sözlerinden dönmeleri sebebiyle lanetlendikleri, Hıristiyanların da aralarına kıyamet gününe kadar sürüp gidecek olan kin ve düşmanlık sokulduğu haber verilerek¹¹³⁶ Müslümanların geçmiş milletlerin düştüğü hatayı tekrarlamaktan sakınmaları gerektiğine işaret edilmektedir. Hıristiyanlar arasındaki sonu gelmez savaşların ve karşılıklı düşmanlık ve nefretin asıl sebebi, Hz. İsa’nın tebliğ ettiği inançtan uzaklaşmalarıdır.¹¹³⁷ Müslümanların Uhud’ta aldıkları yenilgiden bahseden şu âyet de aynı anlam içeriğine sahiptir: “(Böyle iken) size hasımlarınızın başına iki mislini getirdiğiniz bir musibet isabet ediverirse, bu nereden mi dediniz? De ki: O kendi tarafınızdan. Allah her şeye kâdirdir.”¹¹³⁸ Bu âyetin savaşta alınan yenilgiden sonra Müslümanların şaşkınlıklarını gidermek ve onlara sorumluluklarını hatırlatmak üzere indiğini belirten H. Yazır, “Cevaben şöyle de: O sizin kendinizden oldu. Bunun sebebini evvel emirde, hariçte değil kendinizde emre

¹¹³⁰ Yûnus, 10/44.

¹¹³¹ Necm, 53/39–41.

¹¹³² Mesela, Secde, 32/17; Ahkâf, 46/14; Vâkı’a, 56/24.

¹¹³³ Bkz. Bakara, 2/243, 251; Al-i İmrân, 3/152, 174; Yûnus, 10/60; Hûd, 11/3; Neml, 27/73; Mü’min, 40/61.

¹¹³⁴ Şûrâ, 42/30.

¹¹³⁵ Küskü, Davut, Kur’ân’ın Kader Konusuna Bakışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 112.

¹¹³⁶ Mâide, 5/12.

¹¹³⁷ Esed, a.g.e., s. 188.

¹¹³⁸ Âl-i İmrân, 3/165.

muhafezet etmek, merkezi terk edip ganimet hırsına düşmek gibi iradenizi kötüye kullanarak hareket etmekte aramalısınız” demektedir.¹¹³⁹ Böylece başlarına gelen felaket ve musibetlerin sebebini insanın yaptığı fiillerde aramak gerektiği açıkça ifadelendirilmiş olmaktadır.¹¹⁴⁰

Musibet iki şekilde insana ulaşır. Bunlardan birincisi kıtlık, kuraklık, doğal afetler gibi yeryüzünde meydana gelen herhangi bir zarar, afet ve ziyan; diğeri ise canlara ölüm, hastalık, yaralanma, açlık, susuzluk gibi doğrudan insan bedenine arız olandır.¹¹⁴¹ İnsanların sebep olmalarıyla meydana gelen musibetler bazen doğal nizamın bozulması şeklinde olur.¹¹⁴² Böylece insanlar şirk, ahlaksızlık, haksızlık, hevâ ve ihtiraslara uyma şeklinde yaptıkları kötülüklerin cezasının bir kısmını dünya hayatında çekerken diğeri kısmını da ahirette çekecektir.¹¹⁴³

Kullarının kendi davranışlarının neticesinde başlarına gelen musibetin bir de kulun kusur ve günahının neticesi olmayan sıkıntı ve ızdıraplar da bulunabilir. Bunların ise muhakkak ki başka hikmetleri vardır. Allah’ın kullarının sabırlarını sınaması, onların ruhen olgunlaşmalarını, sevap ve yüksek mertebe elde etmelerini yahut günahlarının bağışlanmasını dilemiş olması bu hikmetler arasında sayılabilir.¹¹⁴⁴

Kur’ân’da insanın yaratılış gayesinin imtihan maksatlı olduğu, bu hayatın sonunda herkesin Allah’ın huzuruna varıp hesap vereceği,¹¹⁴⁵ kulun başına gelen herhangi bir sıkıntının imtihan sebebiyle olabileceği¹¹⁴⁶ de ifade edilmiştir. “*Andolsun, içinizden cihat edenleri ve sabredenleri belirleyinceye ve durumlarınızı ortaya koyuncaya kadar sizi deneyeceğiz.*”¹¹⁴⁷ ayeti bu durumu açıkça ifade eden ayetlerden bir tanesidir.

Ayetin ifadesine göre musibetler de kitapta yazılıdır.¹¹⁴⁸ Yine Kur’an’ın ifadesine göre Allah’ın izni olmadan kula hiçbir musibet isabet etmez.¹¹⁴⁹ Başa gelen

¹¹³⁹ Yazır, *a.g.e.*, II/1225.

¹¹⁴⁰ Küskü, *a.g.e.*, s, 113.

¹¹⁴¹ Yazır, *a.g.e.*, VII/4754.

¹¹⁴² Enfâl, 8/53; Ra’d, 13/11; Rûm, 30/21.

¹¹⁴³ Yazır, *a.g.e.*, VI/4245.

¹¹⁴⁴ Uludağ, “Belâ” mad., *D.İ.A.*, V/380.

¹¹⁴⁵ Mülk, 67/2; krş. Enbiyâ, 21/34.

¹¹⁴⁶ Enbiyâ, 21/35. krş. Zümer, 39/49.

¹¹⁴⁷ Muhammed, 47/31. krş. Âl-i İmrân, 3/142.

¹¹⁴⁸ Hadîd, 57/22; En’âm, 6/59.

¹¹⁴⁹ Teğâbun, 64/11.

musibetler insanın yaptıklarına karşılık olarak bu dünyada gördüğü cezalar olabileceği gibi herhangi bir davranışın karşılığı olmadan yalnızca imtihan vesilesi de olabilir. Bunun haricinde Uhud savaşı örneğinde olduğu gibi müminlerden şehitler edinmek, iman edenlere yardım etmek gibi başka hikmetler de söz konusu olabilir. Bunlarla beraber, bir topluma gelmiş veya gelebilecek bir kötülüğün savılması için öncelikle o toplumun fertlerinin kendilerini sorgulamaları ve kötü niyet ve davranışlardan arınmaları istenmektedir: “*Kişinin önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu koruma altına alan takipçiler vardır. Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez. Allah herhangi bir toplumun başına bir kötülük gelmesini dilemi, artık onun geri çevrilmesi mümkün değildir.*”¹¹⁵⁰

Sonuç olarak anlaşılmaktadır kişinin başına gelen ve şer olarak görülen herhangi olay öncelikle Allah Teâlâ’nın bilgi ve iradesiyle meydana gelmektedir. Bunu murat eden O’dur. O’nun bunu murat etmesinde ise farklı sebepler söz konusu olabilir. Bu sebeplerden bir tanesinin de başa gelen o musibetle imtihan ederek kulun sabrını ve yaratana karşı olan bağlılık ve samimiyetini sınamak olması mümkündür. Belaların en büyüğünün peygamberlerin başına geldiğini düşündüğümüzde bu durum son derece anlamlı görünmektedir. Dolayısıyla kulun başına gelen herhangi bir musibet veya belayı bu şekilde değerlendiren bir kul, yaşadığı bu sıkıntıya karşı teselli ve moral adına iyi bir dayanak, bu sıkıntıdan kurtularak hayat yolculuğuna devam etme konusunda da önemli bir motivasyon elde edecektir.

2- Ecelleri Allah Teâlâ’nın Tayin Etmesi

Her bir canlının ölüm vaktini ifade eden ecel meselesi kader problemine bağlamında değerlendirilen konulardan bir tanesidir. Âyetlerin açık ifadelerine göre, her canlı için tayin edilmiş bir ecel vardır ve bu ecel asla değişmemektedir.¹¹⁵¹ Bu kesin hüküm fertler için olduğu gibi toplumlar için de geçerlidir.¹¹⁵² Ecelleri Allah’ın takdir edip belirlediği, ayet “*نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ*” “*aranızda ölümü biz takdir ettik*”¹¹⁵³ şeklinde ifade edilmiştir. Ecellerin Allah’ın takdir edip belirlediğinin ifade edildiği bir başka ayette iki farklı ecelden söz edilmektedir: “*Sizi bir çamurdan yaratan, sonra (her birinizin) ölüm zamanını takdir eden ancak O’dur. O’nun katında belirlenmiş bir ecel*

¹¹⁵⁰ Ra’d, 13/11. Küskü, a.g.e., s. 98.

¹¹⁵¹ Nahl, 16/61; Sebe’, 34/30; Münâfikûn, 63/11.

¹¹⁵² Araf, 7/34. Ayrıca bkz. Yûnus, 10/49; Hicr, 15/4–5; Müminûn, 23/43.

¹¹⁵³ Vâkı’a, 56/60.

daha vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.”¹¹⁵⁴ Müfessirlerden bir kısmına göre âyette bahsedilen iki ecelden birincisi ecel ölüm vakti, ikinci ecel ise kıyamet vakti;¹¹⁵⁵ diğer bir kısmına göre ise ilk ecel yaratılışla ölüm arası, ikinci ecel ise ölümle yeniden dirilme arasındaki süre veya bu sürenin sonudur.¹¹⁵⁶ Başka müfessirlere göre ise ilk ecel insanın normal olarak yaşayıp ömrünün dolmasıyla hayatının sona ermesi, ikincisi vücut fonksiyonlarının tamamı henüz sağlıklı ve yaşamaya elverişli iken boğulma, yangın ve kazalar gibi dış sebeplerle hayatın son bulmasıdır.¹¹⁵⁷

Allah tarafından belirlenmiş olan ölüm, insanlar her nerede ve ne şart altında bulunursa bulunsunlar mutlaka gerçekleşecektir ve bundan kaçmak mümkün değildir. *“Allah’ın izni olmadan hiç kimse ölemez. (Ölüm) belirli bir süreye göre yazılmıştır.”*¹¹⁵⁸ ayeti bu durumu açıkça ifade edilerek Allah’ın belirlediği zaman gelmeden ve O’nun izni olmadan hiç kimsenin ne yatağında ne de savaşta ölmeyeceği, hiç kimsenin O’nun belirlediği süreden fazla veya az asla yaşayamayacağı inancı net bir şekilde ortaya konulmuştur. Fakat insan ecelinin ne zaman gerçekleşeceğini bilmediği için ölüm sebeplerinden sakınmakla ecelini değiştirmiş olmaz.¹¹⁵⁹

*“Ey iman edenler! Sizler, sefere çıkan veya savaşa giren kardeşleri hakkında, Allah sonunda bunu kalplerinde bir hasret acısı kılsın diye “onlar yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkârcılar gibi olmayın. Hayat veren de öldüren de Allah’tır. Allah yaptıklarınızı görmektedir.”*¹¹⁶⁰ ayetinde münafıkların bu cahiliye tavrıyla savaştan kaçma bahanelerine cevaben Allah, ölenlerin yine kendisi tarafından takdir edilmiş ecelleriyle öldüklerini, eceli gelenlerin evlerinden çıkmasalar bile ölümden kurtulamayacaklarını, her insanın ölümü nerede takdir edilmişse gidip orada öleceğini bildirmektedir.¹¹⁶¹ Nitekim yine bu âyet grubunda savaşın ardından münafıkların tavrı eleştirilmekte; onların Allah ve kader inançlarının çarpıklığına vurgu yapılarak, seferi veya savaş ölüm sebebi olarak değerlendirmelerinin doğru olmadığı açıkça ifade edilmektedir.

¹¹⁵⁴ En’âm, 6/2.

¹¹⁵⁵ Zemahşerî, *a.g.e.*, II/4.

¹¹⁵⁶ Şevkânî, *a.g.e.*, II/114; İbn Aşûr, *a.g.e.*, IV/130–131.

¹¹⁵⁷ Râzi, *a.g.e.*, IX/323.

¹¹⁵⁸ Al-i İmrân, 3/145.

¹¹⁵⁹ Yazır, *a.g.e.*, II/1195–1196.

¹¹⁶⁰ Al-i İmrân, 3/168.

¹¹⁶¹ Yazır, *a.g.e.*, II/1208.

Bütün bunlar dünya hayatının bir imtihan alanı olduğu düşünülürken bir değer ifade etmektedir. Çünkü Allah hayatı da ölümü de imtihan için yaratmıştır. İmtihan alanı kıldığı hayatın şartlarını belirleyen, sınırlarını tayin eden yine O'dur. Nasıl diğer bütün olayları en ince ayrıntısına kadar Allah takdir etmekte, geçmiş ve geleceği kuşatan ilmiyle bilmekte ise, ecelleri ve rızıkları da O takdir etmiş ve bunları insanların yapıp etmelerine bağlamıştır. Yine de küllî planda emir ve irade O'na aittir. Allah'ın, bazı kullarına çalışıp gayret göstermesine rağmen rızık az vermesi (ya da tersi durumda çok vermesi), bütün sağlık kurallarına uysa da insanın hiç beklenmeyen bir anda ölmesi vb. hususlar, birçok hikmet ve sebeplere bağlı olabilir. Allah'ın bir kimseye bol rızık vermesi onun Allah katında değerli olduğunu, herhangi birinin rızıkını daraltması da onun sevilmeyen biri olduğunu göstermeyeceği gibi ömrü uzun veya kısa kimseler için de bu türden yorumlar yapılamaz.¹¹⁶²

Kur'ân-ı Kerîm'in mü'min kulda oluşturmak istediği kader inancı kulun Allah'a tevekkül etmesini, O'na sığınıp O'ndan yardım dilemesini de içermektedir. Yüce Allah, gerekli tedbirleri alıp üzerine düşeni yaptıktan sonra tevekkül etmeyi, kendisine dayanıp güvenmeyi, sonucu kendisine havale etmeyi emretmiştir. Mü'min bilmeli ve inanmalıdır ki Allah, kendisine dayanıp güveneni asla yardımsız bırakmaz. Her daraldığında mutlaka bir çıkış yolu gösterir, dayanma gücü verir. Kur'ân-ı Kerîm'in zihin ve gönüllerimize nakşetmeye çalıştığı tevekkül anlayışına göre, yaptığımız her işte kendimizi hiçbir şekilde yeterli görmememiz ve her işimizin Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna inanmamız gerekmektedir. Diğer taraftan, "Olacak ve olmayacak her şey kaderde bellidir, kulun istedikleri kaderinde yoksa kendisine verilmeyecektir" şeklinde düşünerek duânın faydasız olduğunu düşünmek de kaderin doğru algılanmadığının bir göstergesidir. Çünkü ezelde duâya bağlı olarak takdir edilen şeylerin, duâ şartıyla olacağına bilinmesi gerekir. Kader, olaylardan öncedir, ama Allah ondan da öncedir. Duâ ise bunun en güzel ikrarıdır. Allah, bütün mahlûkatı üzerinde sınırsız olarak dilediği gibi tasarrufta bulunur. İnsan da bundan müstesna değildir. Dilediğini dilediği şekilde yapma gücüne sahip olan Allah, insanın sınırlı bir tarzda hür olmasını dilemiş, ona cüz-î bir irade vermiştir. İnsanın irade sahibi olması, dilediğini yapıyor görünmesi onun fiillerinin yaratıcısı olması anlamına gelmemektedir. Kulların hür ve serbest buldukları alanda ne yapacaklarını, neyi tercih edeceklerini ezelde bilen Allah Teâlâ,

¹¹⁶² Kûskü, *a.g.t.*, s. 130.

o alandaki kader ve kazasını bu hür tercihe uygun kılmıştır. Bu noktadan bakıldığında kulun serbest iradesiyle yaptığı fiiller de dâhil olmak üzere her şey O'nun ilim ve iradesine uygun olarak ve O'nun yaratmasıyla gerçekleşmektedir.¹¹⁶³

Sonuç olarak; insanın da içinde bulunduğu bütün mahlûkatın hareketleri, geçireceği evreler, imkân halinde iken varlık sahasına çıkacak olan şeyler, velhasıl olmuş ve olacak olan her şey Allah'ın ilminde malum, levh-i mahfuzda yazılıdır. Böyle olduğu halde Allah, kendi fiillerinde hür bıraktığı insanı (sorumlu olduğu alanda) cebren herhangi bir şeyi yapmaya zorlamamaktadır.¹¹⁶⁴

Çözülmesi mümkün gözükmeyen bu ilahî muammayı en doğru şekilde halledenler, kesin olarak beşerin idrak ve kudreti dışında olduğunu teslim ve itiraf ederek bu konuda susmayı lüzumlu görenlerdir. O halde kadere iman, rıza ve teslimiyet gerekir. Kadere teslimiyet demek, sonucundan mes'ul olduğumuz fiillerimizde tercihi Allah'a bırakmak, görevimizin ifasını O'na havale etmek demek değil, hükmü ve kararı O'na havale edip O'na sığınmak demektir. Bu, Allah'ın mutlak kudretini, ilmini ve iradesini tanımak, bununla birlikte kendimizin sınırlı ve sorumlu olduğumuzu kabul etmek demektir. Olacak olanları önceden bilemediğimize göre yaptığımız fiillerde ceht ve gayretimiz şarttır.¹¹⁶⁵

Kaza ve kader inancı, insanda ümitsizlik ve kedere karşı en büyük dayanağıdır. İnsan, başına gelen felâket ve musibetleri inancının bir parçası olan kader çerçevesinde bakar ve yaşanan olayı Allah Teâlâ'nın takdiri ile değerlendirir ve kendini teselli eder ve O'nun takdirine rıza gösterir. Bu rıza ile birlikte sonsuz bir kudret sahibinin daima gözetimi altında olduğunu bilir. Yine başa gelen hadiselerin O'ndan geldiğini ve O'ndan başka bu musibeti kaldıracabilecek kimse olmadığını da bildiğinden yine ona sığınır. Başına gelen bu musibetin kendisi için bir keffâret ve af sebebi olduğunu düşünür. Bu düşünce ise mevcut duruma sabretme konusunda da kendisine önemli bir dayanak teşkil eder. "Kadere îman eden, kederden emîn olur." sözü tam da bu durumu ifade etmek için söylenmiştir. Bu ise insanı son derece ağır yüklerden kurtarır ve veya o yükleri kolayca taşıyabilmesine imkân sağlar.

¹¹⁶³ Kûskü, *a.g.t.*, s. 135.

¹¹⁶⁴ Kûskü, *a.g.t.*, s. 136..

¹¹⁶⁵ Kûskü, *a.g.t.*, s. 136-137.

İnsan başlamış olduğu herhangi bir işte başarıya ulaşmak için olmak elinden gelen her türlü çabayı göstererek esbaba tevessül noktasında o işin gerektirdiği her türlü gayret ve sebatı ortaya koyduktan sonra başarıyı ise Yüce Allah'tan bekler. Sonunda başarıya ulaşırsa bunu kendinden bilmez, başarısızlığa uğradığı takdirde ise ümitsizliğe kapılmaz. Başarısızlığın maddi sebeplerini tesbit ederek yeniden işe tekrar girer. “*Ne yeryüzünde, ne de kendinizde meydana gelen hiçbir musibet yoktur ki Biz onu yaratmadan, önce bir kitapta (yazılmış, ezeli bilgimizle tesbit edilmiş) olmasın. Şüphe yok ki, bunlar Allah için kolaydır. (Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) elinizden çıkana üzülmesiniz ve (Allah'ın) size verdiği ile sevinip, şımarayasınız. Çünkü Allah, kendisini beğenip böbürlenene kimseleri sevmez.*”¹¹⁶⁶ ayeti gereğince her şeyin Allah Teâlâ tarafından takdir edilmiş olduğunu bildiğinden herhangi bir musibet ve başarısızlık karşısında üzüntüye kapılardan kadere olan inancı sebebiyle teselli ve moral bulur. Bu uygulamanın en güzel örneğini ise en güzel örnek olan Hz. Peygamber ve onun ahabında görüyoruz. Onlar, herhangi bir işte başarılı oldukları zaman ne zafer sarhoşluğuna kapılmışlar ne de bir başarısızlıkla karşılaştıkları zaman Allah'ın rahmetinden ümitlerini kesmişlerdir. Çünkü onlar biliyorlardı ki başa gelmesi mukadder olan bir şey mutlaka gelecektir. Ayrıca, başa gelen ve zahiren kötü olarak görünen o şeyin ardında o anda görülemeyen ama zamanla ortaya çıkacak pek çok hayırlar gizli olabilir.¹¹⁶⁷ Bu inanç ise mümin için son derece önemli ve büyük bir teselli, moral ve motivasyon kaynağıdır. “*De ki: Allah bizim için ne yazmış (ne takdir etmiş) ise bize ancak o ulaşır. Bizim sahibimiz, efendimiz, Odur. (O, halde) inanlar sadece Allah'a güvensinler.*”¹¹⁶⁸ ayeti gereğince hiçbir zorluk ve tehlike onu yolundan geri çeviremez. Çünkü takdir edilmiş olan mutlaka gerçekleşecektir. Bu inanç, savaş meydanlarında da müminler için büyük bir güç kaynağı olmuş, ölümden hiç korkmadan düşmanın üzerine atılabilmişlerdir. Çünkü ölüm mukadder ise zaten gelecektir. Eğer mukadder değilse, ne kadar tehlike ile karşı karşıya gelinirse gelinsin yine gelmeyecektir. Bu gerçeği de şu âyet açıkça, belirler: “*Her nerede bulunursanız bulununuz, ölüm sizi bulur, sağlam ve yüksek kalelerde olsanız bile...*”¹¹⁶⁹

¹¹⁶⁶ Hadîd, 53/27.

¹¹⁶⁷ Bakara, 2/216; Nisâ, 4/19.

¹¹⁶⁸ Tevbe, 9/151.

¹¹⁶⁹ Nisâ, 4/18.

Kaza ve kader inancının, insanı tembelliğe, atalete ve uyuşukluğa sevkettiğini ileri sürerler. Bu tamamen yanlış bir kader anlayışından kaynaklanan bir durum olabilir. Yukarıda ifade edildiği gibi doğru bir kaza ve kader inancı insanı tembelliğe değil ancak ve ancak çalışmaya ve girdiği yolda başarısızlığa uğrasa dahi yolundan dönmeden çalışmaya devam etmeye yönlendiren büyük bir güç kaynağı olur.

Kader inancının inanan insan üzerindeki etkisi Din Psikolojisi alanında da çalışma konusu yapılmış ve kader inancının insanın psikolojisi ve ruh sağlığı üzerindeki etkileri tespit edilmiştir.

Allah'ın her an kendisiyle olduğunu hissetme, çözemediği sıkıntıları onun kudretinin tezahürü olarak görüp teslimiyetçi yaklaşımla hayra yorma İslam kader inancının bireylerin başa çıkma sürecindeki tutum ve davranışlarına yansımaları olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki temelinde kader inancının olduğu bu yaklaşım, bireyleri ruhsal olarak rahatlatmakta, ümitsizliği ve depresif eğilimleri azaltmaktadır. Böylece stresli olayların olumsuz sonucuyla başa çıkmayı desteklemektedir. Zira bu inanç, Allah'ın kudret ve irade sahibi olduğunu ve sabretmesi gerektiğini, çıkış yolunun yine kişiye en yakın olan Allah'ın kontrolünde olduğunu bilmesini içerir.

Kader algısı savunma mekânizmaları gibi engelleme, çatışma vb.'nin meydana getirdiği kaygıları, gerilimleri ve huzursuzlukları hafifletebilir. Kişinin derin bir ümitsizliğe düşmesini engelleyebilir. Kişi kendini küçük görerek yaşayamaz. Başarısızlıkları ödünlmek ya da doğru mazeretler bulma, benliğin iç ve dış zorluklara karşı dayanma gücünü artırma gibi yöntemlerin kullanımı kader inancıyla daha makul bir şekilde gerçekleştirilebilir. Çünkü kadere inanmak gerçekçiliktir. Kişi kadere imanla gerçek ve geçici olmayan çözümlere ulaşabilir. Savunma mekânizmalarının olumlu olarak görülen başka bir yanı da yüceltme ve ödünleme gibi savunma mekânizmalarının bir kısmı sosyal bakımdan değerli sonuçlar vermesidir. Ehli Sünnet kader algısına sahip kişiler de bu mekânizmayı kullanabilirler fakat kullandıkları gerekçeler sahte ve gerçek dışı olamaz, aksine makul, gerçekçi ve devamlı gerekçelerdir diyebiliriz.¹¹⁷⁰

Yukarıda belirtildiği gibi kader inancı da benimsendiği takdirde bireyin kişiliğine mal olabilir. Böylece kişi onunla problemlerini çözebilir. Kader inancı kişinin

¹¹⁷⁰ Karaca, Faruk, *Kader İnancı-Kaygı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Makale, s. 3.

uyumlarına hizmet edebîlir. Yani bozulmalar (kaygı, huzursuzluk ve gerilimler)'la mücadelesinde insanın benliğini destekleyebilir.

Kader inancı savunma mekânizması görevi görebilmektedir. Fakat kader inancı savunma mekânizmalarından bir özelliği ile ayrılmaktadır. Şöyle ki; savunma mekânizmalarının yönlendirdiği davranışlar hiçbir zaman tam anlamıyla doyum sağlamaz, mutluluk getirmez. Savunma mekânizmalarına aşırı derecede başvurulursa, uyum durumu tamamıyla bozulabilir ve çeşitli ruh hastalıkları belirebilir. Hâlbuki kader inancına sahip kişiler kader inancının gerektirdiği mekânizmalara başvurdukça huzur ve güvene kavuşur. Kişinin uyum durumu geliştiği gibi ruh sağlığı da bundan olumlu yönde etkilenebilir.¹¹⁷¹

Sonuç olarak kader inancı kişiye bulunduğu bunalımlardan kurtulması için bir savunma mekânizması görevi gördüğü gibi ilerleyen zamanlarda da ona savunma mekânizmalarının kazandıramadığı gerçekçi, geçerli, makul olup ona güven ve ümit veren özelliğiyle ruhsal destekleyici bir görev üstlenebilir. Ayrıca kader inancı bireyin dini inançlarının insanın günlük hayatında karşısına çıkacak farklı durumlarda ne yapacağını, çok az şüphe bırakacak şekilde belli kurallara bağladığı gerçeğini aktive ederek kişinin kendine olan güven ve saygısını kuvvetlendirmek, ona daha iyi durumlara yönelmesi için çalışma gücü vermek ve davranışlarını uydurması için kendisine daha iyi bir takım davranış şekilleri ve örnekleri göstermek, yeni ve sağlıklı bir uyum kazandırmak gibi olumlu etkileri sağlayabilir.¹¹⁷²

F) ŞEFAAT ANLAYIŞININ İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI

Sözlükte, *"tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek; birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek"* anlamlarındaki şef kökünden türeyen şefaath, *"suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme"* manasına gelir.¹¹⁷³ Terim olarak *"kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen salih kulların mü'minlerin*

¹¹⁷¹ Karaca, a.g.e., s. 4.

¹¹⁷² Karaca, a.g.e., s. 4.

¹¹⁷³ İsfehânî, a.g.e., s. 457.

bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması" anlamında kullanılır. Şâfi' ve şefi' "aracılık eden, şefaatte bulunan" demektir.¹¹⁷⁴

Kur'ân'da "şef" kavramı, sözlük anlamında kullanılan biri dışında¹¹⁷⁵ otuz bir yerde geçmekte, bunların on üçünde şefaate biçiminde yer almakta, diğer yerlerde fiil ve isim kalıplarıyla tekrar edilmektedir. Nisa sûresinde¹¹⁷⁶ iyi bir işe destek verenle kötü işe destek verenlerden her birinin o işin sonucundan pay alacağı ifade edilirken dünya hayatındaki faaliyetlerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında, şefaati konu edinen âyetlerde hâkim fikrin şirk inancının reddi ve tevhid inancının telkin edilmesi olduğunu söylemek mümkündür.¹¹⁷⁷ Zümer sûresinde anlatıldığı üzere¹¹⁷⁸ putperestler, kendilerini Allah'a yaklaştıracığına inandıkları için putlara tapıyorlardı. Bazı âyetlerde putlar "şefi'" (çoğulu şüfeâ') diye zikredilmiştir. Bu âyetlerde kıyamet günü kıyamet günü Allah'tan başka hiç bir dost ve şefaatinin bulunmayacağı belirtilmekte, o gün şefaatin ancak Allah'ın izni ve rızasıyla gerçekleşeceği beyan edilmektedir. Genellikle olumsuz anlatımlarla başlayan âyetlerin bir kısmında istisna yapılmak sûretiyle Allah'ın izni ve rızasına bağlı olarak hakkı (tevhidi) benimseyenlere şefaatte bulunulacağı kaydedilmektedir.¹¹⁷⁹ İlgili âyetlerde kıyamet günü şefaatten mahrum olanların ana vasfı olarak inkâr veya şirk, yine inkâr anlamında¹¹⁸⁰ zulüm,¹¹⁸¹ ahireti inkâr; buna sürükleyen davranışlar arasında namaz kılmama, fakiri doyurmama, batıla dalanlarla beraber olup aynı davranışı sergileme¹¹⁸² gibi hususlar zikredilir.

Selefiyye, Maturidiyye, Eş'ariyye ve Şia mezheplerine mensup âlimlere göre şefaate, büyük günah işleyen ve tevbe etmeden ölen mü'minleri de kapsayacaktır. Kur'ân'da ve sahih hadislerde ahirette hâkimiyet ve şefaatin yalnız Allah'a ait olduğu açıkça belirtilmekle beraber bazı âyetlerde şefaate izin verdiği kullarının, razı olduğu ve şefaate edilmelerine izin verdiği kimseler hakkında şefaateçi olabilecekleri bildirilmektedir. O'nun şefaate izni vereceği kulları Hz. Peygamber, diğer bütün peygamberler, melekler, salih ve muttaki mü'minlerdir. Haklarında şefaate edilmesine

¹¹⁷⁴ Alıcı, Mustafa, "Şefâat" mad., *D.İ.A.*, XXXVIII/411.

¹¹⁷⁵ Fecr, 89/3.

¹¹⁷⁶ Nisâ, 4/85.

¹¹⁷⁷ Yavuz, Yusuf Şevki, "Şefâat" mad., *D.İ.A.*, XXXVIII/412.

¹¹⁷⁸ Zümer, 39/3.

¹¹⁷⁹ Zührûf, 43/86. Ayrıca bkz. Taberî, *a.g.e.*, XXV/134-135; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI/81-82.

¹¹⁸⁰ Râzî, *a.g.e.*, III/56.

¹¹⁸¹ Mü'min, 40/18.

¹¹⁸² Müddessir, 74/41-48.

razı olduğu kimseler ise samimi bir şekilde kelime-i şehadet getirerek müslüman olanlardır.¹¹⁸³

Ahirette şefaatin olmayacağını ve zalimleri koruyan herhangi bir dost ve şefaatinin bulunmayacağını bildiren âyetler kâfirler hakkındadır. Zira mutlak anlamda zalimler kâfirlerdir. İlgili âyetlerin bağlamı da bunu göstermektedir.¹¹⁸⁴

Büyük günah işleyen Müslümanlar emirlere aykırı davranmaları sebebiyle bir yönden fasık olup ilahi cezayı hak etmişlerse de tevhide iman etmeleri, ayrıca güzel davranışta bulunmaları bakımından dünyada ve ahirette kâfirlerle aynı konumda düşünülemez... Şefaah konusunda İslam âlimleri arasındaki asıl ihtilaf, şefaatin tevbe etmeden ölen müslümanları kapsayıp kapsamadığı konusunda ortaya çıkmaktadır. Bu kişilere de şefaah edileceğini söyleyen Ehl-i Sünnet ve Şia'nın görüşü isabetli görünmektedir.¹¹⁸⁵

Râzî'ye göre İsrâ sûresinde ifade edilen “makâm-ı mahmûd” şefaattir. Vahidi, müfessirlerin bu makamın şefaah makamı olduğu konusunda ittifak ettiklerini söyler. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu âyetle alakalı olarak: “Bu makam benim ümmetim için şefaah edeceğim makamdır.” demiştir. Ayrıca lafız da bunu hissettirmektedir.¹¹⁸⁶

Ahirette kendisine şefaah edileceğine inanan bir mümin, işlemiş olduğu günahlar sebebiyle cehenneme gireceği endişesinden uzaklaşır. Cennetin kendisine çok uzak olduğu düşüncesinden kurtularak oraya girebileceği ümidini elde eder. Bu da mümine, bu zamana kadar işlemiş olduğu günahlar ve yapmış olduğu hatalar için bir teselli ve moral sunarken bundan sonraki yaşantısı için önemli bir motivasyon sağlar. Meselenin bir diğer yönü ise büyük günahlarında tevbe etmeden vefat eden müminlerin geride kalan yakınlarıdır. Kişinin vefat eden anne, baba, çocuk, kardeş vb. yakınlarının ahiretteki durumları konusunda endişeye kapıldıkları bir vakıadır. Bu kişinin yakınları, vefat edenin günahları sebebiyle ahirette cezaya müsTâhâk olma ihtimali karşısında büyük bir üzüntüye kapılabilecekken şefaatin varlığından haberdar olduklarında bu ihtimal karşısında teselli ve moral bulmaları mümkündür. Bu durum o kişilerin yakınları

¹¹⁸³ İbn Teymiyye, *el-Hasene ve's-Seyyie*, s. 310-311, 322-323.

¹¹⁸⁴ Râzî, *a.g.e.*, II/56; XXVII/50-51.

¹¹⁸⁵ Yavuz, “Şefâat” mad., *D.İ.A.*, XXXVIII/413.

¹¹⁸⁶ Geniş bilgi için bkz. Râzî, *a.g.e.*, XXI/26-27.

hakkında sürekli bir endişe yaşamalarına engel olarak bundan sonraki hayatlarına ümit içerisinde ve bu ümidin vermiş olduğu motivasyonla devam etmelerine imkân sağlar.

G) TEVEKKÜL'ÜN İNANANLAR İÇİN TESELLİ, MORAL VE MOTİVASYON OLMASI

Tevekkül sözlükte “Allah'a güvenmek” anlamındaki “وكل” kökünden olup “birinin işini üstüne alma, birine işini havale etme” anlamına gelmektedir. Tevekkül terim olarak “bir kimsenin kendini Allah'a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah'ı kefil bilip sadece O'na güvenmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.¹¹⁸⁷

Kişinin kendini her durumda Allah'ın irade ve takdirine teslim ederek O'ndan gelene rıza göstermesi tevekkülün özünü meydana getirir. Allah'ın takdirine rıza ve teslimiyeti tamamen pasif bir hayat anlayışı, her türlü tedbirin terk edilmesi şeklinde anlayan mutasavvıflar olmuşsa da çoğunluk amelî planda sebeplere başvurmayı tevekküle aykırı görmemiştir. Tevekkülün "gassal önünde meyyit" benzetmesiyle açıklanması tasavvuf literatüründe geniş kabul görmüş, Gazali de bunu tevekkülün en yüksek derecesi diye nitelendirmiştir. Ancak Gazali, söz konusu ifadeyi tasavvuf literatüründeki yaygın anlayıştan farklı şekilde yorumlamış ve bunu hiç bir durumda Allah'ın kudret, irade, ilim gibi sıfatlarının etkisi dışına çıkılamayacağı yönünde bir şuur hali olarak açıklamıştır. Bu şuurla çalışmak ve tedbir almak tevekküle aykırı değildir. Tevekkülün iş görmeyi ve tedbir almayı terk etme biçiminde yorumlanması cahillerin kuruntusudur ve dinen haram sayılmıştır. Bu yanlış telakki sünnetullahı bilmemekten kaynaklanır. Tevekkül, yerine getirilmesi emredilen sebeplere başvurmayı gereksiz kılmaz. Sebeplere başvurmayı terk ederse bu durum kişiyi, Allah'ın emrettiği şeyleri yapmadan kendisi hakkında mutluluk veya mutsuzluk olarak takdir edilen şeye rıza gösterme şeklindeki bir anlayışa götürür. Yemeden içmeden Allah'ın kendisini doyuracağını söyleyen kimse ahmak, sebepleri terk eden kimse acizdir. İbnü'l-Cevzi, tevekkülün kulun kendi gücünü aşan durumlarda işin sonunu Allah'a havale etmesi olduğunu söyler. Nitekim Sehl et-Tüsteri tevekkülü eleştirenin imanı, çalışmayı eleştirenin sünneti eleştirmiş olacağını söyler.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁷ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 882.

¹¹⁸⁸ Uludağ, Süleyman, “Tevekkül” mad., *D.İ.A.*, XXXXI/3.

İnsan bir işe girişirken ya Allah'a veya nefesine güvenir. Nefsine güvenen kişi bir işi başardığında bunu kendisinden ve aldığı tedbirden bilir. Sufilerin kaçındıkları bu tür bir güven duygusudur. Bu durum bazen sebeplerin ilahlaştırılmasına kadar gider ki buna tasavvufta "şirk-i esbab" denilmiştir. Tabiatçıların her şeyi tabiat kanunlarına ve tabi sebeplere bağlamaları böyledir. Tevekkül ise ahlak ilkesinin ve faziletin temeli, başarılı olmanın şartıdır. Mümin hayırlı veya mubah bir işe Allah'a tevekkül ederek azimli ve kararlı bir şekilde girişir. Teşebbüsüne zafiyet veren vehim, vesvese, şüphe ve tereddütten onu tevekkül kurtarır. "Allah'a tevekkül ettim" diyen bir mümin giriştiği işi kararlı bir şekilde sürdürür.¹¹⁸⁹

İslam âlimlerinin tevekkülle iman ve tevhid arasındaki ilişkiye dikkat çekmeleri önemlidir. Çünkü tevekkül, her şeyden önce kulun Allah'a olan derin inanç ve güveninin bir ifadesidir. Doğru anlamıyla Allah'a tevekkül eden kul, bir işi başarmak için sahip olduğu imkân ve fırsatları Allah'ın bahsettiğine ve bunların kullanılması için yaratıldığına inanır. Bu açıdan bakıldığında sebepleri ihmal etmenin onların manasız yere yaratıldığı fikrini doğuracağına inanır. Ayrıca insanın ameli hayatıyla ilgili pek çok âyet ve hadis bulunmakta olup tevekkülü bunların meydana getirdiği sistem bütünlüğünden kopararak sebeplere karşı ilgisizlik yönünde yorumlamak, bu temel kaynaklardaki ameli hayata dair buyrukları ve açıklamaların anlamsız olduğu fikrine götürür. Şu halde tevekkülü, Allah'ın varlık ve olaylar dünyasında sebep sonuç ilişkisi şeklinde kurduğu genel düzenle Kur'ân'da ortaya koyduğu emirler sistemi çerçevesinde düşünmek gerekir. Tevekkül, bütün sebeplerin ve tedbirlerin üzerinde nihai belirleyici irade ve gücün Allah'a ait olduğu yönündeki şuur ve inancın zorunlu bir sonucudur. Bu şuur ve inanç sayesinde kul, gerekli sebeplere ve tedbirlere başvurmasına rağmen sonucun umduğu şekilde çıkmaması halinde ilahi takdirin öyle tecelli ettiğini bilerek kendisini veya sebepleri suçlamaktan kaçınır. İyimser ruh halini korumayı, moral çöküntüsünden kurtulmayı başarır. Kur'ân'da oğlu Yusuf'un kaybolmasından dolayı derin bir üzüntü hali yaşayan Hz. Ya'kub'un buna rağmen Allah'a tevekkülünü dile getirerek yüksek bir metanetle ümidini koruduğu anlatılır. Tecrübeler de inançlı ve mütevekkil insanların başarısızlıklar karşısında daha metanetli ve ümitli davrandığını göstermekte bu tespit psikoloji ve pedagojide büyük önem taşımaktadır.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁹ Uludağ, Süleyman, "Tevekkül" mad., *D.İ.A.*, XXXXI/4.

¹¹⁹⁰ Çağrı, Mustafa, "Tevekkül" mad., *D.İ.A.*, XXXXI/2.

Talak sûresinin hemen başında Allah Teâlâ “*Kim Allah’a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu gösterir ve onu hiç beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah’a dayanıp güvenirse O ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.*”¹¹⁹¹ buyurmuştur. Bununla, herhangi bir müminin bir sıkıntıya düştüğünde hayırlı çıkış yolunun ne olduğu hususunda kendisi karar vermek yerine Allah’tan gelecek sonucun kendi hayrına olacağına inanmasını ister. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güveneni asla yardımsız bırakmaz. Günah işlemekten sakınan her bir mümine daraldığında bir çıkış yolu mutlaka gösterir. Kişi yaptığı işlerde kendine ne kadar güvenip kendini akıllı görürse de, hakkında hayırlı olan çözüm için Allah’tan yardım dilemeli ve bilmelidir ki kim Allah’a tevekkül ederek işini ona havale ederse O, ona yeter.¹¹⁹² Çünkü evrende ne kadar canlı varsa hepsi Allah’ın emrinde ve kontrolünde bulunmaktadır. “*Çünkü kımlıdayan her canlının kaderi onun elindedir. Şüphesiz Rabbimin yolu dosdoğru yoldur.*”¹¹⁹³ ayeti açıkça ifade etmektedir ki O’nun kudret ve iradesi bütün varlıklar üzerinde mutlak bir etkiye sahiptir ve bütünüyle O’na bağımlı olmayan hiçbir canlı yoktur.¹¹⁹⁴ Ayette ifade edilen bu sözü söyleyen Hûd (a.s.), Allah’ın izni olmadan kendisine kimsenin tuzak kurup herhangi bir kötülük yapamayacağına inancının tam olduğunu ifade etmiştir. Ayette Hûd’un (a.s.) dilinden ifade edilen ve tam bir teslimiyeti haiz tevekkülün açık ifadesi olan bu sözler diğer peygamberlerin dilinden de dökülmüştür. Bu peygamberlerden bir tanesi de Şuayb (a.s.)’dır. O şöyle demiştir: “*Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam Allah’ın yardımına bağlıdır. Yalnız O’na dayanıyor ve O’na yöneliyorum.*”¹¹⁹⁵ Bir müminin gücü nispetinde gayret gösterdikten sonra başarımın Allah’tan geldiğine samimi olarak inanması ve sadece Allah’a güvenip ona yönelmesi tevekküldür.

Yakub (a.s.)’ın oğullarını Mısır’a gönderirken onlara nasihat olarak sarf ettiği sözlerin aktarıldığı âyetler de onun nasıl bir tevekkül ve teslimiyet içerisinde olduğunu göstermektedir: “*Sonra şunu söyledi: ‘Oğullarım! (Şehre) hepimiz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ben Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah’tan başkasının değildir. Ben yalnız O’na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar*

¹¹⁹¹ Talak, 65/2-3

¹¹⁹² Taberî, *a.g.e.*, VI/2550.

¹¹⁹³ Hûd, 11/56.

¹¹⁹⁴ Esed, *a.g.e.*, s. 436.

¹¹⁹⁵ Hûd, 11/88.

yalnız ona güvenip dayansınlar.’ Babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiklerinde (tavsiyesine uymuş oldular, fakat bu), Allah’tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı.”¹¹⁹⁶

Âyetteki “*ama Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam*” ifadesini Yazır, “*Eğer Allah, hakkınızda behemehâl bir kaza murat etmiş ise o mutlaka olur. Ona karşı hiçbir tedbir fâide vermez. Her ihtimale karşı tedbir almak lazım ise de takdire müdafaa edecek ve muradın husûlünü mucip olacak bir illet değil, nihâyet Allah’tan bir istiânedir. Takdire muvafık ise müfit olur, yoksa hazer kadere mani olmaz*”¹¹⁹⁷ şekline değerlendirmektedir. Yakup (a.s.) yalnızca esbaba tevessül bağlamında bu sözleri sarf etmektedir. Çünkü kendisinin de ifade ettiği gibi, (olacak olan hakkında) hüküm yalnızca Allah’a aittir.¹¹⁹⁸ Bu kıssa, Allah’ın takdirini hiç kimsenin önleyemeyeceğini göstermesi bakımından da ibret vericidir. Nitekim kardeşlerinin Hz. Yûsuf’u kıskanmaları ve ona bunca kötülük etmeleri, onun yükselmesine engel olamamış, tam tersine buna zemin hazırlamıştır.¹¹⁹⁹

İbrâhîm sûresinin 12. Âyetinin tefsirinde Râzi şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Kulluk şerefini elde eden, ihlas ve mükâşefe makamına ulaşan birisi için hangi işi olursa olsun Hakk’ın haricinde ister makam, ister mal olsun hiçbir şeye güvenmesi uygun değildir. “Bize yollarımızı göstermişken neden biz Allah’a tevekkül etmeyelim? Elbette sizin bize yaptığınız eziyetlere katlanacağız. Tevekkül edenler, Allah’a dayansınlar” ifadesi Allah’ın, ona olan ibadetlerinde ihlaslı olmayı esas tutan evliyasını, düşmanlarının tuzak ve şerlerinden kuruyacağını delilidir.”¹²⁰⁰ Nitekim Taberî’nin naklettiği kadarıyla Hz. İbrâhîm ateşe atıldığı zaman söylediği söz “*Hasbünallahu ve ni’mel vekil / Bize Allah kafidir o ne güzel vekildir*” sözü olup¹²⁰¹ peşine mucize gerçekleşmiş, ateş İbrâhîm (a.s.)’a serin olup zarar vermez olmuştur.¹²⁰²

İşte bu adım gerçek azim ve tevekkül sahiplerinin attığı adımdır. Nitekim Ebû Yezid’e tevekkül nedir? diye soran kişiye o, “*Eğer yırtıcı hayvanlar ve yılanlar sağında*

¹¹⁹⁶ Yûsuf, 12/67–68.

¹¹⁹⁷ Yazır, *a.g.e.*, IV/2890.

¹¹⁹⁸ Esed, *a.g.e.*, s. 471.

¹¹⁹⁹ Karaman, Hayrettin vd., *a.g.e.*, III/244.

¹²⁰⁰ Râzî, *a.g.e.*, XIX/76-77.

¹²⁰¹ Taberî, *a.g.e.*, III/182.

¹²⁰² Aydın, Hayati, “Kur’an’da İrade-Azim ve Tevekkül”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 9 [2008], sayı: 22, s. 65.

ve solunda seni sarsalar dahi bundan dolayı sırrının (kalbinin) kıpırdamamasıdır”¹²⁰³ diye cevap vermiştir. Bu yakîn denilen bir imân aşamasıdır. İşte bu adım ve halden sonraki anlar gaybın perdesinin, mucize ve diğer harikuladeliklerin zuhur ettiği anlardır ve bu da ancak Allah’ın has kulları olan gerçek tevekkül sahiplerine mahsus bir durumdur.¹²⁰⁴

Kur’ân’da mucize denilen olağanüstü hadiselerin nasıl bir tevekkül ve ihlasın neticesi olduğuna dair bir diğer örnek ise Musa (a.s.) kıssasının anlatıldığı şu ayetlerdir: “Andolsun biz Mûsa (a.s.)’ya: “Kullarım (İsrail oğullarını) geceleyin (Mısır’dan çıkarıp) yürüt; (asanla suya) vur, denizde onlar için kuru bir yol (aç). (Fir’avun’un sana) yetişme(sin)den korkma, (boğulmaktan) endişe etme.” diye vahyetmiştik”¹²⁰⁵ âyeti gereğince Hz. Mûsa (a.s.) İsrail oğullarını Nil kenarına getirdiği zaman Allah’ın vadini yerine getireceğine inanç ve tevekkülü tamdı. Ancak Firavun ve ordusu da yetişmişti; önlerinde olanca azametiyle dalgaları çarpışan deniz, arkalarında kılıç ve mızraklarıyla Firavun ve askerleri duruyordu. Bu, İsrail oğullarının kalbine şiddetli bir korku ve endişe doldurmaya yeterli bir manzara idi. İsrail oğulları iki ölümün arasında kalakalmışlardı. Kurtuluşa erişeceklerine dair Allah’ın vaadi gönüllerindeki bu korku ve endişeyi dinginleştirmiyordu. Kur’ân bu olayı şöyle anlatmaktadır: “İki topluluk (yaklaşp) birbirini görünce Mûsa (a.s.)’nın adamları: “İşte yakalandık” dediler. (Mûsa (a.s.)): “Hayır, dedi, Rabb’im benimle beraberdir. Bana yol gösterecektir.” Mûsa (a.s.)’ya: “Değneğinle denize vur!” diye vah yettik. (Vurunca deniz) yarıldı, (on iki yol açıldı). Her bölüm, kocaman bir dağ gibi oldu. Ötekileri de buraya yaklaştırdık (Mûsa (a.s.) ve adamlarının ardından, düşmanları da bu denizde açılan yollara girdiler). Mûsa (a.s.)’yı ve beraberinde olanları tamamen kurtardık”¹²⁰⁶ Müfessirlerin naklettiğine göre “Firavun’un tebasından imân etmiş birisi Mûsa (a.s.)’a ‘ Nereye emir olundun? İşte deniz önünde ve Firavun askerleri de sana yetişti.’ Mûsa (a.s.), ‘Denize (yaklaşmakla) emir olundum, umarım ne yapacağım ile ilgili bir emir gelir” şeklinde yüksek bir tevekkül ile cevap vermiştir.”¹²⁰⁷ Ardından, Mûsa (a.s.) asasıyla denize vurmakla emir olunmuş ve denizin yarılma mucizesi gerçekleşmiştir. Her bir dalga yüksekliği ve yüceliği ile büyük bir dağ olmuştu. Demek ki “Kim Allah’a tevekkül ederse (güvenirse)

¹²⁰³ Gazalî, a.g.e., IV/258.

¹²⁰⁴ Aydın, a.g.m., s. 66.

¹²⁰⁵ Tâhâ, 20/77.

¹²⁰⁶ Şuarâ, 26/62-65.

¹²⁰⁷ Beydavî, a.g.e., III/471.

O, ona yeter” ifadesinin delaleti ortaya çıktı. O halde irade, azm ve tevekkül yüksek bir performansla ortaya konulduğunda bu durum lahutî âlemi harekete geçirmektedir. Razî ve Âlusî gibi müfessirlere göre Allah asa vurulmadan da denizi parçalara ayırabilirdi. Fakat bu mucizeyi Hz. Mûsa (a.s.) ile gerçekleştirmesi, elindeki asa ile bunu yaptırması Mûsa (a.s.)’ın Allah yanındaki değerinin yüksekliğini göstermek içindir.¹²⁰⁸ Kur’ân’da zikredilen peygamber kıssalarında tevekküle işaret eden daha birçok vakanın yer aldığı bilinmektedir. Hz. Mûsa (a.s.)’ı annesinin yaşamasını ümit ederek bir sepet içerisinde Nil nehrine bırakması¹²⁰⁹ ve Hz. İbrâhîm’in karısı ve oğlunu uçsuz bucaksız bir çölde yalnız başlarına terk etmesi¹²¹⁰ tevekkülün yanında güçlü bir umut ve iyimserliğin gerçeklik kazandığı tipik örneklerden sadece bir kaçıdır.¹²¹¹ Dolayısıyla Kur’an, böyle aşamalardan sonra mucizenin gerçekleşmesi ve mucizenin de imkânsızın gerçekleşmesi olduğuna göre doğru bir tevekkül anlayışının imkânsız gibi görünen olayları dahi gerçekleştirebileceğine dair kuvvetli bir vurgu yapmaktadır. Bir bakıma Kur’ân bize bu bağlamda şunu ifade etmek istemektedir: Eğer siz bir tercih ortaya koyup, tercihinizde azim gösterir ve bu hususta Allah’ın sizi başarılı kılacağına, onun size yardım edeceğine inanıyorsanız, yani ona tam tevekkül ediyorsanız Allah sizi mutlaka başarılı kılacak ve sizin için imkânsız gibi görünen şeylerin bir bir gerçekleştiğini göreceksiniz; bunda da Allah’ın size yardımını büyük olacaktır.¹²¹²

Allah’a hakkıyla yapılan tevekkül mümin üzerinde bir takım olumlu sonuçlar meydana getirir. Bunlardan birincisi Allah Teâlâ’nın sevgisini elde etmektir. Nitekim Allah Teâlâ: “...Azmedince (karar verince) de Allah'a tevekkül et (dayan); çünkü Allah kendine tevekkül edenleri (dayanıp güvenenleri) sever.”¹²¹³ buyurarak bu durumu ifade etmiştir.

Tevekkülün bir diğer neticesi ise mütevekkilin istediği sonuca ulaşmasıdır. Nitekim “(Savaşta) Siz onları öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Allah bunu, inananları katından güzel bir sınavla sınamak için yaptı. Evet, Allah duyar bilir”¹²¹⁴ âyeti, Allah’ın kulların fiilleri üzerindeki

¹²⁰⁸ Razî, *a.g.e.*, VIII/507; Alusî, *a.g.e.*, X/87.

¹²⁰⁹ Tâhâ, 20/37; Kasas, 28/7-14.

¹²¹⁰ İbrâhîm, 14/37.

¹²¹¹ Bahadır, *a.g.e.*, s. 90.

¹²¹² Aydın, *a.g.m.*, s. 70.

¹²¹³ Âl-i İmrân, 3/159.

¹²¹⁴ Enfâl, 8/17.

etkisini ve her an ilahi bir tasarrufla insan fiillerinde olağanüstülükler zuhur edebileceğini ortaya koymaktadır. O halde buna göre mucizeler, kerametler birer ilahi tasarrufun kulların fiillerindeki zuhuratlardır.¹²¹⁵

Herhangi bir işe giriştikten sonra Allah Teâlâ'ya tevekkül eden kişi bazen istediği sonuçla karşılaşamayabilir. Fakat Allah Teâlâ'ya imanı tam olan bir kul ortaya çıkan bu olumsuz sonucun Allah Teâlâ'nın isteğiyle ve onun kontrolünde olduğunu ve kendisi için bunu takdir ettiğini ve bu sonucun kendisi için daha hayırlı olduğunu bilir ve buna bütün kalbiyle inanır. Bu çerçevede olmak üzere Bakara Sûresi'nin savaşmayı konu alan 216. âyeti ile Nisa sûresinin kadınlarla kurulacak beşeri ilişkileri konu alan 19. âyeti aracılığıyla Allah Teâlâ, insanların hoşlanmadıkları pek çok hususta "hayırlar/güzellikler" yarattığına dikkat çekmekle insanların iyimser bir yaklaşım takınmaları gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü her şeyin gerçek yüzünü, hakikatini hakkıyla Allah bilir, insanlar bilmez.¹²¹⁶ *"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır."*¹²¹⁷ âyeti de aynı mesajı taşımaktadır.¹²¹⁸

Tevekkül edenlerin üzerinde gerçekleşen halleri Kuşeyrî şöyle ifade etmektedir: "Yakîn gücüne, basiret nuruna sahip olanlar hükmün cereyanı altında sakin olurlar. Duyulardan gizli olanları görür, gözlerini ince örtünün arkasına dikerler. Yollar asla onları yenilgiye uğratmaz. Zamanın hücumları onları korkutmaz. Yakında kolaylığın esintilerinin bayrağı dalgalandıracağına, güçlük bulutlarının dağılacağına inanırlar."¹²¹⁹

Tevekkül, yakîn denilen kesin bilgiden doğan bir haldir.¹²²⁰ Yani her olayın meydana gelmesinde gerçek etkinin Allah'tan olduğunu gözle görür gibi bilmektir. O halde doğal olarak tevekkülün en büyük etkisi ruhlarda olur. İmân bu derece kesinlik kazanınca doğal olarak ruhta bir yatışma hâsıl olur. Zaten *"En cüz'i aklı olan bir kimse bilir ki Hakka isnat etmeyen bir ölümlünün kendi kendine dayanılacak hiçbir şeyi yoktur. Böyle bir şey boş bir hayalden ibarettir. Bundan dolayı inançsız bir kimse ne kadar kendine güvenirse güvensin herhalde bir gün olur cereyan eden olaylar*

¹²¹⁵ Aydın, a.g.m., s. 165.

¹²¹⁶ Ayrıca bkz. Bakara, 2/33.

¹²¹⁷ İnşirâh, 94/5-6.

¹²¹⁸ Bahadır, a.g.e., s. 90.

¹²¹⁹ Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm, *Letâifü'l-İşârât*, Dârü'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrût 2000, I/394.

¹²²⁰ Şah Veliyyullâh Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrût 1992, II/284.

*önünde bütün dayanak noktasını kaybeder. Fakat Allah'a itimat edip tevekkül eden gerçek mümin ise ölümden bile sarsılmaz.*¹²²¹ metanetini muhafaza eder.¹²²²

Logoterapi, tevekkülü, iyimselik başlığı altında ele alır. Umut ile aynı çıkış noktasına sahip ve onunla ayrılmaz bir birlikteliği paylaşan en önemli anlam faktörlerinden biri, kuşkusuz iyimserliktir. Umudun, "geleceğe yönelik güçlü bir iyimserlik" şeklinde de algılandığını göz önünden bulundurduğumuz takdirde, aralarındaki ilişkinin boyutu, daha iyi anlaşılabilir olur. İyimserlik, "dünyaya, hayata ve kişisel kadere güveni ifade eden ve her durumda iyi bir çıkış yolunun var olabileceğine dair umudu aşıl原因an hayat görüşü" şeklinde tanımlanmaktadır. İyimserlik en üst derecesine, tüm sınırlılık ve koşullarına rağmen, hayata ve yaşamaya "koşulsuz olarak evet" diyebilmekle ulaşır. Bu anlamda iyimserlik, hayatın sunduğu her şeyden olumlu anlamda yararlanmaya açık olmanın son sınırı olarak yorumlanabilir¹²²³ ki tevekkülün vardığı nokta da burasıdır.

Gerçek anlamda davranış haline gelmiş bir iyimserlik, zor şartlar altında olumlu bir tavır sergilemekle kendini gösterir. Logoterapik bulgulara göre, şartların tamamen aleyhte olduğu umutsuz durumlarda bile insan, iyimserlik gücünü tamamen kaybetmez.¹²²⁴

Burada Logoterapi'nin vardığı sonuç İslam'ın ortaya koymuş olduğu tevekkül anlayışının sonucuyla aynı noktaya gelmektedir. Tevekkül anlayışına göre sonuç her bakımdan aleyhte dahi olsa bütün sebepleri elinde tutan Allah Teâlâ'nın burada mutlaka bir hikmet var ettiğine dair olan inancın kişiyi getirdiği nokta tatminkâr bir hayattır.

Tatmin bulmuş mutlu bir hayatın göstergesi, insanın bedeninde kendini huzurlu hissetmeye çalışmasıdır. Ruh-beden bütünlüğünü temsil eden böyle bir tutum, hayatı tüm yönleriyle kabullenip güzelliklerini kucaklamaya sevk eder. Hayatın acı ve sıkıntı yüklü tarafı, iyimser tutumu baltalamaz, aksine daha istikrarlı ve kuşatıcı olmasını sağlar. Zira bir olgunun kendi içerisinde tutarlı bir bütünlük kazanmasında, bozucu ve

¹²²¹ Yazır, *a.g.e.*, IV/2566.

¹²²² Aydın, *a.g.m.*, s. 170.

¹²²³ Bahadır, *a.g.e.*, s. 86.

¹²²⁴ Bahadır, *a.g.e.*, s. 87.

müdahaleci diş faktörlerin olumlu etkileri de söz konusudur. İyi ve güzellik, en üst değerine kötülüğün ve çirkinliğin olduğu yerde ulaşır.¹²²⁵

Konuya iyimserlik ve dini inanç bağlamında yaklaştıımızda, hemen bütün dini anlayışların sosyal ve kültürel yaklaşımlarında iyimser yönelişin tavsiye edildiği görülür... Dindarların daha sakin ve toleranslı olmaları ve ayrıca olayları daha olgunca kabul etmeleri, dinin bu noktadaki etkilerinin dindar üzerindeki canlı yansıması olarak kabul edilebilir.¹²²⁶ İşte dinin insanda varmaya çalıştığı hedef tam da bunu ifade etmektedir.

İnsan herhangi bir sorunla karşılaştığında ya kendisini, ya başkasını veya sebepleri suçlayabilir. Kişinin maddi ve manevi sağlığını da olumsuz etkileyen bu suçlamalara karşı en büyük kalkan tevekküldür. Herhangi bir işe giriştiğinde veya evliliğe hazırlık yaparken başarısız veya mutsuz olma endişesine karşı kişinin en büyük sığınağı yine tevekküldür. Tevekkül kişiye olumsuz düşüncelerden kurtararak ona yaşanan olaylara karşı daha olumlu bakma imkânı sağlar.

Her bir kişinin hayatında, yaşamının gidişatını önemli ölçüde değiştirecek kararlar almakla karşı karşıya kalmaktadır. Böyle durumlarda kişi en doğru kararı almak, en faydalı olanı seçmeyi arzu eder. Fakat kişinin, o anda aldığı ve doğru olduğunu düşünerek verdiği kararın sonucunun gerçekten faydalı olacağını bilme imkânı yoktur. Çünkü insan sınırlı bir varlıktır. Bu sebeple alacağı bir kararın bir başka meseleyi sekteye uğratma ihtimali de vardır. Kişi ne kadar bilgili olursa olsun ne kadar çok kişiye danışırsa danışsın yaşanan hadiseler bilginin sınırlı olduğunu göstermektedir. İşte böyle durumlarda her açıdan sınırlı olan varlığını her açıdan sınırsız olan varlığa dayanma, güvenme ve işin sonucunu O'na havale etme anlamına gelen tevekkül müminin en önemli dayanağı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle günlük hayatta plan yaparken, adım atarken kaygılar olsa da sonuçta duâ ve tevekküle yönelen, bizi bizden iyi bile Allah Teâlâ'ya sığınan, O'nun hayır murat ettiği şeye teslim olan kişi bu tevekkül ile psikolojik açıdan kendini daha güvende hissedecektir. Allah'ı vekil kıldığında kişinin sırtından büyük bir yük kalkmaktadır. Mümin bu tevekkülle, olaylar istediği gibi sonuçlanmasa dahi daima bir teselli bulmakta, moral ve motivasyonu daima

¹²²⁵ Bahadır, *a.g.e.*, s. 88.

¹²²⁶ Bahadır, *a.g.e.*, s. 89.

yüksek kalmaktadır. Bu da kişiye daima kendisiyle ve toplumla barışık, huzurlu bir hayat sunmaktadır.

SONUÇ

Dini inançlar, davranışları etkiledikleri gibi insanların ruhsal hayatını dolayısıyla ruh sağlığını da etkilemektedirler. Çünkü insanların inançları, davranışları ve ruhsal hayatı arasında sıkı bir bağ ve ilişki bulunmaktadır. Bunun sebebi ise insanın biyolojik bir varlık olmasının yanında aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik bir varlık olmasıdır.

Allah'a inanan insanlar, inançları sebebiyle daha mutlu bir hayat yaşarken inanmayan insan ise daima huzursuz, endişeli, sürekli arayış içinde bir hayatla boğuşmaktadır. Tabiattaki olayları yeterince açıklayamaması kişide sürekli bir iç çatışma ve gerginlik halini ortaya çıkarmaktadır. Bağlandığı şeyleri kaybettiği ölçüde hayat ona çekilmez hale gelmektedir. Daha çok geçmişin üzüntülerinde, geleceğin ise endişe, korku ve ümitsizliklerinde yaşamaktadır. Hayattaki olumsuzluklar karşısında uygun bir sığınak bulamamakta, ruh sağlığı bu durumlardan olumsuz bir şekilde etkilenmektedir.

İşte Kur'ân, hayatta karşılaşmış olduğu olumsuzluklar karşısında inanan kul için son derece önemli reçeteler sunmaktadır. Kur'ân öncelikle kula hayata karşı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu bakış açısının odak noktasını, hayatın çift yönlü olması, yaşamın yalnızca bu dünyadan ibaret olmayıp asıl hedefin ahiret olduğu düşüncesi oluşturmaktadır. Hayata karşı olan bu çift yönlü bakış açısına sahip olan kul bu düşünceyi içselleştirebildiği oranda karşılaşmış olduğu olumsuzluklara tahammül gösterebilecek ve sarsılmadan, sendelemeden hayat yolculuğuna kaldığı yerden devam edebilecektir.

Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de bir beşer olması münasebetiyle yaşamış olduğu olumsuzluklar karşısında sıkılması, bunalması ve üzülmeye doğaldır. Ancak hiç bir olay, hiç bir ruhi durum onu görevinden ve mücadelesinden uzak düşürmemeliydi. İşte bunun için teselli, moral ve motivasyona ihtiyaç hissediyordu. Gerçi ona bu desteği veren dostları yok değildi. Onun en büyük tesellisi, ashabının en çetin şartlarda, en zor günlerinde bile etrafından dağılmamaları daima kendisinin yanında olmaları idi. Bu ona yönelik fiili ve beşeri bir teselli idi. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s.) en büyük yardımcısı ve teselli edeni Allah Teâlâ idi. O, zaman zaman peygamberini teselli etmiş,

ona yardımcı olmuş ve hiç bir zaman onu yalnız bırakmamıştır. En zor zamanlarında onu içinde bulunmuş olduğu sıkıntıdan uzaklaştıracak âyetler inzal buyurmuştur.

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) verilen bu psikolojik desteğin yanında başta onun ashabı olmak üzere bütün inananlar için de Kur'ân'da manevi takviyeyi haiz âyetler yer almaktadır.

Hayat yolculuğunda insanın karşılaşması muhtemel bazı olumsuzluklar vardır. Bunlarda bir tanesi de fakirliktir. Dünyada insanların ekonomik yönden farklı seviyelerde olup bazılarının fakirlik ve maddi sıkıntı içinde bulunmasının bir takım amaç ve hikmetlere dayalı olduğu muhakkaktır. İnsanların Allah katındaki değerini belirlemede takvanın ölçü alınacağı gibi hususlar dikkate alınarak her toplumda var olan bu sosyal vakıa son derece tabii karşılanmış, böylece konuya başka bir dini ve ahlaki boyut kazandırılmıştır. Her nimetin, her mahrumiyet ve sıkıntının maddî sebeplerinin yanı sıra İslâm'ın yaratılış ve kullukla ilgili genel telakkisi açısından da mâkul bir açıklaması yapılarak hem tevhid inancının hayatın her safhasını kuşatan bütünlüğü hem de kişilerin ruh sağlığı, yaratıcıya ve hayata bağlılıkları, kendilerine saygıları korunmuş olmaktadır. Bu bakımdan İslâm'ın fakirlikle mücadele ve fakirlerin korunup gözetilmesi konusunda gösterdiği gayretle yoksulluk karşısında sabır ve metanet gösterilmesini öğütlemesi arasında açık bir uyum görülür.

Allah Teâlâ insanların daima musibetler ile karşılaşabileceklerini ifade ederken bunun yanında musibetler karşısında insanların nasıl bir tavır takınmaları gerektiğini de bildirmektedir. Kur'ân, hastalık konusuna değinirken öncelikle bunun bir imtihan olduğunun asla unutulmaması ve daima sabredilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ardından yapılacak olan şey tedavi yollarını araştırmakla beraber duâ ederek hastalığına şifa istemektir. Duâ ettiğinde duâsına icabet edecek ve hastalığını ortadan kaldırabilecek, kaldırırsa bile sabrına karşılık kendisine mükâfât verecek bir varlığın olduğunu bilmek kişi için hem teselli ve moral hem de bu hastalıkla beraber hayata sarılma ve ondan kopmama konusunda önemli bir motivasyon olacaktır.

Amacı ne kadar meşru, hatta kutsal olursa olsun savaş, yine de istenmeyen, korkulan, acı ve ıstıraplara sebep olan bir durumdur. Bu sebeple savaşın maddi-manevi teşvike yani teselli, moral ve motivasyona ihtiyaçları vardır. Bu sebeple Allah Teâlâ Hz. Peygamber'den (s.a.s.) müminleri savaşa teşvik etmesini istemiştir.

Peygamberimiz (s.a.s.) savaşlarda bunu yapmış, Allah'ın gazilere, şehitlere vaad ettiği muhteşem ödülleri hatırlatarak askerlerine şevk vermiştir.

Kur'ân'ın insana bakış açısının odak noktasını oluşturan şey Allah'a karşı olan pozisyonudur. Bu pozisyonda, bedensel eksikliklerin hiçbir önemi yoktur. Önemli olan Allah katında onu değerli kılan tek şey kişinin kalbidir. İşte bu durum bedensel bir özre-engele sahip olan veya zihinsel engelli yakını olan kul için son derece önemli bir teselli ve moral, bundan sonraki hayatını kendisi ve toplumla barışık bir şekilde sürdürebilmesi için önemli bir de motivasyon kaynağı olmaktadır.

İslâm'da aile birliğine büyük önem verilmiş ve insanların aile kurmaları muhtelif âyet ve hadislerle teşvik edilmiştir. Çünkü aile hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile, hem de kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıta. Aile, gerçek huzurun elde edildiği bir mutluluk yuvası olmakla beraber zaman zaman ailede huzursuzlukların ortaya çıktığı hatta bu huzursuzlukların boşanmaya kadar vardığı da bir gerçektir. İslam dininin insanı hem dünyada hem de ahirette mutlu etmeyi hedefleyen bir din olması münasebetiyle ailede ortaya çıkan bu tür durumlar hakkında bazı tavsiyelerde bulunmakta ve inananlara yol göstermektedir.

Başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere ashab ve diğer müminler farklı zaman ve zeminlerde küçük veya büyük pek çok zulme maruz kalmışlar ve kalmaya da devam etmektedirler. Yapılan bu zulümler karşısında mümini ayakta tutacak, ona dayanma gücü verecek ve hayata tutunup yılmadan mücadelesine devam etmesini sağlayacak bir dayanağa ihtiyacı vardır. Allah Teâlâ Kur'ân'da zulme maruz kalan müminlerin ayakta durmasını sağlayacak desteği farklı şekillerde sunmaktadır. Bunların en önemlisi şüphesiz zalimlere verilecek cezanın büyüklüğü yanında mazlumlara verilecek mükâfatın büyüklüğüdür.

Öncelikle insan Allah Teâlâ'yı, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, dilediğini dilediği gibi yapan, dilerse insanı tüm dertlerinden kurtarabilen, son derece merhametli, bağışlayıcı, daima inanan kullarının yanında ve yardımında olan bir varlık olarak düşünüp O'na inanır. Bu düşünce insana güven verir ve onu olumsuz duygulardan uzaklaştırır. Kişi bu düşünceyle sabırlı hareket eder ve gelecekte ümitli olur. Dilek ve isteklerinin Allah tarafından yerine getirileceğini düşünerek rahatlar, huzur bulur. Tüm

ihtiyaç ve gereksinimlerini yerine getirecek kudretli ve rahmetli olan Allah'a inanan insan, bunları kendine telkinle heyecana gelmekte ve yalnız olmadığını hissetmektedir. Yaratıcısının huzurunda olduğunu bilmekte ve yüksek bir mutluluk ve hoşnutluk duymaktadır.

İnsan, Allah'ı gerçek manada kudret, rahmet ve iradesiyle tanıdığında bu, insana büyük bir güç vermektedir. İnsan bu sonsuz evrenin başboş olmadığını, gören ve bilen bir güç tarafından idare edildiğini anlamaktadır. Mukaddes bir varlığa inanma ve kadere derin bir iman duymanın psikofizyolojik üstünlükleri vardır. Böyle derin bir inancı olanlar, kendilerini çok ender olarak yalnız hissederler. Daima onları rahatlatacak, özellikle acılı zamanlarında kendilerine güç verecek bir varlık yanlarındadır. İnanç, müthiş bir dayanma gücü, kendini adama ve hatta vakurluk kaynağı oluşturabilmektedir. Dine boyun eğmenin getirdiği güzel duygular, strese ve hastalıklara karşı bir zırh görevi görmektedir.

Allah Teâlâ'yı gerçek manada tanımak, aciz olan insanın ona sığınmasını gerektirmektedir. Ona sığınmak ise; korkan bir çocuğun annesinin kucağına sığınması gibi büyük bir rahatlık vermektedir. Kişi yalnız olmadığını hissederek, "bana yardım edebilecek sınırsız bir güç var" diyerek teselli, moral ve motivasyon bulmaktadır.

Ruhsal hastalıkların yanında fizyolojik hastalıklar bile inanç ve güvenle büyük ölçüde yatıştırılabilir. Bu koşullar altında bilinçaltı zihin, yönetimindeki tüm sistem hastalıkla mücadeleye girmektedir.

Doğal afetler karşısında ise inançlı insanın doğal afete verdiği anlam onu rahatlatacaktır. İnanan insan, bu dünya gezegeninin bir idare edeninin olduğunu, her türlü tedbiri aldıktan sonra onu tanıyıp, ona güvenmek ve ona sığınmak gerektiğini bilir. Bu düşünce kalıbı ile insanoğlunun deprem vb. üzerinde kontrol duygusu gelişebilmektedir. Kontrol duygusu geliştiğinde ise kaygı düzeyi düşmekte ve insan rahatlamaktadır.

İslamın ahiret inancı insanların öldükten sonra diriltilecekleri ve bu dünyada iyilik yapmışlarsa orada da iyilik, kötülük yapmışlarsa orada da karşılığını görecekleri şeklindedir. Bu ilk olarak insanları iyiliğe sevk etmekte ve hassas bir vicdanın gelişimini sağlamaktadır. Ayrıca insan bu inanç sayesinde yok olma korku ve endişesinden kurtulacağı gibi iyiliklerin boşa gitmeyeceğine ve kötülerin hak ettikleri

cezayı çekeceklerine inanarak rahatlayacak ve huzur bulacaktır. Daha hayatta iken cennetin tadını alacak ve cehennem adaletiyle mesrur olacaktır.

Aynı şekilde ölüme verilen anlam da ruh sağlığına olumlu etki yapmaktadır. Bu sebeple ölüme verilen anlam çok önemlidir. İnsan, “kâinatın sahibi, hayatı verdiği gibi ölümü de verecektir. O merhametlidir. Hiçbir şeyi israf etmediği gibi insana verdiği aza ve duyguları da israf etmeyecektir. İnsanı hesaba çekip ceza ve mükâfâtını vermek için yeniden diriltecektir. Ölüm ise sadece bir geçiştir, O rahmet sahibinin huzuruna varıştır” diyerek ölümün sevimli yüzünü görecektir ve ölüm karşısında korku ve kaygı duymayacaktır. Yine kişi karşılaştığı haksızlıklar ve zulümler karşısında gücü yetmeyince kendini harap etmez, aşırı şekilde hüznü boğulmaz. Çünkü bilir ki zalimlerin cezasını, celal sahibi olan Allah Teâlâ ahirette kesin olarak verecektir. Merhametiyle mazlumlara ve iyilik yapanlara bol bol ikram edecektir. Bu inançla insan, karamsarlığa kapılıp huzursuzluk çekmeyecek, bunalımlara girmeyecek, daha sabırlı ve ümitli olacaktır. Üzerine gelen bela ve musibetleri Allah’ın bir imtihanı olarak gören, ilahi adalete, ahirete ve kadere inanan, sabırlı ve tevekkül sahibi, kanaatkar bir mü’minin elbette stresi daha az olacak ve strese karşı daha dayanıklı hale gelecektir.

Yine kader inancı insanın, olumsuz hallerde ve felaketlerde sığınağıdır. İnsan olumsuzlukları kadere vererek, duygusal olarak çöküntüye uğramayacaktır. Kader inancı bir dayanak noktası ve güvence olarak insanı rahatlatacaktır. Dünya hayatı insana sıkıcı gelmeyecek ve insanı hayata küsmekten alıkoyacaktır.

Dini inancın kuvveti sayesinde hayret uyandıran tedaviler gerçekleştirilmiş, suçlular tedavi edilmiş, kişilikler değiştirilmiş, üzüntünün yerini umut ve cesaret almıştır. Hepsinden çok samimi olarak edilen duânın, sukunet ve kalp huzurunu teminindeki yapıcılığı açık olarak görülmüştür.

Kişinin sorunlarını çözme sürecinde dini inanç ve uygulamaların hayata anlam kazandırma, kişisel kontrol duygusu geliştirme, samimiyet duygusu ve kimlik kazandırma, huzur, umut ve rahatlama verme, moral ve motivasyon sağlama gibi hususlarda katkısı olur. Ancak dinin başa çıkma sürecindeki etkisi, kişinin dini ne kadar içselleştirdiğine bağlı olarak değişir. Dini içselleştirerek hayatına yansıtan birisiyle dini sadece inanç boyutuyla yaşayan, bireysel ve sosyal hayatına dini sınırlı bir şekilde yansıtan veya dine ilgisiz kalan kişilerin başa çıkma sürecinde dinden destek almaları

elbette birbirinden farklı olacaktır. Din bir kişinin hayatında hangi derecede referans kaynağı ise, problemlerinin çözümünde de o derecede referans kaynağıdır. Ancak hayatında dine fazlaca yer vermeyen ve dini kurumlarla herhangi bir ilişkisi olmayan insanlar bile travmatik olaylar yaşadıkları, çaresiz kaldıkları zamanlarında dinden ve dini kurumlardan destek alma, teselli bekleme eğilimi gösterebilmektedirler.

Olacak olan zaten olur deyip, hiç çalışmadan her şeyi Allah'tan beklemek tamamen yanlış bir harekettir. Bu, tevekkülü yanlış anlamak demektir. Tevekkül kulun kendisine düşeni tam hakkıyla yerine getirdikten sonra takdiri Allah'a bırakmak demektir. Çalışmayı bırakıp Allah'a güvenmek demek değildir. Demek ki çalışmadan bir şey elde etmek mümkün değildir. Yüce Allah bu temel kaideyi bu âyetle bu kadar net, kesin açık ve özlü bir şekilde ortaya koymuştur. O halde mü'min çalışmadan tembel tembel oturup rızkı Allah'tan beklememeli, aksine kendisine düşen bütün gayret ve çabayı ortaya koyduktan sonra gerisini Allah'tan bekleyerek: “Başarım ancak Allah(ın yardımı) iledir. Yalnız O’na dayandım ve yalnız O’na yönelirim.” Demelidir.

BİBLİYOGRAFYA

- SA'DÎ**, Abdurrahmân b. Nâsır, *Teysîru'l-Kerîmi'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1996.
- ABDÜLBÂKÎ**, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire 1996.
- ALDEMİR**, Halil, *Kur'ân'da Hz. Peygamber'e Yönelik Teselliler*, Kitabi Yay., İstanbul 2010.
- ÂLÛSÎ**, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Seyyid Muhammed el-Bağdâdî, *Ruhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, Beyrut 1994.
- ASKAR**, Ö. Süleyman, *el-Cennetü ve'n-Nâr*, Dâru'n-Nefâis, Amman 1995.
- ATEŞ**, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1991.
- _____ *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Kılıç Kitabevi, Ankara, tsz.
- AYDIN**, Hayati, "Kur'ân'da İrâde, Azm ve Tevekkül", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, y. 9, sayı: 22.
- AYTEN**, Ali, *Tanrıya Sığınmak*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- BAHADIR**, Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., İstanbul 2002.
- BÂKILLÂNÎ**, Kâdi Ebû Bekr, *et-Temhîd*, Beyrût 1957.
- BEĞAVÎ**, Ebû Muhammed Huseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Meâlimü't-Tenzil fi't-Tefsir ve't-Te'vil*, Beyrût 1985.
- BEYDÂVÎ**, Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1988.
- BEYHAKÎ**, *el-Esmâ ve's-Sifât*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Kahire 1358.
- BİLMEN**, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlîsi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1992.

- BURSEVÎ**, İsmâil Hakkı, *Tefsîru Rûhu 'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul 1389.
- CARREL**, Alexis, *Duâ*, Çev. M. Alper YÜCETÜRK, Yağmur Yay., İstanbul 1961.
- _____ *İnsan Denen Meçhul*, Haz: Yunus Ender, Hayat Yay., İstanbul 1997.
- CERRAHOĞLU**, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Diyanet Yay., Ankara 1995.
- CERTEL**, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Andaç Yay., Ankara 2003.
- CEVHERÎ**, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğati ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Beyrût 1990.
- CİLACI**, Osman, *İlahî Dinlerde Cennet İnancı*, Beyan Yay., İstanbul 1991.
- ÇAKAN**, İsmail Lütüfî-Solmaz, N. Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul 1994.
- ÇETİN**, Nurullah; Yolcu, İ. Muhammed, *Kâmûsu'l-Arabiyyi'l-Muâsır*, Birleşik Yay., İstanbul 1993.
- DEMİRCİ**, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İFAV Yay., İstanbul 1998.
- DERVEZE**, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altınkalya vd., Ekin Yay., İstanbul 1998.
- DEVELİOĞLU**, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara 1970.
- DİHLEVÎ**, Şah Veliyyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrût 1992.
- EBÛ HANİFE**, İmâm-ı A'zam, *el-Fıkhu'l-Ekber*, "İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri" içinde, Haz. Mustafa Öz, İstanbul 2002.
- EBU'L-KÂSİM**, Cârullah Muhammed ibn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmızı't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1995.
- EBU'S-SUÛD**, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrût 1994.
- ECMEL**, Muhammed , "Sûfi Ruh Bilimi" *Sûfi Psikolojisi*, Haz. Kemal Sayar, İnsan Yay., İstanbul 2000.
- EKŞİ**, Halil, *Başa Çıkma, Dînî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, U.Ü.S.B.E., Bursa 2001.

- EROĞLU**, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Beta Yay., İstanbul 2006.
- ERSOY**, Özlem; Avcı, Neslihan, *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri*, Ya-Pa Yay., İstanbul 2000.
- ESED**, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul 1997.
- EŞ'ARÎ**, Ebû'l-Hasen Ali b. İsmâîl, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, Tas. Helmut Ritter, 1980, ysz.
- FRANKL**, Viktor, *İnsanın Anlam Arayışı*, Terc. Selçuk Budak, Öteki Yay., Ankara 1992.
- FROMM**, Erich, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yay., İstanbul 1993.
- GÖLCÜK**, Serafeddin; Toprak, Süleyman, *Kelâm, Tarih, Ekoller, Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya 2001.
- HALEFULLAH**, Muhammed Ahmed, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı*, Çev. Şaban Karataş, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- HAMÎDULLAH**, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Terc. Salih Tuğ, İstanbul 1995.
- HAYTA**, Akif, "U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet ve Ruh Sağlığı (Psiko-Sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", *U.Ü.İ.F.D.*, Bursa 2000, sayı: 9, c. 9.
- HÖKELEKLİ**, Hayati, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yay., Ankara 1993.
- HÂZİN**, Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, Beyrût, tsz.
- HEMEDÂNÎ**, Hâce Yusuf, *Hayat Nedir?*, Terc. Necdet Tosun, İnsan Yay., İstanbul 2008.
- HİCÂZÎ**, Muhammed Mahmûd, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Cîyl, Beyrût 1991.
- İBN ÂŞÛR**, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Beyrût, tsz.
- İBN ATİYYE**, Ebu Muhammed Abdulhak, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri Kitabi'l-Azîz*, Mekke 1975.
- İBNÜ'L-CEVZÎ**, Ebû'l-Ferec, Abdurrahmân, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Beyrût 1988

_____ *Telbîsü İblîs*, Beyrût 1994.

İBNÜ'L-FÂRİS, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ er-Râzî, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 2011.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Mısır 1936.

İBN KAYYİM, el-Cevziyye, *Hâdi'l-Ervâh*, Terc. İsmail Hakkı Sezer, *Cennetin Tasviri*, Uysal Kitabevi, Konya 1988.

İBN KESİR, İmâduddîn, Ebû'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1997.

_____ *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk-Beyrût 2010.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânü'l-Arab*, Beyrût, ts.

İBN TEYMİYYE, Ahmed, *Mecmû'u Fetâvâ*, Mücemmeu'l-Melik Fahd li Tıbâati'l-Mushafi's-Şerîf, Medine 2004.

İKBÂL, Muhammed, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, Çev. N. Ahmet Asrar, Birleşik Yay., İstanbul, tsz.

KARACA, Faruk, *Kader İnancı-Kaygı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Makale.

KARAMAN, Fikret; Karagöz, İsmail; Paçacı, İbrahim; Canbulat, Mehmet; Gelişen, Ahmet; Ural, İbrahim, *Dînî Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B. Yay., Ankara 2005.

KARAMAN, Hayretin; Çağrı, Mustafa; Dönmez, İbrahim Kâfi; Gümüş, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006 *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, D.İ.B. Yay., Ankara 2006.

KÂRÎ, Ali b. Sultan, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber, Fıkh-ı Ekber Şerhi*, Çev. Yunus Vehbi Yavuz, Çağrı Yay., İstanbul 2003.

KASAPOĞLU, Abdurrahmân, *Kur'ân'da Kıssa Terapisi –Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması-*, *C.Ü.İ.F.D.*, VIII/2, 69-80, (2004).

_____ *Kur'ân'da Terapötik Boşama*, *Bilimname*, sayı:9, 2005/3.

- KÂSİMÎ**, Muhammed Cemâlüddîn, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût 1994.
- KATTÂN**, Mennâ', *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1992.
- KERÂMÎ**, Hasan Said, *el-Hâdî ilâ Lüğati'l-Arab*, Beyrût 1991.
- KESKİN**, Halife, *İslâm Düsünçesinde Kader ve Kaza*, Beyan Yay., İstanbul 1997.
- KILAVUZ**, Ahmet Saim, *İslam Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1997.
- KOÇ**, Mustafa, *Ergenlik Döneminde Duâ ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım*, C.Ü.İ.F.D., VII/I, Sivas 2003.
- KOMİSYON**, *TDK Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1998.
- KOMİSYON**, *Mu'cemü'n-Nefâisi'l-Kebîr*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût 2007.
- KOMİSYON**, *el-Müncid fi'l-Lüğati ve'l-A'lêm*, Dâru'l-Meşrik, Beyrût 2008.
- KOMİSYON**, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, Daru't-Da've, İstanbul 1996.
- KOMİSYON**, *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, Şâmil Yay., İstanbul 1990.
- KOMİSYON**, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Türdav Yay., İstanbul 1994.
- KULA**, Naci, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yay., İstanbul 2005.
- KURTUBÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrût 1988.
- _____ *et-Tezkire fi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhira*, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kâhire 1987.
- KUŞEYRÎ**, Ebü'l-Kasım Abdülkerim, *Letâifü'l-İşâra*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2000.
- _____ *et-Tahbîr fi't-Tezkîr* Nşr. İbrâhim Besyûnî, Kâhire 1968.
- KÜSKÜ**, Davut, *Kur'ân'ın Kader Konusuna Bakışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü.S.B.E., Ankara 2006.
- MAHALLÎ**, Celâlüddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed-Suyûti, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1997.

- MARDİN**, Şerif, *Din ve İdeoloji*, 6. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1993.
- MÂTÜRÎDÎ**, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbu't-Tevhîd*, Beyrût 1970.
- MÂVERDÎ**, Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz.
- MEMİŞ**, Hacer, *Dinsel Başa Çıkma Ölçeğinin Güvenirlilik ve Geçerlilik Çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü.S.B.E., İzmir 2003.
- MEVDÛDÎ**, Ebû'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, Çev. Muhammed Han Kayanî vd., İnsan Yay., İstanbul 1989.
- MERÂĞÎ**, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâği*, Beyrût, tsz.
- İBN SA'D**, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrût, tsz.
- NESEFÎ**, Abdullah ibn Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût 1996.
- ÖZGÜVEN**, İbrâhîm Ethem, *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yay., Ankara 2000.
- PAZARLI**, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- PEHLİVAN**, İnâyet, *İş Yaşamında Stres*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2000.
- PEKER**, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Samsun 2000.
- RÂZÎ**, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin b. Ali et-Teymî el-Bekrî eş-Şafîi, *et-Tefsîru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Ğayb)*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 1971.
- SÂBÛNÎ**, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, tsz.
- SÂBÛNÎ**, Nureddîn, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn, Mâturîdiyye Akâidi*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara 1995.
- SÂLİH**, Subhî, *Ölümden Sonra Diriliş*, Terc. Şerafeddin Gölcük, *Âyet ve Hadislerle Cennet-Cehennem*, Kayıhan Yay., İstanbul 2004.
- SAYAR**, Kemal, *Ruhun Labirentleri*, Timaş Yay., İstanbul 2013.
- SAYGILI**, Sefa, *Evlilikte Mutluluk Sanatı*, TÜRDAV Basım Yayım, İstanbul 2001.

- SEÂLİBÎ**, Abdurrahmân b. Mahlûf, *el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrût 1997.
- KUTUB**, Seyyid, *fi Zulâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire 1997.
- _____ *Kur'ân'da Edebî Tasvîr*, Çev. Mehmet Yolcu, Çizgi Yay., İstanbul 1991.
- ŞÂKİR**, Mahmûd, *Hz. Âdem'den Bugüne İslâm Târîhi*, Çev. Ferit Aydın, Kahraman Yay., İstanbul 1993.
- ŞENKÎTÎ**, Muhammed İbn Muhammed İbn el-Muhtâr, *Advâu'l-Beyân fi İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1995.
- ŞA'RÂVÎ**, Muhammed Mütevellî, *Ahvâlü Yevmi'l-Kıyâme*, Dersââdet, Kâhire 1989.
- ŞENGÛL**, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994.
- ŞENTÛRK**, Habil, *Din Psikolojisi*, Esra Yay., İstanbul 1997.
- ŞERİATÎ**, Ali, *Duâ*, Birleşik Yay., İstanbul 1996.
- ŞEVKÂNÎ**, Muhammed İbn Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût 1995.
- ŞİMŞEK**, M. Sait, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yay., İstanbul 1993.
- _____ *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yay., İstanbul 1995.
- TAFTEZÂNÎ**, Sâduddîn, *Muhtasarü'l-Meâni*, Beyrût tsz.
- TARHAN**, Nevzat, *Mutluluk Psikolojisi*, Timaş Yay., Ankara 2004.
- _____ *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yay., İstanbul 2005.
- TİRMİZÎ**, Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul 1992.
- TOK**, Faruk Nafiz, *Kur'ân'da Cennet Ehli ve Cehennem Ehli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, S.Ü.İ.F.D., Konya 2006.
- TOLSTOY**, Leo N., *İtirafımlarım*, Çev. K. Aytaç, Furkan Yay., İstanbul 1994.
- ULUSOY**, İ. Turgut, *Din Psikolojisi*, Hisar ve Cilt Yay., İstanbul 1970.
- ULUTÛRK**, Veli, *Kur'ân'a Göre Zulüm Kavramı*, İstişare Yay., Kayseri 1993.

- VERGOTE**, Antoine, *Din, İnanç ve İnançsızlık*, Çev. Veysel UYSAL, İFAV Yay., İstanbul 1999.
- YALÇIN**, Şahabettin, *Anlam Arayışı*, Bilgi ve Hikmet, İstanbul 1996.
- YAMAN**, Ahmet, *İslam Devletler Hukûkunda Savaş*, Beyan Yay., İstanbul 1998.
- YAPAREL**, Recep, Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiat Üstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler, *D.E.Ü.İ.F.D.*, VIII, İzmir 1994.
- YAZICIOĞLU**, Mustafa Sait, *İnsan Fiili ve Bir Kur'ân-ı Kerîm Âyeti*, *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara 1986.
- YAZIR**, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz.
- YILDIRIM**, Yahya, *Kur'ân'da Mümin ve Müslümanların Tesellisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü.S.B.E., İstanbul 2010.
- ZEBÎDÎ**, Muhibbüddin, Ebu'l-Feyd, Seyyid Muhammed Mürtezâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrût 1994.
- ZUHAYLÎ**, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1991.

ÖZET

Var olduğundan bu yana hep daha mutlu yaşayacağı bir dünya oluşturmaya gayreti içinde olan insan bir türlü bu hedefine ulaşamamış, daima mutsuzluğun pençesinde kıvrır olmuştur. Binlerce yıl boyunca ortaya konulan çabalara bakıldığında yaşanan zamanda huzurun ve mutluluğun zirvesinde olmalıydı. Fakat bu durum bir türlü gerçekleşmedi. Çünkü mutluluk daima yanlış yerde arandı. Geçici olandan ebedi sonuç beklendi. Ama bu sonuç tabidir ki gerçekleşmedi.

Kur'an, hayatta karşılaşmış olduğu olumsuzluklar karşısında inanan kul için son derece önemli reçeteler sunmaktadır. Kur'ân öncelikle kula hayata karşı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bu bakış açısının odak noktasını, hayatın çift yönlü olması, yaşamın yalnızca bu dünyadan ibaret olmayıp asıl hedefin ahiret olduğu düşüncesi oluşturmaktadır. Hayata karşı olan bu çift yönlü bakış açısına sahip olan kul bu düşünceyi içselleştirebildiği oranda karşılaşmış olduğu olumsuzluklara tahammül gösterebilecek ve sarsılmadan, sendelemen hayata yolculuğuna kaldığı yerden devam edebilecektir.

Başta Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere, ashab ve bütün inananlara Kur'an, başa gelen veya geçmesi muhtemel hastalık, fakirlik, özürlülük, savaş, aile problemleri ve zulme karşı tesellide bulunmuş, onlara moral ve motivasyon aşılacaktır. Kur'an bunu yaparken öncelikle Allah'ın ve ahiretin varlığı, dua, kader, şefaat ve tevekkül gibi müminin teselli moral ve motivasyon bulmasını kolaylaştırıcı unsurları da devreye sokmuştur. Hayata, dolayısıyla başına gelen her türlü sıkıntıya karşı Kur'an'ın ortaya koymuş olduğu bakış açısıyla bakan kulun hem dünyada hem de ahirette mutluluğu yakalaması son derece kolay hale gelmektedir.

ABSTRACT

Since there is always a kind of people in the effort to create a happier world to live not reached this goal has been always writhing in the grip of unhappiness. Considering the effort put forth for thousands of years in time of peace and happiness should be experienced in the summit. But somehow this did not happen. Because happiness is always in the wrong place searched. Provisional results eternal than was expected. But these results are subject to that did not happen.

Quran, believers have experienced life in the face of adversities that offers prescription extremely important for worshipers. Qur'an primarily gives an insight into life against the ear. The focus of this perspective, the dual being of life, constitutes the idea that life is not only the main target is afterlife consists of this world. Servant with the terms of this dual perspective towards life that can tolerate the negativity that has been met to the extent that internalize these ideas and the jarring, trips will continue from where it left off on the journey of life.

Especially the Prophet, his companions and all those who believe the Quran to deal with, likely from or exceed illness, poverty, disability, war, family problems and found solace persecution, infused them morale and motivation. While it is primarily God and the existence of the afterlife, prayer, fate, intercession and to facilitate the finding solace morale and motivation of the believers put their trust such elements have also been activated. Life, Koran against all kinds of adversity befell so the servants with a view overlooking revealed that both capture the happiness in the world hereafter becomes extremely easy.